

จุฬาสาร THAMMASAT UNIVERSITY ARCHIVES BULLETIN

หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์

ฉบับที่ 21 มิถุนายน 2560-พฤษภาคม 2561 June 2017-May 2018

ผู้หญิง ประวัติศาสตร์ร่วมสมัย
และ จดหมายเหตุเด็กชา

รายชื่อคณะกรรมการบริหารและดำเนินงานหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

1. สมคิด เลิศไพฑูรย์ (อธิการบดี)	ประธานกรรมการ
2. เอกรินทร์ ยลระบิล	รองประธานกรรมการ
3. ชนิษฐา วงศ์พานิช	กรรมการ
4. สิริติมา หิรัญเวชยางกูร	กรรมการ
5. นันทกา พลชัย	กรรมการ
6. บุญสม อัครธรรมกุล	กรรมการ
7. สุดแดน วิสุทธิลักษณ์	กรรมการ
8. สุเทพ สุริยะมงคล	กรรมการ
9. อนุชาติ พวงสำลี	กรรมการ
10. อัครพงษ์ คำคุณ	กรรมการ
11. ดาวเรือง แนวทอง	กรรมการและเลขานุการ
12. สุานิตา บุญนำ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
13. ศิริวุฒิ บุญชื่น	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ที่ปรึกษา

สุดแดน วิสุทธิลักษณ์

บรรณาธิการประจำฉบับ

กาญจนา เหล่าโชคชัยกุล

กองบรรณาธิการ

สินิทธ์ สิทธิรักษ์ • ชนินดา ชิตบัณฑิตย์ • ดาวเรือง แนวทอง • สุานิตา บุญนำ • ศุภารมย์ ประสาทแก้ว • เฉลิมชัย โชติสุทธิ์

ออกแบบปก / รูปเล่ม

วรมันต์ ไสภณปฏิมา

แนะนำผู้เขียน

เนาวนิจ สิริผาติวิรัตน์

บรรณาธิการประจำสำนักพิมพ์อ่าน และผู้ดูแลโครงการ 'อ่านนายผี'

สินิทธ์ สิทธิรักษ์

อาจารย์ประจำหลักสูตรปริญญาโท สตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ธาริตา อินทนาม

อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ ปรัชญา และวรรณคดีอังกฤษ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ทวีลักษณ์ พลราชม

อาจารย์สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

นิภาพรณ จิ่งเลิศศิริ • มัตตัญญู เมฆสวัสดิ์ • มณี ชุนภักดี • ศุภกร ประทุมถิ่น • จิราลักษณ์ จิ่งเลิศศิริ • ธนรัตน์ มังคุด

นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรสตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กิตติยา วิทยาพัฒน์

นักศึกษา Summer School หลักสูตรสตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา รุ่นที่ 2 (2558)

สารบัญ

- 4 นายผีกับงานเขียนว่า (ด้วย) ผู้หญิง
เนาวนิจ สิริผาดิวิรัตน์
- 22 ผู้หญิงกับจดหมายเหตุศึกษา: ว่าด้วยการเรียนการสอน
สินิทธ์ สิทธิรักษ์
- 52 บันทึกการประกอบสร้างความจริงเรื่องความจริง เรื่องเล่า
และการสร้างอัตลักษณ์
ธาริตา อินทนาม
- 66 อ่าน “ธรรมศาสตร์” ผ่านมุมมองสตรีนิยม:
บันทึกของฉันในวันแรกของ Summer School
กิตติยา วิทยาประพัฒน์
- 74 เล่าเรื่องประสบการณ์ [ครั้งแรกในชีวิต] ของสื่อนักสตรีนิยม
ในการเยี่ยมชมหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์
นิภาพรรณ จิ่งเลิศศิริ
มัตตัญญู เมฆสวัสดิ์
มณี ขุนภักดี
ศุภกร ประทุมถิ่น
- 88 จดหมายเหตุของฉัน: จักรของแม่
จิราลักษณ์ จิ่งเลิศศิริ
- 90 อ่าน Irigaray's
ธนรัตน์ มั่งคุด
- 96 เส้นทางการศึกษาของผู้หญิงมาเลย์-มุสลิมปาตานีในเอกสารจดหมายเหตุ
และประวัติศาสตร์บอกเล่าส่วนบุคคล
ทวีลักษณ์ พลราชม
- 114 รายงานกิจกรรม

บทบรรณาธิการ

จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ฉบับนี้
ได้เปิดพื้นที่สำหรับ “ผู้หญิง” (และเรื่องราวใน) “จดหมายเหตุ” (ศึกษา)

ขอเขียนเกี่ยวกับ “ผู้หญิง” ที่ปรากฏในจุลสารฉบับนี้
จึงเป็นทั้ง...

มุมมองผ่านการเรียน

มุมมองผ่านการสอน

มุมมองผ่านงานเขียน

มุมมองผ่านการศึกษาวิจัย

มุมมองผ่านประสบการณ์

หลากหลายเรื่องราวที่ถ่ายทอดในมุมมองของ/ผ่าน “ผู้หญิง”
ผ่านกรอบเลนส์ที่แตกต่าง เสริมมุมมองในการเข้าใจสังคม วัฒนธรรม
เรื่องราวในอดีตที่เสนอผ่าน “จดหมายเหตุ” ใน “รูปแบบ” ต่าง ๆ
เสริมทักษะในการทำความเข้าใจอีกมุมอีกด้านของสังคมที่มักจะถูกมองข้าม
ละเลย เพิกเฉย ไปเสียง่าย ๆ

ขอเขียนเกี่ยวกับ “ผู้หญิง” ที่ปรากฏในจุลสารฉบับนี้

คงไม่ต่างกับศิลปะคอลลาจ (collage art)

ที่สร้างสรรค์ขึ้นในด้านขวาของพื้นที่นี้

ซึ่งมีทั้ง...

ความไม่คุ้นชิน

ความไม่เข้ากัน

ความหลากหลาย ในกรรม วาระ และอารมณ์

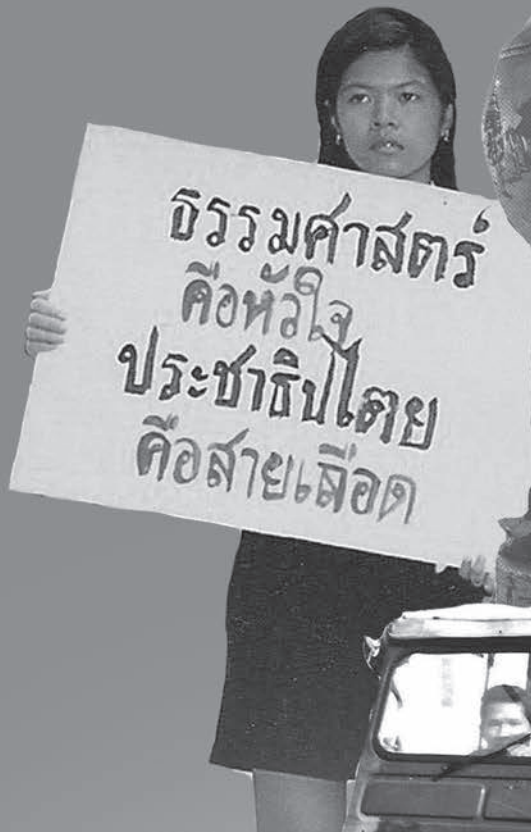
ที่ว่า เมื่อรวมอยู่ด้วยกันแล้ว กลับมีสีสัน ชวนมอง

สะท้อนเรื่องราวที่เป็นมา และยังคงเป็นไป...

ผ่านมุมมองของ “ผู้หญิง” ที่เป็น “ตัวแสดง”...

หญิง

ผู้หญิง
ผู้

สองฟากแม่น้ำโขงนี้ของเรา

ผู้หญิงในมหาวิทยาลัย

"เกวลี! ออกมานี้ เอนี่เกรงเสมอน: แกล้งใครต่อใครเอาไว้-
เค็ดอกหน้า." เสียงจันเห็บมาทอดรอบดูคนดูฟมดตองก็อดาพรไบท้อท้อ นึก-
เวียงนทกตนาเวียงนกรับ.

ผู้ถูกออกนาม. ดกวันขึ้นทันที. ส: มัดมัยไพพลไบท้อท้อ. แล้ว
ตามด้วยเสียงที่ผู้พูดฟยพามให้เม้นมกส. แต่ก. นั้นก็ข้อมัก: แล้ว
สั้นด้วยดงามเวียงนทกต. "ทนายไต้เจตนาเคยด: อรณศรีเวียงนท-
ทกจ้องมาสนม. ฤทธูก็เห็น..."

"เธอไม่ต้องเียงฉันบอกให้ออกมานี้." เสียงรอบดูคนดูฟมด
ย่องหน้า และกะหนทกตอง.

เด็กสาวแก้วมกรังท้ออย่างออพทก แต่มาทไม่ยอมทขด. "ดูคนดู
ฟยดงามเวียงนทกต: ทน..."

"อย่าเพิ่งพูดอะไรทั้งนั้น เกวลี, เธอทำผิดไปเสียครึ่งนี้ครึ่ง
น: ทลางดริอแล้ว. ไสจว่กิมตงหรือกิมเพื่องู ก็สาม. เธอทำ-
อรณศรีท้อแต่กตริอนี้ เพราะเธอเธอหาแม่ มิฉัน: มิฉัน..." ดน
ดริฟมดเน้นม: โยดทลืออตองซัดเจน. เด็กสาวตาแดงกัด้วยฤทธิ
ไทม: "ฉันจะตองทำโทษเธอ: เกวลี." ดนดูฟมดทุดต้อ.

"เสียที: ทนเสียใจที่คนดูไปไต้ให้ดงามยอชองมแม่เด็ก
เสียงนเช่นนี้. ทำโทษนี้: นนไต้เจิมเท่วโรทงน. แต่มีนลือลือ-
ดงามแล้วดงอ้ากรบาทใหญ่ รอบดูคนดูเออ. ทน: ด: ทน..." เกวลี
เน้นม: โยดทลืออเคยหมมดูคนดู. ยองดริอ: ดนดูฟมดเคยหน้าแล้วม
ดริอเป็นแม่

ต้นฉบับลายมือของคุณอัศนี พลจันทร เมื่อครั้งเขียนงานเรื่องแรกตั้งแต้อยู่ชั้นมัธยม
แต่เรื่อง "เกวลี" นี้เขาเขียนยังไม่จบและไม่เคยตีพิมพ์ - ขอขอบคุณ คุณวิมลมาลี พลจันทร บุตรสาวคนโต
ของคุณอัศนี และคุณวิมล พลจันทร ที่อนุญาตให้ผู้เขียนเผยแพร่ภาพต้นฉบับงานเขียนหน้าแรกนี้

ท้ายปี กับงานเขียนว่า (ด้วย) ‘ผู้หญิง’¹

เนาวนิจ สิริมาติวีรัตน์

วันนี้ข้าพเจ้านั่งพลิกคัมภีร์ศาสตร์เล่นใน
เวลาว่าง พบข้อความสลดตาสลดใจอยู่ข้อ ๑
ถ้าจะแปลออกมาก็ได้ดังนี้:

“ชายที่โง่คือเป็นสามีเสียเปล่า ทำอะไรไม่
ยกปฤกษากริยา แต่ชายที่โง่กว่านั้นก็คือ ครั้น
ปฤกษาแล้วกลับทำตามที่กริยาบอก”

ส่วนข้าพเจ้านั้นเห็นว่า ชายที่โง่ที่สุดก็คือ
ผู้แต่งคัมภีร์ศาสตร์นั่นเอง

ข้าพเจ้ารำคาญใจมานานแล้วที่ได้พบคำ
เจรจาหมิ่นสตรีทั้งหลายอยู่เป็นเนืองนิตย์

ข้าพเจ้าสืบค้นขึ้นไปจนถึงหนังสือรุ่น
ดึกดำบรรพ์ไม่ว่าเป็นหนังสือสำแดงความฉลาด
หรือโง่ เป็นต้องหมิ่นสตรีตะขึ้นไปที่เดียว²

หากไม่นับเรื่อง “เกวลิ” นิยายชีวิตเด็ก
นักเรียนหญิงชื่อเดียวกับชื่อเรื่องที่คุณอัศนี พลจันทร
เขียนไว้ (แต่ไม่จบ) ตั้งแต่ครั้งยังอยู่ในช่วงวัยรุ่น
แล้ว งานเขียนชิ้นแรกของเขา น่าจะเป็นบทความได้
ส. ธรรมยศ เรื่อง ‘นิราศลำน้ำน้อย (ของ พระยาตรัง)’

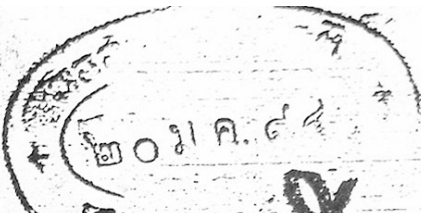
ซึ่งว่ากันว่า ในครั้งนั้นผู้ใช้นามปากกา ‘นางสาวอัศนี’
ในวัย 19 ปี ทำให้ ส. ธรรมยศ โกรธมาก³ ต่อมาเมื่อ
คุณอัศนีเขียนงานประจำลงใน *เอกชนรายสัปดาห์*
ตั้งแต่เดือนมกราคม 2484 เขาประเดิempoภาพ
กลอนเรื่องแรก คือ “เรื่องของนายผี” โดยมีเนื้อหา
ต่อว่าผู้หญิงเรื่องการแต่งหน้าทาปาก และใน
เอกชนฉบับถัดมา เขาใช้นามปากกา ‘อินทราวุธ’
เขียนบทความ ‘การปฏิบัติของผู้หญิง’ วิจารณ์การ
กตขี้อริและสนับสนุนให้ผู้หญิง “ปฏิบัติ” ตนเอง

ดูเหมือนว่างานเขียนในช่วงแรกของ
คุณอัศนีเกี่ยวข้องกับ ‘ผู้หญิง’ ในทางใดทางหนึ่ง
อย่างชัดเจน บทความนี้จะพยายามดูในรายละเอียด
ต่อไปว่า ในระยะเวลาราว 20 ปี นับจากปี 2484 -
2503 ก่อนที่คุณอัศนีจะเดินทางออกจากประเทศ
และเข้าร่วมงานกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่ง
ประเทศไทยจนจบจนวาระสุดท้ายของชีวิตนั้น
เขาเขียนงานเกี่ยวกับ ‘ผู้หญิง’ ไว้อย่างไรบ้าง โดย
จะเน้นไปที่งานในกลุ่มกาพย์กลอนและเรื่องสั้น
เนื่องจากพบว่า เมื่อคุณอัศนีเขียนกาพย์กลอน

¹ ขอขอบคุณ คุณไอลดา อรุณวงศ์ ที่ช่วยอ่านและให้คำแนะนำต่าง ๆ ในการเขียนบทความนี้

² อินทราวุธ, “การปฏิบัติของผู้หญิง”, *เอกชน* 1, 3 (25 ม.ค. 2484): 14 ดัชนีที่ใช้อ้างอิงในบทความนี้ทั้งหมดสะกดคำ
ตามต้นฉบับตีพิมพ์ครั้งแรก

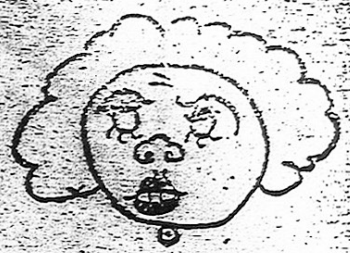
³ สุภา ศิริมานนท์ ให้สัมภาษณ์เรื่องนี้ไว้ใน *โลกหนังสือ* เมษายน 2521 อ้างใน “สุภา ศิริมานนท์ รื้ออดีตอักษรศาสตร์”,
ถนนหนังสือ 3, 4 (ตุลาคม 2528): 29.

เรื่อง ๖๖๖๖๖๖

เขียนด้วยเส้นแวง | ไม่เคยไปเที่ยวงานที่ไหนเลย | จึงถูกแกไปทำงานผิดของวิรุจรรณ
แกโทรมาบอก | กลยั้งชั่งใจจะระแวกอะไรแกรักใจ | ๒-๓ ที่นี้ แล้ว
แกโทรมาบอก | ขอบใจมากดีใจใจและรู้อย่างนี้

เรือน	รูปดอกแฉวง	แฉวง
กว	ขมกลืนกล	ลิ้นกล
กล	สี่ดอกกล	กลดอก รังแก
กว	กบดานแฉวง	กลดอก รังแก
ช	เพ็ชรประพุกพิณ	เพลงสมัย
กว	กระโหลกขาว	บ้านแก้ว
กว	หมี่มึนหมี่	หมี่มึนหมี่
ช	ขี้ขี้แฉวง	กลดอกกล รังแก
ช	ทาสี่ช่วยแฉวง	แฉวง
ช	ค้อนกระทุ้งกระทุ้ง	รวมทะเล
ช	ตุ๊กตาหมี่	หมี่มึน
ช	ตุ๊กตาแฉวง	ค้อนค้อน

เฮอ- อนิจจา!

‘เรื่องของนายผี’ ภาพ์กลอนเรื่องแรกของนายผี
ใน เอกชนรายสัปดาห์ เดือนมกราคม 2484

การปฏิวัติของหญิง อินทราวุธ

วันนี้ ข้าพเจ้า นั่ง พลิก ต้ม ภัตศาสตร์ เล่า ใน
เวลาว่าง พยข้อความ สดุดา สดุดี ใจ บัญชี
ถ้าจะแปลออกมาได้ กังใจ

“ชายที่ใจคือเป็นสามีเดียเปล่า ทั้งอะไร
ไม่ยกปลุกชากวียา แต่ชายที่ใจกว้างหนักก็
ตรึงปลุกชากวียาแล้วกลับทำตามที่ภริยามอง”

ส่วนข้าพเจ้าเห็นเห็นว่า ชายที่ใจที่ดังก็คือ
ผู้แต่งต้มภัตศาสตร์นั่นเอง

ข้าพเจ้าว่าความใจมาจนแล้วที่ได้พบคำจ
รรมที่มีสตรีทั้งหลายอยู่เป็นเมืองนี้ด้วย ข้าพเจ้า
รักก็เห็นไปจนถึงหญิงสาว นึก ถ้าอะไรไปไม่เข้า
หญิงสาวแล้วความฉลาดหรือใจ เป็นต้องเห็น
หมั่นหมัดที่ระงับไปทีละอย่าง ความความเข้าใจเกิน
นั้นดีกว่าของเขามาก เพราะ ผู้แต่งต้มภัตศาสตร์ เหล่านี้เห็น
บุรุษจึงจะหาหมั่นหมัดที่ระงับทุก ๆ ใจไม่ลดระ
ชกรอสมเพราะความโกรธและแค้น แต่ที่เห็นได้
ปรากฏอยู่มากในใจที่เด็ดขาด กับเขียนสตรีที่
ก็อดดูหมิ่นพวกเดียวกันเองไม่ได้ เช่น หญิงสาว
เรื่อง Vendetta ซึ่ง Marie Corelli แต่ง
ก็มีคำดูหมิ่นหญิงอยู่หลายตอน แล้วไหนก็
เรื่องอื่น ๆ อีกเล่า

เมื่อลองคิดก็เห็นว่า ความจริงสตรีที่เรา
ก็ทำการให้เขาดูหมิ่นใช้ให้ขำ แต่ไม่เหลือเกิน

จนบุรุษจะตั้งดูหมิ่น ถึง เพื่อไม่ให้ อย่างไรก็ดี
เราทำที่จะช่วยกันเซจ ความ ชั่วระพุดี ของ เรา
เป็นทางให้เขาดูหมิ่นได้แต่เสีย แล้ว ก็เขียน
ดูหมิ่นแต่ก็กระทำให้ทุกคนเห็น

จะรักตัวอย่างดังเรื่องหญิงที่สตรีชั่วระพุดีได้
เขาอาจดูหมิ่นได้ สตรีที่เราโดยมากมีดพร
ว่าดแควงไว้รับความชั่วระพุดีจากบุรุษ เพราะ
ถือตนเป็นเพศอ่อนแอ ข้าพเจ้า แสและอายุใจ
ในการ ถึงเขาความอ่อนแอเป็นสมบัติของตนแต่
ไม่ว่าในเพศใด ๆ ความอ่อน แอแต่เป็น
ของเสียหลายแต่ถ้าดูหมิ่นอยู่ตรง สรี แดงโค
วันที่ กล่าวไว้ “ถ้าว่าอ่อนแอเห็น ถ้าจะอดสะ
เขียนแท้ ๆ และไม่ขึ้นชั่วระพุดีจนแก่เฒ่าของใคร
เห็นแต่แก่ผู้ยกระงับ”

ภายหลังสตรีที่ขึ้นแล้วขึ้น ได้รับ ขอสัก
แต่จะความเข้มหมั่นหมัดจากบุรุษเอง ๆ แต่แล้วจึง
เขียนที่หัวพอใจ แต่ก่อนนี้สตรีที่มีสภาพสูงเหนือ
ที่ขังอยู่ในกรง มีกลอุบาย “ทั้งสงวนเวลารู
ในครรถ ปรากฏตัวแก่ใจ ตรายพยานพารา
ต่อมาสตรีก็ช่วยเขียนหน้าทางได้บ้าง จน สด
ให้สัพเนตรนารายณ์เกิด “ความรักแรกพบ” ขึ้น
แต่จะระงับชดชดยังไม่ยอม เสียหมั่นหมัดตาดว่า
ถ้าดูหมิ่นหน้าทางแล้วระพุดี ชายดูหมิ่น ซึ่ง

• ล้อคำเริ่มแรกออกมาใช้ด้วยกันไปเสียเป็นกลางเพราะนั้นเอง--อินทราวุธ

หน้าเปิดของบทความ ‘การปฏิวัติของหญิง’
ใน เอกชนรายสัปดาห์ เดือนมกราคม 2484

เขามักวิพากษ์วิจารณ์ผู้หญิงในเรื่องต่าง ๆ อย่างที่เรียกได้ว่า ‘เสียหาย’ แต่ในงานกลุ่มนิทานการเมืองและเรื่องสั้น เขาเขียนถึงผู้หญิงโดยเชื่อมโยงกับอุดมการณ์ทางการเมืองและชนชั้นอย่างชัดเจน จนน่าจะกล่าวได้ว่า คุณอค์นี่เป็นนักสตรีนิยมสังคมนิยมยุคต้น ๆ คนหนึ่งทีเดียว⁴

เขียนรูปอสุรแสรัง แสยะเหยอ

เขียน รูปอสุรแสรัง	แสยะเหยอ
กิ้ว ขมวดตาผลอ	สติปลั่ง
ทา สีสอดสีเออ ดูอก	จริงแม่
ปาก กีบ้ายแดงตั้ง	หักหัวหัวหย็อง ⁵

ภาพยกลอน ‘เรื่องของนายผี’ ของคุณอค์นี่ ภายใต้นามปากกา ‘นายผี’ เขียนขึ้นเมื่อ 76 ปีที่แล้ว เริ่มต้นด้วยโคลงกระทู้ ‘เขียนคิ้วทาปากผู้ลากมาดี’ วิจารณ์การเขียนคิ้วทาปากของผู้หญิงว่าเป็นการเพิ่มความน่าเกลียดมากกว่าความงาม หากใช้มุมมองยุคปัจจุบันอ่านงานที่ยกมาบางส่วนนี้ หลายคนคงนับเขาว่า ‘เซย’ เอาการ เพราะเรื่องเสื้อผ้าหน้าผมสมัยนี้ถือกันว่าเป็นเรื่องส่วนตัว

แต่เมื่อดูในรายละเอียด อันที่จริง นายผีเขียนภาพยกลอนเรื่องนี้หลังจากที่เขากลับจากไปดูงานฉลองรัฐธรรมนูญเมื่อปลายปี 2483 ซึ่งมีการจัดประกวดนางสาวไทยถึงห้าวันห้าคืน โดยผู้เข้าประกวดต้องใส่ชุดเสื้อแขนกุดเปิดหลัง และ

สวมกางเกงขาสั้นแทนกระโปรงยาวคลุมเข่า เขาก็แสดงความไม่เห็นด้วย

ในปีถัดมาการจัดงานดังกล่าวต้องหยุดไปจนตลอดช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่เมื่อมีข่าวว่ารัฐบาลจะรื้อฟื้นจัดงานนี้ขึ้นอีกในปี 2491 โดยตบรางวัลให้ผู้ชนะเป็นเงิน 100 ชั่ง (ราว 8,000 บาท) เพื่อให้สมกับที่เป็น ‘สาวน้อยร้อยชั่ง’ นายผีก็ไม่รอช้า เขียนภาพยกลอน ‘ร้อยชั่ง พันชั่ง’ (*สยามสมัย*, มี.ค. 2491) ตอบโต้ว่าเป็นงานที่ดูถูกใจพวก ‘โคแก่’ ต่างหาก

นี่คือแง่มุมหนึ่งในงานเขียนของนายผีเกี่ยวกับการประกวดผู้หญิง

หากไล่เรียงงานในกลุ่มภาพยกลอนที่นายผีเขียนในประเด็นผู้หญิงจะพบว่า มีอีกมาก เช่นในเอกชน เขาเขียน ‘เรื่องของนายผี’, ‘ประกวดผีปาก’ (มี.ค. 2484) ‘ความเข้าใจผิดของนายผี’ (พ.ค. 2484) และ ‘ผู้หญิงเอ๋ย’ (พ.ค. 2484) เป็นต้น สาเหตุที่เนื้อหาของนักวิจารณ์การแต่งตัวของผู้หญิง ส่วนหนึ่งอาจสืบเนื่องมาจากการที่ในช่วงเวลาดังกล่าว รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีนโยบายสร้างชาติทางวัฒนธรรมและประกาศระบุนิยมต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการแต่งกายตามแบบตะวันตก ซึ่งนายผีมองว่าทำให้ข้าราชการต้องสิ้นเปลืองเงินทอง ดังตอนหนึ่งใน ‘ผู้หญิงเอ๋ย’:

⁴ งานในกลุ่มภาพยกลอนของนายผีทั้งหมด โปรดดู นายผี (อค์นี่ พลจันทร์), *ภาพยกลอนวิพากษ์วิจารณ์สังคมและการเมืองสยาม เล่ม 1 - 3*, (กรุงเทพฯ: อาน, 2556 และ 2557) ส่วนกลุ่มนิทานการเมืองและเรื่องสั้น โปรดดู อค์นี่ พลจันทร์, *นิทานการเมืองและเรื่องสั้นของอค์นี่ พลจันทร์ เล่ม 1 - 2* (กรุงเทพฯ: อาน, 2560).

⁵ นายผี (อค์นี่ พลจันทร์), *ภาพยกลอนวิพากษ์วิจารณ์สังคมและการเมืองสยาม เล่ม 1* (พ.ศ. 2484 - 2490), (กรุงเทพฯ: อาน, 2556), น. 46. ต่อจากนี้การอ้างอิงตัวบทภาพยกลอนและนิทานการเมืองและเรื่องสั้นของคุณอค์นี่ พลจันทร์ ที่ตีพิมพ์รวมเล่มแล้วจะใส่เลขหน้าอ้างอิงจากหนังสือชุดนี้โดยวงเล็บไว้ท้ายตัวบท และใช้การสะกดคำทั้งหมดตามต้นฉบับตีพิมพ์ครั้งแรก

ผู้ขายขู่ว่าพันให้หนัง
 ยังสู้ตกราคาไม่กล้าหนี
 กลับโดนเสือเหลือกำลังซังสันที
 อันนางมีรูปร่างนี้ทรมานแท้
 บำนาญเราทำร้อยมันน้อยนัก
 เพราะหล่อนควักครึ่งที่ผีก็แหง
 ซักทุนเดิมเพิ่มไปได้แต่แล
 ผีเลยแย่งขอยอชิงบอบบาง

(*กาพย์กลอนนิพากษ์วิจารณ์สังคมและการเมืองสยาม เล่ม 1, น. 72*)

หลังจากปี 2484 งานเขียนของนายผีหยุดไประยะหนึ่งเมื่อเขาเข้ารับราชการเป็นผู้ช่วยอัยการ และต่อมาเขาถูกส่งย้ายไปประจำที่ปัตตานีอยู่ราว 2 ปี เพราะไปรื้อทำคดียกยอกลวดหนามของน้องชายของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น เขาเขียนกาพย์กลอนอีกครั้งในปี 2487 ตีพิมพ์ใน *นิกรวันอาทิตย์* และเริ่มมีงานสม่ำเสมอขึ้นในปี 2489 ทั้งใน *การเมือง* และ *สยามนิกร* แต่เมื่อสถานการณ์การเมืองุ่นวายโดยเฉพาะหลังกรณีสวรรคตรัชกาลที่ 8 กาพย์กลอนหลายเรื่องของเขาจึงถูกเซ็นเซอร์และไม่พบกาพย์กลอนว่าด้วยผู้หญิงในช่วงนี้

ครั้งปี 2490 นายผีมีเวทีเขียนงานเพิ่มขึ้นเมื่อ *สยามสมัยรายสัปดาห์* เปิดตัวในเดือนพฤษภาคม แต่กาพย์กลอนว่าด้วยผู้หญิงยังมีไม่มาก ยิ่งภายหลังการรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490 นายผีก็มุ่งวิพากษ์วิจารณ์คณะรัฐประหาร รวมทั้งจอมพล ป. พิบูลสงคราม เรื่อยมา

อย่างไรก็ดี นายผีเป็นปากเสียงแทนผู้หญิงหลายครั้ง เช่นในเดือนเมษายนปี 2490 มีข่าวว่ารัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย สั่งให้ตำรวจจับกุมภรรยาบ่อยของตนมากกัซังที่สถานีตำรวจ 1 คืนโดยไม่แจ้งข้อหาใด ๆ และเขายังทอดทิ้งไม่ดูแลลูกอีก 2 คน นายผีจึงเขียนกาพย์กลอน 'ลูก

อกตัณญ์' (*สยามนิกร*, พ.ศ. 2490) กระทบบกระเทียบว่าเด็กทั้งสองเปรียบเหมือนเด็กกำพร้า

ต่อมาเกิดกรณีนิสิตหญิงแห่งคณะอักษรศาสตร์คนหนึ่ง กระโดดลงบ่อน้ำเมื่อรู้ว่าตนสอบไม่ผ่าน ข่าวดังกล่าวมีผู้นำไปเขียนเป็นเรื่องสั้นว่า นิสิตคนนี้ผิดหวังในความรักต่ออาจารย์หนุ่มที่ไปสอนพิเศษที่บ้าน แต่นายผีเขียนกาพย์กลอน 'ลอยในบ่อ' (*สยามสมัย*, ส.ศ. 2490) ยืนยันว่าการตายของนิสิตสาวผู้นี้เป็นกรตายเพราะผิดหวังเรื่องการเรียนไม่ใช่อย่างที่ผู้เขียนเรื่องสั้นเข้าใจผิด:

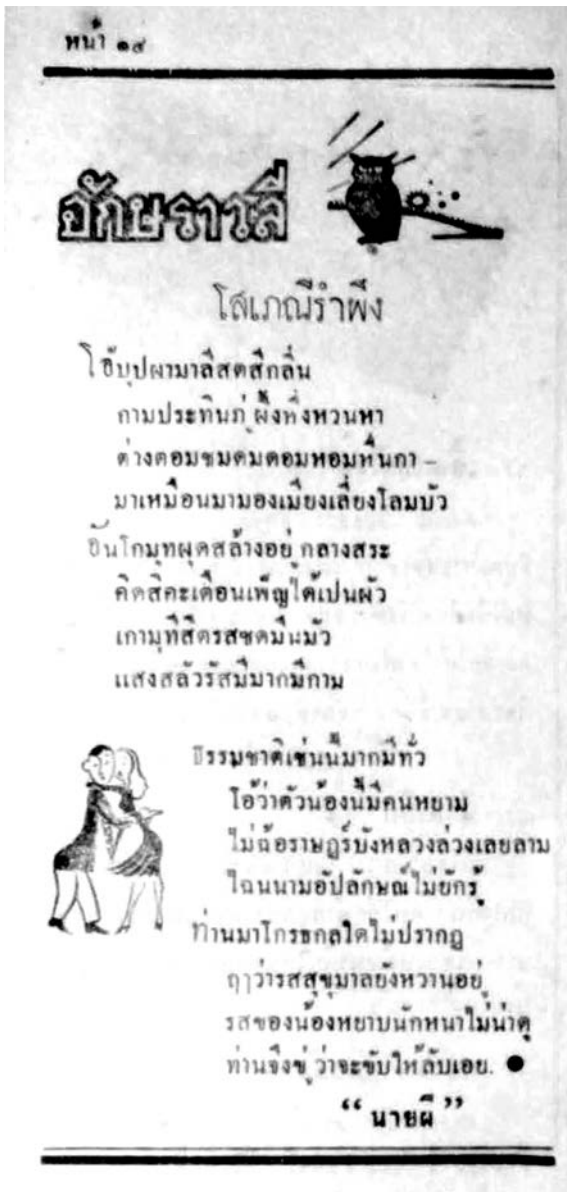
ธิดาเด็ดชีพด้วย	รักเด็ด
รักแหล่งศึกษาสอน	สิ่งรู้
เลวเหลือเมื่อคำเพ็ช	ทำเล่ห์
ลวงว่ารักซู้ซ่า	ซั่วจริง

(*กาพย์กลอนนิพากษ์วิจารณ์สังคมและการเมืองสยาม เล่ม 1, น. 190*)

ในปี 2492 นายผีได้เป็นบรรณาธิการแผนกวรรณคดีของนิตยสารรายเดือน *อักษรสาส์น* ซึ่งเปิดตัวในเดือนเมษายน แต่งานกาพย์กลอนส่วนใหญ่ยังคงลงพิมพ์ใน *สยามสมัย* ในช่วงต้นปีนี้มีข่าวว่านายกรัฐมนตรีจะให้เลิกโสเภณีอย่างเด็ดขาด ทำให้นายผีเขียน 'โสเภณีรำพึง' (*สยามสมัย*, มี.ค. 2492) ว่านี่คือการสร้างเรื่องเพื่อกลบบข่าวคอร์รัปชันในขณะนั้น ส่วน 'สตรีหมายเลขหนึ่ง' (*สยามสมัย*, มี.ค. 2492) เขาเขียนเหน็บแนมเหล่าสตรีชั้นสูงว่าเป็นกาฝากเหมือนกล้วยไม้

ต่อมาใน 'สาวเอยจะบอกให้' (*สยามสมัย*, เม.ย. 2492) และ 'แย่งใจแม่คุณ' (*สยามสมัย*, มิ.ย. 2492) นายผีเขียนประชดว่าผู้หญิงส่วนใหญ่กำลังตกที่นั่งลำบาก และอาจต้องตายลงเพราะหมดความสวยงาม เนื่องจากรัฐบาลเรียกร้องให้ประชาชนประหยัดค่าใช้จ่ายในการแต่งกายและ

เที่ยวเตร่ ทั้ง ๆ ที่เมื่อจอมพล ป. เข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีสมัยแรก (พ.ศ. 2481 - 2487) เขาเคยออก รัฐนิยมต่าง ๆ แนะนำให้ผู้หญิงแต่งกายและ หัดเดินร่าตามแบบตะวันตก:

กาพย์กลอน 'โสเภณีรำพึง'
 ใน สยามสมัยรายลับดาห์ (มีนาคม 2492)

...
 กทาทกร่อนก็ว่าดีแท้
 ดูสาวเส้สวยใสให้สลอน
 บุปผาชาติชาวสยามกามกร
 โฉนตอนนี้ว่าบ้าและเปียพ
 อยากประหยัดอย่างไรมองไม่เห็น
 เรื่องรำเดินแต่งตัวปวดหัวเหียน
 ยิ่งห้ามหุบหุบผาระอาเอียน
 จะตายเดียนเต็มสยามเพราะกามเกร็ง
 ('สาวเอยจะบอกให้', กาพย์กลอนวิพากษ์
 วิจารณ์สังคมและการเมืองสยาม เล่ม 2, น. 140)

...
 อันสาวงามทราชมสาวทสอาดสอาด
 แต่ก่อนกาลก็ด้วยกลกันเสริมศรี
 ดั่งสเตย์เบรเซียที่เมียมี่
 ยังชื่นชีวิตสาวทไม่ขาดวัน
 กทาทกรอนไปให้ประหยัด
 อัดกัดเครื่องแต่งที่แสรังสรร
 สองตาแลชวนราก็อยู่มากครัน
 โอ้อ จะอันตรธานงานบ้านเอย
 ('แยจจริงแม่คุณ', กาพย์กลอนวิพากษ์วิจารณ์
 สังคมและการเมืองสยาม เล่ม 2, น. 150)

กาพย์กลอนอีกเรื่องหนึ่งในระยะไล่เรี่ยกัน คือ 'ยิ้มรับ ส.ส. คนสวย' (สยามสมัย, ก.ค. 2492) นายผีเขียนขึ้นหลังการจัดเลือกตั้งเพื่อให้มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรให้ครบตามบทเฉพาะกาล และนางอรพินท์ ไชยกาล ได้รับเลือกเป็น ส.ส. จังหวัดอุบลราชธานี นับเป็นผู้หญิงคนแรกที่ได้เข้ามาในสภาผู้แทนราษฎร ในงานกาพย์กลอนต่อมาเขาสนับสนุนให้ผู้หญิงใช้ความสามารถให้เป็นประโยชน์ เช่น 'สตรีไทยใจกล้า' (สยามสมัย, ส.ค. 2492), 'สาวสยามยามสรวล' (สยามสมัย, ต.ค. 2492) และ 'ความก้าวหน้าของหญิงไทย' (สยามสมัย, พ.ย. 2492) เป็นต้น

ปีถัดมา เขาท้วงติงการประพฤตินิเสพลใน 'Legal Prostitution' (สยามสมัย, ม.ค. 2493), 'สาวสยามงามหน้า!' (สยามสมัย, ก.พ. 2493), 'สตรีไทยไซโย' (สยามสมัย, ก.พ. 2493) และ 'เต๋น ๆ รำ ๆ' (สยามสมัย, มี.ค. 2493) งานบางเรื่อง เขาเปรียบเปรยต่อไปอีกว่า ในขณะที่ผู้หญิงโสเภณีจะต้องจดทะเบียน แต่ผู้หญิงชั้นสูงอีกไม่น้อยกลับประพฤติตนเป็นโสเภณีที่ไม่ต้องตีตัว เช่นใน 'ไม่ต้องตีตัวก็ได้' (สยามสมัย, ก.พ. 2493)

ใน 'ตื่นเกิด? หญิงไทย ตื่นเกิด!' (สยามสมัย, พ.ค. 2493) และ 'สาวสองจำพวก' (สยามสมัย, ก.ค. 2493) เขาเปรียบเทียบผู้หญิงที่ใช้เวลาหมดไปกับเที่ยวเตร่ กับผู้หญิงที่ใช้สติปัญญาทำประโยชน์แก่สังคม ใน 'หญิงสยามงามยิ่งที่ตรงไหน?' (สยามสมัย, ก.ค. 2493) เขาชื่นชมผู้หญิงที่ใช้แรงงานว่าเป็นผู้มีความงามแท้จริง และใน 'เก่งจริงแม่คุณเอ๋ย' (สยามสมัย, ก.ค. 2493) เขาตำหนิผู้หญิงมีการศึกษาว่าเอาแต่ประกวดกันเป็นผู้ดี แทนที่จะช่วยกันแก้ปัญหาสังคม

เมื่อสภาวัฒนธรรมรื้อฟื้นการจัดงาน 'วันแม่' ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งในเดือนเมษายน 2493 (หลังจากที่หยุดไปเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสมัยแรกในปี 2487) นายผีเขียน 'วันแม่ไวโย' (สยามสมัย, เม.ย. 2493) และ 'วันแม่?' (สยามสมัย, เม.ย. 2494) ทั้งสองเรื่องนี้เขาชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่าง 'แม่ผู้ดี' กับ 'แม่ผู้ยากจน' ว่ามีแต่ฝ่ายแรกเท่านั้นที่ได้รับการต้อนรับเข้าร่วมงานวันแม่ ส่วนฝ่ายหลังถูกกีดกันไม่ให้เข้าไปปะปนในงานด้วย:

⁶ ดูเพิ่มเติมใน เณวณิช สิริผาติวิรัตน์, "เราชนะแล้ว, แม่จ๋า. วรรณคดีของประชาชน?", อ่าน 5.1 (ก.ค. - ธ.ค. 2556): 74 - 88.

วันแม่เราแม่ใหม่หนอ แม่ไวโยเราขอ
เขยิบขยาดยากกล
เราเขาคณะชั้นชน แม่เราถาจน
ถาจักบรรจงจรด
เขาเหยียดหยามเรารันทด เราถาคิดคด
แต่คิดคำนึงในธรรม
('วันแม่ไวโย', ภาพยนตร์กลอนวิพากษ์วิจารณ์สังคมและการเมืองสยาม เล่ม 2, น. 153)

แม่จนจนดันมาล้วนล้ำเมื่อ
หายใจเหน้อยนีกอย่างแม่ข้างอุ้ม
จูงลูกเต้าเฝ้ายุ่งเอ้อพุงอูม
จะตื่นตามเขาไม่เข้าที่
แม่ผู้ดีจรดลอบูนโน้น
ตำรวจโพนผางกันให้หันหนี
แม่จนจนสนใจจนได้ดี
เขาไล่ตีตะเพิดให้เปิดไป
สังคมแม่แฝกั้นปนชั้นช่อง
ทะมินมองแลดูก็รู้ได้
แม่จนจนจับมือกันถือไว้
กงขึ้นชัยชาวเราอย่าเฉาเลย
('วันแม่?', ภาพยนตร์กลอนวิพากษ์วิจารณ์สังคมและการเมืองสยาม เล่ม 3, น. 65)

ภาพยนตร์กลอน 2 เรื่องนี้เขียนจากมุมมองเรื่องชนชั้นอย่างชัดเจน ในเวลาต่อมา นายผีจะนำประเด็นผู้หญิงกับชนชั้นมาเขียน เราชนะแล้ว, แม่จ๋า. ได้อย่างลงตัว โดยใช้เค้าโครงจากชีวิตจริงของกรรมกรหญิงชื่อเล็กแห่งบริษัทอีสต์เอเชียติก และยกย่องกรรมกรหญิงที่ต่อสู้เพื่อแม่และน้อง และเพื่อเพื่อนกรรมกรด้วยกันอย่างเหน็ดเหนื่อย ในขณะที่รูปแบบการนำเสนอก็สามารถนำภาพยนตร์กลอนโบราณมาใช้โดยหยิบจับศัพท์ฝ่ายซ้ายมาใช้ในฉันทลักษณ์อย่างทัดเทียมกันกับศัพท์ทางวรรณคดี⁶

ในช่วงปี 2494 - 2495 งานภาพย์กลอนว่าด้วยผู้หญิงของนายผีมีเพียงประปราย เช่น 'วันแม่?' ดังที่กล่าวมาแล้ว, 'งามกลางฝน' (สยามสมัย, มิ.ย. 2494), และ 'สมบัติสาวสวรรค์' (สยามสมัย, พ.ค. 2495) แต่ในที่สุดนายผีจำต้องยุติการเขียนงานลงตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ เพราะถูกทางการตามล่าตัวเช่นเดียวกับนักเขียนอีกหลาย ๆ คนในช่วงกบฏสันติภาพ

กว่าที่นายผีจะกลับมาเขียนงานภาพย์กลอนอีกครั้งก็ในราวปี 2501 - 2502 โดยมีคอลัมน์ 'นายผีเขียนอักษรอาลี' ใน *ปียมิตรวันจันทร์* ซึ่งเป็นเวทีสุดท้ายก่อนที่เขาจะหยุดเขียนงานทั้งหมดในปลายปี 2503 ในช่วงนี้ภาพย์กลอนว่าด้วยผู้หญิงมีน้อยมาก แต่เมื่อนายผีเขียน 'สวัสดิ์เธอเจ้า' (2501) ตำนานผู้หญิงที่ปล่อยเนื้อปล่อยตัวเพราะหวังเงินดอลลาร์ ปรากฏว่ามีผู้อ่านเขียนจดหมายมาต่อว่าเพราะ เขาได้แก่งตั้งท้ายกลอนให้ตกคำไปหนึ่งคำซึ่งในทางฉันทลักษณ์อาจใช้คำหยาบมาเติมให้ได้

เกิดเป็นหญิงก็ต้องหยิ่งที่เป็นหญิง
อย่าทอดทิ้งทรงที่สงศรี
วัฒนธรรมดอล่ามาราวี
เหยียดสตรีเหมือนหนึ่งสัตว์อยู่ชัดเจน
เขียนเรื่องมาค่าผู้หญิงยิ่งลามก
สกปรกคามวิถรรณจิ้งเหลน
ผู้หญิงไทยไซ้ทาสลาดตระเวน
มาถูกเกณฑ์ให้เป็นกากยากจะทน
ขอเชิญเธอหญิงไทยช่วยไต่ตรี
ไม่ทำศึกแล้วสตรีคงบีบั้น
ขึ้นอยู่ข้างดอล่าท่าพิกล
ประชาชนเขาจะชี้ว่า

[ตรงนี้ต้นฉบับตกไปคำหนึ่ง] โด

(ภาพย์กลอนนิพากษ์วิจารณ์สังคมและการเมืองสยาม เล่ม 3, น. 210)

เมื่อนายผีเขียนกลอนเฉลยในฉบับถัดมาใน 'คำขออภัยของนายผี' ว่าคำที่ตกไปนั้นคือ "ดี" ก็กลายเป็นเรื่องฮือฮาในขณะนั้น

ดูเหมือนว่าเนื้อหาสำคัญของภาพย์กลอนนายผีที่ว่าด้วยผู้หญิงก็คือ ตำนานหรือตติงเรื่องการมัดเอาใจใส่แต่เรื่องความสวยงามหรือการเที่ยวเตร่เสเพล แทนที่จะใช้สติปัญญาในทางที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวม แต่สิ่งที่เราไม่อาจมองข้ามไปก็คือ เขามักเลือกประเด็นที่มี 'การเมือง' ให้วิพากษ์วิจารณ์ด้วยดั่งที่ยกตัวอย่างมาบางส่วนข้างต้น

อย่างไรก็ดี หากเราสงสัยว่านายผีเคยชื่นชมความงามของผู้หญิงไว้บ้างหรือไม่อย่างไร บางทีอาจต้องย้อนกลับไปค้นหาคำตอบของผู้สมทานแนวคิดสังคมนิยมคนนี้จากภาพย์กลอน 'ดูที่ไหน' (อักษรศาสตร์, มิ.ย. 2492) เมื่อเขาไม่เห็นด้วยกับคำโบราณ 'ดูนางให้ดูแม่' โดยเสนอสวนทางว่า

อันดูสาวเอาสวยด้วยดูร่าง
อย่าดูอย่างดูยามตื่นตามเขา
แลยามหลับเลือกพิศพิณใจ
เงินเรือเร้าเล่นงิ้วตัวหรือตวย
อย่าดูหน้าเนียนมทั้งผมผิว
ฤคางกิ้วคอแขนที่แสนสวย
ต้องดูตีนแดงหรือแตกป้อปวย
เชิงจะช่วยซื่อบอกทั้งนอกใน

(ภาพย์กลอนนิพากษ์วิจารณ์สังคมและการเมืองสยาม เล่ม 2, น. 154)

เรื่องความงามในทัศนะของนายผีนี้ ยังอาจต้องอ่านจากถ้อยคำของคุณวิมล พลจันทร์ หรือ ป้าลม คู่ชีวิตของนายผี ซึ่งเคยเล่าบรรยายภาคในช่วงท้าย ๆ ก่อนที่คนทั้งสองจะต้องพลัดพรากจากกัน:

สำนักใหญ่เว้งว่างเปล่า อีกเดือนหนึ่ง คุณอักษณีนีจะมีอายุครบรอบ 65 ปี ข้าเจ้าจะหาสิ่งอันใดมาจัดงานวันเกิด บรรยากาศชวนให้คิดถึงอดีตสมัยแรกเริ่มชีวิตครอบครัว ซึ่งเป็นวันเดียวกันกับวันเกิดของคุณอักษณีนี วันนั้นจำได้ว่าเจียวไข่และม้าอั่ว สองอย่างสำหรับสองคน เป็นอาหารที่คุณอักษณีนีชอบมาก ข้าเจ้าหมายตาขานเรือนเป็นที่นั่งรับประทานอาหาร อาศัยเถาพวงชมพูที่เลื้อยอยู่บนระแนงไม้เป็นที่บังน้ำค้าง อาหารเสร็จแล้ว ข้าเจ้าไปอาบน้ำแต่งตัว สมัยนั้นอาศัยแบ่งนวลผัดหน้า นับว่าใช้ได้ แต่งตัวจนพอใจแล้วเข้าไปในครัวยกจานอาหารออกมา ถึงครณีสระดู ยกขาจะก้าวลงเหยียบขานเรือน “ตื่นเธอสวย” งานที่ถือในมือของข้าเจ้าเกือบตก ไม่เข้าใจในคำชมของคุณอักษณีนี แต่ก็ช่างเถอะเป็นการชมความงามครั้งแรก⁷

“งานก่อน พี่ชพินธุ์ที่หลัง”

“คุณแต่งงานรึยัง”

ตอบว่า “ยังครับ ผมถืออกตินายผี”

เขาขมวดคิ้วสงสัยก็รีบบอกไปตรง ๆ

“งานก่อน พี่ชพินธุ์ที่หลัง...คุณเขียนไว้นานแล้ว...ปีนี้ผมเพิ่ง 28 ขวบ”

ผมบอกเขาอย่างนั้น

สุวัฒน์ วรรณิก เจ้าของนามปากกา ‘รพีพร’ เคยเล่าถึงบทสนทนาสั้น ๆ ระหว่างเขากับนายผีครั้งหนึ่งเมื่อมีโอกาสพบกันโดยบังเอิญในราวปี 2493 ในช่วงที่มีการประชุมของชมรมนักประพันธ์ซึ่งกลุ่มนักหนังสือพิมพ์ค่ายสีลมได้แก่ พิมพ์ไทย และ สยามนิกร ของอารีย์ ลีวีระ จัดขึ้นทุกวันพุธ⁸

ประโยค ‘งานก่อน พี่ชพินธุ์ที่หลัง’ ที่คุณสุวัฒน์อ้างถึงนี้มาจากเรื่องสั้น ‘ล้มไป ฮาดี’ (อักษรสาส์น, มิ.ย. 2492) ผู้กล่าวคือฟาตีมะห์ บินดี อับดุล ฮานี จากหนังสือพิมพ์วารสารอินโดเนเซีย และเป็นเลขอาธิการของสมาคมเกามอฮัมมุด หรือสมาคมสตรีของพรรคคอมมิวนิสต์มลายู เธอปฏิเสธคำขอแต่งงานของกุลิส อินทุศักดิ์ นักข่าวหนุ่มจากกรุงเทพฯ ด้วยเหตุผลว่า เธอต้องการปลดปล่อยประเทศให้เป็นอิสระเสียก่อน

หากในงานกลุ่มกาพย์กลอน คุณอักษณีนีมักตำหนิผู้หญิงเรื่องการหมกมุ่นกับความสวยงามเมื่อหันมาดูงานกลุ่มเรื่องสั้น เราจะพบว่าคุณอักษณีนีได้เล่าเรื่องของผู้หญิงโดยเชื่อมโยงกับอุดมการณ์ทางการเมืองและปัญหาทางชนชั้นอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตัวละครฟาตีมะห์ ซึ่งพบในนิทานการเมืองและเรื่องสั้นถึง 8 เรื่อง จากทั้งหมด 39 เรื่องที่ตีพิมพ์ในระหว่างปี 2489 - 2503

‘ฟาตีมะห์’ ปรากฏตัวครั้งแรกในนิทานการเมืองเรื่อง ‘ฟาตีมะห์แห่งเกามอฮัมมุด’ (มหาชน, 27 มิ.ย. 2491) ในฐานะลูกสาวของบุคคลที่กุลิส อินทุศักดิ์ เติบโตขึ้นที่กรุงเทพฯ เดินทางไปพบที่นครปัตตานีในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2

ฟาตีมะห์ผู้นี้คอยช่วยเหลือกุลิสในเรื่องต่าง ๆ ในระหว่างที่เขาทำงานอยู่ที่นั่น แต่ภายหลังจากที่ต้องย้ายกลับเข้ากรุงเทพฯ และอีก 6 ปีต่อมา จึงได้กลับไปตามหาฟาตีมะห์ถึงโกตาบารู ทว่าฟาตีมะห์ได้ตัดสินใจสละความรัก และเข้าร่วมงานกับสมาคมเกามอฮัมมุด มุ่งทำงานตามอุดมคติที่ตั้งอินทราวุธถ่ายทอดในตอนท้ายเรื่อง:

⁷ วิมล พลจันทร์, ‘ความงามของชีวิต’ ใน *รำลึกถึงนายผีจากป่าลม* (กรุงเทพฯ: ทะเลหญ้า, 2533), น.169.

⁸ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับการประชุมดังกล่าวใน สุวัฒน์ วรรณิก, “นายผี” ด้วยรำลึกคารวะ”, ใน *ชีวิตและผลงาน: ดำเนินนายผี* อักษณีนี พลจันทร์ (2461 - 2530), (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดงาน “นายผีคืนถิ่นแผ่นดินแม่”, 2541), น.178 - 179.

... เราต่างมีหน้าที่ของเรา เราต่างมีความรับผิดชอบของเรา ขอเราจงไปพบกันใหม่ในโลกหน้าเถิด แลขอโลกหน้าของเรานี้จงปราศจากอุปสรรค แต่โลกหน้าจะปราศจากอุปสรรคได้ก็ด้วยเราช่วยกันสร้างแต่ในโลกนี้ในเวลานี้ ขอให้โลกหน้าแผ่นดินจรรบาเสมอกัน ขอน้ำจืดไหลขึ้นลงแต่ทางเดียว ของมีต้นกัลปพฤกษ์ขึ้นอยู่ ณ สีมุมเมือง ขอคนจงอ้อมอยู่เสมอแลไว้กิลศ ขอจงปราศจากชาติแลศาสนาซึ่งต่างกัน ขอชาติทั้งหลายจงเป็นชาติเดียว ขอศาสนาทั้งปวงจงเปลี่ยนเป็นศาสนาเดียว ขอมนุษยชาติจงตั้งขึ้นแลดำเนินไปตามกฎหมายเดียวคือมนุษยธรรม ขอสังฆศาสนาจงตั้งขึ้นแลดำเนินไปตามวินัย คือสังฆธรรม...⁹

ถัดจาก ‘ฟาตีมะห์แห่งเกามอฮิบู’ ฟาตีมะห์ไปปรากฏตัวในฐานะเพื่อนและคู่สนทนาของนักข่าวหนุ่มนามกุลิส อินทุศักดิ์ โดยทั้งสองบังเอิญได้อยู่ร่วมรับรู้เหตุการณ์กบฏเสนาธิการในวันที่ 1 ตุลาคม 2491 และพูดคุยกันถึงเหตุการณ์ดังกล่าวซึ่งกุลิสสรุปว่า “เป็นการปฏิวัติที่ไม่มีประชาชนสนับสนุนอย่างพร้อมเพรียง จึงถือเป็นการกบฏหรือการปฏิวัติที่ห้าม” (‘การปฏิวัติที่ห้าม’, *การเมือง*, 13 พ.ย. 2491) บทบาทคู่สนทนาทำนองเดียวกันนี้จะพบอีกครั้งใน ‘The Scapegoat’ (*สยามนิกร*, 21 พ.ย. 2492)

ในนิทานการเมืองเรื่องต่อมา คือ ‘กาเซาะห์ซาฮัง เขียม!’ (*การเมือง*, 22 ม.ค. 2492) เราจะได้พบฟาตีมะห์ในบทบาทนักบรรณาธิการแห่งอินโดนีเซียในช่วงการต่อสู้เรียกร้องเอกราชจากฮอลันดา และ

เธอผู้รบจนตัวตาย โดยที่กุลิส อินทุศักดิ์ เพื่อนชาวสยามที่น่ารัก ได้มาร่วมรบกับเธอด้วย

และจะเป็นฟาตีมะห์อีกเช่นกันใน ‘ขบวนการดาร์ลุสลาม’ (*สยามนิกร*, 24 ต.ค. 2492) ที่ตัดสินใจเข้าร่วมกับขบวนการดาร์ลุสลาม ซึ่งเป็นกลุ่มต่อต้านรัฐบาลอินโดนีเซียที่ดัดจริตสนับสนุนโดยฟาตีมะห์ ในเรื่องนี้เป็นหญิงสาวชาวปัตตานีพบรักกับกุลิส อินทุศักดิ์ ผู้พิพากษาหนุ่มจากกรุงเทพฯ แต่เธอให้เหตุผลในการบอกลาเขาดังนี้

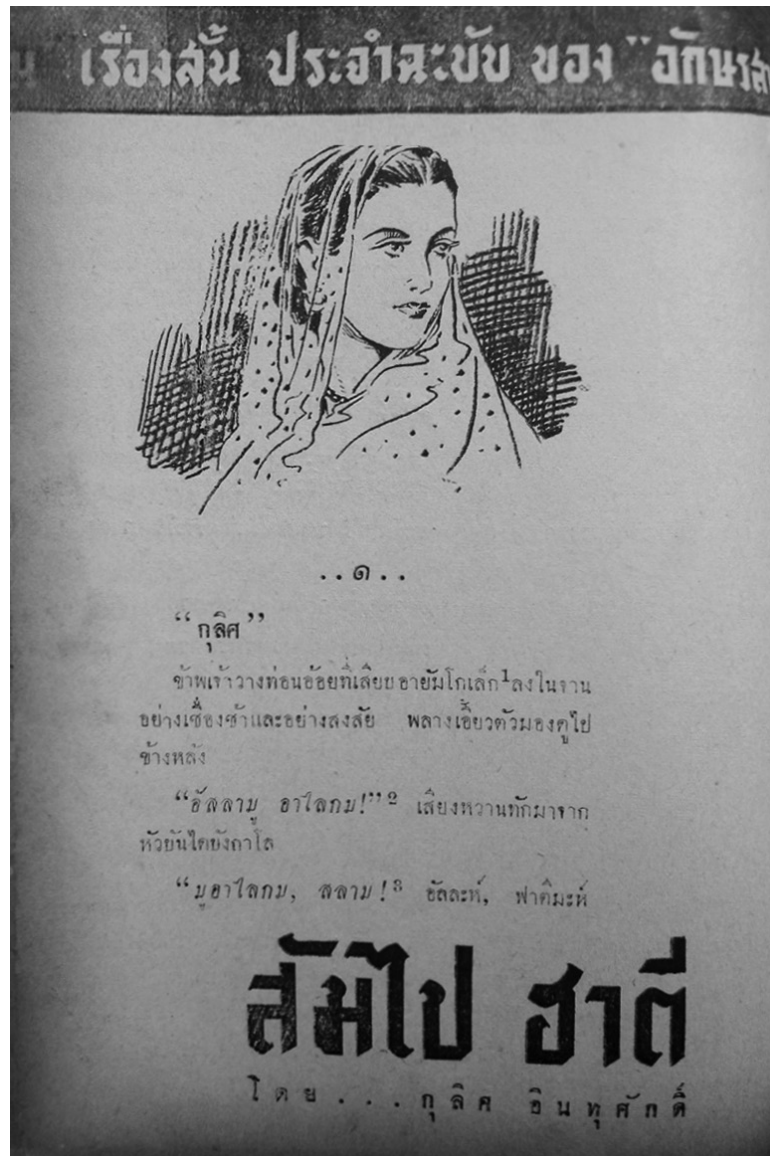
“กุลิส, เชื่อฉันเถิด, ว่าความรักมีอย่างเดียวเท่านั้น, ไม่มีอย่างอื่นอีก คือความรักในชั้นชน หรือความรักของชั้นชน ส่วนความรักเบ็ดเตล็ดอย่างที่เรารเรียกกันนี้เป็นแต่เพียงเกร็ดพงศาวดารแห่งความรักอันแท้จริงเท่านั้นเอง” (*นิทานการเมืองและเรื่องสั้นของอัศนี พลจันทร เล่ม 1*, น. 146)

เมื่อกุลิส อินทุศักดิ์ เขียน ‘สัมไป ฮาดี’ เรื่องสั้นเรื่องแรกของเขาใน*อักษรสาส์น* เขาได้นำฟาตีมะห์บินดี อับดุลฆานี ผู้แทนจากวารตาดินโดเนเซีย และเลขาธิการสมาคมเกามอฮิบู กลับมาพบกับกุลิส อินทุศักดิ์ นักข่าวจากกรุงเทพฯ อีกครั้ง

เรื่องสั้นเรื่องนี้ไม่เพียงทำให้สุวัฒน์ วรดิลกจดจำประโยค “งานก่อน พี่ชพันธ์ุทีหลัง” จากปากของฟาตีมะห์ได้เป็นอย่างดีดังได้เล่ามาข้างต้น แต่ยังเป็นแรงบันดาลใจให้คุณชานคุณ กอตระกุลแห่งสำนักพิมพ์เทเวศม์¹⁰ เขียนจดหมายถึงบรรณาธิการของ*อักษรสาส์น* คือคุณสุภา ศิริมานนท์ เพื่อขออนุญาตแปลเรื่องสั้นนี้เป็นภาษาจีน และได้

⁹ อินทรายุธ, “ฟาตีมะห์แห่งเกามอฮิบู” ใน *อัศนี พลจันทร, นิทานการเมืองและเรื่องสั้นของอัศนี พลจันทร เล่ม 1*, (กรุงเทพฯ: อ่าน, 2560), น. 80 - 81.

¹⁰ สำนักพิมพ์เทเวศม์เป็นของคุณชานคุณและจินตนา กอตระกุล ซึ่งเป็นผู้จัดพิมพ์หนังสือ *ศิลป์เพื่อชีวิต* ของ ทีปกร (จิตร ภูมิศักดิ์) ในปี 2501 แต่หลังรัฐประหารของสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในวันที่ 20 ตุลาคมปีเดียวกัน คุณจินตนาถูกจับเข้าคุกตามคำสั่งคณะปฏิวัติฉบับที่ 21 และต้องเลี้ยงดูลูกซึ่งเพิ่งคลอดได้หกเดือนในคุกกลางยาว ดูเพิ่มเติมใน ภาณุมาศ ภูมิถาวร, *สู้ สู้หลักชัย (ชีวประวัติจินตนา กอตระกุล ผู้หญิงห้าคุก)*, (กรุงเทพฯ: แมคค่าผาง, 2556)

‘สัมไป ฮาตี’ เรื่องสั้นของอินทรายุธ ใน *อักษรสาร* (มิถุนายน 2492)

รับอนุญาตพร้อมคำตอบสำหรับคำถามมากมายเกี่ยวกับตัวบท โดยที่กุลิศ อินทุศักดิ์ เป็นผู้เขียน คำอธิบายตอบเขาอย่างยืดยาว¹¹

เมื่อคุณอัคนีย้ายเวทีมาเขียนลงใน *สยามสมัยรายสัปดาห์* เขายังได้เล่าเรื่องของฟาติมะห์ไว้อีก 2 เรื่องด้วยกันคือ ‘จากตนกูไปสู่สามัญชน’ (กันยายน 2493) กับ ‘ความรักอันเรงแรง’

(มกราคม 2495) ฟาติมะห์ในสองเรื่องนี้ใช้ชีวิตอยู่ในปัตตานี คนแรกมีสถานะเป็นตนกูฟาติมะห์แห่งตรังกานูแต่ต้องหลบหนีออกจากบ้านเกิดเข้ามายังฝั่งไทยในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และร่วมกับคณะละครเปิดการแสดงหารายได้เพื่อส่งกลับไปช่วยเหลือพี่น้องมลายูที่ยังลำบาก

¹¹ สุภา ศิริमानนท์, *จดหมายจากบรรณาธิการ* (กรุงเทพฯ: กองทุนสุภา ศิริमानนท์, 2531), น. 18 - 25. หรือดู อัคนี พลจันทร์, *นิทานการเมืองและเรื่องสั้นของอัคนี พลจันทร์ เล่ม 1*, น. 119 - 127.

ส่วนฟาติมะห์คนหลังเป็นหญิงชาวปัตตานี ซึ่งรักอยู่กับกุลิส อินทุศักดิ์ ผู้พิพากษาหนุ่มจาก กรุงเทพฯ แต่ครั้งเมื่อกองทัพญี่ปุ่นยกพลขึ้นบก ฟาติมะห์ผู้นี้ได้ร่วมกับกลุ่มยุวชนยิงต่อสู้กับทหาร ญี่ปุ่นจนตัวเองได้รับบาดเจ็บ ในขณะที่ทั้งผู้พิพากษา กุลิสและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ต่างหนีเอาตัวรอด ก่อนใคร เมื่อทั้งสองได้พบกันในภายหลัง ฟาติมะห์ ตัดสินใจจากเขาไป โดยบอกว่า

“... กุลิสที่รัก ความรักของเราเป็นความรัก ตามธรรมชาติอันหนึ่งก็ถูก แต่มันก็ยังไม่ใช่ความรักอันเรงแรงแท้จริง ความรักอันหนักแน่นเหนือความรักในสิ่งอื่นและเป็นความรักอันเรงแรงแท้จริงของบุคคลนั้น ก็ความรักที่มีต่อปฏิภูมิและชนชั้นของเรา แน่นอน เธออย่ากังวลใจเลยกุลิส ฉันจะกลับมาหาเธออีกในเมื่ออิสรภาพของบ้านเมืองเรามีมาแล้ว” (นิทานการเมืองและเรื่องสั้นของ อัศนี พลจันทร เล่ม 1, น. 205)

แม้พื้นเพและบุคลิกของฟาติมะห์ในนิทานการเมืองและเรื่องสั้นเหล่านี้จะแตกต่างกันไป แต่ฟาติมะห์ในทุกเรื่องมีจุดยืนทางการเมืองเดียวกัน คือ มุ่งมั่นปลดปล่อยบ้านเมืองให้มีอิสรภาพ และถือความรักในชนชั้นเหนือความรักหนุ่มสาว อาจกล่าวได้ว่า ฟาติมะห์ก็คือภาพแทนของผู้หญิงในอุดมคติที่คุณอัศนีนำเสนอไว้อย่างค่อนข้างสำเร็จรูป

แต่ทำไมคุณอัศนีจึงให้พื้นที่ของนิทานการเมืองและเรื่องสั้นกับตัวละคร ‘ฟาติมะห์’ ถึง 8 เรื่อง และในจำนวนนี้มีถึง 6 เรื่องตีพิมพ์ในช่วงปี 2491 - 2492

หากกลับไปดูสถานการณ์ทางการเมืองในพื้นที่ชายแดนใต้ระยะนั้น จะพบว่าเหตุการณ์ใหญ่เกิดขึ้นคือ กรณีดูซงญอ ในช่วงปลายเดือนเมษายน 2491 ครั้งนั้นรัฐบาลไทยได้ส่งกำลังเจ้าหน้าที่เข้าปราบปรามชาวไทยมุสลิมเชื้อสายมลายูจนมีผู้เสียชีวิตเรือนร้อยที่นราธิวาส และจับกุมตัวหะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ ผู้นำชาวไทยมุสลิมในข้อหากบฏ ทำให้ชาวไทยมุสลิมจำนวนมากไม่พอใจ มีบางส่วนอพยพเข้าไปอยู่ในสหพันธรัฐมลายู (มาเลเซียในปัจจุบัน) และกลายเป็นปัญหาทางการเมืองที่ยืดเยื้อ

เป็นไปได้ไหมว่ากรณีดูซงญอนี้ เป็นแรงกระตุ้นอย่างหนึ่งที่ทำให้คุณอัศนีเขียนนิทานการเมืองและเรื่องสั้นกลุ่มที่พูดถึงชาวมุสลิมอย่างต่อเนื่องหลายเรื่องในช่วงเวลาดังกล่าว และพร้อมกันนั้นเขายังได้เชิดชูบทบาทของผู้หญิง คือ ‘ฟาติมะห์’ ขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์ด้วย

ข้อสันนิษฐานนี้แม้ยังไม่พบหลักฐานสนับสนุนชัดเจน แต่ในระหว่างที่คุณอัศนีเป็นผู้ช่วยอัยการอยู่ที่ปัตตานี เขาเคยช่วยเหลือชาวบ้านในพื้นที่หลายครั้ง เช่นครั้งหนึ่งเขาได้สั่งไม่ฟ้องคดีสตรีมุสลิมกว่า 50 คนที่ถูกจับกุมและปรับเงินเนื่องจากไม่ยอมสวมหมวกตามคำสั่งรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทำให้ทางตำรวจต้องวิ่งหาเงินกู้เพื่อมาคืนให้ชาวบ้านเนื่องจากได้ส่งเงินค่าปรับเข้าคลังไปเสียก่อนแล้ว¹² นอกจากนั้นคุณอัศนียังเขียนบทความเกี่ยวกับชาวมุสลิมอีกหลายเรื่อง เช่น “ความเกี่ยวข้องของภาษามลายูในภาษาไทย (ตอนต้น)” (วรรณคดีสาร, พ.ศ. 2487), “ศาสนาอิสลามว่าด้วยอะไร”, (สยามนิกร, พ.ย. 2489), และ “บริเวณ 7 หัวเมือง” (สยามนิกร, ม.ค. 2490) เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงความใส่ใจของเขาต่อผู้คนในพื้นที่ชายแดนใต้

¹² วิมล พลจันทร, “ความงามของชีวิต” ใน *รำลึกถึงนายผีจากป่าลม*, น. 104.

ในเวลาต่อมา เมื่อคุณอัศนีเขียนเรื่องสั้นลงใน *สยามสมัย* และ *ปียมิตรวันจันทร์* (ในปี 2493 - 2503) เขายังได้เขียนถึงผู้หญิงในเมืองหลวงกับปัญหาชนชั้นไว้อีกหลายเรื่อง เช่น ใน 'จากสาวถึงสาว' เขาใช้รูปแบบของจดหมายโดยให้สำเนียง หญิงสาวชนชั้นกลางในเมืองผู้สูญเสียสามีในสนามรบ และต่อมาลูกชายก็ป่วยตายตามไปอีกคน เขียนปริศนาเพื่อนสนิทชื่อระเบียบ เกี่ยวกับเรื่องความรักและการแต่งงานใหม่

นี่คืองานที่คุณอัศนีสวมวิญญาณผู้หญิงมา นั่งเขียนจดหมายคุยกับเพื่อน แต่ภายใต้ **เรื่องราวเรียบง่ายและเขียนอย่างเห็นอกเห็นใจชะตากรรมของผู้หญิง** มาัยเรื่องนี้ คุณอัศนีก็วิพากษ์วิจารณ์และชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นกับแวดวงกุลสตรีและผู้ดีมีตระกูลไว้ด้วย:

... ฉันได้เข้าราชินีเพราะฉันเป็นกุลสตรีหรือ? ที่แรกนี่ก็คิดเช่นนั้น แต่ในที่สุดฉันก็คิดว่า ถ้าฉันไม่มีเงินทองที่จะไปจับจ่ายให้เทียมหน้าคนอื่นในที่นั้น แม้เป็นกุลสตรีสักชั้นไหน ก็คงไม่เข้าไปนั่งในม้านั่งอันมีเกียรติในโรงเรียนชั้นสูงแห่งนี้ได้ แต่นั่นเป็นโรงเรียนสามัญ พอจบจากที่นั่นแล้วเราก็ไปเข้าจุฬาฯ ด้วยกัน และก็ที่นี่อีกนะแหละที่ทำให้ฉันยิ่งสำนึกว่า นับวันแต่ฉันจะเสื่อมโทรมลง ฉันคิดว่าตัวฉันเท่านั้นที่จะเข้าจุฬาฯ ได้ แต่ถ้านานไปฉันมีครอบครัวอย่างที่คุณเป็นอยู่ าคู่ของคุณเป็นอันไม่มีวันเสียละที่จะได้เข้า ทรัพย์สมบัติเงินทองมาหา มีอยู่เท่าไรก็คงอยู่เท่านั้น แต่ราคามันกลับเปลี่ยนแปลงไปอย่างน่ากลัว ที่ดินของฉันราคาสูงขึ้นอีกเป็นสิบ ๆ เท่า แต่เบียดดูเถอะ ฉันขายนาของฉันไปหมดแล้ว เงินที่ได้มายังไม่พอช่วยชีวิตลูกที่รักของฉันให้รอดได้ [...] ที่นั่นฉันขายไปไม่กี่บาท คนที่เขาซื้อไปจากฉันเอาไปขายอีกต่อหนึ่ง ได้ราคาสูงกว่าที่ซื้อไปจากฉันถึงเกือบ 5 เท่า ภายในเวลาไม่ถึงสัปดาห์ ที่แรกฉันก็เป็นทุกข์และ

เสียใจ คิดว่าตัวเรานี้โง่เง่า แต่พอได้ยินข่าวการซื้อขายวังวังหนึ่งเข้า ฉันก็กลับดีใจว่าตัวของฉันนั้น ยังฉลาดโขอยู่ เธอคิดดูซิเบียบ ว่านับวันแต่พวกผู้ดีมีตระกูลอย่างพวกเรา ๆ นี้จะเสื่อมโทรมลงไปจนถึงแก่ดับสูญในเวลาไม่ช้า คนพวกใหม่จะเข้าแทนที่... (นิทานการเมืองและเรื่องสั้นของอัศนี พลจันทร เล่ม 2, น. 56 - 57)

ต่อมาใน 'น้ำมีอนาง' เขาเล่าเรื่องของลัดดา ลูกสาวผู้พิพากษาศาลฎีกา ซึ่งถูกดูถูกเหยียดหยาม เพราะแม่เป็นคนใช้ ลัดดาถูกขับไล่ออกจากบ้านพร้อมกับคำด่าว่า "เลวเหมือนแม่"

แม่เลวอย่างไร? หญิงสาวคิดไม่ออก หล่อนพยายามคิด...คิด...และคิด [...] แม่ของหล่อนมีความผิดและเป็นความผิดอันร้ายแรง ที่ปล่อยให้ตนต้องเสียตัวแก่ท่านผู้พิพากษาซึ่งเป็นมูลนายเพียงเพราะถูกปลุกปล้ำในยามดึกสงัดแต่ลำพัง ไม่เจียมตัวที่ปล่อยให้ตั้งครรภ์ และเกิดหล่อนมา มีความผิด!

นี่คือความเลวของแม่ของหล่อน!

และด้วยการคุกคามกดขี่อันทารุณ แม่ของหล่อนซึ่งร่างกายอ่อนแอลงไปเพราะการคลอดบุตรก็เหลือกำลังที่จะรับความทารุณอันโหดร้ายนั้นได้

ตาย! นี่คือรางวัลที่เป็นอิสรยาภรณ์ของระบบศักดินาที่ได้มอบให้ไว้แก่สตรีผู้เป็นทาส หรือจี้เข้าในเรือน (นิทานการเมืองและเรื่องสั้นของอัศนี พลจันทร เล่ม 2, น. 74)

ปัญหาเศรษฐกิจกับ 'ผู้หญิง' ยังเป็นประเด็นสำคัญใน 'มีมีดก็มีสว่าง' (*สยามสมัย*, ธ.ค. 2493) ซึ่งกล่าวถึงวิภาวี หญิงสาวที่กำลังตั้งท้องและคิดฆ่าตัวตายเพราะกังวลว่าสามีของเธอซึ่งมีภาระดูแลครอบครัวใหญ่ จะไม่สามารถเลี้ยงดูเธอและลูกน้อยให้ตลอดรอดฝั่งได้

ส่วนชะตากรรมของผู้หญิงยากจนที่ไม่ปรากฏชื่อ ก็เป็นต้นทางของเรื่องสั้นอีกหลายเรื่อง เช่น ‘จากรัง’ และ ‘จี่ในคลองแสนแสบ’ ซึ่งตีพิมพ์ใน *ปียมิตรวันจันทร์* ปีเดียวกันคือ พ.ศ. 2501 ในเรื่องแรก หญิงสาวที่สามีต้องลาจากไปรบในสงครามเกาหลี ทำให้เธอต้องเลี้ยงดูลูกชายอย่างยากลำบากเพียงลำพังโดยที่ต่อมาลูกชายก็จำต้องลาจากเธอไปอีกในท้ายเรื่อง ขณะที่ในเรื่องหลัง หญิงสาวผู้สูญเสียสามีนายทหารยศสิบโทในสงครามเกาหลี จำใจเข้าร่วมการปล้นชิงทรัพย์ในเรือจ้างเพื่อหาค่านมให้ลูก แต่ในที่สุดเธอถูกจับและศาลสั่งจำคุกสี่ปี

ที่น่าสนใจอีกเรื่องหนึ่งคือ ‘จากกองถ้ำถ่าน’ (*สยามสมัย*, พ.ศ. 2497) ซึ่งเป็นเรื่องของแม่ลูกสามที่หอบลูกเล็ก ๆ วิ่งหนีไฟไหม้ห้องเช่าออกมาโดยลูกชายคนโตที่ติดอยู่ในกองไฟเสียชีวิตลง เธอได้รับความช่วยเหลือจากยายซิ้มเพื่อนบ้านและสมาคมกรรมกรที่นำข้ามต้มมาแจก แต่ในท่ามกลางกองถ้ำถ่านนี้เองเด็กน้อยสองคน คือ สาลี ลูกสาวคนรองของเธอ กับตี ลูกชายยายซิ้ม กลับค้นพบว่าไฟไหม้ครั้งนี้เป็นการเผาไล่ที่ผีมีอ เศรษฐีเจ้าของบ้าน ท้ายที่สุดสาลีประกาศความจริงที่เธอค้นพบอย่างหัวเราะ:

“ในกลางกองถ้ำถ่านนี้ ฉันพบความจริงแล้วว่า การต่อสู้ระหว่างคนต่างชั้นกันนั้นหลีกเลี่ยงไม่ได้ และเราก็ต้องไม่ยอมแพ้ เราต้องไม่ให้ใครมาเผาบ้านของเรา มาฆ่าเรายังไงอีกต่อไป.

“จะทำยังไงเรายังเป็นเด็ก”

“ฉันเป็นผู้หญิงด้วยซ้ำ แต่ฉันทำได้” สาลีว่า
“ฉันมีมือ”

(นิทานการเมืองและเรื่องสั้นของอัศนี พลจันทร เล่ม 2, น.192)

ในขณะที่ ‘พาติมะห์’ เป็นสัญลักษณ์หรือภาพแทนของผู้หญิงในอุดมคติของคุณอัศนี ผู้หญิง (และเด็ก) ในงานกลุ่มเรื่องสั้นอีกกลุ่มหนึ่ง น่าจะเป็นภาพสะท้อนให้เราพอมองเห็นสภาพสังคมและปัญหาที่ผู้หญิงในยุคสมัยของเขาเผชิญหน้าอยู่ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาขัดแย้งทางเพศ หรือทางชนชั้น ตลอดจนการทำงานเขียนตลอด 20 ปีของคุณอัศนี เขาจึงสนับสนุนให้ผู้หญิงปลดปล่อยตนเองจากการกดขี่ทั้งสองอย่างนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกดขี่ทางชนชั้นซึ่งเกิดขึ้นทั้งกับหญิงและชาย ดังที่เขาแจกแจงรายละเอียดและตั้งคำถามไว้ในบทความ “ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับปาฐกถาเรื่อง ‘ฐานะของสตรีตามที่เป็นมาในประวัติศาสตร์’ ของคุณกุหลาบ สายประดิษฐ์”¹³ ซึ่งตีพิมพ์เผยแพร่ในราวกลางปี 2495 ก่อนหน้าที่ทั้งองค์ปาฐก คือ คุณกุหลาบ และประชาชนจำนวนมากจะถูกจับกุมตัว ส่วนคุณอัศนีต้องหลบหนีเมื่อเกิดกรณีกบฏสันติภาพในเดือนพฤศจิกายนปีเดียวกัน:

... ในวิถีดำเนินของสังคมที่ผ่านมา ปัญหาของสตรีได้เกิดความขัดแย้งขึ้นสองสถาน สถานหนึ่งคือความขัดแย้งทางเพศ อีกสถานหนึ่งคือความขัดแย้งทางชนชั้น แต่อย่างไรก็ดี ความขัดแย้งทาง

¹³ ในเดือนกุมภาพันธ์ - มิถุนายน พ.ศ. 2495 ก่อนหน้ากรณีกบฏสันติภาพไม่นาน มีการจัดปาฐกถาภาคฤดูร้อนของแผนกปาฐกถาและไต่สวนที่ของคณะกรรมการศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองรวม 6 ครั้งด้วยกัน คุณอัศนีได้นำเนื้อหาของปาฐกถาชุดนี้ตีพิมพ์ลงใน *ปวงชนรายสัปดาห์* และเขียนแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมต่อปาฐกถาบางรายการรวมทั้งปาฐกถาหัวข้อ “ฐานะของสตรีตามที่เป็นมาในประวัติศาสตร์” ซึ่งองค์ปาฐกคือคุณกุหลาบ สายประดิษฐ์ ดูรายละเอียดปาฐกถาชุดนี้ใน *มหาชนทรรศนะ* (กรุงเทพฯ: กลุ่มวิชาการเพื่อประชาชน), 2517.

เพศก็ยังเป็นรองความขัดแย้งทางชนชั้นอยู่ สตรีถูกกดขี่ทางเพศก็โดยในฐานะพิเศษแห่งเพศ แต่สตรีถูกกดขี่ทางชนชั้นด้วย ในฐานะทั่วไปของชนชั้นนั้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง, โดยทั่วไปประชาชนส่วนใหญ่ทั้งบุรุษและสตรีต่างก็ถูกกดขี่ขูดรีดทางชนชั้นด้วยกันทั้งนั้น แต่โดยเฉพาะสตรีได้ถูกกดขี่ขูดรีดทางเพศด้วยอีกส่วนหนึ่ง สภาพของสตรีแตกต่างกับบุรุษก็ตรงที่บุรุษถูกกดขี่ขูดรีดเฉพาะในทางชนชั้น หาได้ถูกกดขี่ขูดรีดในทางเพศด้วยไม่

ฉะนั้นการพิจารณาสตรีแต่เฉพาะความขัดแย้งทางเพศเท่านั้นไม่พอ เรายังต้องพิจารณาอย่างจริงจังถึงความขัดแย้งทางชนชั้นที่ครอบคลุมอยู่นั้นเป็นประการสำคัญอีกด้วย สตรีมากหลายอาจถูกกดขี่ขูดรีด แต่ก็มีสตรีอีกบางส่วนที่เป็นฝ่ายกดขี่ขูดรีด สตรีที่เป็นนายทาส, เจ้าที่ดินและนายทุน ย่อมกดขี่ขูดรีดสตรีและบุรุษอีกมากหลายในชนชั้นอื่น สตรีในชนชั้นปกครองย่อมกดขี่ข่มเหงและลบล้างคุณมีนไม่แต่สตรีในชนชั้นที่ถูกปกครองเท่านั้น หากยังกดขี่ข่มเหงบุรุษในชนชั้นที่ถูกปกครองด้วย ด้วยเหตุนี้เราจึงได้พบได้เห็นพระนาง

เคลโอปาตรา, บูเช็กเทียนฮ่องเต้, มาริอังตัวเนตต์ และแม่หญิงผู้ดีทั้งหลายที่เที่ยวเป็นโน่นเป็นนี่อยู่ในบ้านเมืองของเราในเวลานี้ [...] “สตรีชั้นสูง” ของเราย่อมไม่เคยเห็นอกเห็นใจสตรีสามัญที่ตกยากและเดือดร้อนลำเค็ญ “สตรีชั้นสูง” ในสังคมของเราจะอวดอ้างตำแหน่งหน้าที่และการทำคุณงามความดีต่าง ๆ นานาร้อยแปดพันประการแต่ครั้นแล้ว พอมีการร้องทุกข์วิงวอนจากเพื่อนร่วมเพศที่น่าเวทนาเหล่านั้น เธอกลับปิดไป ใสส่ง, ตวาด, คุกคาม และเหยียดเขาลงแม้เสมือนกิ่งก้อ ไล่เดือน คำว่า “จี๋เกียดหลังยาว” “นิสัยเลว” “ไม่อดทน” “เป็นกรรมของแกเอง” มักจะถูกกล่าวแก่เพื่อนร่วมเพศผู้หมดที่พึ่งอย่างซ้ำ ๆ ซาก ๆ คำว่า “จะทำอย่างไรได้!” “ฉันไม่มีเวลา” “รอไปก่อน” “เอาเถอะแล้วจะพิจารณาดู” เหล่านี้เป็นคำพูดที่สุภาพที่สุดแล้ว สำหรับ “ท่านสุภาพสตรี” ชั้นสูงเหล่านั้น ที่ได้กล่าวแก่ผู้มาขอพึ่งซึ่งเป็นเพศเดียวกับเธอ อะไรเล่าคือความเห็นอกเห็นใจและความช่วยเหลือ? นี่เพราะอะไร เพราะเพศ หรือว่าเพราะชนชั้น?

ส.พ.ก. แบบที่ ๓๕

ใบนำอากรที่ดิน

คำเตือน

310

ถ้าเกิดการเสียหายแก่ผลแห่งการทำนาแปลงที่ปรากฏในใบนำฉบับนี้เกิน ๓ ใน ๓ ส่วน ถ้าประสงค์จะรับ
ความลดหย่อนก็ต้องร้องต่อกรมการอำเภอท้องที่ภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันที่ปรากฏในใบนำฉบับนี้

เดิมที ๓ เลขดำฉบับที่ ๖๕๖ เลขทะเบียนที่ ๖๕๖ ลงวันที่ ๒๕/๑๐ พ.ศ. ๒๕๓๖
 ชื่อเจ้าพนักงานรังวัด นาย พนม ภิกริต อักษรค่า ๓ จำนวน พ.ศ. ๒๕๓๖
 ผู้รังวัดชื่อ นาย พนม ภิกริต แจ้งความว่า พนม ภิกริต เป็นเจ้าของที่ดินอยู่ตำบล พนม ภิกริต อำเภอ พนม ภิกริต
 จังหวัด พนม ภิกริต ชื่อ พนม ภิกริต เป็นผู้ทำ อยู่ตำบล พนม ภิกริต อำเภอ พนม ภิกริต
 จังหวัด พนม ภิกริต ที่ดินอยู่ตำบล พนม ภิกริต อำเภอ พนม ภิกริต จังหวัด พนม ภิกริต

แปลงที่	วัดกรุง กุ่มวง	รัง		แวง		เป็นเนื้อที่			ที่ดินชนิดใด	หมายเหตุ
		เดิน	วา	เดิน	วา	ไร่	งาน	วา		
๑	๑๕๑	๕	๓	๑๐	๑๐					๑๖๓

Be ๒๕๓๖ ๓๕

๑๖๓
 ๑๖๓
 ๑๖๓
 ๑๖๓
 ๑๖๓

เอกสารเก่าแก่ที่สุดใต้หลังคาบ้านเหมือนศรี (2478) มีชื่อ นายพิม นางหนู ในฐานะเจ้าของและผู้ทำอยู่เคียงป่าเคียงไหล่กัน
ไม่ระบุนามสกุล แม้จะมีพระราชบัญญัติออกมาตั้งปี พ.ศ. 2456

ผู้หญิงกับจดหมายเหตุศึกษา: ว่าด้วยการเรียนการสอน

สินีท์ สิทธิรักษ์*

23 กรกฎาคม 2559¹

เทอม 2 / 58 เพิ่งสิ้นสุดไป เมื่อเดือน พฤษภาคม 2559 มีอะไรหลายอย่างที่เกี่ยวกับวิชา สต. 626 ประวัติศาสตร์ของผู้หญิง และการวิเคราะห์ ในแนวสตรีนิยม² ในหัวข้อ “ผู้หญิง กับ จดหมายเหตุ ศึกษา” ที่ได้เพิ่มทั้งเนื้อหา และแบบฝึกหัดให้ มากขึ้น จนคิดว่าน่าจะบันทึกไว้ แล้วเปิดพื้นที่ สนทนา ค้นหาแง่มุมที่เป็นประโยชน์ แลกเปลี่ยน กับประชาคมผู้สนใจทั้งใน และนอกสถานศึกษา (เรื่องการอ่าน การเขียน ว่าด้วยจดหมายเหตุ จาก มุมมองสตรีนิยม³ ก็ได้เริ่มเผยแพร่ไปบ้างแล้ว ถ้ามี เรื่องการเรียนการสอนด้วย ก็คงจะครบถ้วน

สมบูรณ์มากขึ้น) เพราะทั้ง สตรีฯ และจดหมายเหตุ ศึกษา เป็นสาขาวิชาทางสังคมศาสตร์ ที่เพิ่ง หยั่งรากในวงวิชาการไทย การต่อยอด และขยาย องค์ความรู้ ให้กว้างขวางออกไปในลักษณะใด ก็ตาม ย่อมเป็นเรื่องน่ายินดี

ในข้อเขียนชิ้นนี้ ฉันจะพยายามแจกแจง เนื้อหาว่าด้วย ประเด็นผู้หญิง กับ จดหมายเหตุ ศึกษา ให้ครอบคลุม (โดยสังเขป) ตั้งแต่ระดับโลก ระดับประเทศ และระดับครอบครัว ที่เชื่อมโยงกับ เอกสารส่วนตัวของผู้เรียนได้ด้วย มีทั้งการบรรยาย และแบบฝึกหัด เป็นแนวให้ผู้สนใจไปปรับใช้ตาม

* ขอขอบคุณอาทิตย์ มีไมตรี กิตติยา วิทยาประพัฒน์ และ คันชากรัฐ ยอดพิชัย ซึ่งมีส่วนสำคัญในการผลักดันให้บทความนี้แล้วเสร็จ

¹ ช่างบังเอิญจริง เมื่อเริ่มเขียน มือก็พลิกไปเจอ “Teaching Autobiography” ของ Nancy K. Miller บนชั้นหนังสือใกล้ตัว 23 สิงหาคม 2532

ฉันอยู่ในปารีส อยู่ในระหว่างการลาเขียนตำรา นั่งอยู่ที่นี่ปลายฤดูร้อน แต่ใจกลับ [ประหวัด] นึกไปถึงที่โน่น [นิวยอร์ก] นึกว่าฉันคิดอะไรอยู่ ตอนที่เลือกตั้งชื่อ “การสอนอัตชีวประวัติ” บทคัดย่อที่เขียนใส่ไว้ในคอมพิวเตอร์ว่า ...บทความนี้ มุ่งศึกษาอัตชีวประวัติร่วมสมัย (หลังถึงทศวรรษที่ 1970s) ของนักสตรีนิยมชนกลุ่มน้อย อาทิ *The Woman Warrior*, *The House on Mango Street*, *Fierce Attachments* และอื่น ๆ พุดให้เจาะจงลงไป คือ ฉันอยากเล่าประสบการณ์ การสอนวรรณกรรมแนวนี้ให้กับนักศึกษาผู้ใหญ่ (ซึ่งเป็นผู้หญิงเสียส่วนมาก) ในมหาวิทยาลัยของรัฐขนาดใหญ่ ที่อยู่ในเมือง... (1987: 461)

ห่างกันคนละทวีป โลกกัน 27 ปี แต่ก็รู้สึกดี เหมือนมีเพื่อนร่วมทาง แม้จะมาจากสายวรรณกรรม ถ้าเจอแนว ๆ การสอน จดหมายเหตุสตรีนิยมด้วยกัน คงน่าปีติขึ้นอีกเป็นเท่าทวี

² วิชาเลือก ใน หลักสูตรปริญญาโท สตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

³ ดูเพิ่มเติมใน สินีท์ สิทธิรักษ์. 2558. “‘อ่าน’ เอกสารจดหมายเหตุผู้หญิง: อ่านสมุดบัญชีของ พรเพชร เหมือนศรี ช่างตัดเสื้อชาวอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์.” *วารสารสตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา* ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (มกราคม – ธันวาคม 2558): 127 – 162.

ความเหมาะสม โดยจะแบ่งการนำเสนอตามลำดับ การสอน และกิจกรรมที่เกิดขึ้น ดังนี้ คือ 1. ผู้หญิง กับ จดหมายเหตุศึกษา: ความสำคัญของประเด็น และภูมิทัศน์ของการเคลื่อนไหวในระดับสากล 2. “เปิดกรุเอกสาร (ใต้หลังคา) บ้านเหมือนศรี (2478 - 2502): (แล้วค่อย ๆ) จัดระบบ ขบคิด และ (ละเอียด) อ่านผ่านเลนส์สตรีนิยม”⁴ 3. จดหมายเหตุ ของครอบครัว: (เรื่องราว และ) เรื่องราวที่อยากเล่า 4. ‘ลงสนาม’ ที่หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ 5. การพัฒนา และนำเสนอโครงการ “จดหมายเหตุ ของฉัน” (หรือ My Archive Project) ก่อนสรุปเล็ก ๆ

1. ผู้หญิง กับ จดหมายเหตุศึกษา : ความสำคัญของประเด็น และภูมิทัศน์ ของการเคลื่อนไหวในระดับสากล

“ ‘จดหมายเหตุ’ คืออะไรครับอาจารย์” เสียง คุ่น ๆ เอ่ยขึ้นอย่างค่อนข้างเกรงอกเกรงใจ

ฉันมักถูกถามด้วยคำถามนี้ซ้ำ ๆ เสมอ ครั้ง สูดท้าย ผู้สงสัย เป็นชายหนุ่มผิวเข้ม สวมแว่นตา กลมโต มีรอยยิ้มสว่าง ชอบนั่งทางซ้าย แก้อึดตัวแรก เรียนมาหลายมหาวิทยาลัยแล้ว แต่ยังมี ความสงสัยนี้อยู่ ...ดีจริง... ฉันไม่เคยเบื่อที่จะตอบเลย คงเป็นเพราะนานมากกว่าฉันจะรู้จักคำคำนี้ (หลัง ปริญญาตรี) และนานไปกว่านั้นอีก กว่าจะได้หัด

‘อ่าน’ จากมุมมองสตรีนิยม (หลังปริญญาโท) ถ้า คนรุ่นใหม่ ๆ ไม่ต้องใช้เวลานานเท่าฉัน กว่าจะได้ เรียนรู้ และตระหนักว่า จดหมายเหตุ คืออะไร ภูมิทัศน์ทางภูมิปัญญาในสังคมไทย คงมีความ แปลกใหม่ หรือการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยยะ สำคัญทีเดียว

“คือ วัสดุให้ข่าวสาร ที่ไม่จำกัดรูปร่างคะ”⁵ ฉันเริ่มจากคำอธิบายทางเทคนิค ที่พื้นฐานที่สุด และต่อด้วยการเปรียบเทียบให้เห็นจากจุดอ้างอิงของ ผู้ถามเองว่า ในขณะที่ห้องสมุดรักษาหนังสือ พิพิธภัณฑสถานจัดแสดงสิ่งของ หอจดหมายเหตุเก็บวัสดุ ที่ให้ข่าวสารนานาประเภท ซึ่ง มาร์ลีน คาดาร์ (Marlene Kardar) นิยามว่า “เป็นแหล่งข้อมูลที่ ซับซ้อน และไม่มีที่สิ้นสุดของความรู้ในแนวสตรี นิยม” หรือพูดเป็นภาษาของฉันว่า “ความรู้ของผู้หญิง นั้นซับซ้อน และมักจะซุกซ่อนอยู่ในวัสดุนอกกระแส อันหลากหลาย” (2558: 127) หากเราต้องทำงาน หนักมากเหลือเกิน กว่าจะได้ค้นพบ และได้เรียนรู้ แต่ละสิ่งอัน และมีความเชื่อมั่น ไม่ต่างจากที่ Tanya Zanich – Belcher และ Kären M. Mason ย้ำเน้นเสมอมาว่า

ถ้าเราต้องการบันทึกประวัติศาสตร์ให้ ครบถ้วน เราต้องใส่ใจในความแตกต่างหลากหลาย ของสังคม ไม่เพียงแต่ผู้นำ หากรวมถึงคน [เล็ก ๆ] ที่ไม่เคยเป็นที่รู้จักนอกครอบครัวตัวเอง และชุมชน

⁴ ในที่นี้ จะนำเสนอ “เปิดกรุเอกสาร” โดยสังเขป เพื่อให้เห็นภาพต่อเนื่องของการเรียนการสอนในห้องเรียน ส่วนบทความ เต็ม ติดตามอ่านได้ใน ผู้หญิง กับ จดหมายเหตุศึกษา (2560)

⁵ วัสดุให้ข่าวสาร ที่ไม่จำกัดรูปร่างนี้ ไม่จำกัดว่าจะเป็น

...รายงานการประชุม ใบเสร็จรับเงิน หัวเข็มขัด รูปภาพ ฯลฯ ซึ่งผลิตขึ้นโดยหน่วยงานของรัฐ บริษัทธุรกิจ หรือเอกชน ก็ตาม ในกรณีที่เป็นเอกสารของทางราชการ เมื่ออายุครบ ...25 ปี ให้ถือว่า ‘สิ้นกระแสการใช้งาน’ แล้ว จะต้องมีการแต่งตั้งคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิมาคัดเลือกเอกสารที่มีคุณค่าถาวร ส่งมอบให้หอจดหมายเหตุได้รักษาไว้ต่อไป ส่วนที่เหลือก็ทำลายทิ้งได้...

ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน สนิทน์ สิทธิรักษ์. 2541. “5 คำถามกับหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์.” *จุลสารหอจดหมายเหตุ ธรรมศาสตร์* 2 (ธันวาคม 2540 - มีนาคม 2541): 2 - 5. ทั้งข้อความนี้ (และของ คาดาร์) ฉันเคยอ้างมาก่อนแล้ว ใน บทความชื่อ “อ่านเอกสารจดหมายเหตุผู้หญิง...” (2558: 127 - 162) ขอยกมาไว้ตรงนี้อีกครั้งหนึ่ง (ไม่ว่ากันนะ) เผื่อว่า ผู้อ่านบางท่านยังไม่ได้อ่านบทความดังกล่าว มาเริ่มที่นี่เป็นที่แรก ก็จะได้ข้อมูลครบใน ‘one stop’ ไม่ตกหล่นอะไรไป

เราควรบันทึกว่า ‘คนธรรมดาสามัญ’ เขามีชีวิตอยู่กันอย่างไร และการประกอบกิจในชีวิตประจำวันของเขา ส่งผลกระทบ หรือถูกกระทบ จากโลกที่แวดล้อมรอบตัวเขาอย่างไรบ้าง (2007: 351)

ด้วยความตระหนักข้างต้น สองนักจดหมายเหตุสตรีนิยม แห่งมหาวิทยาลัยในมลรัฐไอโอวา จึงริเริ่มโครงการเชิงรุก ตามเก็บจดหมายเหตุของผู้คนที่ชายขอบทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นนักวิทยาศาสตร์หญิง หรือ แรงงานอพยพจากลาตินอเมริกา ที่เข้ามาทำงานในไอโอวา แต่ในภาพรวมที่ใหญ่ไปกว่านั้น ถ้าเรา ‘คีย์’ คำว่า “หอจดหมายเหตุ” กับ “ผู้หญิง” จะได้ผลลัพธ์อะไร ธนัย เจริญกุล ค้นพบว่า

มีหอจดหมายเหตุของผู้หญิงเป็นจำนวนมากในโลกออนไลน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเว็บไซต์ของ Archives for Research on Women and Gender (ARWG) เป็นหน่วยงานในสังกัดของ University of Texas at San Antonio (UTSA) ได้แสดงบัญชีรายชื่อของเอกสารในคอลเลกชัน (collection) ของหอจดหมายเหตุพร้อมเลขเรียกเอกสาร ดัชนีค้นพร้อมประวัติ และคำบรรยายเนื้อเรื่องย่อ ของเอกสารหัวเรื่องนั้นอย่างสมบูรณ์ จากข้อมูลส่วนนี้ แสดงให้เห็นว่ามีการจัดเอกสารเป็นกลุ่ม โดยแยกเป็นประเด็นต่าง ๆ เช่น Africans, ... Mexican Americans, Military, Politics/politicians, Religion, Reproduction, San Antonio History และ Women’s Groups เป็นต้น (ผู้เขียนพิจารณาเฉพาะหัวเรื่องในดัชนีค้นเอกสารเท่านั้น) (2558: 174 – 175)

ธนัยเล่าเพิ่มเติมว่า ข้อมูลข้างต้นที่ค้นมาจากเว็บไซต์ <http://www.lib.utsa.edu/Archives/collex.html> ในปี พ.ศ. 2546 ไม่สามารถเข้าถึงได้อีกต่อไปในปี พ.ศ. 2558 “จะต้องเข้าผ่าน <http://www.lib.utexas.edu/taro/utsa/...> แทน ซึ่งใครขอแนะนำให้ผู้สนใจเข้าไปค้นอ่าน เพราะนอกจากการจัดเก็บความทรงจำในระดับ

สถาบัน... แล้ว ยังมีคอลเลกชันส่วนบุคคล ที่เป็นคนธรรมดาสามัญทั่วไป จัดระบบเก็บไว้เป็นจำนวนมากอีกด้วย” (เพ็งอั่ง).

ฉันไม่รีรอเลย ที่จะท่องตามธนัยไปในโลกไซเบอร์ และได้พบว่า มีคอลเลกชันพิเศษ เกี่ยวกับจดหมายเหตุของผู้หญิงที่น่าสนใจ จนต้องเลือกดาวน์โหลด และ ‘พรินต์’ ออกมาแจกเป็นเอกสารประกอบการเรียนการสอน อ่านกันในห้องเรียน ดังนี้

1) บัญชีรายการ ของมหาวิทยาลัยเท็กซัส ณ ซานอันโตนิโอ: เอกสารของสถาบันสตรีศึกษา, 1986 – 2004

2) บัญชีรายการเอกสาร ของมหาวิทยาลัยเท็กซัส ณ ซานอันโตนิโอ: เอกสารของศูนย์ศึกษาศตรี และเพศสถานะ, 1993 – 2001

3) คู่มือช่วยค้นจดหมายเหตุโครงการวิจัยผู้หญิง กับ เพศสถานะ จากประวัติศาสตร์บอกเล่า, 1997 – 1998

4) คู่มือช่วยค้นเอกสาร ของครอบครัววิกส์, 1922 – 2002

ในชั้นเบื้องต้น ฉันคงขอเลาะเลียบบดู หมายเลข 1 – 3 เพราะเป็นคอลเลกชันในเชิงหน่วยงานองค์กร หรือ สถาบัน แต่หมายเลข 4 เอกสารส่วนบุคคล ตระกูลวิกส์ เป็นเรื่องน่าสนใจ พลาดไม่ได้ ชนิดที่ต้องลงมือเจาะลึกกันเลยทีเดียว

1. บัญชีรายการ ของมหาวิทยาลัยเท็กซัส ณ ซาน อันโตนิโอ: เอกสารของสถาบันสตรีศึกษา, 1986 – 2004

...

บทคัดย่อของผู้สร้าง: สถาบันสตรีศึกษา ณ มหาวิทยาลัยเท็กซัส ณ ซาน อันโตนิโอ ก่อตั้งเมื่อเดือน มกราคม 2003 ทำหน้าที่เป็นทั้งศูนย์วิจัยพัฒนาหลักสูตรสตรีศึกษา และดำเนินกิจกรรมบริการชุมชน ในปี 2007 ทางสถาบันได้เปิดหลักสูตรสตรีศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้น เป็นเจ้า

ภาพจัดการบรรยายการประชุมวิชาการ การจัดเฉลิมฉลองเดือนแห่งประวัติศาสตร์ผู้หญิง และการพัฒนาหลักสูตรสตรีศึกษา

บทคัดย่อของเนื้อหา: คอลเลกชันครอบคลุมตั้งแต่ปี 1986 – 2004 เป็นเอกสารทั้งของสถาบันสตรีศึกษา และศูนย์ศึกษาศาสตร์ และเพศสถานะของมหาวิทยาลัยเท็กซัส ณ ซาน อันโตนิโอ ประกอบด้วย จดหมายโต้ตอบ รายงานการประชุม รายงาน ไปสเตอร์ และอื่น ๆ

ขนาด: 2.1 เซิงเส้นฟุต (2 ก่อ่ง + ไปสเตอร์ขนาดใหญ่)

ถ้ามีโอกาสไปที่นั่น ฉันคงไปขอดูไปสเตอร์จากงานสัปดาห์ประวัติศาสตร์ผู้หญิง ตั้งแต่ 1986 – 2004 18 ปี ติดต่อกัน ไม่มีการขาดตอนเลย จับขึ้นดูทีละแผ่น แล้วเรียงต่อกัน ฉันคงเห็นพัฒนาการของประเด็นต่าง ๆ ที่นำเสนอ ส่วนแผ่นพับ หรือโบรชัวร์ของงานดังกล่าว มีเฉพาะช่วงปี 1987 – 1993 นอกจากนี้ในฐานะที่เป็นผู้สนใจ เสนอให้เปิดการเรียนการสอนวิชาโทสตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา ที่ธรรมศาสตร์ ฉันคงไม่พลาดขอดูแฟ้ม วิชาโท สตรีศึกษา ที่ UTSA 1994 – 1996 (และไม่ระบุวัน) รายชื่อวิชาที่เปิดภาคฤดูใบไม้ร่วง 1999 คำอธิบายรายวิชา: สตรี และเพศสถานะศึกษา [จากแคตตาล็อกปริญญาตรี] 1996 รวมทั้งแผ่นพับ และใบปลิววิชาโท สตรี และเพศสถานะศึกษา ที่เผยแพร่ในปี 2002 ด้วย

2. บัญชีรายการเอกสาร

ของมหาวิทยาลัยเท็กซัส ณ ซาน อันโตนิโอ:
เอกสารของศูนย์ศึกษาศาสตร์และเพศสถานะ,
1993 – 2001

...

บทคัดย่อของผู้สร้าง: ศูนย์ศึกษาศาสตร์ และ

เพศสถานะ เป็นหน่วยงานทางด้านการศึกษา และวิจัยของ มหาวิทยาลัย ในระหว่างปี 1993 – 2001 มีหน้าที่รับผิดชอบในการวางแผน สัปดาห์ประวัติศาสตร์ผู้หญิง พัฒนาหลักสูตร สตรี และเพศสถานะศึกษา แบบให้ปริญญา บริหารเงินทุน สนับสนุน อาจารย์ของคณะมีส่วนร่วมในการก่อตั้ง หอจดหมายเหตุเพื่อการวิจัยในประเด็น สตรี และเพศสถานะศึกษา ศาสตราจารย์ ลินดา สคอตท์ (Linda Schott) เป็นผู้อำนวยการศูนย์ ภายใต้การกำกับของวิทยาลัยสังคมและพฤติกรรมศาสตร์ จนกระทั่งหน่วยงานดังกล่าวถูกยุบในปี 2000 เมื่อมีการจัดสรรงบประมาณใหม่ ศูนย์ถูกปรับเป็นโครงการอยู่ภายในภาควิชาประวัติศาสตร์ ซึ่งขึ้นต่อวิทยาลัยศิลปศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ ในปี 2001

บทคัดย่อของเนื้อหา: คอลเลกชันครอบคลุมตั้งแต่ปี 1993 – 2001 มีแฟ้มเกี่ยวกับการบริหาร การปฏิบัติการ และการวางแผนของศูนย์สตรีศึกษาฯ ในแฟ้มบริหารมี รายงาน ประจำปี แผนยุทธศาสตร์ แฟ้มปฏิบัติงานเก็บจดหมายโต้ตอบ สิ่งพิมพ์ บันทึก งบประมาณ จดหมายข่าว และวัสดุอื่น ๆ ส่วนแฟ้มแผนงาน มีเรื่องสัปดาห์ประวัติศาสตร์ผู้หญิง บรรจุอยู่ พร้อมทั้ง การประชุมวิชาการ ที่ศูนย์เป็นเจ้าของ รวมทั้ง แผ่นพับ ไปสเตอร์ ภาพถ่าย เทปคาสเซ็ท วิดีโอเทป และวัสดุอื่น ๆ

ขนาด: 20.5 เซิงเส้นฟุต (17 ก่อ่ง + 3 ก่อ่งขนาดใหญ่)

คอลเลกชันนี้ ฉันคงขอเลือกอ่าน ก่อ่งที่ 9 แฟ้มปฏิบัติการ 1998 – 1999 ซึ่งประกอบด้วย รายงานความก้าวหน้าประจำปี 1999 ...ประกาศรับสมัคร เจ้าหน้าที่จดหมายเหตุ [รายละเอียดของตำแหน่งงาน] 1999 จดหมายโต้ตอบ การประเมินผล [ของศูนย์ฯ] ...กลุ่มอ่านหนังสือของคณาจารย์ (Faculty Reading Group) การต้อนรับอาจารย์ใหม่ 2000 ...บัญชีรายชื่อส่งไปรษณีย์ ทูนจาก

หोजดหมายเหตุแห่งชาติ เบ็ดเตล็ด นโยบาย และระเบียบการ รายงานประจำปี [มีผังองค์กรด้วย] ใบปลิวชนิดต่าง ๆ คละกัน เดาใจตัวเองว่า ที่ชอกล่องนี้มาอ่าน คงเพราะ ‘เตะตา’ กับคำว่า ‘จดหมายเหตุ’ มีทั้งได้ทุน และได้จ้างเจ้าหน้าที่ประจำ 1 คน โอ! เยอะมากเลยนะนั่น อิจฉา อิจฉา อิจฉา ศูนย์วิจัยที่มีเจ้าหน้าที่ ในตำแหน่งนักจดหมายเหตุ เต็มเวลา ใช่ว่า จะหาได้ง่าย ๆ จึงไม่น่าแปลกใจเลยที่ โครงการประวัติศาสตร์บอกเล่า ซึ่งจะเล่าเป็นลำดับต่อไปนั้น เกิดขึ้นได้

3. คู่มือช่วยค้นจดหมายเหตุโครงการวิจัย

ผู้หญิง กับ เพศสถานะ
จากประวัติศาสตร์บอกเล่า,
1997 – 1998⁶

...

บทคัดย่อของผู้สร้าง: ในปี 1997 ศูนย์ศึกษาสตรี และเพศสถานะ (Center for the Study of Women and Gender – CSWG) และหोजดหมายเหตุ เพื่อการวิจัยในประเด็น สตรี และเพศสถานะ (ARWG) ได้ริเริ่มโครงการประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าขึ้นภายใต้หัวข้อ “เล่าเรื่องของเราเอง” (Telling Our Stories / Contando Nuestras Historias) ควบคู่ไปกับการจัดสัปดาห์ประวัติศาสตร์ของผู้หญิงประจำปี คณะกรรมการที่ปรึกษา

CSWA และ ARWG ได้คัดเลือกผู้หญิง ชานอันโตนิโอ กลุ่มหนึ่ง ซึ่งได้สร้างคุณูปการอย่างโดดเด่นให้แก่ชุมชน เข้าร่วมโครงการนี้

บทคัดย่อของเนื้อหา: คอลเลกชันประกอบด้วย จดหมายโต้ตอบ ข้อมูลชีวประวัติแบบฟอร์ม ใบอนุญาต เทปคาสเซ็ทบันทึกประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า และบทถอดเทปคำให้สัมภาษณ์ การสัมภาษณ์ดำเนินการในระหว่าง กุมภาพันธ์ ถึง กรกฎาคม 1997

ผู้ให้สัมภาษณ์ มีทั้งนักกิจกรรมช่วยเหลือผู้ป่วยเป็นโรคเอดส์ นักสังคมสงเคราะห์ผิวดำ คนแรกที่ได้รับการจ้างเข้าทำงานในโรงพยาบาลรัฐ แห่งเมือง ชาน อันโตนิโอ เมื่อปี 1965 และได้รับรางวัล นักสังคมสงเคราะห์แห่งปี ในปี 1984 อัยการ ผู้หญิงผิวดำคนแรก ซึ่งจบจากโรงเรียนกฎหมาย มหาวิทยาลัยเซนต์แมรี นายกเทศมนตรี ชาน อันโตนิโอ 3 สมัย ผู้พิพากษา ผู้พิพากษาศาลสูง นักกิจกรรมท้องถิ่น ...ช่างน่าสนใจ ไปหมดทุกคนเลย มีทั้งผู้หญิงแถวหน้าระดับ นายพล นายกเทศมนตรี และผู้พิพากษาศาลสูง จนมาถึงนักกิจกรรมท้องถิ่น ทั้งในเรื่อง สิทธิเด็ก สิทธิสตรี สิทธิมนุษยชน และสิ่งแวดล้อม ...ช่างบากบันไป ตามหามาได้หลากหลาย... จะฟังเสียง (หรืออ่านเรื่องของเธอ) ใครก่อนดีละนี้ ขอเลือก คุณยายผิวดำ เป็นลำดับแรก ประวัติศาสตร์ อายุ 103 ปี ซึ่งยังมี

⁶ ในประเทศสหรัฐอเมริกา ดูเหมือนว่า เมื่อสตรีศึกษา ‘บูม’ ขึ้นใหม่ ๆ นั้น การจัดทำโครงการประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าของผู้หญิง ดำเนินไปเป็นกระแสดังเดียว อาจจะเป็นเพราะ ด้วยความตระหนักว่า ผู้หญิงเป็นผู้ที่ ‘ซุกซ่อน’ ไว้ นักสตรีนิยมจึงพึงให้ความสำคัญกับการ ‘ฉายแสงไปสู่ความมืด’ ผ่านมรรควิธีที่เรียกว่า ประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า ตัวอย่างที่สำคัญคือ The Washington Women Heritage Project ซึ่งได้รับความสนับสนุนอย่างเข้มแข็ง จากหน่วยงานสำคัญ ๆ ในระดับรัฐของวอชิงตัน ที่แม้โครงการจะสิ้นสุดลงแล้ว ก็ยังมีผลงานอื่น ๆ เกี่ยวเนื่องสืบมา อาทิ แคทริน แอนเดอร์สัน (Kathryn Anderson) หนึ่งในทีมงาน ซึ่งรับผิดชอบค้นคว้าเรื่อง ผู้หญิงทำฟาร์ม ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของรัฐ ได้กลับไปทบทวนบทเรียนการทำงานในโครงการดังกล่าว แล้วร่วมกับ ดานา ซี. แจ็ค (Dana C. Jack) เขียนบทความสำคัญชื่อ “Learning to Listen: Interview Techniques and Analysis” ตูรายละเอียดเพิ่มเติมใน *Women’s Words: The Feminist Practice of Oral History* (1991) และ *แม่หญิงป่าไม้* (2558) บทความ และหนังสือเล่มดังกล่าวนี้ ใช้ในการสอนวิชา ระเบียบวิธีวิจัยในแนวสตรีศึกษา ทั้งในหลักสูตรสตรีศึกษาเดิม (2544) และหลักสูตรสตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา ที่เพิ่งปรับปรุงใหม่ (2556) มาหลายปี

ชีวิตอยู่ (ในขณะนั้น) จะพลาดได้อย่างไร ส่วนนักเคลื่อนไหวด้านสิทธิสตรี ซึ่งเป็นประเด็นที่ฉันมีความรู้ค่อนข้างน้อยมาก ขอพึ่งเป็นลำดับต่อไป

เมื่อพลิกคู่มือช่วยค้นที่จัดเตรียมไว้ให้ เราจะพบรายละเอียด ดังนี้

กล่อง

2 จูเลีย ฮอยล์ – เกย์เดน (Julia Hoyle – Gayden)

เกิดในปี 1894 ฮอยล์ – เกย์เดน เล่าประสบการณ์การเติบโต และใช้ชีวิตอยู่ในเท็กซัสในฐานะผู้หญิงผิวดำ เริ่มสอนหนังสือ ในปี 1920s ทำงานให้พรรครีพับลิกัน และเป็นนักกิจกรรมสังคม

หัวข้อ: สภาผู้หญิงผิวดำแห่งชาติ กิจกรรมทางสังคม และการเมือง สัมภาษณ์โดย รูธ ไวน์การ์เทน (Ruthe Winegarten)

จดหมายโต้ตอบ และข้อมูลชีวประวัติ

บทถอดเทปสัมภาษณ์ ฉบับร่าง

13 พฤษภาคม 1997

เสียง และ ตัวเขียน

11 มิถุนายน 1997

เสียง และ ตัวเขียน

กล่อง

AV 2 เทปเสียง

[6 ม้วน]

กล่อง

2 เอมี ฟรีแมน ลี (Amy Freeman Lee)

ศิลปิน นักเคลื่อนไหวด้านสิทธิสตรี

หัวข้อ: อาชีพในฐานะศิลปิน นักเขียน ชุมชนซาน อันโตนิโอ สิทธิสตรี

สัมภาษณ์โดย ทอรี เบคแมน – วิลสัน (Tori Beckman – Wilson)

จดหมายโต้ตอบ และข้อมูลชีวประวัติ

บทถอดเทปสัมภาษณ์ ฉบับร่าง

12 มิถุนายน 1997

เสียง และ ตัวเขียน

กล่อง

AV 2 เทปเสียง

[3 ม้วน]

อ่านจดหมายเหตุที่จัดสร้างขึ้น โดยการริเริ่มของคณาจารย์ และเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยแล้วต่อไป เราจะไปดูวัสดุและเอกสารของผู้หญิงในส่วนที่มีผู้บริจาคเข้ามา ... นำตื่นเต้นไปอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเมื่อแจกคู่มือช่วยค้นภาษาอังกฤษให้นักศึกษาลองพลิกดู ในขณะที่เรายังตัวมเตี้ยมกันอยู่ศุกร ประทุมถิน อ่านไฉ พลิกไปถึงหน้าเกือบสุดท้าย แล้วร้องเสียงหลงว่า “โอ๊ย! มีกางเกงในด้วย!” อู๊ย! ตกใจหมดเลย เรา 3 – 4 คนที่เหลือ รีบพลิก

⁷ น่าสังเกตว่า หอสมุดมหาวิทยาลัยในอเมริกา ช่วงมีวิสัยทัศน์ (และเงินทุน – of course – แน่นนอน) แจ่มชัด และใช้ปฏิบัติการเชิงรุก ในการเก็บรวบรวมคอลเลกชัน ในลักษณะที่คนเล็ก ๆ ก็ได้ละเลย ส่วนคนใหญ่ ๆ ก็ทำงานอย่างว่องไว เกาะติดชนิดที่กระพริบตาตามไม่ทันเลยทีเดียว ตัวอย่างเช่นที่ มหาวิทยาลัย 프린ซ์ตัน (Princeton University) สหรัฐอเมริกา ได้เก็บรักษาห้องสมุดส่วนตัวของ ฌาคส์ แดริดา (Jacques Derrida) ซึ่งประกอบไปด้วย หนังสือ และเอกสารอื่น ๆ ที่สะท้อนให้เห็นสิ่งที่แดริดาอ่านตลอดช่วงชีวิตของเขา กว่า 13,800 เล่ม ทั้งนี้เพื่อเผยให้เห็น สิ่งที่เขาเสนอว่า “กระบวนการอ่านมิได้เป็นกระบวนการที่เฉื่อยชา (passive process)”

กระบวนการนำเอกสารของแดริดามาเก็บรักษาที่ Princeton ใช้เวลาหลายปี และอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แผนกพัฒนาคอลเลกชัน (Collection Development Department) และทีมผู้เชี่ยวชาญที่ไปตรวจสอบเอกสารในปารีส จนในที่สุด สามารถเคลื่อนย้ายห้องสมุดส่วนตัวของแดริดามาถึง Princeton ได้ เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2558 การดำเนินการแกะหีบห่อ จัดระเบียบ เขียนคำบรรยาย จัดระบบ ดำเนินไปอย่างรวดเร็ว เพื่อสามารถเปิดให้บริการแก่ผู้สนใจได้เข้าถึงโลกแห่งการอ่านของแดริดาที่แผนกหนังสือหายาก และคอลเลกชันพิเศษ ห้องสมุดไพร์สโตน มหาวิทยาลัย Princeton (ดูรายละเอียดใน <http://library.princeton.edu/news/2015-03-31/princeton-university-library-acquires-jacques-derridas-personal-library>) เอ้า! เสรีจาก ซาน อันโตนิโอ แล้ว เดียวเราบินไป Princeton กัน

ตามไปร่วมดูด้วยความสงสัย ปรากฏว่าเป็นแฟ้มเก็บแผ่นกระดาษคำตอบ (answer sheets) ให้นักศึกษาตอบข้อสอบ การทำแพตเทิร์นทางแกงในและชุดชั้นใน ของโรงเรียนสอนตัดเสื้อผ้าทางไปรษณีย์ สนุกอย่างนี้ จะต้องแปลอ่านกัน แบบคำต่อคำเลย เพื่อเป็นตัวช่วยให้เราได้เรียนรู้ ทั้งวิธีเขียนแคตตาล็อกคำอธิบาย และวิธีการพัฒนาฝีมือช่วยค้นวัสดุและเอกสารจดหมายเหตุของมหาวิทยาลัยอื่น รวมทั้ง 'เนื้อหา' สารจากบางส่วนเดี่ยวของชีวิตของผู้หญิง 4 รุ่น ในประวัติศาสตร์สหรัฐอเมริกา ช่างน่าประทับใจ แม้เพียงได้อ่านและหวังว่า คงได้มีโอกาสไปสัมผัสของจริงด้วยตัวเองในสักวัน

4) คู่มือช่วยค้นเอกสาร ของครอบครัวฮิกส์,

1922 – 2002 ห่องสมุด UTSA

คอลเลกชันพิเศษ

คู่มือแนะนำเอกสารของครอบครัวฮิกส์

(Hicks) 1922 - 2002

อธิบายสรุป

ผู้สร้าง: ครอบครัวฮิกส์

หัวเรื่อง: เอกสารของครอบครัวฮิกส์,

ช่วงเวลา: 1922 - 2002

บทคัดย่อ: เอกสารของครอบครัวฮิกส์ประกอบด้วย จดหมายเหตุของผู้หญิงสี่คน คือ เลสลีย์ ฮิกส์ มาร์ธา ฮิกส์ นางเจ. อาร์. ปีนน์ และอาเดอเลด วูดส์ สิ่งที่ยกย่องไว้มีทั้ง จดหมายตอบโต้ ภาพถ่าย อุปกรณ์การเรียนทางไปรษณีย์ และบทสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์จาก การบอกเล่า

หมายเลขระบุ: MS 133

ขนาด: 2.2. แนวเส้นฟุต (ประมาณ 1,600 ชิ้น)

ภาษา: ภาษาอังกฤษ

คลังเก็บเอกสาร: ชุดรวบรวมพิเศษ ของสำนักหอสมุด แห่งมหาวิทยาลัยเท็กซัส ณ ซานอันโตนิโอ

บันทึกชีวประวัติ

เลสลีย์ หลุยส์ ฮิกส์ (Lesli Louise Hicks) เกิดวันที่ 16 มกราคม 1963 ในแอน อาร์เบอร์ มิชิแกน (Ann Arbor, Michigan) เติบโตในชุมชนเล็ก ๆ ทางตะวันตกเฉียงเหนือ ของ ซาน อันโตนิโอ เลสลีย์ ซึ่งถูกเลี้ยงดูในครอบครัวเคร่งศาสนาและเข้าร่วมกับโบสถ์ไฮปูลูเธอรัล ได้เข้าร่วมชมรมภาษาเยอรมันที่โรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายด้วยความกระตือรือร้นอย่างยิ่ง ทั้งยังชนะเลิศตำแหน่งมิสลีออนวัลเลย์ (Miss Leon Valley) อีกด้วย เอ็ดเวิร์ด รอสส์ ฮิกส์ (Edward Ross Hicks) พ่อของเลสลีย์ เป็นนายทหารระดับนาวาอากาศโทที่เคยประจำการอยู่ในยุโรปเป็นเวลา 5 ปี พร้อมกับครอบครัว เนื่องด้วยการใช้ชีวิตในยุโรป เลสลีย์จึงสามารถพูดภาษาดัตช์ได้บ้าง และเข้าใจภาษาเยอรมันได้ดีซึ่งเป็นประโยชน์กับเธอในชมรมภาษาเยอรมันที่โรงเรียน นางสาวฮิกส์เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาในปี 1981 และในเดือนมกราคม 1982 เธอเข้าศึกษาที่มหาวิทยาลัยเท็กซัส ณ ซาน อันโตนิโอ ต่อมาได้ย้ายไปที่มหาวิทยาลัยเท็กซัส ณ ออสติน (Austin) ในฤดูใบไม้ร่วงปี 1983 นางสาวฮิกส์ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีในปี 1986 คณะศิลปศาสตร์ วิชาเอกการปกครอง วิชาโทวารสารศาสตร์ เธอแต่งงานในปี 1988 และได้รับอุปการะเด็กอายุ 10 เดือน จากประเทศจีนในเดือนกุมภาพันธ์ ปี 2000

มาร์ธา คาร์โรลิน ชูลท์ซ ฮิกส์ (Martha Carolyn Schultz Hicks) มารดาของเลสลีย์เป็น "แม่ที่ อยู่บ้าน" ซึ่งเคยเข้าร่วมเป็นผู้นำกองลูกเสือหญิงอยู่ช่วงหนึ่ง มาร์ธา ฮิกส์ จบอนุปริญญาจากวิทยาลัยซาน อันโตนิโอ และกลับไปเรียนต่อในช่วงปี 1970 ที่มหาวิทยาลัยเท็กซัส ณ ซาน อันโตนิโอ เธอได้รับปริญญาตรีด้านสังคมวิทยาในปี 1979 และศึกษาต่อจนกระทั่งได้รับปริญญาโทในด้านรัฐประศาสนศาสตร์

UTSA LIBRARIES

SPECIAL COLLECTIONS

A Guide to the Hicks Family Papers, 1922-2002

Descriptive Summary

Creator:	Hicks Family
Title:	Hicks Family Papers,
Dates:	1922-2002
Abstract:	The Hicks Family Papers consist of items from four women: Lesli Hicks, Martha Hicks, Mrs. J.R. Beane, and Adelaide Woodlee. Materials include correspondence, photographs, correspondence course materials and an oral history interview.
Identification:	MS 133
Extent:	2.2 linear feet (about 1,600 items)
Language:	Materials are in English.
Repository:	University of Texas at San Antonio Libraries Special Collections

Biographical Note

Lesli Louise Hicks was born on January 16, 1963 in Ann Arbor, Michigan. She grew up in a subdivision in a small community of Northwest San Antonio. She was raised in a religious home and attended Hope Lutheran Church. Ms. Hicks was very active in high school with her participation in a German Club, and also won Miss Leon Valley. Her father, Edward Ross Hicks, an Army Lt. Colonel, was stationed in Europe for five years along with the family. Because of her time spent in Europe, Lesli could speak some Dutch and understood German well, which helped her in her German Club in high school. Ms. Hicks graduated from high school in 1981. In January of 1982, she began college at the University of Texas at San Antonio, later transferring to the University of Texas at Austin in the fall of 1983. Ms. Hicks graduated from UT Austin in 1986 with a Bachelor's degree in Liberal Arts with emphasis in government and a minor in journalism. She married in 1988 and adopted a 10-month-old child from China in February of 2000.

Martha Carolyn Schultz Hicks, Lesli Hicks's mother, was a "stay at home mom" who participated as a Girl Scout Troop leader for a while. Martha Hicks obtained an associate's degree from San Antonio College and went back to school during the 1970s at the University of Texas at San Antonio. She received a degree in Sociology in 1979 and went on to get her master's degree in Public Administration.

J.R. Beane, Lesli's husband's maternal grandmother, grew up in the first quarter of the 20th century.

<http://www.lib.utexas.edu/taro/utsa/00082/00082-P.html>[18/1/2560 0:58:22]

เจ. อาร์. บีเน่ (J.R.Beane) ยายของสามิเลสลี เติบโตในต้นศตวรรษที่ 20 นางบีเน่มีความสนใจอย่างยิ่งในเรื่องการตัดเย็บเสื้อผ้า เธอสำเร็จการศึกษาจากหลักสูตรสอนตัดเย็บทางไปรษณีย์ซึ่งครอบคลุมการตัดเสื้อผ้าทั้งของผู้หญิงและของผู้ชาย แม้เมื่อเรียนจบแล้วก็ยังติดต่อกับผู้สอนอย่างสม่ำเสมอ

อาเดอเลด วูดลี (Adelaide Woodlee) ย่าทวดของนางสาวฮิกส์เธอเกิดในปี 1864 และ

หลังจากนั้นไม่นานเธอกับครอบครัวก็ย้ายมายังเท็กซัส มิสวูดลีเสียชีวิตในปี 1960 เมื่อมีอายุได้ 96 ปี

ขอบเขตและเนื้อหา

คอลเลกชันนี้ เป็นจดหมายเหตุของผู้หญิง 4 คน คือ เลสลี ฮิกส์ มาร์ธา ฮิกส์ เจ. อาร์. บีเน่ และ อาเดอเลด วูดลี โดย ชุดแรก ซึ่งเป็นของ เลสลี ฮิกส์ นั้นประกอบด้วยจดหมายโต้ตอบเป็นพื้นฐาน ส่วนมากเป็นจดหมายโต้ตอบระหว่างเลสลีกับเพื่อนในช่วงปี 1970 ซึ่งเธอกำลังอยู่ในวัยเรียน

มีจุดหมายของเพื่อนบางคนมากกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ โดยเฉพาะ มอลลี่ มากาเร็ต เดอนิส และคุณป้า มาริลีน กับคุณลุงบ๊อบซึ่งเป็นพ่อแม่อุปถัมภ์ของ เลสลีย์ ป้าของเธอ นั้นมักเป็นที่ปรึกษา และช่วยเหลือ แก้ไขปัญหาหลายประการของเลสลีย์ นอกจากนี้ เขียนจดหมายแล้ว เลสลีย์ยังเขียนบทกวี ทั้งยังมีชุด จดหมายตอบโต้กับครอบครัวเกี่ยวกับการแก้ปัญหาภายในของครอบครัว รวมถึงประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพ่อของเลสลีย์ ที่ครอบครัวกำลังแสวงหาคำปรึกษา เพื่อหาทางออก

คอลเลกชันนี้ ยังรวมถึงรูปถ่าย เอกสารการเดินทางค่ายพักแรมลูกเสือหญิง เลสลีย์ได้เก็บรักษาของที่ระลึก กระดาษเขียนเล่น และรายงานจากสมัยเรียน ทั้งยังมีใบสมัครที่กรอกข้อมูลครบถ้วนสำหรับโครงการแลกเปลี่ยนเยาวชนนานาชาติของโรตารี

ชุดที่ 2 จาก **มาร์ธา อิกส์** นั้นประกอบด้วยจดหมายเพียงฉบับเดียวซึ่งเป็นจดหมายขอขอบคุณจาก ซินดี เทย์เลอร์ ไคร์เนอร์ ถึงมาร์ธาสำหรับคำเชิญมาพบสตรีอีกผู้หนึ่ง

ชุดที่ 3 จาก **เจ. อาร์. บินน์** ประกอบด้วยอุปกรณ์หลักสูตรการเรียนทางไปรษณีย์และหนังสือ 1 เล่ม หลักสูตรทางไปรษณีย์นั้นมาจากสถาบันสตรีกับศิลปะและวิทยาศาสตร์แห่งบ้าน ในช่วงปี 1920s มีกระดาษข้อสอบ สมุด และซองจดหมายที่ใช้สำหรับหลักสูตรนี้อยู่หลายชิ้น รวมถึงวัสดุที่เป็นตัวอย่างของผ้าตัดปะและรอยตะเข็บที่เธอได้ทำค้างไว้ ข้อมูลอ้างอิง และกล่องที่มีขนาดใหญ่กว่าปกติ สำหรับใส่แพตเทิร์น

ชุดสุดท้ายของ **อาเดอเลด วูดลี** เป็นเทปบันทึกเสียงที่คัดลอกจากต้นฉบับจริงม้วนต่อม้วน บอกเล่าเรื่องราวการเดินทางมาเท็กซัส อาเดอเลดเล่าเรื่องสงครามกลางเมือง การเดินทางที่ยากลำบาก และพูดถึงพ่อของเธอเป็นส่วนใหญ่ การบันทึกเสียงครั้งแรกจัดทำขึ้นในปี 1941 มีต้นฉบับตัวพิมพ์

ของบทสัมภาษณ์ที่ถอดเทปแล้ว ในช่วงส่วนสุดท้ายของเทปมีเสียงกลุ่มคนหนุ่มสาวนิรนามที่กำลังถกเถียงเรื่องสงครามในยุโรป แผนการฤดูร้อนและบทเพลงแทรกเข้ามาในคำบรรยายของอาเดอเลด...

คำดัชนี

ชื่อบุคคล

อิกส์, เลสลีย์

อิกส์, มาร์ธา

บินน์, เจ. อาร์.

วูดลี, อาเดอเลด

หน่วยงาน

สถาบันสตรี กับศิลปะ และวิทยาศาสตร์
แห่งบ้าน

หัวเรื่อง

การศึกษาภายในประเทศ — สหรัฐอเมริกา
— หนังสือคู่มือ, คู่มือ, ฯลฯ

ครอบครัว — เท็กซัส -- ซาน อันโตนิโอ

วัยรุ่น -- สหรัฐอเมริกา

สตรี — เท็กซัส -- ประวัติศาสตร์

สตรี — เท็กซัส — ซาน อันโตนิโอ --
ประวัติศาสตร์

หญิงสาว — สหรัฐอเมริกา -- การเขียน
จดหมาย

ทำเลที่ตั้ง

สหรัฐอเมริกา — ประวัติศาสตร์ -- สงคราม
กลางเมือง, 1861 – 1865 -- เรื่องเล่าส่วนบุคคล

ประเภท/รูปแบบ

จดหมาย

ประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า

หัวเรื่องท้องถิ่น

คอลเลกชันของครอบครัว

ประวัติศาสตร์ของ ซาน อันโตนิโอ

สตรี

ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการ

การได้รับข้อมูล

ได้รับเป็นของขวัญจากเลสลี่ ฮิกส์ ในปี 2004

(Acc. 2004 - 040)

การดำเนินการ [จัดระบบ] ข้อมูล

ดำเนินการโดยมิเชล มาร์ก เมษายน 2005

คำบรรยายโดยละเอียดของชุดรวบรวม

เลสลี่ ฮิกส์

ช่วงปีที่อยู่ในโรงเรียน

กล่อง เพิ่ม

- 1 1 สมุดเซ็นชื่อ, 1974 และ 1977
จดหมายโต้ตอบ
- 2 จดหมาย [จาก] ค่าาย, 1974 - 1977
และไม่ลงวันที่
- 3 จดหมายลูกโซ่, ไม่ลงวันที่
- 4 จดหมายผู้ให้คำปรึกษา, 1978
- 5 จดหมายจากครอบครัว, 1976 - 1981
และไม่ลงวันที่
จดหมายจากเพื่อน ๆ และครอบครัวขยาย
- 6 อลิเชีย, 1977
- 7 อัลลิสัน, ไม่ลงวันที่
- 8 ป้ามาริลีน และลุงบ็อบ, 1974 - 1979,
1992 และไม่ลงวันที่
- 9 บาร์บารา บักเลย์, 1974 - 1977 และ
ไม่ลงวันที่
- 10 เบธ แม็กดูกัล, 1974 และไม่ลงวันที่
- 11 คลอเดีย, ไม่ลงวันที่
- 12 เดบรา นิวแลนด์, 1978 และไม่ลงวันที่...
- 17 ปู่ และย่า มีมี และสตีฟ, 1970, 1981
และไม่ลงวันที่...

กล่อง เพิ่ม

- 2 ...
- 11 ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง, 1976 - 1978 และ
ไม่ลงวันที่
- 12 วิกดอเรีย, ไม่ลงวันที่

13 รูปวาด กระดาษเขียนเล่น ข้อเขียน
เบ็ดเตล็ด งานเขียน, 1976 - 1978
และไม่ลง วันที่

14 โบสถ์โฮปลูเธอรัน, 1975 และไม่ลงวันที่

15 การประกวด [ระดับรัฐ]/ชมรมเยอรมัน
แห่งฮันส์วิลล์, 1962, 1978 - 1979,
และไม่ลงวันที่

16 ของที่ระลึก, 1976 - 1977 และไม่ลงวันที่

17 มิสลีน ออน วิลเลียม, 1980 รูปถ่าย

18 อัลบั้ม

19 ภาพถ่ายจิปาถะ, 1975, 1991 และ
ไม่ลงวันที่

20 สมุดพก ระดับประถมศึกษา, 1970

กล่อง เพิ่ม

- 3 1 สุนทรพจน์ / รายงาน หน้า 1 / 2, 1976
- 1977, 1982 - 1987 และไม่ลง วันที่
- 2 สุนทรพจน์ / รายงาน หน้า 2 / 2, 1975,
1982 - 1985 และไม่ลงวันที่
- 3 โบสถ์คริสตจักรการแลกเปลี่ยนเยาวชน
นานาชาติโรตารี, 1979
- 4 คู่มือกรรมการเรียน 1975 - 1980
- 5 คณะกรรมการ สถานีวิทย์ โทรทัศน์
เซาท์เทิร์นบัพติสต์ (Southern Baptist), ไม่ ลงวันที่

วัยผู้ใหญ่

กล่อง เพิ่ม

- 3 6 จดหมายตอบโต้, 1982, 1985 - 1989,
2002 และไม่ลงวันที่
- 7 ภาพข่าวตัด, ไม่ลงวันที่
- 8 สูตรอาหาร, ไม่ลงวันที่

มาร์ธา ฮิกส์

...

กล่อง เพิ่ม

- 3 9 จดหมายจากซินดี เทย์เลอร์ ไคร์เนอร์,
1985

เจ. อาร์. ปินน์

...

กล่อง แฟ้ม

- 3 10 เครื่องแต่งกายสำหรับเด็กและสตรี, 1924
- 11 การร่าง และการตัดเย็บเสื้อผ้าธรรมดา, 1922
- 12 การเย็บ และตะเข็บที่สำคัญ ส่วนที่ 1, 1922
- 13 การเย็บ และตะเข็บที่สำคัญ ส่วนที่ 2, 1922
- 14 แพตเทิร์นสำหรับกางเกงใน และชุดชั้นใน, 1923
- 15 ชุดชั้นในครึ่งตัวสำหรับชุดสูท ส่วนที่ 2, ไม่ลงวันที่
- 16 กระเป๋าชุดสูท, 1924
- 17 กางเกงใน และชุดชั้นใน ส่วนที่ 1, 1922
- 18 กางเกงใน และชุดชั้นใน ส่วนที่ 2, 1922
- 19 จดหมายโต้ตอบ, 1924 และไม่ลงวันที่
- 20 คำอธิบายวิชา และกระดาษคำถาม, ไม่ลงวันที่
- 21 ภาพข่าวตัด, 1922 และไม่ลงวันที่
- 22 ทิศทางของแพตเทิร์น ตัวอย่าง และข้อมูลอื่น ๆ, 1924 และไม่ลงวันที่
- 23 แบบเสื้อรัดทรงสตรี และชุดรัดรูป, 1922
- 24 การร่าง และการตัดเย็บชุดธรรมดา ส่วนที่ 1, 1922
- 25 การร่าง และการตัดเย็บชุดธรรมดา ส่วนที่ 3, 1922-1923
- 26 กระโปรง ส่วนที่ 1, 1922
- 27 กระโปรง ส่วนที่ 2, 1923
- 28 ความกลมกลืนของกระโปรงชุด, 1922
- 29 การร่างแพตเทิร์น, 1922
- 30 เสื้อสูทครึ่งตัว และชุดชั้นในครึ่งตัว, 1923

31 กระดาษบาง สำหรับสร้างแพตเทิร์น ส่วนที่ 1, 1922...

กล่อง แฟ้ม

- 4 แผนกตัดเย็บ
- 1 แบบสำหรับเย็บปักถักร้อย 1 และ 2, 1922-1923
- 2 แบบสำหรับเสื้อครึ่งตัว และกระโปรงชุด, 1922
- 3 แบบสำหรับเครื่องแต่งกายเด็ก และสตรี, 1923-1924
- 4 การตัดแต่งริบบิ้น และดอกไม้, 1923-1924
- 5 ผ้ากันเปื้อน และหมวก, 1922-1923
- 6 แบบสำหรับเสื้อโค้ต และเสื้อคลุมไร้แขน, 1922-1924
- 7 การเจาะช่องกระดุม และกระดุม, 1922
- 8 วัสดุจากขนสัตว์ และการตัดกระเป๋, 1922
- 9 การตัดเย็บกระโปรง, 1922-1923
- 10 การตัดเย็บชุดสูท เสื้อโค้ต และเสื้อคลุม, 1923
- 11 วิธีดำเนินการกับการศึกษาของคุณ, 1920
- 12 ตัวอย่างแพตเทิร์น, ไม่ลงวันที่

กล่อง แฟ้ม

- 5 ข้อมูลการอ้างอิง, ไม่ลงวันที่

กล่อง แฟ้ม

- 4 13 ตัวอย่างเศษผ้า, ไม่ลงวันที่
- 14 สมุด, 1922-1923
- 15 แบบสำหรับปักโครอสติตซ์, 1922-1923
- 16 The Honest man, ไม่ลงวันที่

อาเดอเลด วูดลีย์

...

กล่อง แฟ้ม

4 17 เทปบันทึกประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า บันทึกในปี 1941

เพียงแค่ได้อ่านดัชนีนะนี่ ถ้าได้ไปเห็นด้วยตัวเองที่ ซาน อันโตนิโอ จะตื่นตาตื่นใจ อีกสักเพียงไหน ‘จดหมายเหตุ’ ของผู้หญิง 4 คน 4 สมัย บอกอะไรกับเรามากมายเหลือเกิน (ก่อนอีเมลจะมา) จดหมาย คือ เครื่องมือสื่อสารที่สำคัญในรุ่นลูกและรุ่นแม่ หลักสูตรเรียนตัดเสื้อทางไปรษณีย์ของคุณยายในยุคต้นศตวรรษที่วิชาคหกรรมศาสตร์ หรือ คหเศรษฐศาสตร์ (Home Economics) กำลังเริ่ม ‘บูม’ เลยย่นขึ้นไปอีก ความทรงจำเรื่องสงครามกลางเมือง ผ่านสายตาของทวดหญิงคนหนึ่ง ไซ้จะเป็นสิ่งที่หาฟังได้ง่ายดาดขึ้น การจัดเก็บอย่างเป็นระบบ ตามหลักวิชาการจดหมายเหตุ ในรูปคอลเลกชันพิเศษ ยิ่งก่อให้เกิด ‘มูลค่าเพิ่ม’ ขึ้นอีกมาก เพราะการที่นักเรียน นักศึกษานักวิชาการ สาธารณชนผู้สนใจทั่วไป จะแวะเวียนมาค้นคว้าพลิกอ่าน ย่อมไม่เป็นเรื่องที่ยากจะจินตนาการอีกต่อไป

“นักศึกษาคงพอเห็นตัวอย่าง กระบวนการดำเนินงานจัดเก็บ เอกสาร / จดหมายเหตุ ตามหลักวิชา ไซ้ใหม่คะ?” ฉันทสรุปโดยสังเขป ก่อนที่จะเชื่อมโยงเข้ากับ ‘การบ้าน’ (แบบฝึกหัด งานที่มอบหมาย หรือ assignment แล้วแต่จะขนานนาม) ซึ่งนักศึกษาจะต้องทำเป็นโครงการวิจัยส่วนบุคคล ขนาดย่อมเอาในชื่อ “จดหมายเหตุของฉัน” (หรือ My Archive Project) มานำเสนอในอีก 4 สัปดาห์ข้างหน้า ในฐานะกิจกรรมที่ให้คุณค่าทั้งการฝึกคิด เชื่อมโยงกับทฤษฎี ลงมือปฏิบัติการจากวัสดุที่มีอยู่จริง และแน่นอนย่อมเป็นส่วนหนึ่งของการประเมินผลที่ทั้งหนักแน่น และมีคุณภาพในท้ายที่สุด

“บ้านแต่ละบ้าน เปรียบได้กับหอจดหมายเหตุ เอกชน หรือหอจดหมายเหตุส่วนตัวเล็ก ๆ” ฉันทขยายความต่อไป “เพียงแต่เราไม่เคยคิดในมุมนี้ มาก่อนเลย ลองกลับไปค้นดูใหม่ หยิบจดหมายรูปถ่าย ลายเซ็น ของเล่น ลูกบอล ไม้แบด ซีดี เสื้อผ้า มาเรียงดู คิดหา ‘ธีม’ ที่จะรวบรวม และ ‘วิธี’ ที่จะเล่าเรื่อง ชอบแนวไหน ทำแนวนั้น” ฉันทชักชวนต่อ

“หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ แทบจะยังไม่ มีคอลเลกชันส่วนบุคคลของผู้หญิงที่นักศึกษาบริจาคแบบนี้เลย”^๘ ฉันทชักชวนให้เห็น “สิ่งที่หายไป” หรือ “What is missing?” คำถามพิเศษในการเรียนแนววิพากษ์ของเรา ลอง ‘จินตนาการ’ ดูว่า ถ้า นักศึกษาแต่ละคนได้บริจาคเอกสารจดหมายเหตุแบบ เลสลีย์ ฮิกส์ ให้มหาวิทยาลัย หอจดหมายเหตุของเราคงจะคึกคัก มีชีวิตชีวา และเป็นแหล่งการเรียนรู้แนวทางเลือกที่ก้าวหน้าในอีกลักษณะหนึ่งของสังคมไทย ฉันทสาธยายเพิ่มเติม และอดไม่ได้ที่จะหวังผลแบบ ‘2 in 1’ ยิ่งป็นนัดเดียวได้นก 2 ตัว คือ แบบฝึกหัดให้นักศึกษาเชื่อมโยงทฤษฎี (ทั้งจดหมายเหตุศึกษา และสตรีนิยมที่ได้ร่ำเรียนมา) เข้ากับการปฏิบัติผ่านการจัดทำจดหมายเหตุของตัวเอง และท้ายที่สุด หากนักศึกษาจะย้ายคอลเลกชันนั้น ๆ มายกให้มหาวิทยาลัยย่อมเป็นเรื่องน่ายินดี (แต่จะเก็บไว้เองอย่างเป็นระบบก็มีคุณค่าไปอีกแบบหนึ่ง)

ฉันทชี้แจงเรื่องโครงการให้นักศึกษาทราบ พร้อมกับเตือนตัวเองไปด้วยว่า ฉันทก็มีการบ้านเช่นกัน นั่นคือ ต่อจากตระกูลฮิกส์ ฉันทต้องไป ‘เปิดกรุหาจดหมายเหตุ / เอกสาร (ใต้หลังคา) บ้านของครอบครัวเหมือนศรีฯ’ มาเป็นตัวอย่างการสอนในสัปดาห์ต่อไป อ้อ! ก่อนปิดคลาสวันนี้ ต้องไม่ลืมเตือนให้นักศึกษา หยิบจดหมายมาจากบ้าน

^๘ คอลเลกชันส่วนบุคคลที่มีอยู่ในหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ ส่วนมากจะเป็น ศิษย์เก่า ผู้มีชื่อเสียง และเป็นบุคคลสำคัญ อาทิ ศ. พิเศษ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ศ. สัตยญา ธรรมศักดิ์ คุณประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ ฯลฯ

คนละชิ้น ชิ้นไหนก็ได้ จะใหม่จะเก่าหยิบมาเลย มาทำกิจกรรม *จดหมายเหตุของครอบครัว: (เรื่องเรา และ) เรื่องราวที่ยากเล่า*

2. “เปิดกรุเอกสาร (ได้หลังดา) บ้านหม้อนครี (2478 - 2502): (แล้วค่อย ๆ) จัดระบบ ขบคิด และ (ละเลียด) อ่านค่าผลหนังสือปริทัศน์”

คราวนี้จะเป็นการบรรยายแบ่งปัน ประสบการณ์การเปิดกรุเอกสารเก่าสุดที่บ้าน หม้อนครี ช่วงปี 2476 - 2502 ซึ่งจัดกระจาย อยู่ตรงโน้นบ้าง ตรงนี้บ้าง ใช้เวลาพักใหญ่ทีเดียว กว่าฉันจะรวบรวม และจัดลำดับตามเวลาได้ทั้งหมด 23 ชิ้น

เอกสารประกอบการเรียนในคาบนี้ คือ จดหมายเหตุ ทั้ง 23 ฉบับ เย็บรวมเล่มเป็น 1 ปีกร แจกให้นักศึกษาทุกคน (คงจะดีไม่น้อยถ้าค่าใช้จ่ายไม่แพงเกินไป และถ่ายเอกสารสีทั้งหมดได้)

ขอให้นักศึกษาพลิกอ่านทีละฉบับ ไม่ใช่สีอ่านแต่ละบรรทัด ของแต่ละแผ่นกันเลยละ ตั้งแต่

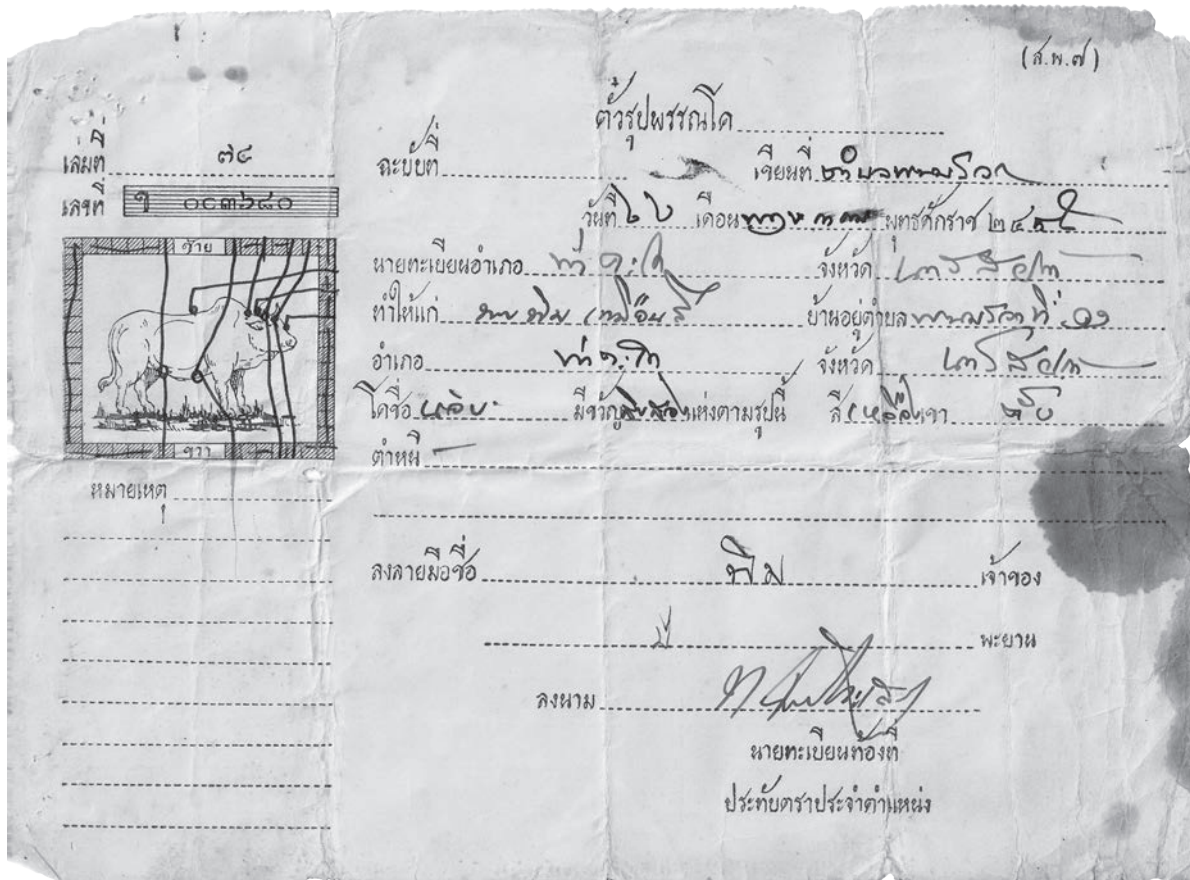
1. โบราณากรที่ดิน พ.ศ. 2478
2. โบราณจเงินอักษรค่านา (นายเทียน นางม้วน)
3. โบราณจเงินอักษรค่านา (นายพิม นางหนู)
4. ตัวรูปพรรณวัว (น้อย)
5. ตัวรูปพรรณวัว (ใหญ่) ... ฯลฯ

ในระหว่างทางค่อย ๆ ระดมสมองกันไป ตลอดว่า ใครเห็นอะไรบ้างในเอกสารแต่ละฉบับ เห็นผู้หญิงอยู่ตรงไหน ผู้ชายอยู่ตรงไหน ใช้คำนำหน้านามว่าอย่างไร มีคำนำหน้านามก็แบบใน แต่ละชิ้นที่อ่านเจอ (นาย นาง ขุน คุณ เด็กชาย นางสาว ฯลฯ) เห็นเลขไทย หรือเลขอารบิก ใน เอกสารชุดไหน โบราณธิบออะไร นามสกุลของ

กำนัน ที่ออกในใบมรณบัตรคุณ ๆ ใหม่ คล้ายกับ นามสกุลของใคร (ที่เป็นครูใหญ่โรงเรียนด้วย) หรือเปล่า โบราณจวิทุระบุว่า “จดทะเบียนแล้ว” หมายความว่าอย่างไร โบราณจโบสถ์ท้าย ที่ลงคำนำหน้านามของแม่พรเพชรว่า ‘คุณ’ หนู เหมือนศรี สะท้อนอะไร เอกสารแต่ละชิ้นโดด ๆ มีจุดเด่นอะไร และถ้ามองอย่างต่อเนื่อง เกิดความเปลี่ยนแปลง อะไรและสะท้อนนัยยะสำคัญได้บ้าง

ดูไปก็คุยกันไปถึงประเด็นที่ Ann Laura Stoler เสนอว่า มรรควิธีในการศึกษาได้เปลี่ยนไปแล้ว (2002: 83 - 86) จากการศึกษาจดหมายเหตุ ในสถานะของการเป็น ภาชนะบรรจุข้อมูล (archive - as - source) ให้เราไปคัดลอก 1 บรรทัด จาก ตรงนั้น 4 บรรทัด จากตรงนี้มาต่อยอด ได้แย้ง สนับสนุนงานวิจัยที่กำลังดำเนินการอยู่ ได้เคลื่อน ไปสู่การศึกษาจดหมายเหตุในฐานะหัวข้อที่มีความเป็นองค์ประธานของตัวเอง หรือเป็นการ ค้นคว้าทดลองทางญาณวิทยา (“archives - as - subject or archives epistemological experiment”) และเมื่อนักศึกษาท้วงขึ้นว่า “อาจารย์ ขา เอกสารราชการนะคะนี่ แต่ทำไม เขียนผิดเยอะจัง เตี่ยวนายพิมพ์ เตี่ยวนายพิน ตกลงชื่ออะไรแน่” แล้วยัง ปีกัดของเจริญอีกล่ะ ในใบมรณบัตร ไม่สอดคล้องกับใบใบเกณฑ์ทหารนะ ข้อแรกตอบ ไม่ยาก เพราะมีลายเซ็นแรกสุดของ ‘พิม’ ปรากฏ ให้เห็นในตัวรูปพรรณโค โบราณจสุด ในปี พ.ศ. 2485 ส่วนข้อผิดพลาดอื่น ๆ ก็อย่างที่ สเตลเลอร์ แนะนำไว้ นั่นไง ไซ้เลยแหละ คือ ต้องอ่านทั้ง ย้อน และ ตาม รอยหมึก อ่านข้อมูลที่ผิดพลาด แปร่งปร่า หรือถูกเว้นไป ดังที่เธอย้ำว่า “...we need not only to brush against the archive’s received categories. We need to read for its regularities, for its logic of recall, for its densities and

⁹ วิฑูสมัยนั้น เกี่ยวข้องกับประเด็นความมั่นคงของชาติ ไปซื้อกันที่ตองติทะเบียนราวกับซื้อปืนทีเดียว ดูรายละเอียดใน สิทธิ สิริวิรัช. 2543. *กำเนิดโทรทัศน์ไทย (พ.ศ. 2493 - 2500)*...

ตัวรูปพรหมโค (น้อย) เป็นเอกสารชิ้นแรก
ที่มีลายเซ็นของ ‘พิมพ์’ และ ‘ปี’ ปรากฏอยู่ (2485)

ในระหว่างบรรทัด และเบื้องหลังบรรทัด ประวัติศาสตร์สังคมไทย ค่อย ๆ คลี่ผ่านเอกสารของครอบครัวเหมือนศรี จากมุมที่เราไม่ค่อยจะได้สังเกตกันมาก่อน

คาบแรกเป็นการอ่านพื้นฐาน ส่วนคาบต่อไปเป็นการอ่านเชื่อมโยงกับทฤษฎี ก็เหมือนงานวิชาการชิ้นอื่น ๆ แหะแหละ ที่เราจะถูกถามว่า เราใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีชุดไหนมาเป็นกรอบการมอง หรือ การวิเคราะห์? ฉันเรียนเรื่องจดหมายเหตุของผู้หญิง แต่มีสังกัดอยู่ในภาควิชาภูมิศาสตร์ นั่นก็เริ่มกันที่นี่ ตรงนี้แหละ ตรงสี่แยกความรู้ ที่ถนนสายภูมิประวัติศาสตร์ มาตัดกับจดหมายเหตุศึกษานี้แหละ (at the crossroad of Historical Geography and Archives Studies)

หากจะตั้งคำถามว่า วิชาภูมิประวัติศาสตร์คืออะไร นักภูมิศาสตร์ (และนักประวัติศาสตร์) แต่ละสำนักย่อมมีคำตอบที่แตกต่างออกไปในแต่ละแบบ แต่สำหรับ Karen E. Till แล้วมีคำตอบมิใช่แค่วรรคเดียว แต่ ‘คำเดียว’ อยู่นั่นคือใครก็ตามที่สนใจฝึกฝนวิชานี้ “จะต้องเต็มใจที่จะขุดขุดในที่ที่คุณยืนอยู่ (อยู่ตรงไหน ขุดตรงนั้น) --- นั่นหมายความว่า คุณต้องแกะรอยประวัติศาสตร์ให้มองเห็นขึ้นมา แล้วทำงานกับสิ่งที่จับต้องได้นั้นแหละ” (2001: 70 – 71. ตั๋วหนาโดยผู้วิจัย) หรือถ้าพูดในสไตล์ Walter Benjamin เขาก็จะบอกว่า “...จะต้องเลาะร่องส่วนที่แตกแยกกระจัดกระจาย ซากปรักหักพัง ส่วนที่ถูกประกอบขึ้นรวมทั้งตัวโครง และหลังจากนั้นก็ [นำมา] จัดแสดง

ใหม่ ในแคลเลอร์รี่ของผู้รวบรวม (2001: 70 – 71) แนวคิดที่ว่าด้วย ‘การขุด’ นี้ พ้องกับสิ่งที่ Alan R. H. Baker เสนอมาก่อนคือ “คนตายไม่อาจจะตอบแบบสอบถามได้ --- the dead don't answer the questionnaires” ดังนั้น สิ่งที่ผู้ศึกษาคนหนึ่งพอจะทำได้คือ การแกะรอยสิ่งที่ผู้หาชีวิตไม่แล้วทิ้งไว้ให้ “เพื่อที่จะทำความเข้าใจกับอดีต และตระหนักว่า ณ ขณะนั้น เขาเหล่านั้นก็พยายามทำความเข้าใจกับ ‘ปัจจุบัน’ ของเขาอยู่เช่นเดียวกัน” (1997: 238)

แต่ก็นั้นแหละนะ ทั้ง ‘อดีต’ และ ‘ความตาย’ ในทัศนะของแดริดา และนักคิดอีกหลายคน “...ไม่ได้เป็นสิ่งที่มืออยู่จริง สิ่งที่เราจะถือว่าจริงได้คือ กระบวนการเลาะหรือ ร่องรอยจากอดีต ‘ซึ่งร่องรอยรัดเกี่ยวกระหวัดไปสู่อนาคตผ่านนิทานของปัจจุบัน อักษรที่จดจาร มีชีวิตยืนนานกว่าชีวิตของผู้เขียน และอยู่ยาวไกลกว่าปัจจุบันขณะ ณ จุดที่เขียนขึ้น” [การเลาะหรือดังกล่าวนี้] ได้เปิดหนทางเลือกแนวราบ ที่จะเกี่ยวร้อยตัวเองเข้ากับกระบวนการเรียนรู้ และค้นหาประวัติศาสตร์ของเราเอง ผ่านการ “ลงมือทำงาน [ขุดค้น] อย่างเอาจริงเอาจัง [ในพื้นที่นั้น]” (Till, 2001: 70, 72).¹¹

หากมองโดยภาพรวมของเส้นทางสายภูมิประวัติศาสตร์ ในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมา ถ้านับว่าหนังสือที่ Baker และ Mark Billinge เป็นบรรณาธิการ *Place and Period: Research Method in Historical Geography* (1982) เป็นหลักไมล์สำคัญของการศึกษาวิชาภูมิประวัติศาสตร์ในแนว กาล และ สถานที่สังคม การเมือง

และเศรษฐกิจ สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัดในช่วงสี่ทศวรรษนี้คือ ได้มีการเคลื่อนผ่านจากการเขียนประวัติศาสตร์ [แบบกระแสหลัก] ไปสู่แนวการเขียนประวัติศาสตร์ ‘จากเบื้องล่าง’ ของกลุ่มคนท้องถิ่น และรากหญ้า อาทิ ประวัติศาสตร์ของผู้หญิง ประวัติศาสตร์ร่างกาย ประวัติศาสตร์พฤติกรรมทางเพศ ประวัติศาสตร์ความทรงจำ และมีหมวดหมู่ที่หลากหลายขึ้น อาทิ ภูมิศาสตร์ของการทำแท้ง ความรุนแรง การพนัน และภูมิประวัติศาสตร์ของชีวิตประจำวัน หยิบยกมาให้เห็นคร่าว ๆ พอเป็นกระสาย ด้วยแก่นแกนของสาขาวิชานี้ก็คือการใช้มรรควิธีทางภูมิศาสตร์ ผสานกับการ [หา] และใช้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ [อย่างชะมัดเข้มข้น] (Baker, 1997: 237) นอกจากนี้แล้วยังมีการเคลื่อนไปสู่การผนวกแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เข้ามาอย่างสร้างสรรค์ อาทิ “...ใช้รูปแบบข้อมูลที่เป็นการขุดของการบันทึก หรือ พื้นที่ น้อยลงแต่ใช้จดหมายเหตุร่างกายของการปฏิบัติการแสดงท่าทาง และการเคลื่อนไหว [มากขึ้น] เป็นต้น” (Lorimer and Spedding, 2002: 294) ทั้งยังเชื่อมโยงกับสหสาขาวิชา ไม่ว่าจะเป็นมานุษยวิทยา จิตวิทยา ภาษา และวรรณกรรม ฯลฯ

การถกเถียง และการวิพากษ์ ว่าด้วยเนื้อหาของวิชาภูมิศาสตร์ในยุคต่อมา ได้รับผลสะท้อนจากอิทธิพลแนวคิดสายสตรีนิยม และหลังอาณานิคม เพราะโดยจุดใหญ่ใจความแล้ว วิชาภูมิศาสตร์ ไม่เพียงแต่ถูกรอบงำโดยอำนาจของผู้ชาย หากยังกีดกันผู้หญิงออกไป และสยบเธอ

¹¹ ในภาษาอังกฤษ ช่วงนี้ได้เขียนไว้ว่า

Additionally, realizing that the notion of ‘death’, which, as well as the ‘past’, has been discussed by Derrida and many others, “... does not literally exist. What exists is the process of creating traces from the past that are ‘strained toward the future across a fabled present, figures we inscribe because they can outlast us, beyond the present of their inscription” has also offered many non-authoritative paths to engage oneself in learning and discovering one’s own history by “actively working with it [in place(?)]” (Till, op. cit: 70, 72).

ให้เงยบงก นอกจากนั้นแล้ว ยังยึดถือยุโรปเป็น ศูนย์กลางในพื้นที่ความสัมพันธ์กับความเป็นอื่น หรืออาณานิคมนั่นเอง (McEwan, 1998: 371 – 372) กระบวนการที่ตะวันตกอ้างอำนาจนำ และรักษาพื้นที่ในการผลิตความรู้ทางภูมิศาสตร์ ในกาล และสถานต่าง ๆ และในขณะเดียวกัน ลดทอนโอกาสการสร้างความรู้ของผู้เป็นอื่น ถูกวิพากษ์อย่างเข้มข้น จากนักภูมิศาสตร์สตรีนิยม สายหลังอาณานิคมจำนวนไม่น้อย อาทิ Jane M. Jacobs (1994) Sara Mills, 1992) Blunt (2002) และ McEwan(1998) เป็นต้น

โดยเฉพาะคนหลังสุดนี้ได้ใช้ยุทธศาสตร์ การเผยให้เห็น ‘เส้นอำนาจในพระราชวัง’ ของ สาขาภูมิศาสตร์ ซึ่งถูกประกอบสร้างมาอย่างต่อเนื่อง โดยกีดกันประวัติศาสตร์ [ของผู้อื่น] ออกไป งานค้นคว้า เรื่องของนักเดินทางหญิงใน อัฟริกาตะวันตก ในศตวรรษที่ 19 ถือได้ว่าเป็น ตัวอย่างของการ ‘เขย่า’ ขนบทางวิชาการภูมิศาสตร์ แบบที่มีผู้ชายเป็นศูนย์กลางอย่างถึงรากที่เดียว แต่กระนั้นก็ตาม แม้งานของแมคคือแวน จะมีความก้าวหน้า และท้าทายวิชาการกระแสหลัก โดยการเลาะร่องให้เห็นการกดทับผ่านมุมมอง แนวคิดสตรีนิยมสายหลังอาณานิคม แต่ฉันก็มี อาจสาวเท้าก้าวไปตามเส้นทางของเธอได้ ด้วย เป้าหมายของงานวิจัยฉัน มิได้มุ่งวิพากษ์สารัตถะ และสถานะของวงการภูมิศาสตร์แบบชายเป็นใหญ่ ไม่ว่าจะเป็สิ่งคมไทย หรือตะวันตก หากมุ่ง เต็มเต็มสิ่งที่แทบจะไม่เคยถูกพูดถึงเลยในแวดวง ภูมิศาสตร์สตรีนิยมสายหลังอาณานิคม นั่นคือ แนวคิดเรื่อง ‘อาณานิคมภายใน (colonization within) ที่เกิดขึ้นในกรณีรัฐสยาม / ไทย การอ่าน จุดหมายเหตุของพรเพชร เหมือนศรี (ทั้งไดอารี จุดหมายร้องเรียน แถลงการณ์ ฯลฯ) จะเขย่าให้ เห็นความซับซ้อนของแนวคิดดังกล่าว ที่ปฏิบัติการ ผ่านสถานะความมีอำนาจนำของระบบราชการที่

รวมศูนย์เข้าสู่ส่วนกลาง (กรุงเทพฯ) และ การไม่ ใส่ใจของขบวนการสตรีนิยมไทยต่อปัญหา ที่ผู้หญิง รากหญ้าส่วนใหญ่ของประเทศนี้เผชิญอยู่ นั่นคือ ประเด็น (เรื่อง องค์ความรู้ และ) สิทธิในที่ทำกิน

ฉันพยายามโน้มน้าวให้ (ว่าที่) มหาบัณฑิต ทั้งสี่ เห็นพลัง และทิศทางของการสร้างความรู้จาก สิ่งที่ถูกละเลย ก่อนที่จะตัดข้ามสี่แยกมาสู่ถนนสาย จดหมายเหตุศึกษา ซึ่งโคล แฮริส (Cole Harris) อธิบายว่า เป็นงานวิชาการในลักษณะที่ “...เป็น ปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง ระหว่างนักวิชาการ และ เสียงที่ฝังลึกอยู่ในเอกสาร...” ซึ่ง “...ทั้งหลายหลาย และซ่อนเร้น ห่อหุ้มความหมายหลายระดับ มีหน้าซ้ำ ยังเสนอความเป็นไปได้ อันมากมายเหลือคณา...” ดังนั้น “...จึงไม่อาจเข้าถึงได้ด้วยรูปแบบการวิเคราะห์ ที่เป็นทางการ หรือ การใช้มรรควิธีเชิงเดี่ยว” หาก ต้องใช้เอนกมรรควิธี (2001: 331, 333) นอกจากนี้ แล้ว ปัญหาอีกประการหนึ่งที่ต้องเผชิญคือ การพบ เอกสารที่เกี่ยวข้องกันมากเกินไป ในเวลาอันจำกัด เกินกว่าจะตรวจสอบได้ละเอียดถี่ถ้วน และมาใน รูปแบบ และลักษณะอันหลากหลาย อาทิ สถิติ แผนที่ รูปถ่าย รูปภาพ แต่ส่วนมากจะเป็นตัวบท ที่ถูกเขียนขึ้นในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง หรือการ ผสมผสานของหลาย ๆ รูปแบบ ทั้งจดหมาย ไดอารี วารสาร แผ่นหินเหนื่อหลุมศพ พิณัยกรรม บทความ ในหนังสือพิมพ์ บทบัญญัติ รายงาน รายงาน การประชุม และอื่น ๆ (2001: 333) ในการทำวิจัย เกี่ยวกับจดหมายเหตุ นักวิจัยจึงมักตกอยู่ในภาวะ ที่แกว่งไปมาระหว่าง 2 ขั้ว คือ เจอเอกสารมากมาย ‘ล้นเหลือ’ จนกระทั่ง ‘จมหาย’ ไปกับกองกระดาษ หรืออีกขั้วหนึ่ง คือ เจอน้อยมากหรือแทบไม่เจอ อะไรเลย (และแน่นอนว่า ย่อมไร้ซึ่งความหลากหลาย) ผลที่เกิดขึ้นจึงมีทั้งสองด้าน คือ 1) ไม่ถูก กลบฝังไปในจดหมายเหตุกองพะเนินเทินทึกด้วยความคิดที่คลุมเครือว่าไม่รู้จะจับมืออย่างไร เลยเขียน อะไรออกมาไม่ได้เลย หรือได้น้อยมาก หรือไม่ก็

(มีนักวิจัยอีกแบบที่) 2) มาถึงหอจดหมายเหตุ ด้วยความคิดที่ชัดเจนมากกว่าต้องการอะไร [หนึ่ง สอง สาม สี่] สิ่งที่เป็นไปได้ที่น่าเสียดาย คือ โอกาสที่จะได้ ‘สัมผัส’ ความรู้มรดก และความมีชีวิตชีวาของวัตถุดิบ และ ‘ได้ยิน’ เสียงซึ่งแจ่มชัดที่ถูกลบฝังไว้ในจดหมายเหตุชิ้นแล้วชิ้นเล่า รวบรวมไม่มีที่สิ้นสุด

ดังนั้น คำแนะนำของแฮริส ก็คือ นักวิจัยควรมีทั้งเป้าหมายที่ชัดเจน และยอมรับในสิ่งที่คาดไม่ถึง คือการบรรลุถึงเป้าหมายที่ไม่ได้ตั้งใจตามที่เตรียมไว้ตั้งแต่แรก ด้วยเหตุนี้ในระหว่างจุดเริ่มต้นกับจุดสิ้นสุด เราต้องพยายามปรึกษากับเอกสารอย่างถี่ถ้วน หรือกับ ‘लगสังหรณ์’ ที่แทรกให้เห็นไหว ๆ อยู่ ตรงนั้น ตรงนี้ เปิดรับความแปลกแยกแตกต่างที่เกิดขึ้นได้เสมอ แต่ไม่ถึงกับปล่อยตัวให้ถูกลากไป ในการแสวงหาที่ปราศจากทิศทางของสิ่งที่จะพึงพบเจอ ในที่สุด แฮริส ได้กล่าวสรุปถึงคุณลักษณะของนักจดหมายเหตุในอุดมคติไว้ว่า “...are the considerable thinkers, and their thoughts lead more toward the digestion and synthesis of complex information into previously unnoticed trends and patterns or into revealing new interpretations of what previously was quite differently understood, than to theorems or analytical propositions”. (2001: 333).

พูดให้สั้นขึ้น แฮริส เสนอว่า นักวิจัยที่ทำงานด้านจดหมายเหตุจะต้องให้ความสำคัญกับการตีความที่ชัดเจน เทียบตรง และใคร่ครวญอย่างรอบคอบที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้ เพราะงาน

วิจัยทางจดหมายเหตุนั้น [เป็นงานที่อาศัยทั้งศาสตร์และศิลป์] เป็นกระบวนการทำงานที่เข้มข้น คล้าย ๆ กับที่นักเขียนนวนิยาย หรือนักวิทยาศาสตร์ทางฟิสิกส์อะตอม มีจุดร่วมกันทีเดียว¹²

แนวคิดของ แฮริส เกี่ยวกับการวิจัยในสนามจดหมายเหตุว่า คือ ‘อะไร’ และจะต้องใส่ใจกับกฎเกณฑ์ และแนวปฏิบัติอะไรบ้างนั้น เป็นคำแนะนำที่มีคุณค่ายิ่ง แต่คำถามในขั้นต่อไป คือ เมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว จะอ่าน หรือตีความ ‘อย่างไร’ ก็มีความท้าทายไม่น้อยไปกว่ากันเลย ในขั้นตอนนี้ฉันพบว่า แนวคิดทั้งของ แดริดา (1996) James S. Duncan (1999) Francesca P. L. Moore (2010) และ Miles Ogborn (2003) ล้วนแล้วแต่มีคุณูปการ และจะต้องนำมาสนทนาด้วย

3. จดหมายเหตุของครอบครัว : (เรื่อเรา และ) เรื่อราวที่อยากเล่า

วิชา สต. 626 ผู้หญิง กับประวัติศาสตร์ฯ เป็นวิชาที่สอนทุกวันอังคาร เวลา 17.30 – 20.30 น. จึงมีชื่อเรียกเล่น ๆ ในหมู่มิตรรักนักเรียนว่า ‘วิชาวันอังคาร’ ใกล้เคียง 2 ทุ่มแล้ว ควรจะหยุดบรรยายเสียที ให้นักศึกษาได้เล่าเรื่องเอกสารส่วนตัวตามที่ได้รับมอบหมายให้นำมา คงต้องเริ่มจาก มณี เพราะเธอนำสิ่งที่เป็ ‘จุดกำเนิด’ หรือ สติปัตยกรรมของพ่อ ด.ช.วินัย ขุนภักดี (ในขณะนั้น) ติดมือมา

เอกสารใบเหลืองเก่า ขนาด 5.1 x 7.4 นิ้ว กำลังจะมีอายุครบ 5 รอบ ในวันที่ 3 กรกฎาคม 2559 นี้ เมื่อ 60 ปีก่อน 15 วัน หลังจากที่ทารกถือกำเนิด ครอบครัวขุนภักดี ได้ไปแจ้งเกิด ลูกคนที่ 3

¹² ซึ่งในภาษาอังกฤษมีความว่าดังนี้

...It is not a matter of getting the past right in any definitive sense-- the past is too complicated and the scholar too situated for that. But it is a matter of offering the clearest, most accurate, and most considered interpretation one can, and in this pursuit archival research is situated somewhere between the labours of novelist and those of an atomic physicist, sharing some procedures with each (ibid).

แต่เป็นลูกชายคนแรก มณีเลือกหยิบเอกสารชิ้นนี้ มาเพราะ ต้องตา กับ ‘ลายมงคล’ ที่พิมพ์อยู่ด้าน ละเอียด 4 จุด นับแต่ 1. กรอบหน้า 2. หมอน้ำ และ ใบบ่มะตูม 3. สังข์ใบบ่มะตูม 4. ขอบข้าง 5. ธงชัย 6. จักร 7. คทา 8. โคอุสภะ ซึ่งแต่ละสิ่งอย่าง ล้วนเป็นสัญลักษณ์ของความสวัสดิ์มีชัย คุ่มครอง ปกป้องรักษาทารกน้อย¹³ มณีค่อย ๆ เล่า แล้วเวียน เอกสารให้เพื่อนดูรอบโต๊ะ จนมาถึงฉัน¹⁴ เมื่อดูภาพ รวมแล้ว สิ่งที่ติดต้ามมาถึงทุกวันนี้ คือ ตัวอักษร เล็ก ๆ ตรงมุมขวาล่าง “คณะช่าง” ไม่ใช่ชื่อโรงพิมพ์ ตามที่เคยเห็นในแบบฟอร์มราชการหลายชิ้น โอ! ผู้ออกแบบ (graphic designer) ได้ลงชื่อปรากฏ ให้เห็นด้วย เป็นทีมรวมศิลปินของยุค 50s (ก่อน เบ็ญจ โปสเตอร์ จะมา) ฉันเคย แวบ แวบ อ่าน ตำนานของคณะนี้ที่ไหนหนอ ขอเล่าเรื่องย่อของ ความทรงจำสักพัก¹⁵

จากสำนักงานกำนันบ้านดอนไผ่ เราจะไป แกรนด์ แคนยอน มลรัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา กั้นนะ ที่นั่น นิภาพรรณ จึงเลิศศิริ เดินทาง ไป (ฝึกภาษา และ) รับจ้างปูเตียงให้โรงแรมใน

ละแวกนั้น ตามโครงการ Work and Travel ที่ กำลังเป็นที่นิยม สาวน้อยเดินทางไปต่างต่าง แดนครั้งแรก คิดถึงพ่อแม่พี่น้องจับใจ ได้แต่ ส่งโปสการ์ดมาถึงบ้าน ซึ่งเธอเก็บรักษาไว้เป็นที่ ระลึก¹⁶ เป็น ‘สัญลักษณ์’ ของเวลาปิดเทอมในช่วง ปรินญาตรี (ตอนนั้น ยังไม่รู้จักคำว่า ‘จดหมายเหตุ’) ฉันก็มีนะ โปสการ์ด แกรนด์ แคนยอน ตอนไป อเมริกาครั้งแรก แต่อยู่ที่ไหนแล้วละนี้ ...ไม่มี ‘เลขาฯ’ ช่วยเก็บแบบ มัดตัญญู เมฆสวัสดิ์ ละก็ เป็นแบบนี้ หาอะไรที่ อยาได้หวังว่าจะมีอะไรให้ พบเจอ ในขณะที่ มัดตัญญู เพียงยกหูโทรศัพท์ นักจดหมายเหตุ (ตัวแม่) และ คุณแม่ (ตัวจริง) จะ แพ็คส่งไปรษณีย์ EMS จากสระแก้วมาทันทีเลย

มัดตัญญู เลือกหยิบแฟ้ม ที่รวมเอกสาร สมัยประถม ที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนมา เช่น จดหมาย แจ้งกิจกรรมต่าง ๆ ที่ส่งถึงผู้ปกครอง เอกสารการ ลงสมัครรับเลือกตั้งประธานนักเรียน ใบรายชื่อ นักเรียนที่จะร่วมงานเทศกาลกินเจ ใบขอความร่วมมือผู้ปกครอง จัดหาชุดขาวให้นักเรียนแต่งในวันสำคัญทางพุทธศาสนา แล้วสรุปให้เพื่อนฟัง

¹³ อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมใน <http://vinayak-vanich.blogspot.com/2012/01/8-8-02.html#ixzz4VHGeuWSD>.

¹⁴ เมื่อต้องเขียนบทความนี้ ฉันขออนุญาต ยืมมณีมาอ่านอีกรอบหนึ่ง ค่อย ๆ อ่าน แบบละเอียด ๆ จึงค่อย ๆ เห็นอะไร เพิ่มเติมอีกตั้งหลายจุด นับแต่ หนึ่ง ช่องแรก ในบรรทัดแรกที่ต้องเติมคือ (เพศ) ชาย สิ่งนี้ (เป็น หรือ) ถูกทำให้สำคัญที่สุด ใช้ไหนหนอ จึงเป็นจุดแรกที่ต้องถูกระบุถึง เมื่อสิ่งมีชีวิต (ที่เรียกว่า มนุษย์) หนึ่ง ๆ ลืมตาขึ้นดูโลก สอง ในบรรทัด ชื่อ มารดา มีช่องนามสกุลเติม ให้เติมด้วย ดีจริง สาม สถานที่ออกไปสูดบัตร์นี้ ไม่ใช่อำเภอ แต่เป็น สำนักงานตำบลดอนไผ่ ส่วนชื่อผู้รับแจ้ง ตำแหน่งสารวัตรกำนัน ลายหมึกค่อนข้างเลือน อ่านแล้วไม่แน่ใจ มณีช่วยเช็คเว็บไซต์ อบต. จนหาเบอร์ โทรศัพท์ของ วิรัช เอี้ยวสุวรรณ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 6 คนปัจจุบัน ท่านบอกว่า ชื่อ ‘สมศักดิ์ เอี้ยวสุวรรณ’ มีศักดิ์เป็นลุง แต่เสียชีวิตไปประมาณ 20 กว่าปีแล้ว มณีรวบรวมข้อมูลมาอย่างมืออาชีพนิดหน่อย พร้อมกับตั้งข้อสังเกตในจุดที่ฉันไม่เคยคิด มาก่อนเลย “คนกรอกเอกสาร น่าจะเป็นคนละคนกับที่ลงชื่อ ...ดูจากน้ำหนักมือในการเขียน” จริงด้วย! เก่งมาก! แสดงว่า ท่านสารวัตรต้องมีผู้ช่วยเหลือทำงานด้านเอกสารอีกคนหนึ่ง ตัวท่านนั้นเพียงลงนามในขั้นสุดท้าย

¹⁵ คณะช่าง เป็นสำนักงานออกแบบชื่อดัง “...ซึ่งตั้งขึ้นมา ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ และดำเนินกิจการสืบต่อมาอีกกว่า 30 ปี เจ้าของ คือ เป็รื่อง แสงเดกิง ผู้เคยเป็นอาจารย์โรงเรียนเพาะช่าง ส่วนศิลปินของคณะช่างที่มีชื่อเสียงอีกท่านคือ อาต อ้อด อำไพ” ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ประชา สุวิธานนท์. 2545. *แกะรอยตัวพิมพ์ไทย*. กรุงเทพฯ: ริดโค.

¹⁶ นอกจากนี้แล้ว ยังมีฟิล์มภาพยนตร์สารคดี แกรนด์ แคนยอน ที่ทางผู้ขายเอามาตัดแจกผู้ชมให้เก็บไปเป็นที่ระลึกด้วย ไม่ใช่ระลึกถึงแค่ แกรนด์ แคนยอน แต่ระลึกถึงยุคฟิล์มที่ผ่านพ้นไป จนมาถึงยุคฉายภาพยนตร์ให้หนักท้องทีเดียว ระบบดิจิทัลแล้ว

สูติบัตร

สำนักทะเบียนต.ต.ม.น.

ท.ร.๑๙ ตอนที่ ๑

เลขที่ ๑๑/๑๙

๑.	๑.๑ ชื่อตัว ด.ญ.มณี อ้นบำรุง	ชื่อสกุล	๑.๒ เพศ ☒ ชาย ☐ หญิง	๑.๓ สัญชาติ ไทย
๒. เด็กที่เกิด	๑.๔ เกิดเมื่อวันที่ เดือน พ.ศ. ๒๕๓๖	เวลา ๑๓.๐๙	ตรงที่ ต.ต.ม.น.	เดือน ๓ ปี ๒๕๓๖
	๑.๕ เกิดที่บ้านเลขที่/ หมู่ที่ ซอย ถนน ๓๓ ไร่สีสุก ๑	ตำบล ไร่สีสุก จังหวัด อุตรดิตถ์		ประเทศ ไทย
๓. มารดา	๒.๑ ชื่อตัว มาลี	ชื่อสกุลก่อนสมรส แก้ว	๒.๒ อายุ ๓๕ ปี	๒.๓ สัญชาติ ไทย
	๒.๔ อยู่แห่งเดียว บ้านเลขที่ หมู่ที่ ถนน ตำบล อำเภอ จังหวัด ๓๓ ไร่สีสุก ๑	ตำบล ไร่สีสุก จังหวัด อุตรดิตถ์		
๔. บิดา	๓.๑ ชื่อตัว วิจิตร	ชื่อสกุล อ้นบำรุง	๓.๒ อายุ ๓๕ ปี	๓.๓ สัญชาติ ไทย
	๔.๒ อยู่บ้านเลขที่ หมู่ที่ ซอย ถนน ตำบล อำเภอ จังหวัด ๓๓ ไร่สีสุก ๑	ตำบล ไร่สีสุก จังหวัด อุตรดิตถ์		
๕. การเกิด	๕.๑ ตาม/ ภายหลังเป็น ส่วน ตาม	๕.๒ ตาม/ ภายหลังเป็น ส่วน ตาม	๕.๓ ลงชื่อผู้แจ้งการเกิด สุภา อ้นบำรุง	
	๕.๔ ตาม/ ภายหลังเป็น ส่วน ตาม	๕.๕ ตาม/ ภายหลังเป็น ส่วน ตาม	๕.๖ ลงชื่อผู้แจ้งการเกิด สุภา อ้นบำรุง	
๖. แห่งเกิดเมื่อวันที่ เดือน พ.ศ.	๑๖ พฤษภาคม ๒๕๓๖		๖. แห่งการเสียชีวิตเมื่อวันที่ เดือน พ.ศ.	
๗. ลงชื่อนายทะเบียนผู้รับแจ้ง	ม.ล.ต.ต.ม.น.		๗. ลงชื่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งการเกิดชื่อตัว	
นายทะเบียน	๑๑ ต.ต.ม.น.		นายทะเบียน	

สูติบัตรของ ด.ญ.มณี อ้นบำรุง (ต่อมา ชุนภักดี)

ซึ่งทุก ๆ คนก็เห็นด้วยอย่างเป็นเอกฉันท์ว่า ช่างเป็นเอกสาร “...ที่บ่งบอก [ถึง] ความสัมพันธ์ ในฐานะนักเรียน ที่มีต่อโรงเรียน หรือรัฐ ได้เป็นอย่างดี ว่าโรงเรียนมีอุดมการณ์อะไร ที่ต้องการถ่ายทอดจากรัฐ สู่นักเรียน แม้ว่าจะจะเป็นโรงเรียนเอกชนก็ตาม”

จากสระแก้ว เราจะลองไปลพบุรี ศุภกร หนุ่มโคกตูม บอกว่าไม่ลังเลเลยที่จะนำจดหมายเหตุที่บอกเล่าเรื่องราวในช่วงเวลาสิบกว่าปี ที่ทำงาน มัคคุเทศก์มานำเสนอ จะเป็นอื่นไปได้อย่างไร แน่นนอน เดาได้ใช้เลยว่า ต้องเป็นหนังสือเดินทาง หรือ passport นั่นเอง ทริปแห่งความทรงจำ คือ การเดินทางไปเรียนภาษาจีนที่ประเทศจีน หลังจากจบปริญญาตรี ซึ่งมีความเป็นมาที่เกี่ยวข้องว่า

ในฐานะนักศึกษา สาขาวิชาการท่องเที่ยว จะต้องเรียนภาษาที่สามด้วย ภาษาญี่ปุ่น ก็เต็มเสียแล้ว ภาษาจีนก็ได้ “มีการใช้กว้างขวางกว่า” อาจารย์บอก แถมยังเป็นไซดสองชั้น เพราะอาจารย์ผู้สอนดูแลนักศึกษาอย่างดี ราวพี่ราวน้องจนลูกศิษย์ “มีความสุขมาก” ในชั้นเรียน และไม่รือเลยที่เมื่อเรียนจบ จะขอทุนแม่ไปเรียนต่อที่ South China University of Technology ที่กวางเจา ซึ่งมีพิภคทางภูมิศาสตร์อยู่ใกล้ฮ่องกง เมื่อเรียนจบแล้ว จะได้เที่ยวต่อด้วย

ในรุ่นซึ่งมีนักเรียนทั้งหมด 12 คนนั้น ลีคนมาจากประเทศเกาหลีเหนือ และอีกหนึ่งเป็นสาวไทยอายุโต “แต่มี “รูปร่างลักษณะคล้ายผู้ชาย”

นักศึกษาเกาหลีทั้งสิบสน และสงสัยเป็นอันมากว่าทำไมศุภกรจึงมีพฤติกรรมแปลก ๆ ไม่เหมือนที่ผู้ชายทั่วไป [และ ผู้ชายเกาหลี] ฟังเป็น คือ มีท่วงท่าเข้มแข็ง มีระเบียบ และพูดคุยด้วยเสียงหนักแน่น... [แต่ก็] แสดงความเป็นสุภาพบุรุษ เมื่อพูดกับอาจารย์...”¹⁷

ใกล้สามทุ่มเต็มทีแล้ว ฉันรีบขมวดว่า หนังสือประวัติชีวในหนังสือเดินทางเล่มเท่าฝ่ามือ มีเรื่องเล่าก้าวข้ามทั้งพรมแดนเรื่องพื้นที่ และเรื่องเพศ ตกตะกอนนอนกันอยู่ ให้เรียนรู้ได้ไม่รู้จบ “นี่แหละ พลังของจดหมายเหตุ” ฉันทิ้งท้าย ก่อนแยกย้ายกันกลับ ไม่ลืมกำชับเรื่องการนัดหมายเรื่อง ‘ลงสนาม’ ที่หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ 9 โมงตรง วันอังคารที่ 2 กุมภาพันธ์ 2559

4. ‘avaham’ ที่หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์

เรียนภาคทฤษฎี กันมาหลายเวลา ถึงวาระต้องโยกย้ายไปดูงานภาคสนาม ก่อนเดินทางฉันเตรียมเอกสารให้นักศึกษาอ่านล่วงหน้า เพื่อจะ

ได้ใช้เวลาอย่างคุ้มค่าที่สุด พร้อมจดหมายแนะนำดังนี้

นักศึกษาทุกท่านคะ

นับเป็นเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์อีกครั้งหนึ่ง เพราะเป็นครั้งแรกที่นักศึกษาปริญญาโทสตรีศึกษาไปเยี่ยมชมหอจดหมายเหตุอย่างเป็นทางการ หอจดหมายเหตุเป็นสถานที่เงียบ ๆ สำหรับค้นคว้าข้อมูล (ดูเฉย ๆ ไม่มีอะไรน่าตื่นเต้น น่าตื่นตาตื่นใจน่าจะอยู่ที่ข้อมูลที่เราไปเจอ และมุมที่จะ ‘มอง’ หรือ ‘อ่าน’ เอกสารเหล่านี้มากกว่า ขอให้ใช้เวลาอย่างคุ้มค่านะคะ (หรือกลับไปอีกถ้าสนใจจะค้นต่อ) ถ้าไม่รู้จะเริ่มจากตรงไหน ลองเริ่มจาก

1. เอกสารในหัวข้อ “สิ่งพิมพ์นักศึกษา” ที่เกี่ยวกับประเด็นผู้หญิง เช่น นางจรัล

2. เอกสารส่วนบุคคลของ ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ มีทั้งสมุดจดเลกเซอร์สมัยเป็นนักศึกษาจดหมาย การ์ดเชิญ และ บัตรอวยพร ที่ได้รับในวาระต่าง ๆ¹⁸

ลองจินตนาการดูนะคะว่า ถ้าต่อไปมีเอกสารส่วนบุคคลของผู้หญิงคนเล็กคนน้อยคนอื่น ๆ มา

¹⁷ เรื่องของ ศุภกร มีราย และ ‘ลาย’ ละเอียดเสมอ เมื่อลงมือเขียน เพื่อให้แน่ใจว่า ไม่ตกหล่น ฉันจึงขอให้เขา ‘รีรัน’ อีกครั้งหนึ่ง ศุภกร ทั้งเล่า ทั้งเขียน มาว่า

หลังจากมีงานเลี้ยงต้อนรับนักเรียนใหม่ ผมได้รับการยอมรับจากเพื่อนที่ดูเคร่งขรึมเหล่านั้น จากการเดินทางในงานเลี้ยงแบบไม่สนใจใคร จนหลาย ๆ คนอยากเข้ามาพูดคุยกับผม สอบถามเรื่องประเทศไทย ด้วยความสงสัยว่าทำไมผู้ชายประเทศไทยก็เรียนแบบนี้นะหรือ ผมไม่รู้จะอธิบายอย่างไรนอกจากบอกว่า จริง ๆ แล้วผู้ชายไทยก็เข้มแข็ง ‘ปกติ’ เหมือนพวกคุณ ยกเว้นฉัน... สังคมเขาคงกำหนดไว้ว่า ไม่มีเพศใดนอกจากผู้ชายแท้ และผู้หญิงแท้ ความสนุกของประเด็น gender ยังมีอีกเรื่อง... อาจารย์สอนภาษาจีนท่านหนึ่ง ...พยายามบอกว่า ประเทศจีนไม่มีกลุ่ม LGBT มนุษย์ต้องมีแค่ผู้ชาย และผู้หญิงเท่านั้น ผมก็เลยถามว่า ค่ะนี่อาจารย์ว่างไหม ผมจะพาไปดูในบาร์เกย์ในเมือง จะได้เห็นถึงการปลดปล่อยตัวเองของกลุ่มชายขอบทางเพศที่เราเรึงกันอย่างเต็มที่ ในพื้นที่ปกปิด คือห้ามแสดงให้รู้ตัวว่า เป็นที่เฉพาะของกลุ่ม... (8 มกราคม 2560)

แต่ละเรื่องของศุภกร เตือนฉันอยู่เสมอว่า ยังมีจดหมายเหตุอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งสำคัญยิ่งนัก นั่นคือ ‘Queer Archives’ การเข้าร่วมการประชุมประจำปี The National Women’s Studies Association 2016 ที่มอลทรีออล แคนาดา ช่วยตอกย้ำเรื่องนี้อีกครั้ง เพราะมี session ที่เป็น highlight ของเรื่องนี้หลายวง อาทิ “Engaging Unruly Archives through POP-UP Pedagogies.” และ “Marvellous Grounds: Queer of Colour Archives in Toronto / Three Fires Territory.” ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน <http://www.nwsa.org/>.

เก็บไว้ด้วย หอจดหมายเหตุนี้คงมีชีวิตชีวาขึ้นอีก เยอะเลย (เหมือนที่เราเคยเรียนกันในคาบก่อน เอกสารของผู้หญิงตระกูลฮิกส์ 4 คน ที่มอบให้ มหาวิทยาลัยเท็กซัส ณ ซานอันโตนิโอ จำได้ไหม)

การไปทำงานภาคสนาม (fieldwork) คราวนี้ พกพากลยุทธ์ที่เรียนจากวิชาวิจัยในแนวสตรีศึกษาไปด้วยนะค่ะ การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation) สัมภาษณ์ ชักถาม บันทึก แล้วกลับมาเขียนเป็นเรียงความส่งพร้อมกับ reflection หรือการสะท้อนย้อนคิดตามแนวสตรีนิยม

ด้วยความปรารถนาดี

อาจารย์สินิทธิ์

ปล. 1. สืบเนื่องจากเอกสารในหัวข้อที่ 1 คุณธัญ เจริญกุล ซึ่งเคยไป ‘เซฟ เซฟ’ บุกเบิกสอบค้นมาบ้างแล้ว เขียนเล่าไว้ดังนี้ค่ะ

ผู้เขียนได้ทดลองสืบค้นประเด็นว่าด้วยผู้หญิงในหอจดหมายเหตุแห่งนี้ ซึ่งมีขนาดย่อมลงมาจากระดับชาติ ในเบื้องต้นได้อ่านสำรวจในบัญชี

ค้นเอกสาร เพื่อหาหัวข้อที่เกี่ยวกับประเด็นผู้หญิง โดยเฉพาะ โดยมีได้ขอเรียกเอกสารมาอ่านทุกแฟ้ม และได้พบเอกสารที่มีหัวเรื่องเกี่ยวกับผู้หญิง ที่แม้จะไม่มาก แต่ก็มีความน่าสนใจในตัวเป็นอย่างยิ่ง อาทิ ในหมวดหมู่ “เอกสารนักศึกษา” ซึ่งมีหัวข้อย่อยลงไปอีกว่า “สิ่งพิมพ์นักศึกษา” นั้น พบสิ่งพิมพ์ชื่อ กาลจักรฉบับโสภณี (2516) นางจรัส (2511) และ ผู้หญิงมหาวิทยาลัย (ม.ป.ป.) นอกจากนี้แล้ว ยังมีเอกสารของชุมนุมพุทธศาสตร์ และประเพณี และชุมนุมวรรณศิลป์ คือ พุทธศาสตร์นิทรรศการวันแม่ (2522) และ คำกรอง: วรรณกรรมกับผู้หญิง (2523) อีกด้วย (2558: 172)

2. มี จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ 2 เล่ม ฝากมาให้ดูด้วยนะค่ะ มีบทความน่าสนใจหลายเรื่องทีเดียว อาทิ “เปลือย ‘เรือนร่าง’ ประวัติศาสตร์สิงคโปร์” ของ ชิวสิทธิ์ บุญเกียรติ และ งานออกแบบโปสเตอร์ “รัฐศาสตร์วิชาการ” ของ สรณัฐ พัวเพิ่มพูลศิริ ฯลฯ

ฉันแพ้คจดหมายใส่ซอง พร้อมถ่ายเอกสาร จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ ฉบับที่ 2

¹⁸ สำหรับขั้นแรก ฉันบอกนักศึกษาไปพอเป็น ‘แนว ๆ’ ที่พอจะเริ่มค้นคว้าได้ และเหลือพื้นที่ให้นักศึกษาได้เลือกเองตามใจสมัครด้วย แต่ในขั้นต่อไป ฉันคงใคร่ขอเสนอว่า ในส่วนเอกสารทั่วไป ยังมีที่น่าสนใจอีกหลายกลุ่ม อาทิ เอกสารของสำนักทะเบียน และประมวลผล พ.ศ. 2466 – 2534 ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่ช่วงรอยต่อของโรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม กับการสถาปนามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ และการเมือง ในช่วงปี พ.ศ. 2477 และช่วงหลังการสถาปนา ซึ่งประกอบด้วย “ใบสมัคร และคะแนนสอบไล่ ทั้งในเขตพระนคร และต่างจังหวัด รวมทั้งคะแนนสอบข้อเขียนและปากเปล่า สมุดทะเบียนนักศึกษา รายชื่อผู้สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาตรี นามานุกรมบัณฑิต และสมุดออกหนังสือสำคัญคณะต่าง ๆ หลักสูตรการศึกษาชั้นปริญญาโท รายชื่อนักศึกษาปริญญาเอก ฯลฯ” รวมทั้ง รูปภาพที่ผู้สมัคร แนบมา กับใบสมัคร ตั้งแต่ระดับอนุปริญญา ปริญญาตรี และปริญญาโท ที่ได้จัดแยกไว้เป็นบัญชีอีก 1 เล่มต่างหาก หากมีการศึกษาเอกสารดังกล่าวจากมุมมองสตรีนิยม เราคงได้เห็นภาพ ทั้งของผู้หญิงเอง และพัฒนาการของการอุดมศึกษาไทย (พร้อมกันไปด้วย) ที่ชัดเจน และลุ่มลึกมากขึ้นอีกว่า (นักศึกษา) ผู้หญิงธรรมศาสตร์ยุคนั้นเป็นใคร มีจำนวนเท่าไรมาจากจังหวัดไหน หน้าตาอย่างไร และเรียนอะไรกันบ้าง นอกจากนี้แล้ว ยังมีเอกสารที่หอจดหมายเหตุฯ ได้รับมอบจากงานสารบรรณ กองกลาง สำนักงานอธิการบดี ระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2520 – 2537 ซึ่งเมื่อจัดเก็บแล้ว มีปริมาณเอกสารถึง 174 กล่อง 100 แฟ้ม รวมประมาณ 62 พุตู เอกสารกลุ่มนี้ครอบคลุมหัวข้ออันหลากหลาย ตั้งแต่สูงสุด สู่อำมาตย์ (สมตามชื่อของหน่วยงาน คือ กอง ‘กลาง’) ที่ผู้ศึกษาสามารถเชื่อมโยง วิเคราะห์ ต่อไปได้ ทั้งด้วยมุมมอง เพศสถานะ เชื้อชาติ และชนชั้น เพื่อทำความเข้าใจกับสังคมไทย ทั้งในยุคนั้น และยุคต่อมา อาทิ เรื่อง สมเด็จพระราชาชนนีเสด็จ มธ. เพื่อประทานพระพุทธรูป ภปร. ให้สโมสรนักศึกษา (2513) กลุ่มนักศึกษาหญิงพิทักษ์ธรรม (2516) นักศึกษาขอแปลงสัญชาติเป็นไทย (2505–2507) ระเบียบการเข้าประกวดนางสาวไทย (2512) และ การร้องเรียนขอความเป็นธรรมเรื่องผู้สาว (2536) เป็นต้น

(ธันวาคม 2540 – มีนาคม 2541) ทั้งเล่ม (ซึ่งขณะนั้นหนาเพียง) 24 หน้า สอดไปด้วย¹⁹ ส่งมอบ ‘คู่มือ’ เตรียมเยี่ยมชมหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ให้นักศึกษา แล้วก็นั่งระทึก ระทึก ระทึกใจเผื่อคอยว่างานสนามครั้งนี้ จะออกหัว ออกก้อย หนอ จะ work หรือ ไม่ work พุดให้สั้น นักศึกษาจะชอบหรือไม่ชอบ หนอ (ไม่ใช่ไปพาราจากอนนี่นะ ไม่ชอบตรงนี้ ก็ไปดูตรงโน้นได้ ไม่ชอบตรงโน้น ก็หลบไปตรงโน้นเสีย)

คอย... คอย... คอย...

“สนุกมากเลยคะ อาจารย์!” เสียงเริ่มลอยมาแล้ว พุดผิด พุดใหม่ได้นะ หรือฉันฟังอะไรผิดไปที่นี่ท่าพระจันทร์นะ ฉันไม่ได้สอนหนังสืออยู่ที่ Harvard, Rutgers หรือ Yale มหาวิทยาลัย ซึ่งมีวัฒนธรรมว่าด้วยการสะสมจดหมายเหตุมาช้านานแล้ว ในการไปลง ‘สนาม’ ครั้งแรกนี้ นักศึกษาประสบปัญหาเฉพาะช่วงต้น ที่ต้องค้นเรื่อง ‘ตำแหน่งแห่งที่’ กันอยู่บ้าง “อยู่ตรงไหนนะ หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์นี่?” แต่พอ ‘หลุด’ เข้าไปแล้ว แทบจะ ‘ไม่มีใครอยากกลับออกมาเลย ถ้าไม่คิดว่า สำนักงานต้องปิดชั่วคราว เพื่อให้เจ้าหน้าที่ได้พักเที่ยง ความ ‘enjoy’ มีทั้งระดับส่วนบุคคล และหมู่คณะ ทั้งฟังพินิจของตัวเอง และชวนให้เพื่อนทั้งกลุ่มมารุมดูเสียงเรียกหากัน ดังไม่ขาดระยะ “นี่แจ๋ว! หนังสือยุคไหน ออกแบบสวยดีนะ ...น้องหนู พี่จุ่ม พี่ภูมิ มาดูตรงนี้เร็ววรว...” 3 ชั่วโมง แห่งความอึดอ้อมทางปัญญา นั้น ยืนยันผ่านทั้งการ ‘นำเสนอ’ (present) ในสัปดาห์ถัดมา และเรียงความ ซึ่งคงไม่ต้องเล่ามาก ณ ที่นี้ รวมบท (เรียง) ความภายใต้ชื่อ “เพมินิสต์รุ่นใหม่ กับความใส่ใจเรื่องจดหมายเหตุ” คงได้รับการตีพิมพ์ที่ไหนในสักวัน²⁰

¹⁹ เพราะมีบทความชื่อ “5 คำถาม กับหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์” ที่อยากให้นักศึกษาอ่าน เพื่อทำความเข้าใจกับสถานที่ที่จะไปเยี่ยมชมนก่อนล่วงหน้า และ “เจาะใจ ‘นักจดหมายเหตุอาชีพ’: ชนิษฐา วงษ์พานิช” ที่นุชจรี ใจเก่งสัมภาษณ์ไว้ ก็ให้ภาพรวมเกี่ยวกับความเป็นมาของงานจดหมายเหตุ ทั้งในประเทศ และต่างประเทศ อย่างรอบด้าน ชนิดพลาดไม่ได้ทีเดียว

²⁰ ฉันเขียนไดอารี่ ปีละนับครั้งได้ ปีที่แล้ว อาจเขียนเพียงครั้งเดียว (หรือ สอง) ...ไม่แน่ใจ แล้วจะเรียกว่า ไดอารี่ หรือนี้ (นักวรรณกรรมคงกลุ้มใจ ไม่รู้จะจัดเข้า genre ไหนดี) เรียกว่าเป็น บันทึกในวาระพิเศษแล้วกันนะ ดังนี้

กุมภาพันธ์ 2559

ที่เป็น highlight ของเดือนกุมภาพันธ์ กลับไม่ใช่ความรัก แต่เป็นความรู้ เป็นประสบการณ์ที่มีความสุข สนุก ตื่นเต้นของนักศึกษา 4 คน ที่ไปเยี่ยมชมหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ แล้วชอบมาก อยากไปเยี่ยมแล้วเยี่ยมอีก อ่านผิดหรือเปล่านี้ หอจดหมายเหตุ พิพิธภัณฑน์ หอนั้น หอนี้ (ไม่พวนนะ) มันคืออะไรที่เซี่ย ๆ ไม่ใช่หรือ ไปครั้งหนึ่งในชีวิต ก็ไม่ไปกันอีกแล้ว ชวนให้คิดถึงที่นักศึกษา Summer School คนหนึ่ง เขียนว่า “มาเรียนสตรีศึกษา แล้วได้ความรู้อันเลอค่า เหมือนมาเจอเพชรพลอย” ฉันเข้าใจว่า นักศึกษาไปหอจดหมายเหตุ ด้วยแว่นอันใหม่ (ไม่ใช่ Prada หรือ Tom Ford) ที่กรอเลนส์มาอย่างดี ตลอดเทอมที่ผ่านมา จนถึงต้นเทอมใหม่ พอใส่แล้ว ถึงจะเดินไปชนกองขยะ ก็เห็นแต่อัญมณีเลอค่าพราวตาไปหมด

นักศึกษาแบก “กำปั้นทอง กลองเพชร” ตีกลับมากด้วย แล้วเขียนเป็นเรียงความเรียบง่าย แต่สนุกสนาน (ในมุมที่ ถ้าเราไปเองก็คงมองไม่เห็น) อ่านแล้ววางไม่ลง อยากเอามาร้อยเข้าด้วยกัน ทำเป็นบทความส่งไปลงที่ไหนสักแห่ง จะถูกแซวว่าเซี่ยอีกหรือเปล่านะ เราไปถึงไหน ๆ กันแล้ว น่าจะจับประเด็น digital feminism, bio politics อะไรทำนองนั้นมากกว่า วิทยาศาสตร์ก้าวหน้าไปสุด ๆ จะพีรพีไรอะไรอยู่กับความหลัง

ฉันตื่นเต้นเป็นนักเป็นหนากับเรื่อง นักศึกษาหลงรักหอจดหมายเหตุ คงจะเป็นเพราะว่า สัมผัสได้ถึงความเคลื่อนไหวใหม่ ๆ ที่ผลิแยมขึ้นในปัจจุบัน และกำลังเคลื่อนไปสู่วันข้างหน้า ความใส่ใจของนักศึกษาในเรื่องจดหมายเหตุ เป็นสะพานเชื่อมไปสู่อนาคตที่ดีกว่า ทั้งของตัวเองและสังคม จากมมมมม และความรู้ซู้ดที่ไม่เคยถูกให้ความสำคัญก่อน แล้วจะไม่ให้ยินดีได้อย่างไร

5. การพัฒนา และเสนอโครงการ “จดหมายเหตุของอิน” (หรือ My Archive Project)

แล้วการเรียนหัวข้อ “ผู้หญิง กับจดหมายเหตุศึกษา” ก็เดินทางมาถึง ในคาบสุดท้าย นักศึกษา หอบข้าวของพระรุ้งพระรังมาเตรียมตัวกันตั้งแต่บ่าย มณี ขนตุ๊กตากระดาษมาหลายเช็ด งานถักชุด ตุ๊กตา การปักแผ่นเฟรม และปักกรอบสสดีดท์ ฯลฯ ที่เคยเล่น เคยทำ กับน้องสาวสองคนเมื่อยังเยาว์ มา (เลาะ) รื้อให้เห็น ‘ความเป็นหญิง’ ที่ถูกพุ่มพักถักทอ ขึ้นทีละน้อย ผ่านการละเล่น และกิจกรรมต่าง ๆ ในชื่อเรื่องชื่อ ๆ ตรงไปตรงมา “จากเด็กหญิง สู่มแม่ศรีเรือน” ส่วนนิภาพรรณ จึงเลิศศิริ เกิดเมืองไทย โตเมืองไทย แต่ชักเริ่มเอะใจว่า มีบางอย่างในชีวิต ที่ตกหล่น จึงกลับไปควานหา “ความเป็นจีน ที่ฉัน หลงลืมไป” ผ่านไม้เท้า หาบขันหมาก ที่ครอบครัว ของพ่อ ยกมาขอแม่ ด้วยขามแตกลายงา (ที่พอ พลิกข้างใต้ขึ้นมาดูตัวอักษร “หมั่น ถัว พู จี้” ยัง อ่านได้ชัดเจน ฯลฯ²¹

ส่วนมัดตัณญู มากับ (ชื่อยาวราว กรุงเทพฯ – สระแก้ว)²² “ผู้ตระกูลพ่อ ...ต้นตระกูลฉัน ...ต่อตระกูลเรา: จดหมายเหตุ คนพลัดถิ่น กรุงเทพฯ – อรัญฯ อรัญฯ – กรุงเทพฯ” ซึ่งต้องไปตามค้นรากเหง้าของตระกูลเมฆสวัสดิ์ ผ่านที่บรรจ้อัฐิได้ ฐานพระ วัดโสมนัสราชวรวิหาร รูปภาพ และลายมือของปู่ และปู่ของปู่อีกที ฯลฯ รวมทั้งฝ่ายฝั่ง ย่าที่มาจากสาย กุญชร ณ อยุธยา ในขณะที่ ศุภกร มีหรือจะไม่กลับไปโคกตูม ลพบุรี เพราะมีนักจดหมายเหตุตัวถนัดทำงานอยู่ที่นั่น พัดลมตัวเก่า ถังตวงข้าวสาร ไหลวดลายจีน กระโถนบัวน้าหมาก กาน้ำชา ที่ตกทอดมาตั้งแต่รุ่นทวด เล่าเรื่องได้

ทั้งหมด ใน “จดหมายเหตุของแม่ (ฉัน)” จนผู้เรียบเรียงถึงกับสรุปว่า

เพราะสตรีศึกษาพารู้จัก

ให้ฉันรักจดหมายเหตุเขตในบ้าน

สมบัติแม่สะสมมานั่นนาน

ได้เปิดอ่านจึงรู้จักรักแม่เอย

ฉันฟังไป ยิ้มไป แต่ก็แอบถอนหายใจเล็ก ๆ

สัปดาห์สุดท้ายของหัวข้อนี้แล้ววิหหนอ สายธารเวลาเลื่อนไหลไปไวจริง จากคาบแรก ผู้หญิง กับจดหมายเหตุศึกษา: ความสำคัญของประเด็น และภูมิทัศน์ของการเคลื่อนไหวในระดับสากล จากไอโอวา มาเท็กซัส เหมือนกับเฟิงพลิกดูเอกสารของสี่สาวตระกูลฮิกส์ ไปเมื่อวานนี้ ก่อนมา ‘เปิดกรุ’ จดหมายเหตุใต้หลังคาบ้านครอบครัวเหมือนศรี และแวะไปเยี่ยมชมการทำงานในระดับสถาบันของหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัย ในคาบ ‘จดหมายเหตุของครอบครัว: (เรื่องเรา และ) เรื่องราวที่อยากเล่า’ นักศึกษาเตรียมความพร้อม ผึก ‘คิด’ และเลือกนำเสนอวัสดุให้ชาวสาร ที่ไม่จำกัดรูปร่างโต ๆ ก็ได้ 1 ชิ้น มาเล่าสู่กันฟัง ซ้อมมือก่อนพัฒนาไปสู่โครงการใหญ่ ‘จดหมายเหตุของฉัน (My Archive Project)’ จากมุมมองสตรีนิยม ซึ่งต้องมี ‘ธีม’ ที่ชัดเจน หนักแน่น ครอบคลุมมากขึ้น มีการวิเคราะห์วิจารณ์ รื้อแซะ ให้เห็นประเด็นทางวิชาการที่เชื่อมโยง

นั่งฟังปัจจุบัน แต่ย้อนนึกถึงอดีต ที่เฟิงเคลื่อนผ่าน และนึกถึงบทความ “Politics of Gendered Remembering: Feminist Narratives of Meaningful Objects” ของ Andrea Petö พร้อมกันไปด้วย ในย่อหน้าแรก เธอเขียนถึงประเด็นเล็ก ๆ ที่ช่างเป็น “เส้นผมบังภูเขา” สำหรับฉันเหลือเกิน ฉันเพิ่งเข้าใจกระจ่างกระจ่างเอาวันนี้เองที่ เปโต

²¹ เพื่อให้เผยแพร่ได้สะดวกสองเรื่องดังกล่าวนี้ ได้รวบรวมตีพิมพ์ในรูปแบบหนังสือเล่มเล็ก My Archives Project ด้วย

²² ถ้ายาวกว่านี้อีกนิดคงต้องเขียนเป็นภาษาเขมร เพราะ ทะลุจาก อรัญฯ ออก ปอยเปต ก็จะไปถึงเสียมเรียบโน่นเทียว

บอกว่า “อดีตของเรา สำคัญเกินกว่าจะปล่อยให้
อยู่ในมือ ของนักประวัติศาสตร์เท่านั้น --- our past
is too important to be entrusted to historian
alone” (2014: 161) โครงการ ‘จดหมายเหตุของฉัน’
ซึ่งนักศึกษาแต่ละท่านนำเสนอ ย้ำเน้นให้เห็นข้อ
เท็จจริงดังกล่าวอีกครั้งหนึ่ง ยิ่งไปกว่านั้น ข้อเสนอ
ของเธอทำให้ฉันยิ่งตระหนักว่า ทำไมการเรียน

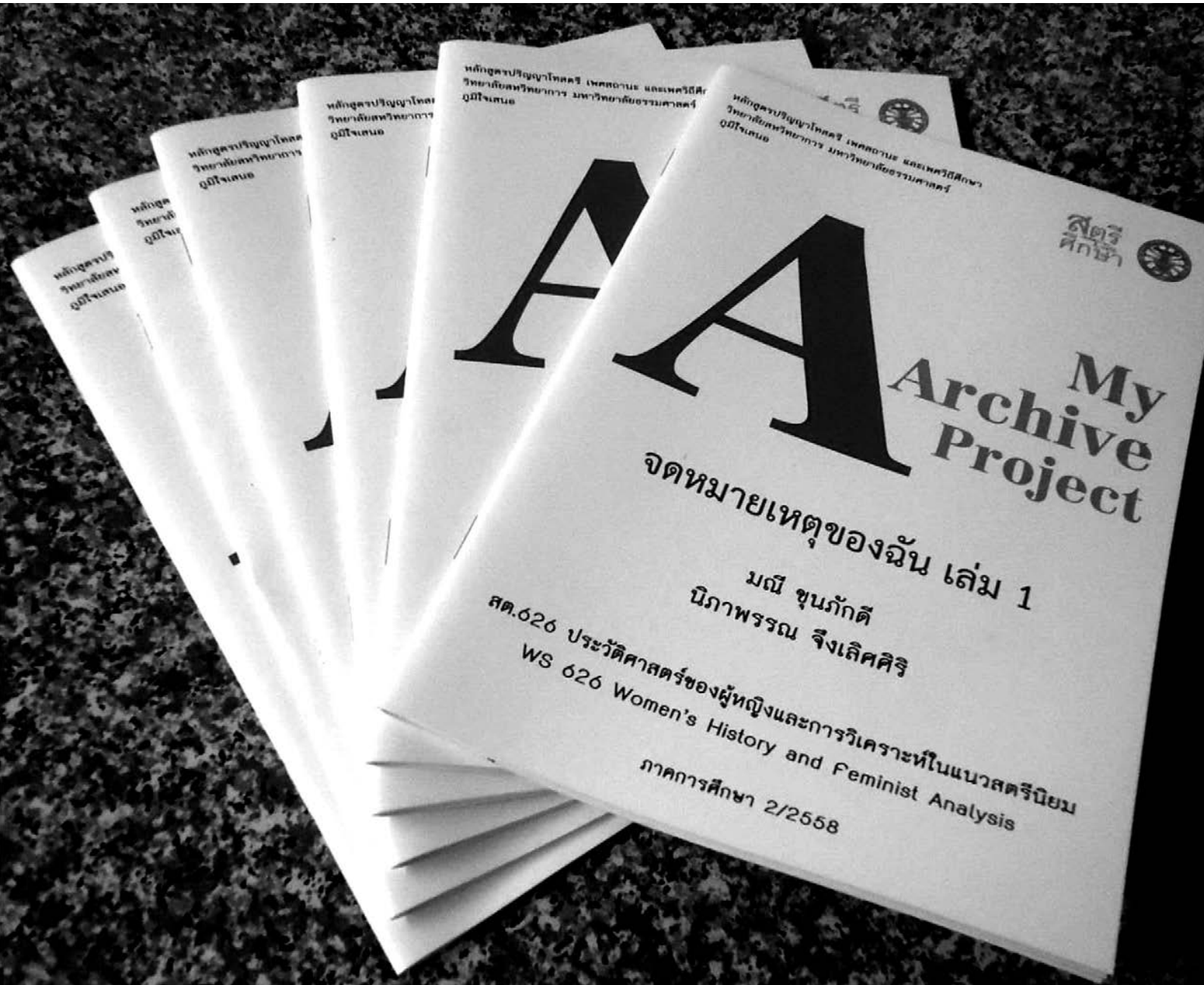
หัวข้อนี้ จึงสนุกนัก²³ เพราะประวัติศาสตร์ที่เคย
อยู่ในอดีตไกล ๆ หรืออยู่ในความครอบครองของ
ผู้เชี่ยวชาญ ได้กลับมาอยู่ในมือเรา ที่จะทบทวน
ไตร่ตรอง ขบคิด ถกเถียง แลกเปลี่ยน และ ‘เขียน’
ขึ้นใหม่ จากมุมมองสตรีนิยม ซึ่งเชื่อว่าเกิดขึ้น
ง่าย ๆ ซะเมื่อไร ในรอบหลายร้อยปีที่ผ่านมา²⁴

²³ แบบฝึกหัดท้ายบท

เขียนบทความจบแล้ว แต่ยังเล็กไม่ได้ ฝากแบบฝึกหัดทิ้งท้ายไปให้ทำต่ออีกชิ้นหนึ่งคือ

- 1) ขอให้นักศึกษาทบทวน และรวบรวมออกมาว่า ในข้อเขียนข้างต้นนี้มี ‘การเขียน’ ทั้งหมดกี่รูปแบบ รูปแบบนั้น ๆ
ปรากฏที่ใด และลักษณะใดบ้าง และ
- 2) ถ้าใช้คำถามแบบที่ เคธี ชาร์มาซ (2012) เคยถามในประเด็น ‘การเริ่มต้น’ ท่านคิดว่าผู้เขียนเริ่มเขียนบทความ
นี้ที่ตรงไหนและอย่างไร

²⁴ ส่วนข้อเสนอในเชิงเทคนิคที่อยากทิ้งท้ายไว้ ก็คือ ในการออกแบบการเรียนการสอน หัวข้อ “ผู้หญิง กับจดหมายเหตุ
ศึกษา” นั้น ในประเด็นเวลา จะต้อง x 2 หรือ 1.5 ไร่เสมอ เพราะในวิชาอื่น ๆ นั้น ครอบคลุมแค่ ‘ตา ดู หู ฟัง’ แต่วิชา
จดหมายเหตุศึกษานั้น มีการสัมผัสจับต้องด้วย คือ เป็นการเรียนในระนาบ 3 มิติ คือ “ตา ดู หู ฟัง และ มือ จับ”... เมื่อ
สูติบัตรของพ่อ ตึกตากระดาษ ใบสมัครประธานนักเรียน ของข้าร่วมแต่งงานของพ่อ กับแม่... ถูกส่งเวียนมา เราใช้เวลา
ลูบคลำอย่างแผ่วเบาทะนุถนอม ทั้งพิณีจ และพิจารณา ลายเส้น รอยหมึก กันรอบแล้วรอบเล่า จนอาจจะกล่าวได้ว่า วิชา
จดหมายเหตุศึกษาจากมุมมองสตรีนิยม ให้คุณค่ากับการเรียนแนว ‘Slow Learning’ นับตั้งแต่การสืบค้น ขบคิด และ
วิเคราะห์ ชุดความรู้ที่ถูกละเลย ให้เชื่อมโยงกลับเข้ามาในชีวิตของเรา ผู้คนรอบข้าง และบริบทของสังคมที่กว้างออกไป
อีกครั้งหนึ่ง

หนังสือ My Archive Project

บรรณานุกรม

หนังสือ

- ธัญญ์ เจริญกุล. 2558. "หอจดหมายเหตุกับประเด็นผู้หญิง : สิ่งที่ได้เรียนรู้ของนักศึกษาฝึกงานคนหนึ่ง." *วารสารสตรี เพศสถานะและเพศวิถีศึกษา* ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (มกราคม – ธันวาคม 2558): 168 – 190. ประชา สุวีรานนท์. 2545. *แกะรอยตัวพิมพ์ไทย*. กรุงเทพฯ: ริดโค.
- สินินทร์ สิทธิรักษ์. 2541. "5 คำถามกับหอจดหมายเหตุ ธรรมศาสตร์." *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์* 2 (ธันวาคม 2540 - มีนาคม 2541): 2 - 5.
- สินินทร์ สิทธิรักษ์. 2543. *กำเนิดโทรทัศน์ไทย (พ.ศ. 2493 – 2500) (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สินินทร์ สิทธิรักษ์. 2558. "อ่าน เอกสารจดหมายเหตุ ผู้หญิง: อ่านสมุดบัญชีของ พรเพชร เหมือนศรี ช่าง ตัดเสื้อชาวอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์." *วารสารสตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา* ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (มกราคม – ธันวาคม 2558): 132 – 167.
- Baker, Alan R. H..1997. "The Dead Don't Answer Questionnaires: Researching and Writing Historical Geography." *Journal of Geography in Higher Education* 21 (2): 231 – 243.
- Buss, Helen M. and Marlene Kadar, eds. 2001. *Working in Women's Archives: Researching Women's Private Literature and Archival Documents*. Canada: Wilfrid Laurier University Press.
- Harris, Cole. 2001. "Archival Fieldwork." *Geographical Review* 96 (1/2 Doing Fieldwork): 328 – 334.
- Jack, Dana C., and Kathryn Anderson. 1991. "Learning to Listen: Interview Techniques and Analyses." In *Women's Words: The Feminist Practice of Oral History*, edited by Sherna Berger Gluck and Daphne Patai, 11-26. New York: Routledge.
- Lorimer, Hayden, and Nick Spedding. 2002. "Excavating Geography's Hidden Spaces." *Area* 34 (3): 294 – 302.
- Mason, Kären M., and Tanya Zanish–Belcher. 2007. "Raising the Archival Consciousness : How Women's Archives Challenge Traditional Approaches to Collecting and Use, Or, What's in a Name?." *Library Trends* 56 (2): 344-359. Accessed December 27, 2016. DOI: 10.1353/lib.2008.0003.
- McEwan, Cheryl. 1998. "Cutting Power Lines within the Palace? Countering Paternity and Eurocentrism in the 'Geographical Tradition'." *Transactions of the Institute of British Geographers* 23 (3): 371 – 384.
- Miller, Nancy K. 1998. "Teaching Autobiography." In *Women, Autobiography, Theory: A Reader*, edited by Sidonie Smith and Julia Watson, 461 - 470. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Petö, Andrea. 2014. "Politics of Gendered Remembering: Feminist Narratives of Meaningful Objects." In *Writing Academic Texts Differently: Intersectional Feminist Methodologies and the Playful Art of Writing*, edited by Nina Lykke, 161 – 171. New York; Oxon: Routledge.
- Stoler, Ann Laura. 2002. "Colonial Archives and the Arts of Governance: On the Content in the Form." In *Refiguring the Archive*, edited by Carolyn Hamilton et al., 82-100. The Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- Till, Karen E.. 2001. "Fragments, Ruins, Artifacts, Torsos." *Historical Geography* 29: 70 – 73.

เว็บไซต์

สินิทธิ์ สิทธิรักษ์. 2558. แม่หญิงป่าไม้: เรื่องเล่าของหญิง
รากหญ้าไทย ในขบวนการสังเวดล่อม. กรุงเทพฯ:
วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
[http://ci.tu.ac.th/uploads/files/download/
Reduced_MaeYing%20Pamai_ALL.pdf](http://ci.tu.ac.th/uploads/files/download/Reduced_MaeYing%20Pamai_ALL.pdf).

Vinayak Vanich. 2016. “มงคล 8 สี 8.” Accessed
December 27. [http://vinayak-
vanich.blogspot.
com/2012/01/8-8-02.html#ixzz4VHGeuWSD](http://vinayak-vanich.blogspot.com/2012/01/8-8-02.html#ixzz4VHGeuWSD).

National Women’s Studies Association. 2016.
“National Women’s Studies Association Annual
Conference.” Accessed December 27. [http://
www.nwsa.org/](http://www.nwsa.org/).

Princeton University Library. 2016. “Princeton
University Library Acquires Jacques Derrida’s
Personal Library.” Accessed December 27.
[http://library.princeton.edu/news/2015-03-
31/
princeton-university-library-acquires-jacques-
derridas-personal-library](http://library.princeton.edu/news/2015-03-31/princeton-university-library-acquires-jacques-derridas-personal-library).

TARO. 2016. “A Guide to the Archives for Research
on Women and Gender Oral History Project,
1997-1998.” Accessed December 27. [http://
www.lib.utexas.edu/taro/utsa/00237/00237-P.
html](http://www.lib.utexas.edu/taro/utsa/00237/00237-P.html).

TARO. 2016. “A Guide to the Hicks Family Papers,
1922-2002.” Accessed December 27. [http://
www.lib.utexas.edu/taro/utsa/00082/00082-P.
html](http://www.lib.utexas.edu/taro/utsa/00082/00082-P.html).

TARO. 2016. “Inventory of the University of Texas at
San Antonio: Center for the Study of Women
and Gender Records, 1993-2001.” Accessed
December 27. [http://www.lib.utexas.edu/taro/
utsa/00208/00208-P.html](http://www.lib.utexas.edu/taro/utsa/00208/00208-P.html).

TARO. 2016. “Inventory of the University of Texas at
San Antonio: Women’s Studies Institute
Records, 1986-2004.” Accessed December 27.
[http://www.lib.utexas.edu/taro/utsa/00215/utsa-
00215.html](http://www.lib.utexas.edu/taro/utsa/00215/utsa-00215.html).

บันทึกการประกอบสร้างความจริง เรื่องความจริง เรื่องเล่า และการสร้างอัตลักษณ์

ธำริตา อินทนาม

งานเขียนชิ้นนี้เป็นบันทึกการประกอบสร้างความจริงของผู้เขียนครั้งเมื่อได้ตอบรับคำเชิญของหลักสูตรปริญญาโทสตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา วิทยาลัยสหวิทยาการ ให้บรรยายประเด็นที่เกี่ยวกับ การศึกษาเรื่องความจริงในวรรณกรรม ในรายวิชา สด.626 ผู้หญิงกับประวัติศาสตร์ และการวิเคราะห์ในแนวสตรีนิยม หัวข้อ Methodology: Memory Studies (การดำรงอยู่ของงานเขียนชิ้นนี้ที่มีเนื้อหาและรูปแบบภาษาเทียบเท่าสแตตัส เพชบุ๊กรักที่ยืดยาวเกินใครจะทนอ่านจบ ในวารสารวิชาการให้ความรู้สึกแปลกแยก ผิดที่ผิดทาง และตื่นเขิน ซึ่งเป็นทูลักษณะที่อธิบายความรู้สึกของตัวผู้เขียนต่อการดำรงอยู่ของตนเองในโลกวิชาการได้เป็นอย่างดี)

ประเด็นเรื่องความจริงและการสร้างอัตลักษณ์เป็นความสนใจส่วนตัวของผู้เขียนที่เริ่มจากการตั้งคำถามกับตัวเองว่า “เราคือใคร” เนื่องจากตนเองรู้สึกไม่มั่นใจและคับข้องใจเมื่อต้องถูก

นิยามอัตลักษณ์ด้วยคำใดคำหนึ่ง รวมถึงเมื่อได้ทราบปัญหาของผู้อื่นหรือประเด็นทางสังคมที่มีสาเหตุจากการที่นิยามหนึ่ง ๆ ถูกใช้อธิบายในฐานะอัตลักษณ์ “แท้” ของบางสิ่งบางอย่าง --- ผู้หญิง เกย์ ซาติ คนดำ ไทย พุทธ --- และอีกมากมายที่ทำให้เกิดการถกเถียงที่บางครั้งผิดฝาผิดตัว และหลายครั้งนำไปสู่ความรุนแรง ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงพยายามทำความเข้าใจปรากฏการณ์เหล่านี้จากหลากหลายบริบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านงานวรรณกรรม ในฐานะที่งานวรรณกรรมเป็นทั้งผู้ผลิตและผลผลิตของเรื่องเล่า ความจริง และอัตลักษณ์ รวมทั้งนำงานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นดังกล่าวไปใช้เป็นตัวบทประกอบการสอนในรายวิชาของหลักสูตรสาขาภาษาและวรรณคดีอังกฤษที่ตนเองรับผิดชอบเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดกับนักศึกษาในสาขาที่บางครั้งก็ส่ายหน้าด้วยความเหนื่อยหน่ายกับจำนวนที่ล้นหลามของตัวบทที่ต้องอ่านจากการเรียนนิสิตวรรณกรรมหลายวิชาพร้อมกัน

* ผู้เขียนขอขอบคุณนักศึกษานิเทศศาสตร์ที่เข้าร่วมประกอบสร้างความจริงนี้ด้วยกัน โดยการส่งข้อมูลมาเตือนความทรงจำนี้ด้วยกัน โดยการส่งข้อมูลมาเตือนความทรงจำผู้เขียนในวันนั้น ผู้เขียนใช้ตัวบทใดและวิเคราะห์ว่าอะไรบ้าง และขอขอบคุณอาจารย์ผู้ดูแลวิชาที่ได้กรุณาติดต่อผู้เขียนทุกท่านให้ ทำให้บันทึกความจริงชิ้นนี้มีความสมบูรณ์มากขึ้น

การเตรียมการบรรยายให้กับผู้เรียนที่ไม่เคยเจอมาก่อนและไม่มีพื้นฐานวรรณคดี (โดยเฉพาะวรรณคดีภาษาอังกฤษ) มาก่อนนั้นเป็นเรื่องที่ทำทนายตนเองอย่างมาก เนื่องจากการ “รู้จัก” ผู้เรียนเป็นปัจจัยหนึ่งที่ใช้ในการเลือกตัวบท การหาข้อมูล การออกแบบวิธีการสอนและพูดคุยแลกเปลี่ยน นักศึกษาในสาขาฯ มักประสบกับการถูกตั้งคำถามกับโลกทัศน์ของตนเองผ่านสิ่งที่ตัวบทวรรณกรรมนำเสนอตั้งแต่ประเด็นทั่วไปจนถึงประเด็นที่ “ละเอียดอ่อน” ตามมาตรฐานพาดานที่ต่ำมากของประเทศไทย ผู้เขียนสารภาพตามตรง (ตามขนบการเขียนบันทึกความทรงจำ) ว่ากังวลมาก ทั้งไม่มั่นใจว่าผู้เรียนจะเปิดรับต่อสิ่งที่เราจะนำเสนอมากนักแค่ไหน และไม่แน่ใจว่าสิ่งที่เราจะนำเสนอจะนำไปเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนในการนำต่อยอดความคิดได้มากน้อยเท่าใด

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนก็ได้ตกลงรับคำเชิญ เพราะอยากกระตุ้นอะดรีนาลีนในวัยสามสิบกว่าของตนเอง ผู้เขียนได้ค้นคว้าข้อมูลจากหนังสือ 2 เล่ม คือ *History and Memory* (1992)¹ เขียนโดย Jacques LeGoff และ *Memory, Narrative, Identity* (2000) เขียนโดย Nicola King เป็นหลักเพื่อหาข้อมูลในการบรรยายและอภิปรายในหัวข้อดังกล่าว ผู้เขียนสรุปเนื้อหาที่จะใช้ในการบรรยายได้เป็น 3 ส่วน ได้แก่ 1) แนวคิดเกี่ยวกับความทรงจำและการตระหนักถึงตัวตนของมนุษย์ 2) ความสัมพันธ์ระหว่าง “ประวัติศาสตร์” และ “ความทรงจำ” และ 3) ความทรงจำในฐานะที่เป็นเรื่องเล่าที่นำไปสู่การประกอบสร้างอัตลักษณ์ โดยยกตัวอย่างกรณีศึกษางานวรรณกรรม (ซึ่งความหมายของคำว่า “วรรณกรรม” ในที่นี้หมายถึงงานเขียนทุกประเภทหรือเรียกรวม ๆ ว่า “เรื่องเล่า”) ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อยดังกล่าว นอกเหนือจากการบรรยาย ผู้เขียนได้

กำหนดให้มีกิจกรรมการอภิปรายโดยขอความร่วมมือจากผู้เรียน (ล่วงหน้า) ให้เตรียมตัวอย่างงานวรรณกรรมจากสื่อประเภทต่าง ๆ เช่น เพลง ละคร ภาพยนตร์ หนังสือ เป็นต้น ที่ตนคิดว่ามีอิทธิพลต่อหรือเป็นผลผลิตของประกอบสร้าง ความทรงจำและอัตลักษณ์บางอย่างมานำเสนอ หน้าห้องคนละ 1 ตัวอย่างและชวนผู้เรียนท่านอื่นพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

1) แนวคิดเกี่ยวกับความทรงจำ และการตระหนักถึงตัวตนของมนุษย์ (อย่างหยาบมาก ๆ)

ผู้เขียนขออนุญาตไม่อธิบายรายละเอียดทั้งหมดของเนื้อหาในการบรรยาย แต่จะยกตัวอย่างบางแนวคิดจากนักคิดในโลกตะวันตกที่โดดเด่นและมีอิทธิพลต่อศึกษาและเข้าใจเกี่ยวกับความทรงจำและตัวตน แนวคิดแรกที่ผู้เขียนจะกล่าวถึงคือ แนวคิดเกี่ยวกับ “จิต” (mind) และการตระหนักถึงตัวตนของมนุษย์ของอริสโตเติล (Aristotle) นักปรัชญากรีกที่นำเสนอใน “On the Soul” (ประมาณ 350 ปีก่อนคริสตกาล) อธิบายถึงจิต (mind) ของมนุษย์ที่เปรียบเสมือน “ผ้าขาว” ที่ว่างเปล่า (“tabula rasa”/“blank slate”) และความทรงจำเป็นเสมือนห้องเก็บของ (“storehouse”) ต่อมาในยุคกลางที่ศาสนาคริสต์มีอิทธิพลในทวีปยุโรป “จิต” (mind) ถูกอธิบายในแง่ของ “วิญญาณ” (soul) ซึ่งเชื่อมโยงและเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า (God) ที่ถูกอธิบายผ่านตัวกลางอย่างพระคัมภีร์ไบเบิล

ในศตวรรษที่ 17 จอห์น ล็อก (John Locke) นักปรัชญาชาวอังกฤษเสนอเรื่องการตระหนักถึงตัวตนของมนุษย์ใน “An Essay Concerning

¹ แปลเป็นภาษาอังกฤษโดย Steven Rendall และ Elizabeth Claman

Human Understanding” (1689) ที่ว่าตัวตนของมนุษย์มีขอบเขตอยู่ที่การคิดหรือการตระหนักรู้ (consciousness) ของคน ๆ นั้น トラบเท่าที่การตระหนักรู้ของคนคนนั้นสามารถย้อนกลับไปในอดีตได้เท่าไร ความทรงจำนั้นก็เป็นตัวกำหนดตัวตนของคน ๆ นั้น เป็นคน ๆ เดียวกันทั้งตอนนี้และตอนนั้น ล็อคได้ตั้งคำถามกับตัวตนและความต่อเนื่องของตัวตนในแง่ที่ว่าตัวตนนั้นไม่ได้มีแบบเดียวและไม่สมบูรณ์

Suppose I wholly lose the memory of some parts of my Life, beyond a possibility of retrieving them, so that perhaps I shall never be conscious of them again; yet am I not the same Person, that did those actions, had those Thoughts, that I was once conscious of, though I have now forgot them?² (1975: 342 อ้างใน King: 2)

หลังจากนั้นในศตวรรษที่ 18 เริ่มมีการศึกษาความทรงจำที่เชื่อมโยงกับระบบประสาทในสมองและจิตวิทยา (neuroscience, neuropsychology) ศตวรรษที่ 19 การศึกษาความทรงจำกับจิตวิเคราะห์ (psychoanalysis) ที่ว่าความทรงจำสามารถสร้างภาพลวงเหมือนกับว่าเราได้ย้อนเวลากลับไปในช่วงเวลาสั้น ๆ สู่อดีตที่ผ่านมาแล้ว เอียน แฮคคิง (Ian Hacking) อธิบายว่าการมุ่งศึกษาเรื่องความทรงจำอย่างกว้างขวางในศตวรรษที่ 19 เป็นส่วนหนึ่งของการความพยายามทางโลกย์ที่จะหาคำอธิบายจากมุมมองแบบวิทยาศาสตร์เพื่อมาแทนความเชื่อเรื่องวิญญาณ (soul) (the intense focus on memory in a wide range of disciplines

towards the end of the 19th was ‘part of the secular drive to replace the soul with something of which we have knowledge’ อ้างใน King: 11) ในช่วงรอยต่อระหว่างศตวรรษที่ 19 และ 20 ก็เป็นจุดเริ่มต้นของทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (psychoanalysis) ที่มีอิทธิพลยาวนานในการอธิบายวิธีการทำงานของ “จิต” และความทรงจำจนถึงยุคปัจจุบัน โดยแนวคิดที่เกี่ยวกับความทรงจำได้รับอิทธิพลจากซิกมุนด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) กับข้อสรุป 3 รูปแบบ

ในรูปแบบแรก นักคิดกลุ่มนี้เสนอว่าความทรงจำคือ การขุดค้นทางโบราณคดี (Memory as archaeological excavation) ในแง่ที่ว่าความทรงจำ (pure past) ถูกเก็บกดเอาไว้ (repression) มันยังคงอยู่และรอการถูกขุดค้นพบ นั่นคือการที่บุคคลคนนั้นเกิดระลึกได้โดยไม่มีประสบการณ์หรือความเจ็บปวดเป็นตัวบังคับให้ลืม การเรียกคืนความทรงจำถูกเปรียบเทียบกับ การขุดหาซากโบราณคดี ซึ่งเป็นความคิดที่เชื่อกันอย่างแพร่หลายและแข็งแกร่งเพื่อให้เรายังเชื่อในเรื่องวัฒนธรรม เช่น การหวนรำลึกถึงอดีตอันแสนสุข (Nostalgia) ที่จิตวิเคราะห์อธิบายด้วยทฤษฎีปมเอดิปัสในช่วง the pre-Oedipal (ตอนเด็กยังไม่แยกตัวจากแม่) or Golden Age ปรากฏออกมาเป็นรูปแบบหนึ่งในการจำอดีต นั่นคือ ความรู้สึกเสียดายที่ได้ผ่านความทรงจำที่ “จริงแท้” “เป็นธรรมชาติ” หรือ “ไม่ผ่านการปรุงแต่ง” อธิบายได้ด้วยตัวอย่างที่ใกล้ตัว เช่น ความเชื่อในความรุ่งเรืองของกรุงสุโขทัยในฐานะ “ยุคทอง” หรือ แม่พลอยที่หวนหาถึงสังคมไทยก่อนการปฏิวัติ 2475 เป็นต้น

สำหรับรูปแบบที่ 2 ได้มีการนำความคิดในรูปแบบแรกมาอธิบายเพิ่มเติมในแง่ที่ว่า

² (แปลโดยผู้เขียน) สมมติว่าเราลืมความทรงจำบางส่วนในชีวิตไป ลืมสนิทแบบที่ไม่น่าจะกลับมานึกถึงได้อีก แล้วเรายังเป็นคนเดิมอยู่หรือไม่ คนเดิมคนเดียวกับที่เคยกระทำสิ่งนั้น คิดแบบนี้ที่เคยคิด แม้ว่าตอนนี้เราจะลืมไปหมดแล้ว

กระบวนการของย้อนรำลึกความทรงจำคือกระบวนการที่เรากลับไป “ย้อนดู/ย้อนตีความ” ความทรงจำนั้น ด้วย “สายตาและความคิดแบบใหม่” ที่ได้รับผ่านประสบการณ์และความรู้ ผ่านกาลเวลา เช่น ลินดา แกรนท์ (Linda Grant) เปรียบเทียบให้เห็นว่าความทรงจำไม่ใช่เครื่องบันทึกวิดีโอ (‘it isn’t a place, a store-house or a machine for recording events’) แต่เป็นเซลล์นิวรอนที่มีชีวิตที่มีการเปลี่ยนแปลงตัวเองอยู่เสมอ ในทุกครั้งที่ความทรงจำบางอย่างถูกเรียกคืนมา (‘but’ an intricate and ever shifting net of firing neurons...the twistings and turnings of which rearrange themselves completely each time something is recalled’ 1998: 289 อ้างใน King: 15) ในขณะที่แฮ็คคิงอธิบายว่าการจำคือการเปิดเผยความลับ (the act of remembering as the uncovering of a secret 1995: 214 อ้างใน King: 15) ซึ่งแนวคิดนี้ถูกนำมาพัฒนาต่อในการอธิบายความทรงจำที่เป็นบาดแผล (trauma) โดยนักจิตวิเคราะห์ นิโคลัส อับราฮัม (Nicolas Abraham) และ มาเรีย ทอโรค (Maria Torok) ว่าหากเปรียบในเชิงสัญลักษณ์คือ กระบวนการเก็บใส่เครื่องเข้ารหัส (crypt) ซึ่งเป็นลักษณะการจำสิ่งที่เป็นความลับที่เล้าออกมาไม่ได้ ซึ่งอาจทำให้เกิดการหลอกหลอนข้ามรุ่น (transgenerational haunting) ตัวอย่างคือ โนนวนิยายเรื่อง *Beloved* ของโทนี มอริสสัน (Toni Morrison) ตัวละครหลักชื่อ เซธ (Sethe) เป็นแม่ที่ไม่สามารถเล่าเหตุการณ์การฆ่าลูกทารกของตัวเอง (personal/family history) ด้วยหวังให้ลูกน้อย “รอดพ้น” จากความโหดร้ายของระบบทาสในอเมริกา (national/collective history) ให้แก่ลูกสาวคนรองของตัวเอง ฟังได้ และความเจ็บปวดจากเหตุการณ์และการไม่สามารถเล่าได้นี้ก็ “หลอกหลอน” หรือมีผลกระทบต่อความทรงจำและการสร้างอัตลักษณ์ของ

ลูกสาวคนรองโดยตรง นอกจากนั้นแนวคิดนี้ยังอธิบายว่าบทบาทของนักวิเคราะห์ (psychoanalyst) จึงเป็นการนำเอาสิ่งที่ถูกลืมกลับคืนมา โดยการประกอบสร้างมันขึ้นมา (‘To make out what has been forgotten from the traces which it has left behind or, more correctly, to construct it’ 1937:259 อ้างใน King: 16) แต่ต้องไม่ลืมว่าการประกอบสร้างของคนคนหนึ่งเป็นเพียงแค่การคาดเดาที่รอการตรวจสอบ ยืนยันหรือปฏิเสธอยู่เสมอ (‘We do not pretend that an individual construction is anything other than a conjecture which awaits examination, confirmation or rejection’ 265 อ้างใน King: 16) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ต้องทำอยู่เรื่อย ๆ ไม่สิ้นสุด

รูปแบบที่ 3 ถูกเรียกว่าเป็นแนวคิด “หลังทฤษฎีจิตวิเคราะห์แบบฟรอยด์” (Post-Freudian Psychoanalytic Theory) ที่นำเสนอความคิดที่เรียกว่า Nachträglichkeit หรือ “afterwardsness” คือ ความทรงจำที่เรามีอยู่ในปัจจุบันต้องรวมถึงการสำนึกรู้ว่า “เป็นสิ่งที่ยังไม่รู้ในอดีต ณ ตอนนั้น” (memory operates as it does in the present, must inevitably incorporate the awareness of ‘what wasn’t known then’, developed by Andrew Benjamin and Peter Nicholls อ้างใน King: 12) แนวคิดนี้ไม่เชื่อว่าเราสามารถเรียกคืนตัวเชื่อมความทรงจำหรือช่วงเวลาประสบการณ์ที่ลืมไปแล้วได้ และเราไม่สามารถเรียกคืนอดีตและหลอมรวมตัวตนในอดีตและปัจจุบันได้ ลาพล็องซ์ (Laplanche) และ ปงตาลี (Pontalis) เสนอว่าประสบการณ์ ความรู้สึก และร่องรอยความทรงจำอาจถูก “มองใหม่” ได้เมื่อเวลาผ่านไปเพื่อให้ “เข้ากับ” สถานการณ์ที่ใหม่มากกว่าหรือกับการพัฒนาไปอีกขั้นหนึ่ง ในสถานการณ์ใหม่นี้ประสบการณ์ ความรู้สึก และร่องรอยความทรงจำอาจมีความหมายใหม่ ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมกับสภาพ

จิตใจที่เปลี่ยนไปแล้วเช่นกัน ทั้งนี้ไม่ใช่เหตุการณ์ในชีวิตทุกอย่างจะเกิดกระบวนการ “มองใหม่ในภายหลัง” (afterwardness) แต่ต้องเป็นเหตุการณ์ที่บุคคลนั้นไม่เข้าใจหรือยังไม่มองไม่ออกว่าเกิดอะไรขึ้นในครั้งแรกที่เผชิญเหตุการณ์นั้นหรือเราอาจจะเรียกมันว่าเป็น “ความทรงจำที่สร้างบาดแผล” (trauma) แบบที่บุคคลนั้นยังไม่รู้ตัวในตอนแรกก็ได้ (หน้า 17) กรณีคำบอกเล่าความทรงจำของ ชาร์ลลอตต์ เดลโบ (Charlotte Delbo) ผู้รอดชีวิตจากเหตุการณ์การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์และประสบการณ์ในค่ายกักกันเอาชวิทซ์อธิบายถึงความเปลี่ยนแปลงของความทรงจำและตัวตนของเธอ

“I have the feeling...that the ‘self’ who was in the camp isn’t me, isn’t the person who is here, opposite you. No, it’s too unbelievable. And everything that happened to this other ‘self’, the one from Auschwitz, doesn’t touch me now, me, doesn’t concern me, so distinct are deep memory [mémoireprofonde] and common memory [mémoireordinaire].

(quoted in Langer 1991: 5 อ้างใน King: 19-20)

นอกเหนือจากความพยายามในการให้ความหมายและการทำงานของ “จิต” ในเชิงปรัชญา ศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ดังที่ได้กล่าวไปด้านบนแล้ว หนังสือ History and Memory ที่เขียนโดยฌักส์ เลอ กอฟ (Jacques Le Goff) ก็ยังรวบรวมพัฒนาการและลักษณะของความทรงจำในเชิงมานุษยวิทยาเอาไว้ด้วย องเดร เลอคว็-กูร์ฮาน (André Leroi-Gourhan) ได้อธิบายความทรงจำ 3 แบบคือ 1) ความทรงจำเฉพาะ (Specific memory) คือ ความทรงจำที่เกี่ยวกับการส่งต่อหรือปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสิ่งมีชีวิตทั่วไป ใช้ใน

ชีวิตประจำวัน 2) ความทรงจำระดับกลุ่มสังคม (Ethnic memory) คือ ความทรงจำที่ทำให้เกิดการผลิตซ้ำพฤติกรรมของมนุษย์ในระดับสังคม ซึ่งเป็นได้ทั้งความทรงจำแบบที่ยังไม่มีการบันทึกเป็นภาษาเขียนที่เรียกว่า ความทรงจำแบบอนารยะ (primitive memory) พบได้ในสังคมที่ยังมีวัฒนธรรมมุขปาฐะ (oral tradition) และการบันทึกความทรงจำด้วยภาษาเขียนหรือที่ แจ็ค กูดดี (Jack Goody) เรียกว่าเป็น “การขัดเกลาความคิดแบบอนารยะ” (the domestication of primitive thought” อ้างใน Le Goff: 54) และ 3) ความทรงจำเสมือน (Artificial memory) คือ ความทรงจำจากภาพและการจัดระเบียบความทรงจำ (ความหมายในสมัยโบราณ) และความทรงจำที่มีเทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์เข้ามาเกี่ยวข้องที่ทำให้เกิดการผลิตซ้ำพฤติกรรมแบบจักรกล (ความหมายแบบสมัยใหม่)

เลอคว็-กูร์ฮานได้อธิบายถึงจุดเปลี่ยนสำคัญในประวัติศาสตร์การส่งต่อเรื่องเล่า ที่มีประเด็นที่น่าสนใจคือ “ความทรงจำที่ยังไม่ได้รับการสถาปนา” (preconstituted memory) หรือเรื่องเล่าที่ส่งผ่านด้วยวัฒนธรรมมุขปาฐะได้รับการคัดเลือก ดีพิมพ์ เผยแพร่ในวงกว้างอย่างเป็นทางการ ทำให้เรื่องเล่า “ได้รับการแต่งตั้ง” ให้เป็น “ความรู้” กระแสหลักในที่สุด

The eighteenth century in Europe marks the end of the ancient world in printing as in other techniques... In the course of a few decades, social memory embodies in books all of Antiquity, the history of great peoples, the geography and ethnography of a world that has become definitively round, philosophy, law, the sciences, the arts, technology and a literature translated into twenty different languages. The flood-tide

goes on swelling up to our own day, but without losing a sense of proportion one can say that no period in history has known such a rapid expansion of the collective memory. Thus we already find in the eighteenth century all the formulas that can be used to bring a preconstituted memory to the reader.³

(Leroi-Gourhan 1964/65: 70 อ้างใน Le Goff: 81-2)

2) ความสัมพันธ์ระหว่าง “ประวัติศาสตร์” และ “ความทรงจำ”

ผู้สอนได้รวบรวมประเด็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์และความทรงจำที่เราไม่เคยได้ยินบ่อย ๆ เช่น

- ความทรงจำเป็นวัตถุดิบของประวัติศาสตร์และในทางกลับกัน การศึกษาประวัติศาสตร์สร้างความสมบูรณ์ให้ความทรงจำ

- จริงหรือไม่ที่ ความทรงจำนั้น “แท้กว่า” หรือ “จริงกว่า” ในขณะที่ประวัติศาสตร์ที่ถูกมองว่าเป็นความทรงจำที่ปลอมและถูก “ปรับเปลี่ยน” มาแล้ว

- การบันทึกความทรงจำคือ การประกอบสร้างความทรงจำให้เป็นเรื่องเล่า เราสามารถทำได้สมบูรณ์ 100% หรือไม่ (เล่าครบถ้วนและตรงไปตรงมาหรือไม่)

- ประวัติศาสตร์คือ การเรียบเรียงอดีต ซึ่งขึ้นอยู่กับโครงสร้างทางสังคม อุดมการณ์ และการเมือง ในยุคสมัยที่ผู้บันทึกประวัติศาสตร์มีชีวิตอยู่

- และในบางครั้งประวัติศาสตร์คือ การควบคุมในระดับความคิดโดยผู้ปกครองทางการเมือง ซึ่งไม่ตรงกับความจริง --- ความคลั่งชาติและความลำเอียง (Nationalism and prejudices of all kinds) มีส่วนในการกำหนดมุมมองในการบันทึกประวัติศาสตร์

ความสัมพันธ์ของ “ประวัติศาสตร์” และ “ความทรงจำ” นั้นแยกไม่ออกจากประเด็นการมองเรื่อง “ความจริง” ในแง่ที่ว่าความจริงถูกบันทึกได้หรือไม่ เราเข้าถึงความจริงได้มากน้อยเท่าไร หรือแม้แต่ “ความจริง” นั้นมีจริงหรือไม่ ในวรรณกรรมเรื่อง 1984 ของ George Orwell ตั้งคำถามว่าเราจะรู้ได้อย่างไรว่าอะไรคือความจริง หากว่าความจริงนั้นถูกควบคุมและบิดเบือนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมเผด็จการที่ “ประวัติศาสตร์” และ “ความทรงจำ” ของคนถูกควบคุมได้อย่างเบ็ดเสร็จ

“For, after all, how do we know that two and two make four? Or that the force of gravity works? Or that the past is unchangeable? If both the past and the external world exist only in the mind, and if the mind itself is controllable – what then?”⁴

(George Orwell, 1984)

³ (แปลโดยผู้เขียน) ยุโรปในยุคศตวรรษที่ 18 คือจุดสิ้นสุดของการพิมพ์แบบโบราณ... ในช่วงสิบกว่าปีมานี้ ความทรงจำกลุ่มถูกบันทึกในรูปของหนังสือ เรื่องราวในยุคโบราณ ประวัติศาสตร์บุคคลสำคัญ การศึกษามิติศาสตร์และชาติพันธุ์วิทยาของโลกที่รอบด้านมากขึ้น ปรัชญา กฎหมาย วิทยาศาสตร์ ศิลปะ เทคโนโลยี และวรรณกรรมได้รับการแปลมากกว่า 20 ภาษา คลื่นความรู้ทางไกลเข้ามาในยุคสมัยของเรา อาจเรียกได้ว่าไม่มียุคไหนเลยที่ความทรงจำกลุ่มจะถูกเผยแพร่ได้กว้างขวางเท่านี้ ดังนั้นในศตวรรษที่ 18 เราได้ค้นพบวิธีการในการนำความทรงจำที่ยังไม่ได้สถาปนามาสู่ผู้อ่าน

⁴ (แปลโดยผู้เขียน) ในที่สุดแล้ว เราจะรู้ได้อย่างไรว่าสองบวกสองเท่ากับสี่ หรือว่าแรงโน้มถ่วงมีจริง หรือว่าอดีตเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้หากอดีตและโลกภายนอกตัวเราดำรงอยู่จริงภายในความคิดเราเท่านั้น และหากว่าความคิดนั้นเป็นสิ่งที่ถูกควบคุมครอบงำได้แล้วเล่า”

นอกจากนั้น ความเชื่อที่ว่าบันทึกประวัติศาสตร์นั้นเป็นเรื่องจริง หรือนำเชื่อถือถือว่าเมื่อเปรียบเทียบกับความทรงจำและวรรณกรรม (ในความหมายที่เป็นสิ่งที่ถูกแต่งขึ้น ไม่ใช่การบันทึกอย่างเป็นทางการ) ที่น่าจะเป็นเรื่องแต่งนั้นถูกท้าทายโดยคำอธิบายของโรลันด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) ในงานเขียนชื่อ “The Discourse of History” (1967) ที่บาร์ตส์นำเสนอว่าแท้จริงแล้วบันทึกประวัติศาสตร์ก็คือ งานวรรณกรรมประเภทหนึ่ง ในแง่ที่ทั้งสองอย่างนี้มีโครงสร้างการเล่าเรื่องแบบเดียวกัน บาร์ตส์อธิบายว่าสิ่งที่นักประวัติศาสตร์ทำในการ “บันทึกประวัติศาสตร์” คือ การเล่าเรื่องที่รู้มาแล้วมาเล่าต่อ (the act of uttering) แต่ไม่ใช่การเล่าต่อแบบคัดลอกมาอย่างสมบูรณ์ เนื่องจาก “ผู้บันทึกประวัติศาสตร์” มีโครงเรื่อง (plot) มีเวลาสมมติ ไม่ได้เล่าตามลำดับเวลา (เวลาที่เหตุการณ์เกิดขึ้น เวลาที่นักประวัติศาสตร์ไปฟัง/รู้เกี่ยวกับเหตุการณ์นี้ เวลาที่นักประวัติศาสตร์นำมาเขียนเล่าต่อ) มีการตัดต่อ บีบอัด คัดเลือกเหตุการณ์ที่จะเล่า การให้ความสำคัญต่อเหตุการณ์ช่วงต่าง ๆ ไม่เท่ากัน นอกจากนี้ยังใช้เทคนิคในการประพันธ์วรรณกรรม (literary technique) หรือหน่วยคำแบบเดียวกันกับงานวรรณกรรม เช่น การใช้การเปรียบเทียบ สัญลักษณ์ และวาทศิลป์ต่าง ๆ ดังนั้นผู้บันทึกประวัติศาสตร์จึงมีไม่ต่างจากผู้แต่ง (author) ที่มีอำนาจในการกำหนดเรื่องเล่า (authority/justification) แต่เนื่องจากเทคนิคในการเล่าเรื่องที่ผู้บันทึกประวัติศาสตร์ใช้คือ การพยายามสร้างความเป็นกลาง ซ่อนตัวเอง และไม่กล่าวถึงผู้อ่าน สร้างภาพลวง (illusion) ว่าสิ่งที่เล่าคือ ความจริงแบบภววิสัย (objective truth) Barthes จึงสรุปว่าหน้าที่ของนักประวัติศาสตร์จึงไม่ใช่การรวบรวมข้อเท็จจริง (collect) แต่เป็นการจัดการและเรียบเรียง (organize) หน่วยสัญลักษณ์ (signifiers) หรือข้อมูลที่จะจัดกระจายมาร้อยเรียงเป็น

เรื่องราวภายใต้หัวข้อใดหัวข้อหนึ่ง (theme) และกระบวนการนี้เกี่ยวข้องกับการเล่นหรือสั่งสอนความเห็นในเชิงศีลธรรมหรือการเมือง (moral or political lessons) ลงไปด้วย

ดังนั้น สำหรับบาร์ตส์กระบวนการการเขียนงานเชิงประวัติศาสตร์ จึงเป็นการเขียนจากอุดมการณ์ (ideological elaboration) หรือเรียกอีกอย่างคือการเขียนจากจินตนาการ (imaginary elaboration) ในแง่ที่ผู้เขียนต้องเติมช่องว่างในกระดาษด้วยหน่วยภาษาที่แสดงสัญลักษณ์ต่าง ๆ (สัญลักษณ์ที่เป็นตัวแทนของสิ่งที่ถูกกล่าวถึงซึ่งคือ origin หรือ signified) ที่สามารถเข้าถึงได้ด้วยภาษา (notably noted) สิ่งที่ผู้เขียนเขียนและผู้อ่านได้อ่านเป็นเพียงสัญลักษณ์ของสิ่งที่ถูกเล่า ไม่ใช่ตัวเหตุการณ์หรือสิ่งของที่แท้จริง (ซึ่งในกรณีนี้ signified ไม่สำคัญแล้ว เพราะสัญลักษณ์เหล่านี้เป็นสิ่งผู้เขียนและผู้อ่านน่าจะเข้าใจตรงกันว่ากล่าวถึงอะไร) ซึ่งสัญลักษณ์เหล่านี้ต้องผ่านกระบวนการให้คุณค่าแล้วว่าเป็นสิ่งที่ควรพูดถึง (worthy to be noted) ในกระบวนการเล่าเรื่อง (structure) ของผู้เขียน ดังนั้นกระบวนการในระดับจินตนาการนี้ไม่ใช่การเล่าข้อเท็จจริงแบบภววิสัย แต่เป็นการแสดง (perform) ของผู้เขียนผ่านกระบวนการร้อยเรียงเรื่องเล่าที่ไม่ต่างจากกิจกรรมการพูดในฐานะที่เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่แสดงถึงอำนาจของผู้เขียน (ผู้พูด) โดยตรง

3) ความทรงจำในฐานะที่เป็นเรื่องเล่า ที่หนีไปสู่การประกอบสร้างอัตลักษณ์

นอกเหนือจากแนวคิดเรื่องความทรงจำและการตระหนักรู้เกี่ยวกับตัวตน และความสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์และความทรงจำ ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างเรื่องเล่าซึ่งเป็นสิ่งที่ใช้ประกอบสร้างความทรงจำและอัตลักษณ์ รวมถึงงานวรรณกรรม

ที่นำเสนอประเด็นเรื่องของประวัติศาสตร์และความทรงจำ

ตัวอย่างเรื่องเล่าซึ่งเป็นสิ่งที่ใช้ประกอบสร้างความทรงจำและอัตลักษณ์ประเภทหนึ่งที่เรามักเคยได้ยินคือ เรื่องเล่าเกี่ยวกับการกำเนิดสรรพสิ่ง (Myth of Origin) ที่ถูกเล่าส่งต่อกันมาว่า “เรามาจากไหน” เรื่องเล่านี้เป็นความทรงจำร่วม (collective memory) ที่กำหนดอัตลักษณ์ร่วม (collective identity) ของคนกลุ่มหนึ่ง ๆ และกำหนดพิธีกรรม ประเพณี และความเชื่อ ไปจนถึงการจัดระเบียบอำนาจในกลุ่ม เช่น พระคัมภีร์พันธสัญญาเดิม (Old Testament) เล่าเรื่องการก่อกำเนิดโลกและมนุษย์รวมถึงการสืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษต่าง ๆ ที่ต่อมาแยกกลุ่มคนผู้ที่นับถือศาสนายูดาห์ คริสต์ และอิสลาม ต่อมาในยุคสมัยใหม่ Charles Darwin ได้นำเสนอเรื่องเล่าอีกชุดหนึ่งที่ท้าทายความเชื่อเรื่องพระเจ้าผู้สร้างของแต่ละศาสนาด้วยทฤษฎีวิวัฒนาการและการคัดเลือกของธรรมชาติ (natural selection) ว่ามนุษย์มีบรรพบุรุษร่วมกัน (ในระบอบที่วิวัฒนาการมาใกล้รูปร่างมนุษย์ปัจจุบันมากที่สุด) คือ ลิง ในส่วนของฝั่งอุษาคเนย์มีเรื่องเล่าการสร้างโลกของพระยาแถน และทฤษฎีน้ำเต่าปิ้งในดินแดนลุ่มน้ำโขง รวมถึงทฤษฎีเทือกเขาอัลไตที่อธิบายว่าคนไทยมาจากไหน รวมถึงเรื่องเล่าชุดอื่น ๆ ที่ถูกนำเสนอขึ้นมาพิสูจน์และถกเถียงเรื่องเล่าที่มีอิทธิพลต่อความคิดและความเชื่อของคนมาก่อน เป็นต้น

นอกเหนือจากเรื่องเล่า นิทาน และตำนาน ผู้เขียนได้เลือกวรรณกรรมที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษและภาษาไทยที่นำเสนอประเด็นเรื่องของประวัติศาสตร์และความทรงจำ ในที่นี้ผู้เขียนขอยกตัวอย่างจากวรรณกรรมภาษาอังกฤษ 1 เรื่อง และภาษาไทย 1 เรื่อง

หนึ่งในวรรณกรรมภาษาอังกฤษที่ผู้เขียนเลือกมาเป็นตัวอย่างคือ นวนิยายดิสโทเปียเรื่อง *The Handmaid's Tale* ของ มาร์กาเรต แอทวูด (Margaret Atwood) นวนิยายเรื่องนี้เล่าถึงโลกอนาคตของทวีปอเมริกาเหนือที่ไม่มีประเทศสหรัฐอเมริกาหรือแคนาดาอีกต่อไป มีแต่อาณาจักรกิลเลียด (Gilead) ที่มีการปกครองในรูปแบบเผด็จการทหารของพระเจ้า และมีตัวละครเอกที่มีชื่อ “ตามหน้าที่” ว่า อ็อฟเฟรด (Offred)⁵ เป็นผู้หญิงชั้นล่างที่มีหน้าที่เป็น “มดลูก” ให้แก่สังคมกิลเลียดเป็นผู้เล่าเรื่องชีวิตและความทรงจำของเธอ

นวนิยายเรื่องนี้นำเสนอประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเล่า ความทรงจำ และอัตลักษณ์ในหลายระดับ โดยพาตึงถึงพระคัมภีร์ไบเบิลที่ถือได้ว่าเป็นเรื่องเล่ากระแสหลักที่มีอิทธิพลอย่างมากในโลกตะวันตก เรื่องเล่าในพระคัมภีร์กำหนดโลกทัศน์คุณค่า ศีลธรรมจริยธรรม พิธีกรรม รวมไปถึงความทรงจำและอัตลักษณ์ร่วมของกลุ่มคนที่นับถือศาสนาเดียวกัน แต่หนึ่งใน “ปัญหา” ที่เกิดขึ้นคือการที่คนอ่านและตีความตัวบทในพระคัมภีร์แตกต่างกัน ทำให้เกิดความไม่ลงรอยทางความคิดจนไปถึงสร้างความขัดแย้งแตกแยก และส่งผลก่อให้เกิดความหย่อนคล้อยของ “อำนาจ” ที่ควรเป็นจริง ศักดิ์สิทธิ์ เบ็ดเสร็จสมบูรณ์เป็นหนึ่งเดียวตามความเชื่อพระเจ้าคือ ความจริง (Truth) และหากพระคัมภีร์ไบเบิลคือ สิ่งเดียวที่เชื่อมโยงเรากับพระเจ้าและข้อความที่บัญญัติในพระคัมภีร์เป็นพระประสงค์ มันทันทีจะเป็นความจริงที่บิดเบือนไม่ได้ หรือไม่สามารตีความเป็นอย่างอื่นได้เช่นกัน อย่างไรก็ตาม สิ่งนี้เป็นไปไม่ได้ในทางปฏิบัติ เพราะในทางกายภาพพระคัมภีร์ไบเบิลคือ ตัวบท ที่ต้องผ่านการตีความจากผู้อ่าน

⁵ ชื่อผู้หญิงที่ทำหน้าที่เป็นผู้ผลิตลูกจะขึ้นต้นด้วย “of” และตามด้วยชื่อผู้ชายที่ตนเองมาผลิตลูกให้ ผู้ชายที่ตัวเอกมาอยู่ด้วยชื่อ Fred เธอจึงชื่อ “Offred” ซึ่งแปลเป็นไทยได้ว่า “เป็นของเฟรด”

และเพื่อไม่ให้พระราชอำนาจของพระเจ้าหย่อนคล้อย จึงต้องมี “ตัวแทน” ของพระเจ้ามำกำหนดการตีความให้ทุกคนเข้าใจและปฏิบัติตามไปในทางเดียวกันเพียงหนึ่งเดียว ซึ่งจนถึงปัจจุบันก็ยังไม่เกิดขึ้นจริงดังจะเห็นได้จากการแตกแยกเป็นนิกายและความเชื่อเฉพาะกลุ่มต่างๆ ใดๆก็ตาม ผู้แตงนวนิยายเล่มนี้สมมติว่าในโลกอนาคตนั้นมี “ผู้มีอำนาจเผด็จการ” ที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จบังคับใช้การตีความแบบเดียวให้เกิดขึ้นได้โดยผู้เขียนมุ่งนำเสนอปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้หญิงที่อยู่ภายใต้การบังคับตีความนี้ผ่านสายตาของผู้หญิงเอง⁶ ตัวอย่างจากตัวนวนิยายอันแรกที่น่าสนใจคือ การที่ผู้แตงกำหนดให้ระบบการปกครองของสังคมกิลเลียดอิงอยู่กับข้อความในพระคัมภีร์ไบเบิลในความหมายแบบตามตัวอักษร (literal) ไม่ใช่ความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่ต้องตีความ (metaphorical) เช่น การที่ตัวละคร อีฟเฟร็ด ต้องเป็น “มดลูก” หรือทำหน้าที่ตั้งท้องและคลอดลูกอย่างเดียวเท่านั้นที่มาจากเรื่องเล่าในพระคัมภีร์ไบเบิล บทปฐมกาล (Genesis) ในพันธสัญญาเดิม (Old Testament) ซึ่งเป็นส่วนที่พูดถึงชีวิตของยาโคบ (Jacob) ราเชล (Rachel) และบิลฮาห์ (Bilhah)

And when Rachel saw that she bare Jacob no children, Rachel envied her sister; and said unto Jacob, Give me children, or else I die.

And Jacob's anger was kindled against Rachel; and he said, Am I in God's stead, who hath withheld from thee the fruit of the womb?

And she said, Behold my maid Bilhah, go in unto her; and she shall bear upon my knees, that I may also have children by her. (Genesis 30:1-3)

ในเว็บไซต์ <https://www.bible.com/th/bible/174/gen.30.thsv11> แปลบทนี้เป็นภาษาไทยไว้ว่า

เมื่อราเชลเห็นว่านางไม่มีบุตรกับยาโคบ ก็อิจฉาพี่สาว นางพูดกับยาโคบว่า “ขอให้นฉันมีบุตรด้วยหาไม่ฉันจะตาย”

ยาโคบโกรธราเชลจึงว่า “ฉันเองเป็นเหมือนพระเจ้าผู้ไม่ให้เธอมีบุตรหรือ?”

นางจึงบอกว่า “บิลฮาห์สาวใช้ของฉันอยู่ที่นี่จะไปหานางเถิด นางจะได้มีบุตรไว้ที่ตักของฉัน ฉันจะได้มีบุตรด้วยจากหญิงคนนี้”

ปฐมกาลบทนี้ถูกใช้เป็นหนึ่งในบุพวาตะ (epigraph) ก่อนเริ่มเรื่องที่โยงกับสถานการณ์ของตัวละครในเรื่องที่มีชีวิตอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของกลุ่มเคร่งศาสนาแบบสุดโต่งที่กำหนดรูปแบบสังคมและวิถีชีวิตของคนตามที่บัญญัติไว้ในพระคัมภีร์แบบตามตัวอักษร อีฟเฟร็ด และหญิงสาวหลายคนที่เป็นชนชั้นแรงงานที่ยังอยู่ในวัยเจริญพันธุ์ถูกกำหนดหน้าที่ตายตัวให้เป็น “บิลฮาห์” ของสังคมโดยมีหน้าที่เป็น “มดลูก” ซึ่งจะเห็นได้จากฉาก “การทำลูก” อันลึกลับที่ผู้พัน (ชายผู้เป็นเจ้าของและเจ้านายของอีฟเฟร็ดที่ “รับหน้าที่” เป็น “ยาโคบ”) สอดใส่อวัยวะเพศของเขาเข้าไปในอวัยวะเพศของอีฟเฟร็ด โดยมีเมียของผู้พัน (ซึ่ง “รับหน้าที่” เป็น “ราเชล” นั่นคือ เมียตามศักดิ์และสิทธิ์) นอนซ้อนตัวอีฟเฟร็ดอยู่ด้าน

⁶ ผู้หญิงมักถูกนำเสนอในด้านลบเสมอในพระคัมภีร์เช่น ภาพผู้หญิงแบบอีฟที่ถูกนำเสนอว่านำหายนะมาสู่มนุษย์ด้วยความอยากรู้ อยากเห็นและความดีอันไม่เคารพต่อคำสั่งของพระเจ้า ทำให้อดัมหลงเชื่อจนพาให้มนุษย์ชาติ “ตกสวรรค์” มาสู่จุดตกต่ำเป็น “บาปกำเนิด” (Original Sin) แก่ลูกหลานจนถึงทุกวันนี้ เป็นต้น จึงเกิดความเชื่อตามมามากว่าผู้หญิงต้องถูกควบคุมเพื่อไม่ให้สร้างหายนะให้แก่โลกเป็นครั้งที่ 2

ล่างในท่าทางที่เสมือนว่าอ็อฟเฟร็ดเป็นมดลูกของเมียผู้พัน ซึ่งเป็นรูปแบบการทำลูกที่ทุกบ้านต้องทำเพื่อให้เข้ากับสิ่งที่ราเชลกล่าวไว้ในบรรทัดสุดท้ายของตอนที่ยกมาด้านบนคือ “go in unto her; and she shall bear upon my knees” เพียงแต่ในฉบับแปลภาษาไทยที่ยกมานั้น ไม่ได้แปลจากต้นฉบับอย่างตรงไปตรงมา เพราะหากดูจากต้นฉบับภาษาอังกฤษนั้น ข้อความนี้สามารถอ่านแบบตรงไปตรงมาและได้ภาพที่เหมือนกับท่าทางในฉากการทำลูกที่กล่าวมาด้านบน นอกจากบทบาทบนเตียง ประชากรในกิลเลียดยังถูกกำหนดอัตลักษณ์แบบตายตัวให้มีหน้าที่เดียวในสังคม ประหนึ่งว่าเป็นเพียง “ตัวละคร” ที่ถูกกำหนดบทบาทมาแล้วตามตัวบทพระคัมภีร์ ห้าม “เล่นนอกบท” หรือทำตามความต้องการส่วนตัวเช่นนั้นจะได้รับบทลงโทษร้ายแรง ดังนั้นตอนที่ยกมาจึงพูดถึงการที่เรื่องเล่ากระแสหลักอย่างพระคัมภีร์ไบเบิลมาเป็นตัวกำหนดอัตลักษณ์และบทบาทของคนในสังคม ซึ่งผู้แตงนำมาใช้วิพากษ์วิจารณ์ความคิดและความเชื่อตัวบทเรื่องเล่าแบบสุดโต่งได้อย่างเจ็บแสบ

อีกตัวอย่างหนึ่งของนวนิยายเล่มนี้ที่เกี่ยวข้องกับการบันทึกประวัติศาสตร์และความทรงจำคือ ในตอนท้ายของหนังสือที่ดูเหมือนว่าเรื่องเล่าของอ็อฟเฟร็ดจบไปแล้ว ผู้แตงใส่สิ่งที่เรียกว่า “Historical Notes on *The Handmaid's Tale*” ซึ่งบรรยายภาพงานสัมมนาวิชาการหัวข้อการศึกษาอารยธรรมกิลเลียด และการค้นพบเทปคาสเซ็ทที่นักวิชาการบอกว่าคือเสียงอัดของอ็อฟเฟร็ด ที่อัดเสียงเล่าเรื่องของตัวเองซึ่งเหมือนกับเรื่องที่คุณอ่านได้อ่านจบไป ผู้แตงใส่ส่วนนี้ขึ้นมาเพื่อตั้งคำถามกับการศึกษาประวัติศาสตร์ของโลก วิชาการ ที่มีทำให้ความสำคัญกับแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ไม่เท่ากัน โดยพิจารณาว่าหากแหล่งข้อมูลอันไหนที่เล่าเรื่องแตกต่างไปจาก

แหล่งข้อมูลอื่น ๆ ก็จะถูกตีค่าว่าไม่น่าเชื่อถือหรือน่าสงสัย การเพิ่มเติมส่วนนี้ขึ้นมานอกเหนือจากเรื่องเล่าของอ็อฟเฟร็ดเป็นการสะท้อนกระบวนการสร้างและอำนาจของเรื่องเล่ากระแสหลักได้เป็นอย่างดีโดยที่มีวงการวิชาการเป็นผู้มีอำนาจ (authority) ในการรับรองและตัดสินว่าเรื่องเล่าใดบ้างที่น่าเชื่อถือ ควรถูกเผยแพร่ต่อในฐานะที่เป็น “องค์ความรู้” และเรื่องใดที่ควรตัดออกหรือไม่ให้คุณค่าในฐานะที่เป็นหลักฐานหรือข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ในที่นี้ “เสียง” ของอ็อฟเฟร็ดถูกกดทับโดยผู้มีอำนาจผ่านการตัดสินคุณค่าบางอย่าง เนื่องจากเมื่อผู้อ่านอ่านมาถึงตรงนี้ก็เกิดข้อสงสัยว่าการดำรงอยู่และเรื่องเล่าที่ตนเองอ่านเกี่ยวกับอ็อฟเฟร็ดในส่วนแรกของหนังสือนั้นจริงหรือไม่ ซึ่งในกรณีนี้ผู้แตงจงใจเล่นกับสถานะความเป็นวรรณกรรมของนวนิยายเรื่องนี้ที่ตั้งใจจะทำทนายประเด็นเรื่อง “ความจริงและความเป็นกลางของการบันทึกประวัติศาสตร์” ด้วย

ในส่วนองงานวรรณกรรมไทยที่ผู้สอนเลือกมาคือ บันทึกความทรงจำเรื่อง *รักเอ๋ย* ของ รสมาลิน ตั้งนพคุณ หรือป้าอุ๊ยที่เขียนถึงอาก หรือ “อาปอ” ผู้เป็นสามีที่ต้องโทษคดีในมาตรา 112 ซึ่งเล่าเรื่องตัวเธอกับอากผู้เป็นสามีตั้งแต่ก่อนแต่งงานกันจนกระทั่งเมื่ออากเสียชีวิตในเรื่องนี้ ผู้เขียนได้ถามความเห็นของผู้เรียนที่ได้อ่านงานเขียนชิ้นนี้มาล่วงหน้าเพื่อมาอภิปรายในห้องเรียน สิ่งที่ผู้เรียนแลกเปลี่ยนคือ เห็นตัวตนของอากและป้าอุ๊ยในด้านที่ไม่เคยเห็น บันทึกความทรงจำของป้าอุ๊ยที่บันทึกรายละเอียดต่าง ๆ ในชีวิต ปัญหาอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ทำให้ผู้อ่านเห็นอากในด้านที่ไม่ใช่รักโทษที่กระทำสิ่งที่ชั่วช้า แต่เป็นคนทำงานหนักเพื่อดูแลครอบครัว หรือในบางครั้งเป็นชายเจ้าชู้ที่แอบมีกิ๊กเล็กกิ๊กนอกรอบบ้านบางครั้ง บางคราว นอกจากนั้นงานเขียนชิ้นนี้ทำให้ผู้อ่านเห็นว่าอากใช้โทรศัพท์มือถือไม่เป็นและไม่ได้มี

ความเห็นทางการเมืองข้างใดข้างหนึ่ง ซึ่งผู้อ่านอาจตั้งคำถามกับกระบวนการยุติธรรมเมื่อได้รับรู้ข้อมูลจากอีกด้านหนึ่งจากความทรงจำของป้าอู๋ เช่น

นายตำรวจคนหนึ่งซักถามฉัน และบอกว่าสามีฉันไปทำอะไรไว้ ฉันก็ยังไม่เข้าใจเพราะชีวิตห่างไกลจากเทคโนโลยีพวกนั้นมาก ทั้งห่างไกลและทั้งยังไม่รู้ว่ามันเกี่ยวข้องกับอะไรกับเรา ก็เลยถามเขา เขาก็อธิบายให้ฟัง ฉันยังบอกเขาว่า “สามีฉันไม่ได้เป็นนักสู้หรือนักรบอะไรนะ” ถ้าถามว่าเขาไปไหนบ้าง เขาก็ไปหมดทุกที่ ตอนนั้นตำรวจถามอะไรฉันก็ตอบไปด้วยความซื่อ ตำรวจคนตรงนั้นตรงนี้ว่ามีอะไรอีก ตรงไหนที่ใส่กุญแจไว้ฉันก็หากุญแจไปไขให้ ถ้าหาไม่เจอก็จัดเลย ก็อยากให้อู๋พูดว่าเราไม่มีอะไร เราก็ไม่รู้ว่าเขาทำอะไร แต่เขาอยากจะทำอะไรเราก็เปิดใจให้หมด ฉันพยายามบอกเขาว่าอาปอไม่ใช่อย่างนั้นนะ ไม่ได้ไปไหนไม่ได้ทำอะไรทั้งนั้น ตอนนั้นฉันคิดไปว่า หรือเขาจะมาจับพวกเสื้อแดง ฉันก็บอกไปตามความจริง แต่ฉันก็สงสัยว่าถ้าไปเสื้อแดงแล้วมันจะผิดตรงไหน อาปอก็ไปทั้งเสื้อเหลืองเสื้อแดง ไปดูฝ่าหลุนกง ไปงานถวายพระพร อะไรที่มีคนมารวมกันเยอะ ๆ ก็ไปหมด

รสมาลิน ตั้งนพคุณ, รักเอย

นอกจากข้อมูลอีกด้านหนึ่งเกี่ยวกับตัวอากงที่เขียนออกมาจากความทรงจำของป้าอู๋ ผู้อ่านยังได้เห็นตัวตนของป้าอู๋ที่ไม่ใช่เป็นเพียงเมียของชายคนหนึ่งที่เป็นนักโทษเท่านั้น แต่ยังมีด้านที่เป็นนักอ่านตัวยง และตัวตนที่เป็นนักเขียนหรือผู้แต่ง

กลอนหลายชิ้นที่เขียนเก็บไว้ รวมถึงบันทึกความทรงจำชิ้นนี้ด้วย

อย่างไรก็ตาม เรื่องราวที่ป้าอู๋บันทึกเกี่ยวกับอากงก็ไม่ได้ถูกนำมากล่าวถึงในสื่อสาธารณะหรือวงการวิชาการเท่ากับเรื่องราวของอากงในฐานะนักโทษที่ถูกนำเสนอเพียงระยะเวลาสั้น ๆ หากจะเปรียบเทียบเรื่องเล่าของป้าอู๋กับเรื่องเล่าของอ็อฟเฟิร์ตจากนวนิยายเรื่อง *The Handmaid's Tale* ที่กล่าวถึงไปด้านบน ก็ชวนให้ผู้เขียนสะท้อนใจว่า หากในหลายร้อยปี ข้างหน้าในอนาคตจะมีนักวิชาการหรือนักประวัติศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมหรือกฎหมายของประเทศไทย ในช่วงเวลานี้ พวกเขาอาจจะมองข้ามเรื่องเล่าเกี่ยวกับอากงหรือบันทึกความทรงจำชิ้นนี้เพราะเป็นเรื่องของ “คนตัวเล็ก ๆ” ที่ไม่มีใคร (อยาก) พูดถึง ซักเท่าไร ไม่ค่อยมีหลักฐานอื่น ๆ มารองรับถึงการมีอยู่ของทั้งสองคนในพื้นที่สื่อ หรือหากเลวร้ายกว่านั้น เรื่องเล่าเหล่านี้คงจะสูญหายไปก่อนที่จะมีใครมาค้นพบเลยก็เป็นไปได้ เพราะแม้ผ่านมาแค่ 2-3 ปี เรื่องราวของอากงและงานชิ้นนี้ก็แทบจะไม่ถูกพูดถึงอีกต่อไปแล้ว

นอกเหนือจากสิ่งที่ผู้เขียนนำเสนอ ผู้เรียนได้เตรียมตัวอย่างงานวรรณกรรมจากสื่อประเภทต่าง ๆ เช่น เพลง ละคร ภาพยนตร์ หนังสือ เป็นต้น ที่ตนคิดว่ามีอิทธิพลต่อหรือเป็นผลผลิตของประกอบสร้างความทรงจำและอัตลักษณ์บางอย่างมานำเสนอหน้าห้องคนละ 1 ตัวอย่าง ซึ่งสิ่งที่ผู้เรียนเตรียมมาส่วนใหญ่เป็นเพลงที่ตนเองคิดว่าน่าสนใจหรือเคยมีประสบการณ์ร่วม⁷ ตัวอย่างแรกที่ผู้เขียนขอยกมากล่าวถึงเป็นของคุณนิภาพรรณที่นำเสนอ “เพลงพิกุลแก้ว” ซึ่งเป็นเพลงประจำ

⁷ ผู้เขียนขอขอบคุณนักศึกษาวิชานี้ทุกท่านที่ได้ร่วมประกอบสร้างความทรงจำนี้ด้วยกันโดยการส่งข้อมูลมาเตือนความจำ ผู้เขียนว่าในวันนั้น ผู้เรียนใช้ตัวบทใดและวิเคราะห์ว่าอะไรบ้าง รวมถึงขอขอบคุณ อ.สินธ์ ที่ได้กรุณาติดต่อผู้เรียนทุกท่านให้ ทำให้บันทึกความทรงจำชิ้นนี้มีความสมบูรณ์มากขึ้น

โรงเรียนราชินี โดยอธิบายว่าเป็นการเปรียบเทียบเปรียบผู้หญิงกับความงามของดอกไม้ สร้างทัศนคติให้แก่นักเรียนหญิง “ตัวเธอสีดอกหนึ่ง” (เนื่องจากเป็นโรงเรียนหญิงล้วน) ในแง่ที่ว่าผู้หญิงที่ดีจะต้องมีชื่อเสียงอันคงทนยาวนาน แม้แก่ตัวหรือตายไปก็ยัง “งาม” ด้วยชื่อเสียงหรือคุณงามความดีที่สร้างทิ้งไว้ เหมือนดอกพิกุลแก้วที่คงความหอมที่ยาวนาน แม้ดอกจะแห้งเหี่ยวหลุดหล่นลงจากต้นไปแล้ว ผู้เขียนให้ความเห็นเพิ่มเติมว่าการเปรียบผู้หญิงกับดอกไม้ นั้นเป็นการเปรียบเทียบเปรียบตามขนบที่ถูกผลิตซ้ำมาอย่างยาวนานทั้งในวรรณกรรมและสื่ออื่น ๆ จนกลายเป็นทัศนคติแบบเหมารวม (stereotype) ที่ทำให้ผู้หญิงถูกมองว่าบอบบางและอ่อนแอไปด้วยในเวลาเดียวกัน

อีกตัวอย่างหนึ่งที่เรื่องเล่านำเสนอภาพแทนของผู้หญิงเป็นของคุณณินที่นำเสนอเพลง “เทพธิดาผ้าซิ่น” ของเสรี รุ่งสว่าง โดยอธิบายว่าสร้างภาพอุดมคติของหญิงสาว “เป็นเทพธิดาของบ้านนาบ้านทุ่ง” ในแง่ที่ขยันทำงาน ทั้งงานหนักนอกบ้าน (ทำนา) และงานบ้าน ไม่แต่งหน้าทาปาก (“หน้าสวยด้วยแดดแรง แก้มแดงไม่แต่งเติม เจ้าไม่เคยเห่อเหิม เต็มตูดินสอพอง”) เชื้อฟังก่อแม่ สงวนเนื้อสงวนตัว ผู้เขียนได้แสดงความเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับการใช้อุปมาอุปไมย (metaphor) “ดอกบัว” ที่เปรียบเทียบหญิงสาวที่กำลังอยู่ในวัยเจริญพันธุ์ว่าเป็น “บัวบาน” ที่บานคอยการเก็บไปถวายพระถวายเณร (“แม่ดอกบัวที่อยู่ในสระ ...จะบานคอยพระ หรือบานคอยเณร ถ้าบานคอยพี่ ไว้พรั่งนี้ตอนเพล คอยได้ไหมคนดี”) ว่าแม้ในแง่หนึ่งจะดูเป็นการเปรียบเทียบตามขนบที่เปรียบผู้หญิงกับดอกไม้ แต่ด้วยความลื่นไหลของภาษาและประสบการณ์ของผู้อ่านที่แตกต่างกัน ทำให้ในอีกแง่หนึ่งเนื้อร้องท่อนนี้มีความ “เช็กชี” ด้วยคำว่า “บาน” ที่เหมือนว่าดอกบัวนี้สูงงอมเต็มทีรอคนมาเด็ดไปใช้งาน (ซึ่งเป็น “พระ” และ “เณร” อีก

ต่างหาก..ล่อแหลม “ชวนตกนรก” เป็นที่สุด) เหมือนผู้หญิงวัยเจริญพันธุ์ที่รอชายมา “เด็ดนม” และในขณะที่ผู้เขียนเรียบเรียงสิ่งที่คุณณินนำเสนอลงในบันทึกนี้ ก็พลันนึกได้ว่าการชมและจีบสาวในเพลงนี้ดูคล้ายกับกลอนภาษาอังกฤษบทหนึ่งที่ตั้งขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 17 ชื่อว่า “To His Coy Mistress” โดย Andrew Marvell มีเนื้อหาเกี่ยวกับหนุ่มที่หว่านล้อมสาวไปเสียพรหมจรรย์ จะต่างกันนิดหน่อยตรงที่ว่าเพลง “เทพธิดาผ้าซิ่น” ยังบอกให้สาวรอถึงเพลของวันรุ่งขึ้น ในขณะที่ชายหนุ่มในกลอนของ Marvell บทนี้แทบไม่ยอมให้เธอรอต่อไปอีกสักวินาทีเดียว และนี่ก็เสียตายว่าไม่ได้พูดประเด็นนี้ในห้องเรียนวันนั้น

นอกจากนี้จากเพลงที่ประกอบสร้าง “ความเป็นผู้หญิง” “ที่ดี” และ “น่าปรารถนา” ผู้เรียนยังเสนอเพลงที่เกี่ยวข้องกับการสร้างชาติ เช่นตัวอย่างของคุณศุภกรที่เสนอ เพลงรำโทน โดยให้ข้อมูลพร้อมทำรำประกอบเพลงที่สวยงามและประทับใจผู้สอนอย่างมากดังนี้

เป็นเพลงที่ชาวบ้านใช้ร้องรำกันช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เพื่อหลีกหนีความหวาดกลัวจากภาวะสงคราม...มีหลายเพลงที่ผู้นำช่วงนั้นส่งให้ชาวบ้านร้องรำ...ต่อมาคุณหญิงละเอียดปรับปรุงเป็นรำมาตรฐานที่เรารำกันตั้งแต่เด็ก ๆ ในชั้นเรียน...รำโทนที่นำเสนอวันนั้นเป็นงานวิจัยของนาฏศิลป์ลพบุรีปรับปรุงคัดเลือกจากเพลงที่ชาวบ้านร้องและรำให้ดูจากร้อยกว่าเพลงเหลือแค่สิบกว่าเพลง ทำให้เนื้อเพลงส่วนใหญ่หลายเพลงพูดถึงจังหวัดลพบุรีเป็นหลัก ...ชื่อเพลงที่พอจำได้ก็มี... “เชื้อผู้นำของชาติ” ... “แปดนาฬิกา”... “ลพบุรีเราเอย” ... “ไหนเล่าดอกกรัก”... “ลักษณะวงษ์” ... “ศิลาปรกร” ... “รุ่งงาม” ... “ดีก็เสียแล้วละหนา” ...เป็นต้นครับ ที่ [ผู้เรียน] วิเคราะห์คร่าว ๆ คือ เพลงจากผู้นำประเทศจะเป็นการวางกรอบให้คนทำตามโดย

อาศัยเพลงพื้นบ้านที่ถือเป็นจุดที่ง่ายที่สุดทำให้ประชาชนชั้นล่างได้ปฏิบัติตามเช่น ความเชื่อมั่นในผู้นำสมัยนั้น การปฏิบัติตัวของชาย การเปลี่ยนวัฒนธรรมในยุคจอมพล ป. เพลงที่เป็นส่วนชาวบ้านจะเน้นเรื่องการเกี้ยวพาทันของชายหญิง เรื่องเล่าวรรณคดี (และมีการนำเสนอความหลากหลายทางเพศ) เรื่องเดียวที่ [ผู้เรียน] เห็นคือเรื่องลักษณวงศ์ที่นางเอกปลอมตัวเป็นพราหมณ์ชายเพื่อร่วมเดินทางกับพระเอกจะได้ปลอดภัยเพราะพระเอกคิดว่าเป็นชาย ราโชนชุนี [ผู้เรียน] เห็นว่ายังมีสัญลักษณ์อยู่หลายจุด...และเป็นแพทเทินของเพลงพื้นบ้านของภาคกลาง ที่พบคือชายหญิงจะใช้เพลงพื้นบ้านจับกัน...ตอนกลางจะมีภาษาที่สองแงบข้างชวนไปเป็นคนรักผิวเมียกันบ้าง ที่เหมือนกันของเพลงพื้นบ้านทุกประเภทคือต้องลาจากกันกลับบ้านใครบ้านมัน เช่นในราโชน เริ่มรักชาติ ตามด้วยข้อควรปฏิบัติในสถานะของชายหญิงที่ดีของสังคม ตามด้วยการเกี่ยวกัน และก็ต้องลากันกลับบ้าน ด้วยเพลง “ดีก็เสียแล้วละหนอ ฉันขอลาไปก่อน จำใจจะต้องจากรอน อย่าอาวรณ์เราร้อนฤทัย” เป็นการตีกรอบว่าชายที่ดีหญิงที่ดีต้องห้ามทำอะไรแบบซิงสุกก่อนห้าม...⁸

นอกจากนั้น ยังมีคุณมัตตัญญูที่นำเสนอเพลง “มาร์ชสระแก้ว” และ “สระแก้วสามัคคี” โดยอธิบายว่าเป็นเรื่องเล่าที่ประกอบสร้างท้องถิ่นหรือ “ความเป็นสระแก้ว” เมื่อครั้งได้รับการแต่งตั้งให้เป็นจังหวัด สำหรับเพลง “มาร์ชสระแก้ว” นำเสนอ “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” ที่ผูกติดและรับใช้ “ศูนย์กลาง” อย่างแน่นมั่น จากตัวอย่างที่ตัดมาด้านล่าง ผู้อ่านจะไม่เห็นภาพรายละเอียดของคนในพื้นที่ พี่ชพรธรนหรือสถานที่ในท้องถิ่นเหมือนเพลงประจำจังหวัดทั่วไป แต่เป็นภาพของความสัมพันธ์กับท้องถิ่นและศูนย์กลางเพียงอย่างเดียว

หนึ่งธันวา ๒๕๓๖ ศกสมัย
ผองผไท้แซ่ซ้องก้องคำขาน
เกิดจังหวัดสระแก้วดั่งการ
ผู้ภูบาลชายแดนแคว้นบูรพา
รวมพลังสามัคคีอันยิ่งใหญ่
รวมน้ำใจรักกันไว้มั่นตั้งภูษา
จะตั้งมั่นสรรค์สร้างพารา
มุ่งหน้าด้วยความมั่นใจ

ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
ดุจร่มฉัตรร่มโพธิ์มโนไสว
ภักดีพร้อมน้อมเกล้าจนวนวางวาย
ชีพสลายขอให้อยู่คู่รัตนันดร
สระแก้วเราซาบซึ้งในดวงจิต
มอบชีวิตพัฒนาเกล้าสร้างสรรค์
ความรุ่งเรืองทุกแห่งแหล่งหล้าบ้านบ่อนันต์
ให้ความฝันบรรเจิดจำฟ้าไทย

ในทางกลับกันเพลง “สระแก้วสามัคคี” แสดงให้เห็นเรื่องเล่าที่สร้างอัตลักษณ์หนึ่งเดียวหรือ “ความเป็นสระแก้ว” ดังตัวอย่างที่ตัดมาดังนี้

(สร้อย) ชาวสระแก้วเราเนี่ย สามัคคีมานาน
แสนนาน ด้วยเพราะเราเป็นเมืองหน้าด่าน เรายรัก
บ้านมาแต่บรรพชน แผ่นดินตรงนั้นนะ เสียสละชีวิต
ทุกคน สู้ศัตรู..ไม่ระย่น เราทุกคนใจเดียวสมาน
(ญ) เราทำกิน ทำนาไร่ เอาไว้เก็บขาย
(ช) มีวัวหลาย รีดนมได้ เอาไปโรงงาน
(ญ) มีผลไม้ เรามีไม้ตง ตามต้องการ
(ช) มีพื้นฐาน พัฒนาอุตสาหกรรม

เนื้อเพลงนำเสนอว่าประวัติศาสตร์ของ “ความเป็นคนสระแก้ว” นั้นมีมาแต่โบราณ ผู้คนร่วมสร้างบ้านสร้างเมืองมาด้วยกัน (ซึ่งในเพลงก็

⁸ ผู้เขียนอ้างจากข้อความของคุณศุภกรที่ส่งมาทางอีเมล โดยมีการปรับคำเล็กน้อย

ไม่ได้บอกว่ตั้งแต่เมื่อไร) ไม่ใช่ผลผลิตของการสร้างชาติที่เพิ่งเกิดขึ้นมาไม่นานดังที่เพลง “มาร์ชสระแก้ว” ได้บันทึกไว้ว่าเป็นจังหวัดที่เพิ่งก่อตั้ง นอกจากนั้น รายละเอียดในเพลงนี้ยังกล่าวถึงสัมมาอาชีพและพืชพรรณที่ถูกสร้างให้เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัด ทั้งหมดนี้เพื่อประกอบสร้าง “อัตลักษณ์ของคนสระแก้ว” ขึ้นมา

สิ่งที่ผู้เขียนจำได้แม่นยำหลังจากการบรรยายและอภิปรายจบลงคือ พลังและความรู้สึก คึกคักที่ได้จากปฏิกริยาของผู้เรียนต่อประเด็นที่พูดคุยในวันนั้น การเปิดใจในการพูดคุยทุกประเด็น ด้วยเหตุผล การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ส่วนตัวของแต่ละคนอย่างจริงจัง รวมถึงความรู้สึกส่วนตัวต่อสิ่งที่อ่าน เป็นประสบการณ์ที่มีคุณค่าที่ผู้เขียนอยากให้เห็นจากการเรียนการสอน ทำให้มีกำลังใจที่จะศึกษาประเด็นนี้ต่อไป ความกังวลทั้งหลายที่เกาะกุมความคิดมาแรมเดือนคลายหายไปอย่างรวดเร็ว จนเวลาผ่านไปปีกว่าหลังจากการบรรยายในวันนั้น ความกังวลที่คุ้นเคยในครั้งนั้น หวนคืนมาใหม่และเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมเมื่อ อ. ชนิดาชวนให้เขียนบันทึกความทรงจำขึ้นนี้ลงจุลสารฉบับนี้

เอกสารอ้างอิง

Barthes, R. (n.d.). The Discourse of History (S. Bann, Trans.). Retrieved May 29, 2015, from <http://users.clas.ufl.edu/pcraddoc/barthes.htm>

King, Nicola. Memory, Narrative, Identity. Edinburgh: Edinburgh UP, 2000. Print.

LeGoff, Jacques. History and Memory. Trans. Steven Rendall and Elizabeth Claman. New York: Columbia UP, 1992. Print.

อ่าน “ธรรมศาสตร์” ผ่านมุมมอง สตรีนิยม: บันทึกของฉันในวันแรก ของ Summer School

กิตติยา วิทยาประพัฒน์

โปสเตอร์รับสมัคร Summer School “สตรีศึกษา” รุ่นที่ 1 (2557)

วันศุกร์ที่ 5 มิถุนายน 2558 ช่วงห้าโมงเย็น ฉันมีนัดกับ Summer School “สตรีศึกษา”¹ เป็นครั้งแรกในงานปฐมนิเทศของหลักสูตรฤดูร้อน ซึ่งจะจัดติดต่อกันไป 5 อาทิตย์ทุกสุดสัปดาห์ (5 มิ.ย. - ก.ค. 2558) เมื่อเดินเข้าไปในห้องบรรยาย 101 คณะเศรษฐศาสตร์ซึ่งอยู่ติดถนนที่เชื่อมระหว่างท่าพระอาทิตย์กับท่าพระจันทร์ ฉันก็

ตกใจมากเพราะไม่คิดว่าจะมีคนสนใจมาเรียนสตรีศึกษาและ Queer มากขนาดนี้ ที่ผ่านมามีฉันเคยเรียนวิชาเชิงปรัชญาในคลาสเล็ก ๆ เพียง 10 กว่าคนเท่านั้น ฉันมองไปรอบ ๆ ห้องน่าจะมีราว ๆ ร้อยกว่าคน มีทั้งคนหลากหลายเพศหลายวัย แต่งกายแสดงอัตลักษณ์ต่าง ๆ กันไป แถมยังไม่เจอคนที่รู้จักมักคุ้นในแวดวงเดียวกันเลยสักคน

¹ ชื่อเต็ม ๆ คือ Summer school in Women's, Gender and Sexuality Studies ขอเรียกสั้น ๆ ว่า summer school สตรีศึกษา

บรรยายภาควิชาวัฒนธรรมนิเทศที่ห้อง101 (ซึ่งต่อมาเป็นชั้นเรียนด้วย)
และการแบ่งกลุ่มแนะนำตัวผ่านความเข้าใจเรื่อง “gender”

หากกล่าวถึงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ฉันมักจะนึกถึงความเป็นชาย นึกถึงภาพลักษณ์ของ
“วีรบุรุษ” ที่มีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงการ
ปกครองให้บ้านเมือง แต่ในวันนี้ฉันจะได้รู้จัก มธ.
ในฐานะเพศหญิงผ่านการบรรยายหัวข้อ “80 (+ 1 ปี)
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: ‘อ่าน’ ธรรมศาสตร์
ผ่านมุมมอง สตรีนิยม” ซึ่งเริ่มต้นด้วยการนำเสนอ
โดย อ.ชนิดา ชิตบัณฑิตย์ ทั้งภาพรวมแบบ
Timeline และหมุดหมายต่าง ๆ ดังนี้

2477: มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และ
การเมือง (มธก.) ก่อตั้งในลักษณะตลาดวิชาที่คน
ธรรมดาสามารถเข้าเรียนได้

2516: เกิด “กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์” ก่อตั้ง
โดยนักศึกษาหญิง

2519: เรื่องเล่าเกี่ยวกับ “บรรยายภาควิชา
รักหญิง” ใน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

2525: ศ. คุณหญิง นางเยาว์ ชัยเสรี อธิการบดี
หญิงคนแรกของธรรมศาสตร์

2544: ก่อตั้ง หลักสูตรสตรีศึกษาปริญญาโท
กับการสร้างองค์ความรู้ของผู้หญิงในสังคมไทย

2550s: ธรรมศาสตร์ กับ เพศทางเลือก

2556: ปรับปรุง และ จัดตั้งหลักสูตร “สตรี
เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา” หลักสูตรแรก และ
หลักสูตรเดียวในอาเซียน (ASEAN)

2557: Summer School รุ่นที่ 1: เปิดตลาด
วิชาเผยแพร่ความรู้ด้านสตรี เพศสถานะ และ
เพศวิถีศึกษา สู้สังคมไทย 2558: Summer School
รุ่นที่ 2: เปิดตลาดวิชาเผยแพร่ความรู้ด้านสตรี เพศ
สถานะ และเพศวิถีศึกษา สู้สังคมไทย ในยุค
มหาวิทยาลัยนอกระบบ

เริ่มจากหมุดหมายแรก อาจารย์ได้พาฉัน
ย้อนกลับไปยุคที่ธรรมศาสตร์และการเมืองก่อตั้ง
ขึ้นในปี 2477 ด้วยระบบแบบ “ตลาดวิชา” คือเป็น
มหาวิทยาลัยที่เปิดให้ผู้จบมัธยมศึกษาสามารถ
สมัครเข้าเรียนได้โดยมุ่งสอนความเข้าใจระบอบ
การปกครองแบบใหม่ หลักสูตรที่เปิดสอน คือ
หลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิต (ธ.บ.) ซึ่งสอนวิชา
กฎหมาย รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และการทูต
สัดส่วนนักเรียนหญิงชายในช่วงปี 2477 - 2496
มีดังนี้

(ซ้าย) นักเรียนหญิง ต.ม.ธ.ก. ในงานแข่งขันฟุตบอลประเพณี (2482)
(ขวา) ธรรมศาสตร์บัณฑิตหญิงรุ่นแรก (2478) โดยบัณฑิตหญิงคนแรกของ มธก.
คือคุณหญิงบรรเลง ชัยนาม (คนกลาง แถวหลัง)

สถิติปริญญาธรรมศาสตรบัณฑิต
(2477 - 2496) รวม 5,427 คน

- นักศึกษาชาย 5,250 คน นักศึกษาหญิง 177 คน (ไม่รวมประกาศนียบัตรทางการบัญชี และการพาณิชย์)
 - บัณฑิตสำเร็จการศึกษาปีละ 221 คน ส่วนใหญ่เป็นบัณฑิตชาย มีบัณฑิตหญิงบ้างบางปี ประมาณ 1-2 คน
 - หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีบัณฑิตหญิง บ้างบางปี ประมาณ 10 กว่าคน
 - มีบัณฑิตหญิงมากเป็นพิเศษในปี 2494 จำนวน 35 คน และ ปี 2495 จำนวน 37 คน
- เห็นได้ชัดว่า จำนวนตัวเลขนักศึกษาหญิงมี น้อยมาก อย่างมากที่สุดก็แค่ 37 ต่อ 221 คน เท่านั้น สำหรับฉันก็ไม่ใช่ว่าเรื่องแปลกเพราะในปัจจุบันผู้หญิงที่เข้ามาในแวดวงการเมืองก็ยังคงมี

น้อยเมื่อเทียบกับสัดส่วนของผู้ชาย แต่ในขณะ เดียวกัน เมื่อ มธก. เริ่มเปิดสอนวิชาบัญชีในปี 2481 ปี สัดส่วนของนักศึกษาหญิงก็เพิ่มมากขึ้น ในปี 2481 มี นักศึกษาชาย 106 คน หญิง 27 คน และปี 2482 มีนักศึกษาชาย 212 คน หญิง 165 คน ซึ่งทำให้ฉันนึกถึงนักวิชาการสักคนที่เคยบอกว่า หญิงไทยในอดีตมีความชำนาญที่น่าสนใจ นั่นคือ การดูแลจัดการทรัพย์สินเงิน ๆ ทอง ๆ ให้กับ ครอบครัว โดยเฉพาะช่วงที่ผู้ชายต้องไปออกรบ

อาจารย์ได้ฉายภาพนักศึกษาหญิงในยุค แรกให้ดูหลายภาพ ไม่ว่าจะเป็นภาพของ คุณหญิง บรรเลง ชัยนาม ธรรมศาสตร์บัณฑิตหญิงคนแรก หรือภาพการเข้าร่วมของนักศึกษาหญิงในงาน ฟุตบอลประเพณีจุฬาฯ - ธรรมศาสตร์ ในปี 2497 ถ้าฉันได้ไปงานบอลในยุคนั้นคงจะตื่นตื้นตันมิใช่ น้อยที่ได้ออกนอกบ้านกับเพื่อนไปร่วมกิจกรรม กีฬาซึ่งดูจะเป็นโลกของผู้ชายเสียเหลือเกิน

หลังจากปี 2492 หลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิตก็ถูกยกเลิก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ถูกปรับเข้าสู่มหาวิทยาลัยเปิดของรัฐ 67 ปีผ่านไป จึงจะมีการก่อตั้งหลักสูตรตรีศึกษาในปี 2544 ข้อสังเกตของอาจารย์ทำให้ฉันขบคิดตามคำถามที่ถูกยกขึ้นในตอนต้นของการบรรยายว่า “ธรรมศาสตร์กำเนิดมาพร้อมกับสิทธิ เสรีภาพ และเสรีภาพ จริงหรือ” แม้ว่าระบอบประชาธิปไตยและบทบาทนักศึกษาหญิงจะเปิดพื้นที่และให้สิทธิเสรีภาพแก่สตรีอย่างเห็นเป็นรูปธรรม แต่ปัญหาของผู้หญิงยังมีความละเอียดลออหลากหลายแง่มุมซึ่งยังไม่ได้รับการแก้ไข จึงจำเป็นต้องสร้าง “ศาสตร์” ของสตรีเพื่อให้สังคมเปลี่ยนแปลงทัศนคติต่อผู้หญิงอย่างแท้จริง

ฟังจากที่อาจารย์พูด สรุป Timeline ความ เป็นหญิงของ ม.ธรรมศาสตร์ในช่วงประวัติศาสตร์ ได้ดังนี้

2516: เกิด “กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์ ก่อตั้ง โดยนักศึกษาหญิง แกนนำคือ สุภาพร ลิมล์มพันธ์ (ต่อมา) ศรีรัตโนภาส

2519: มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับบรรยายกาศหญิง รักหญิงใน มธ. ปี 2518-2519

2525: ศ.คุณหญิง นางเยาว์ ชัยเสรี อธิการบดี หญิงคนแรกของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

2544: ก่อตั้ง หลักสูตรตรีศึกษา หลักสูตรปริญญาโทตรีศึกษาเป็นลำดับต้น ๆ ของประเทศ โดยมีจุดมุ่งหมายหลักที่จะผลักดันให้เกิดการสร้างองค์ความรู้ของผู้หญิงในสังคมไทย

การก่อตั้งหลักสูตรตรีศึกษาจึงเป็นโอกาสสำคัญที่ทำให้ได้ย้อนกลับไปทบทวนความเคลื่อนไหวของผู้หญิงในอดีต ความเคลื่อนไหวที่ชัดเจนที่สุดคือ การก่อตั้งกลุ่มผู้หญิงในธรรมศาสตร์ เพื่อช่วยเหลือกรรมกรหญิงที่ได้รับการกดขี่ รวมถึง

การถ่ายทอดความรู้ให้เด็กสลัมและเด็กชาย พวงมาลัยบริเวณท่าพระจันทร์ และกลุ่มกิจกรรม นักศึกษานี้ยังได้ร่วมมือกับกลุ่มอิสระอื่น ๆ ในมหาวิทยาลัยคัดค้านรัฐบาลเผด็จการ จนกระทั่ง กลายเป็นขบวนการนักศึกษาที่เฟื่องฟูที่สุดในช่วง เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516

ฉันฟังเรื่องการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิง ธรรมศาสตร์และการเปิดหลักสูตรปริญญาโทสตรี ไปพลาง ก็อดคิดไปพลางไม่ได้ว่า ในบางครั้ง ในแต่ละความ “เคลื่อนไหว” อาจจะมี “คลื่นไหว” ซ่อนอยู่ภายใน โดยเฉพาะประเด็นในเรื่องของเพศวิถี (sexuality) บทความ “เรื่องเล่าคนเล็กคนน้อย ว่าด้วยเรื่อง: “หญิงรักหญิง” ในธรรมศาสตร์” ของ นันธิยา สุคนธ์ปฏิภาศ² ได้บอกเล่าเรื่องของหญิง รักหญิงในมหาวิทยาลัยที่ได้ชื่อว่า “มีเสรีภาพทุก ตารางนิ้ว” โดยผู้ที่มีบทบาทสำคัญคือ คุณอัญชนา สุวรรณานนท์ หรือพี่แดง ซึ่งฉันเคยได้ยินชื่อมา บ้างว่าคุณอัญชนาเป็นผู้ก่อตั้งอาจารย์ กลุ่มหญิง รักหญิงในประเทศไทย แต่เพิ่งได้ทราบวันนี้เองว่า คุณอัญชนาเป็นนักศึกษา มธ. รุ่น 2518 ที่ได้เข้าร่วมในกลุ่มผู้หญิง มธ. เธอบอกว่าในสมัยนั้น ความเป็นหญิงรักหญิงไม่สามารถเปิดเผยตัวตน ได้ในมหาวิทยาลัย จะเปิดได้เฉพาะในพื้นที่ส่วนตัว หรือกลุ่มเพื่อนที่มีลักษณะเดียวกันเท่านั้น คุณอัญชนาอยู่ในกลุ่มเพื่อนที่มาโรงเรียนหญิง ล้วนด้วยกัน ซึ่งเพื่อน ๆ ของเธอไม่ได้มองว่าการรัก เพศเดียวกันเป็นเรื่องแปลก แต่ในบางครั้งเธอก็ รู้สึกกดดันที่จะร่วมกิจกรรมกับเพื่อนนักศึกษา กลุ่ม อื่น ๆ โดยที่ถูกมองว่าตัวตนหญิงรักหญิงเป็นสิ่งที่ ไม่เหมาะสม และมักมีการซุบซิบนินทาถึงผู้ที่ พฤติกรรมต้องสงสัยว่าเป็นคนหลากหลายเพศ ครั้งหนึ่ง ที่คุณอัญชนาได้ทราบจากหมอในโรงพยาบาลว่า มีนโยบายบำบัดนักศึกษาที่มีพฤติกรรมดังกล่าว

² จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ ฉบับที่ 13 (มิ.ย. 2552 - พ.ค. 2553): 73 - 93

ผู้เข้าประกวด “ดินดีศรีธรรมศาสตร์ 55” จัดโดยกองสันทนาคาร

สิทธิเสรีภาพของผู้คนในขณะนั้นจึงรองรับแต่ความเป็นชายหญิง และกดทับความหลากหลายให้กลายเป็นโรคทางจิตที่ต้องรักษา

ในด้านเพศสถานะ (gender) เองก็เช่นกัน แม้ว่าพื้นที่นี้จะมีสิทธิเสรีภาพในเรื่องการแต่งกาย แต่ในคามอิสระนั้นยังถูกตีความ ให้ค่าและตั้งข้อสงสัยด้วยสายตาของเพื่อนร่วมมหาวิทยาลัย ดร. เสรี วงษ์มณฑา³ ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า

“ตอนที่ใส่กางเกงไปเรียนช่วงสัปดาห์แรกนะ รู้สึกว่าคนเฝ้ามองเหมือนตัวประหลาด รู้สึกอึดอัด เฝ้าเหมือนไม่ต้อนรับ มองเป็นตัวตก ขบขันหรืออะไรสักอย่างที่ประหลาดมาก ด้วยความที่ดูละม้ายคล้ายผู้หญิง แล้วเวลาใส่กางเกงมันก็อึดอัด มันรับไม่ได้ คนก็มองด้วยความจนสนเท่ห์” (สัมภาษณ์, 4 กันยายน 2551: นักศึกษาเพศที่สามในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: การดำเนินชีวิตและสวัสดิการ)

ผู้บรรยายได้เล่าต่อไปว่า ต้องใช้เวลาอีกหลายสิบปีต่อมา กว่าคนหลากหลายเพศจะได้เปิดเผยตัวตนและมีส่วนร่วมในกิจกรรมหลักของมหาวิทยาลัยก็เมื่อช่วง 2550 นี้เอง เช่น โครงการ “ดินดีศรีธรรมศาสตร์” ที่เปิดพื้นที่ให้คนหลากหลายเพศเข้ามาจัดกิจกรรมเพื่อความบันเทิงตั้งแต่ 2545 และการเป็นแม่ทัพเชียร์งานฟุตบอลประเพณี ซึ่งฉันเองก็เป็นนิสิตจุฬาฯ ในช่วง 2550 ภาพที่อาจารย์ฉายจึงทำให้ฉันนึกถึงเพื่อนร่วมคณะที่เป็นคนหลากหลายเพศและก็ได้เป็นประธานเชียร์ของจุฬาฯ ในยุคนั้นเช่นเดียวกัน

แม้จะมีการแบ่งงานให้นักศึกษาหลากหลายเพศ แต่อาจารย์ก็ได้วิเคราะห์ถึงปัญหาที่ซ่อนอยู่นั้นคือภาพเหมารวมของคนหลากหลายเพศ ฉันเองก็เห็นด้วยกับประเด็นนี้ เพราะภาพที่อาจารย์ฉายให้ดูมักเป็นกิจกรรมที่ชายแต่งหญิง โดยมีจุดขายคือการสร้างสีสัน เสียงหัวเราะ เป็นเชียร์ลีดเดอร์ “ตลก” ทั้ง ๆ ที่ฉันคิดว่าความหลากหลายนั้นไม่จำเป็นต้องแสดง

³ ดร. เสรีศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ช่วงประมาณปี พ.ศ. 2510

(ซ้าย) การแบ่งงานกันทำในงานฟุตบอลประเพณี 2558 กับการผลิตซ้ำภาพเหมารวมต่อความหลากหลายทางเพศ
(ขวา) กองสันทนากการ ให้ความบันเทิงกับแต่ละคณะในวันแรกพบ ปี 2554

ออกมาด้วยเครื่องแต่งกายหรือกิริยาท่าทางไปในทางทิศเดียวกัน

อาจารย์ได้เก็บข้อมูลจากมุมมองนักศึกษาเกี่ยวกับประเด็นนี้ ซึ่งพบว่ามีความขัดแย้งทั้งในกลุ่มคนหลากหลายเพศที่ดูถูกกันเองถึงเรื่องการแต่งกายราวกับว่าจะเป็นการสร้างบรรทัดฐานขึ้นมาว่าคนหลากหลายเพศที่ตี นำรักสมตัวนั้นเป็นอย่างไร หรือหากแต่งหญิงก็ต้องมีความสุข มิเช่นนั้นจะโดนมองด้วยสายตาล้อเลียน อีกทั้งคนที่เป็นรักต่างเพศจึงตีความว่าคนรักเพศเดียวกันมักแสดงออกเรื่องเพศได้อย่างเปิดเผย อย่างที่นักศึกษาคนหนึ่งได้ยื่นกลุ่มผู้หญิงคุยกันว่า “แกอย่าไปร้านสีแกเจียบ ๆ ถ้าแกเป็นตุ๊ดแล้วแกไปร้านก็ว่าไปอย่าง”

ความเปลี่ยนแปลงและความคลี่คลายที่เกิดขึ้นทั้งในระดับสากลและในสังคมเป็นโจทย์ใหม่ที่ทำให้ในปี 2556 มีการปรับหลักสูตร และเปลี่ยนชื่อสาขาวิชาใหม่ เป็น **หลักสูตรสตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา** โดย “คณะทำงานปรับปรุงหลักสูตรนั้น ประกอบด้วย อ.ดร.สุกฤตยา

จักรปิง อาจารย์ประจำหลักสูตรสตรีศึกษา วิทยาลัยสหวิทยาการฯ อ.ชนิดา ชิตบัณฑิตย์และ ผศ.ดร.ปณิธิ สุขสมบุรณ์ อาจารย์ประจำคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ผศ.ดร.วิจิตรบุษบา มารมย์ อาจารย์ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และอ.วันรัก สุวรรณวัฒนา อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ ต่อมา

เมื่อทบทวนกลับไป ฉันพบว่าแนวคิดในการเรียนการสอนสตรีศึกษาในยุคแรกเริ่มช่วงปี 2544 นั้นทำให้ฉันตื่นเต้นเพราะนี่ภาพไม่ออกกว่า “การสร้างองค์ความรู้ในแนวชีวิตและประสบการณ์ของผู้หญิง” นั้นจะมีหน้าตาเป็นอย่างไรหากเทียบกับวิชาการที่ฉันเคยเรียนมา อาจารย์ได้เน้นว่าสตรีศึกษาในยุคบุกเบิกนั้นเป็น “องค์ความรู้ชายขอบที่คนเล็กคนน้อยมีส่วนร่วมสร้าง” และยังมีการนำเสนอแนวคิด “สตรีนิยมสกุลหลังอาณานิคม” (Postcolonial Feminism) โดยอาจารย์ นพพร ประชากุล ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในวงวิชาการไทยอีกด้วย

(ซ้าย) โปสเตอร์การประชุมวิชาการประจำปีของสตรีศึกษา (2544)

(ขวา) ตัวอย่างเอกสารประกอบการเรียน summer school สตรีศึกษา 2015

ในยุคก่อร่างสร้างตัวมีกิจกรรมเสวนาทั้งน้อยใหญ่เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ด้านสตรีเพศสถานะ และเพศวิถีสู่สังคมไทยอย่างคึกคักและที่เป็น highlight ก็คือ การจัดการประชุมวิชาการประจำปีสตรีศึกษา (Annual conference) “ผู้หญิงกับความรู้” ติดต่อกันถึงสี่ครั้ง และเมื่อมหาดบัณฑิตทยอยจบก็มีวิทยานิพนธ์ที่ฟังชื่อแล้วน่าสนใจและแปลกใหม่ เช่น “เรื่องเล่าจากประสบการณ์ ... การก้าวพ้นจากความรุนแรงในครอบครัว” (วัจนา เบี้ยวบังเกิด) “เมื่อผู้หญิงเป็นหมอดู: กรณีศึกษาแม่และหมอดูหญิงในเครือข่าย” (อำไพพร ธนะภูมิ) “เรื่องเล่า: การเยียวยาผู้หญิงชนชั้นกลางที่ถูกข่มขืน” (กฤติกา โภคากร) “งานเขียนของผู้หญิงโลกที่สามกับการตั้งคำถามญาณวิทยาสตรีนิยม” (ทวีลักษณ์ พลรามชม)

“ข้าวแกงพุด: เรื่องเล่าของผู้หญิงชุมชน และอาหาร” (ฐิตินบ โกมลนิมิ) “การยืนยันเพศที่สาม: อัตชีวประวัติ” (พรรวิษษ์ฐ์ สุขารมณ) และ “ประวัติชีวิตหญิงสามัญชนชาวจีนสามรุ่น: อุดมการณ์ครอบครัวและความเป็นจีนในสังคมไทย” (สุภาภรณ์ อัญมมงคล) ซึ่งเล่มสุดท้ายนี้เองที่ทำให้ฉันนึกได้ว่าสมัยที่ฉันทำวิทยานิพนธ์ที่ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ ก็เคยสืบค้นเจอเรื่องนี้ จึงได้อ่าน จดบันทึกและเขียนอ้างอิงไว้

67 ปีผ่านไป (2544) กว่าจะมีหลักสูตรสตรีศึกษาและอีก 13 ปีต่อมา (ในวาระ 80 ปีธรรมศาสตร์) โรงเรียนภาคฤดูร้อนในหัวข้อสตรีเพศสถานะและเพศวิถีศึกษาได้เปิดขึ้นเป็นครั้งแรกทั้งในระดับประเทศและภูมิภาคอาเซียนในโรงเรียนภาคฤดูร้อนครั้งรุ่นที่ 2 นี้ ฉันเลือกเรียน

เล่าเรื่องประสบการณ์ [ครั้งแรกในชีวิต] ของลี้กสตรีนิยมในการเยี่ยมชม หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์

นิภาพรรณ จิ่งเลิศศิริ
มัตตัญญู เมฆสวัสดิ์
มณี ขุนภักดี
ศุภกร ประทุมถิ่น

งาน “เขียนสนาม” ขึ้นนี้บอกเล่าประสบการณ์
ของนักศึกษา 4 คน ในรายวิชาประวัติศาสตร์ของ
ผู้หญิงและการวิเคราะห์ในแนวสตรีนิยม เมื่อ
“แรกพบ” กับจดหมายเหตุประวัติศาสตร์ของผู้หญิง
ในพื้นที่มหาวิทยาลัย ‘เฟมินิสต์’ รุ่นใหม่ ส่งเสียง
สะท้อนความรู้สึกนึกคิดสะท้อนอันหลากหลาย
หลากหลายความประทับใจที่มีต่อคนทำงานในแวดวง
จดหมายเหตุ

1. ครั้งแรกในสถานที่อันลึกลับ

นิภาพรรณ จิ่งเลิศศิริ

“ลุงคะหอจดหมายเหตุอยู่ตรงไหนคะ”

“เดินไปตรงตึกนวัตกรรมนะ ตรงที่มี รมภ.
ยื่นอยู่ เดียวก็เจอ”

ฉันก็คิดในใจขึ้นว่า ลุงพูดอย่างกับทั้ง
มหาวิทยาลัยมี รมภ. อยู่แค่ 2 คน ลุงอธิบาย
เหมือนไม่ได้อธิบาย แต่ฉันก็ได้แค่ตอบว่า “ขอบคุณ
มากค่ะ” ฉันเดินจากประตูฝั่งท่าพระจันทร์มองหา

ตึกวิทยาลัยนวัตกรรมมาเรื่อย ๆ แบบงง ๆ และ
บังเอิญมองเห็นพี่เจ็ดยักษ์เดินงออยู่บนตึกเช่นกัน
ฉันจึงรีบขึ้นไปหา เราสองคนเดินทางจดหมายเหตุ
กันอยู่นาน อย่างไม่เห็นวี่แวว พอตีห้าแม่บ้าน
เดินผ่านมา จึงไปตามทางจากบ้านแม่บ้านด้วย
ประโยคเดิม

“ป่าคะหอจดหมายเหตุอยู่ตรงไหนคะ”

“เดินขึ้นไปบนบันไดไม้สุดท้ายทางนั้นแหละ
ห้องแรกเลย”

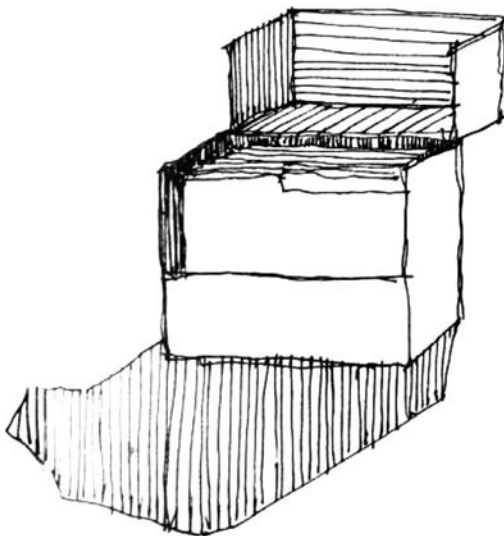
เมื่อรีบเร่งฝ่าเท้าเดินไปอย่างไม่รีรอ พอเดิน
ขึ้นบันไดไม้ไปก็พบกับกองพะเนินของลังกระดาษ
เก่า ๆ มากมาย ฉันกับพี่เจ็ดยักษ์มองหน้ากันด้วย
ความงุนงงว่ามันใช่ที่นี่หรือ ทำไมมันช่างลึกลับ
ขนาดนี้ ยังดีที่มีกระดาษ A4 แผ่นหนึ่งติดไว้ว่า
“หอจดหมายเหตุ”

สภาพหอจดหมายเหตุไม่ได้เป็นแบบที่ฉันคิด
ไว้เลย ในจินตนาการของฉันคิดว่าหอจดหมายเหตุ
จะมีลักษณะคล้าย ๆ กับห้องสมุด มีหนังสือหรือ

เอกสารวางเรียงรายมากมาย จัดอย่างสวยงาม เป็นระเบียบ แต่นี่มันไม่ใช่ ที่นี้มีแต่กล่องกระดาษวางกองอยู่ทุกที่โดยรอบเหมือนจะหล่นมาทับตัว มีกองหนังสือมากมาย มีโต๊ะทำงานของเจ้าหน้าที่ 2 คน และมีโต๊ะเล็ก ๆ 2 ตัว ไว้ให้นั่งหาข้อมูลได้ พอมองผ่านเข้าไปที่ประตูด้านในสุดห้องก็พบกับตู้เหล็กสีเทาใบใหญ่สูงเกือบจะถึงเพดานห้อง มีที่เปิดประตูลักษณะคล้ายกับพังงา (พวงมาลัยของเรือ) อย่างกับตู้เซฟขนาดใหญ่วางเรียงรายกันเป็นแถวภายในห้องนั้นช่างดูดีกลับซับซ้อนน่าตื่นตื้น น่าค้นหาซะเหลือเกิน แต่อย่างไรก็ตามหากดูรวม ๆ แล้วฉันก็ยังคงคิดในใจว่าทำไมที่นี่มันช่างรกและดูไม่ได้เตรียมพร้อมไว้ต้อนรับผู้จะมาศึกษาหาข้อมูลเลย

2. เยี่ยมหลังกำแพงกล่อง

มัตตัญญู เมฆสวัสดิ์

กล่องใส่แฟ้มเอกสารจดหมายเหตุ วาดโดยมัตตัญญู
เมฆสวัสดิ์ เมื่อครั้งไปเยือนหอจดหมายเหตุ
ธรรมศาสตร์ 2 กุมภาพันธ์ 2559

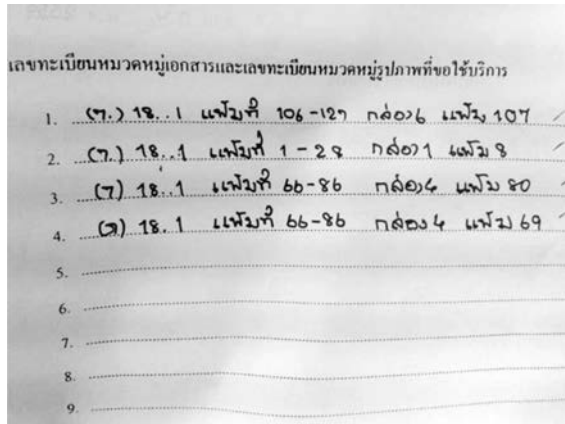
เมื่อแรกที่ศีรษะและระดับสายตาของฉัน โผล่พ้นจากบันไดไม้ขัดมัน ฉันถึงกับหลุดปากออกมาเบา ๆ ด้วยความไม่แน่ใจว่า “นี่เรามาถูกที่หรือเปล่านะ?” เพราะฉันไม่เคยไปหอจดหมายเหตุที่ไหนมาก่อนและคิดเอาเองว่ามันน่าจะคล้ายกับห้องสมุด กล่องกระดาษสีน้ำตาลอ่อนหน้าตาเหมือนกันนับสิบ ๆ ใบวางซ้อนกันสูงบ้างต่ำบ้างต้อนรับเราอยู่บริเวณพื้นทางเดินหน้าห้อง ฉันและก๊วนผลักประตูเข้าไปสมทบกับพี่จุ่มที่รออยู่ก่อนแล้วในห้องทำงานของ “พี่ดาวเรือง แนวทอง” นักเอกสารสนเทศ หัวหน้าหมวดหอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รอจนสมาชิกครบ พวกเราจึงเริ่มพูดคุยสอบถามเกี่ยวกับการเข้าใช้หอจดหมายเหตุ

พี่ดาวเรืองอธิบายว่า ลักษณะการเก็บเอกสารที่หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ใช้หลักการเดียวกับการเก็บจดหมายเหตุที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ โดยเก็บภายใต้ชื่อของคณะ โดยเอกสารแต่ละคณะจะนำมาเก็บปนกับเอกสารที่ได้รับจากหน่วยงานอื่นไม่ได้ “เพราะอะไร?” พี่ดาวเรืองถาม “การคำนึงถึงที่มามันสะท้อนบทบาทขององค์กรเก็บตามระเบียบเดิมเรียงแบบเดิมที่เคยใช้ที่หน่วยงาน ตามลำดับเหตุการณ์ ซึ่งเค้าผลิตตามเหตุการณ์อยู่แล้ว ขึ้นปี '59 ก็เริ่มแฟ้มใหม่ตามที่ใช้เอกสารเคยใช้อย่างไรก็ใช้อย่างนั้น” เมื่อสนทนาไปได้สักพักพวกเราก็เริ่มจับทิศทางได้ว่าการมาหอจดหมายเหตุนั้นหากปราศจากเป้าหมายในการค้นหรือประเด็นหัวข้อในใจก็จะเป็นการยากอยู่สักหน่อยในการจะมาใช้บริการ แต่พี่ดาวเรืองได้มอบความหวังใหม่แก่เราโดยแนะนำ “บัญชีช่วยค้น” ซึ่งที่นี่จะแบ่งตามหมวดของคณะและหน่วยงานในมหาวิทยาลัย เช่น กิจกรรมนักศึกษา ชุมนุมวรรณศิลป์ ชมรมดนตรีไทย โดยจะแบ่งเป็นเล่มตามปีที่รับมา “แบบ อ.ชาญวิทย์ก็จะแยกเป็นครั้ง ๆ ไป แม้แต่เอกสารของบุคคลคนเดียวกันก็จะ

ไม่เอาไปแทรกเพราะจัดลงกล่องไปแล้ว” พี่ดาวเรื่องเล่าอย่างเชี่ยวชาญ

ฉันพยายามนึกคำถามเพื่อจะให้การเข้ามาเรียนรู้ในหอจดหมายเหตุครั้งนี้เป็นประโยชน์สูงสุด ข้อความในใบงานของอาจารย์จึงได้รับเลือกมาเป็นคำถามต่อไป “แล้วถ้าทางหลักสูตรตรีศึกษาต้องการมอบจดหมายเหตุให้จัดเก็บไว้ในหอจดหมายเหตุที่นี้บ้างจะมีเกณฑ์ในการคัดเลือกยังไงคะ” คำถามอาจจะที่อ ๆ ตรง ๆ ตามใบงานไปเสียหน่อยแต่พี่ดาวเรื่องก็ได้ให้คำตอบที่ชัดเจนและมีประโยชน์มากเลยที่เดียวว่า “จดหมายเหตุที่จะอยู่ในนี้ได้ก็ต้องมีประโยชน์ในการศึกษางานวิจัยตามหมวดที่ศึกษา เช่น สหวิทยาการ...”

หลังจากนั้น พี่ดาวเรื่องลองให้พวกเราใช้บัญชีช่วยค้น แต่ละคนเริ่มนึกหัวข้อที่สนใจ พี่จุ่มถามถึงเอกสารเกี่ยวกับผ้าอนามัย พี่ดาวเรื่องบอกว่าไม่น่าจะมีเพราะที่นี้เน้นเก็บเอกสารของมหาวิทยาลัยมากกว่า แต่เมื่อเราได้ทดลองค้นทดลองขุดลึกลงไปใบบรรดาเอกสารฉันก็เริ่มเห็นความเป็นไปได้ที่จะพบข้อมูลลักษณะนั้น อาจจะเป็นบทความของใครสักคนหากแต่ไม่ใช่ข้อมูลขั้นต้น พี่หนูหลบมุ่มไปนั่งค้นเอกสารอยู่คนเดียวส่วนฉัน ก๊ับ และพี่จุ่มนั่งรวมกันที่โต๊ะใหญ่ พี่จุ่มยังคงหาหัวข้อเกี่ยวกับความรุนแรงที่เกิดกับผู้หญิง ก๊ับประกาศว่า จะลองหาเกี่ยวกับเรื่องนักรบเมืองหญิง ส่วนฉันเลือกที่จะลองหาเอกสารตามชื่อที่อาจารย์ให้ไว้ก่อน เช่น *กาลจักรฉบับไสภณี นางจรัลหรือ ผู้หญิงมหา'ลัย* แต่ระหว่างทางนั้นเมื่อเราทั้งสามหัวและแยกกันได้ดูรายชื่อเอกสารต่าง ๆ ก็ยังมีชื่อเอกสารที่น่าสนใจอีกมากมาย เช่น จุลสาร*ผู้หญิง*ที่ดูจะเข้าทางพี่จุ่มเป็นพิเศษ ฉันยังคงไม่มีเป้าหมายแต่การไล่ดูชื่อและหาชื่อน่าสนใจจากบัญชีสืบค้นเล่มโต ๆ เหล่านั้นให้รู้สึกว่าการตั้งชื่อนี้ช่างสำคัญกับการที่เราจะยอมบุกบั่นขอเอกสารสักชิ้นจริง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเรายังไม่ทันรู้ถึงเนื้อหาในด้านใน เพราะกว่าเราจะเขาดูเอกสารสักชิ้นได้เราต้องเขียนรหัส

เอกสารที่จะขอใช้บริการยาวเหยียดอย่างที่ฉันยอมเขียนรหัสยาวเพื่อขอขุดเอกสารชื่อ*เต้าฮวย พบ: ข้าแหละล้มล้มสุขโขทัย* ซึ่งในตอนแรกที่อ่านฉันครุ่นคิดไม่เข้าใจว่าเต้าฮวยมันจะไปปะทะกับล้มล้มสุขโขทัยได้อย่างไรและความสงสัยนั้นมีมากจนต้องเรียกเอกสารมาดูเพื่อจะพบว่าคือจุลสารชื่อ*เต้าฮวย* และเรื่องที่น่าเสนาในฉบับนั้นชื่อเรื่อง*ข้าแหละล้มล้มสุขโขทัย*

ตอนนี้ฉันและทุกคนดูเหมือนว่าจะมีความรู้สึกไม่ต่างกันคือ ความตื่นเต้นกับเอกสารที่ได้ลองค้นและได้พบจนอยากค้นอยากเรียกมาอ่านไปเสียหมด พี่ดาวเรื่องรับใบคำขอใช้บริการสืบค้นเอกสารของเราไปและค่อย ๆ ทอยนำกล่องเอกสารใส่รถเข็นออกมาให้พวกเรา ใบหน้าเปื้อนรอยยิ้มเมื่อเห็นพวกเรางู้อืดเข้ามาจับกล่องของตัวเองอย่างกระตือรือร้น บางคนค้นพบขุมทรัพย์ข้อมูลหาค่ามิได้อย่างข้อมูลความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับผู้หญิงในจุลสารอายุหลายสิบปี ส่วนฉันที่ยังไม่ได้สำรวจเนื้อหาโดยละเอียดมากนัก แต่ก็เห็นเรื่องราวประวัติศาสตร์ และแนวคิดของคนในยุคต่าง ๆ โดยเฉพาะนักศึกษาทั้งของธรรมศาสตร์และสถาบันอื่น ๆ ในประเทศไทยที่ผลิตสิ่งพิมพ์สื่อสารแนวคิดกันออกมาอย่างมหาศาล ทั้งเรื่องเกี่ยวกับผู้หญิง ทั้งมุมมองที่สังคมมองผู้หญิง และสิ่งที่ผู้หญิงคิดเกี่ยวกับตัวเองและสังคม

เพลงปฏิวัติ 11

บทวิจารณ์

ความล้มเหลวของเครือข่ายศักดิ์ ๒
อิทธิพลของเครือข่ายศักดิ์ ๓

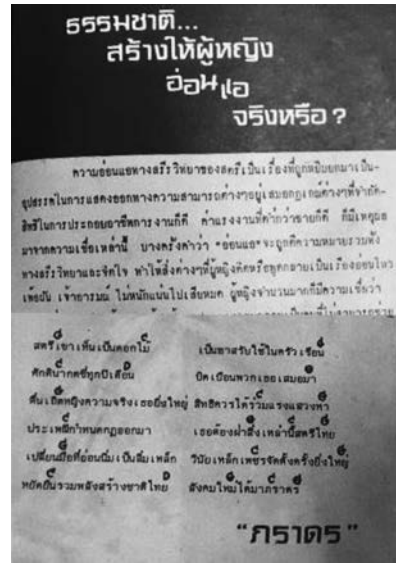
3. ประวัติศาสตร์ผู้หญิงในหอจดหมายเหตุ มณี ชุนภักดี

ประสบการณ์ลงพื้นที่เยี่ยมชม ศึกษาค้นคว้า ข้อมูล จากหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ครั้งนี้มี เรื่องน่าตื่นเต้น ตื่นตาตื่นใจมากกับเอกสารที่เป็น หลักฐานทางความทรงจำ บางฉบับเก่ามาก จน กระดาษเปลี่ยนไปเป็นสีเหลือง มีรอยขาดแหงงว่า บริเวณขอบเหมือนโดนไฟลน เมื่อไปถึงได้รับการ ต้อนรับเป็นอย่างดีจากพี่ดาวเรือง แนวทอง ผู้หญิง ที่อยู่กับเอกสารเล่าเรื่องในหอจดหมายเหตุ ธรรมศาสตร์มาช้านาน สถานที่ที่เป็นเสมือนซึ่ง คลังความรู้ และความคิดทางของยุคสมัยแห่งนี้ เมื่อต้องเข้าไปฉันได้เห็น “เรื่องเล่าจากตัวอักษร” จากวิธีการจัดทำรูปเล่ม การออกแบบเนื้อหา ในยุค ที่ยังไม่ใช้คอมพิวเตอร์ เอกสารในหอจดหมายเหตุ ที่ฉันเลือกหยิบมาศึกษา มีการจัดรูปแบบที่เรียบง่าย และเต็มไปด้วยเนื้อหาสาระที่น่าสนใจ โดยเฉพาะ รูปแบบตัวอักษรที่มีทั้งอักษรพิมพ์ดีด อักษรประดิษฐ์

ในที่นี้ฉันขอเรียกว่า “อักษรทำมือ” ที่มีลักษณะ โดดเด่นไม่แพ้การจัดรูปแบบตัวอักษรด้วยโปรแกรม คอมพิวเตอร์

ลายเส้นที่ขีดเขียนเป็นตัวหนังสือ ลายเส้นที่ บรรจงสรรสร้างวาดภาพปก คู่มือเส้นนี้ เรียบง่าย แต่แฝงไปด้วยความหมายจากเรื่องเล่าบนปกได้ ชัดเจนโดยไม่ต้องตีความใด ๆ ดังเช่น ปกเอกสาร เพลงปฏิวัติ เอกสาร “ฝ่ายซ้าย” ที่มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ที่ วาดภาพสะท้อนเรื่องราวไว้หน้าปกได้อย่างน่าสนใจ และชวนติดตามค้นหาเรื่องเล่าภายในเล่ม

นอกจากนี้และฉันได้ค้นพบว่าชื่อ มณี ของ ฉันเป็นชื่อหนังสือเล่มหนึ่งที่อยู่ในหอจดหมายเหตุ ฉันตื่นเต้นมากกับชื่อหนังสือเล่มนี้ เพราะไม่เคย คิดมาก่อนว่าชื่อของฉันได้กลายเป็นชื่อเอกสาร ขึ้นหนึ่งในหอจดหมายเหตุ ฉันไม่คาดคิดเลยว่าจะ ได้อ่านเอกสารที่มีชื่อเดียวกับชื่อของฉัน เมื่อฉัน เปิดไปเจอหนังสือ “มณี” ในบัญชีค้นหา ฉันรีบ จดเลขทะเบียนหมวดหมู่เอกสารที่จะขอใช้บริการ

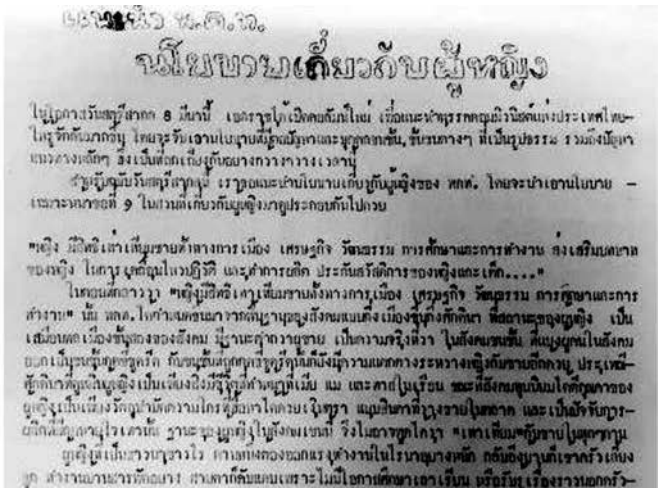
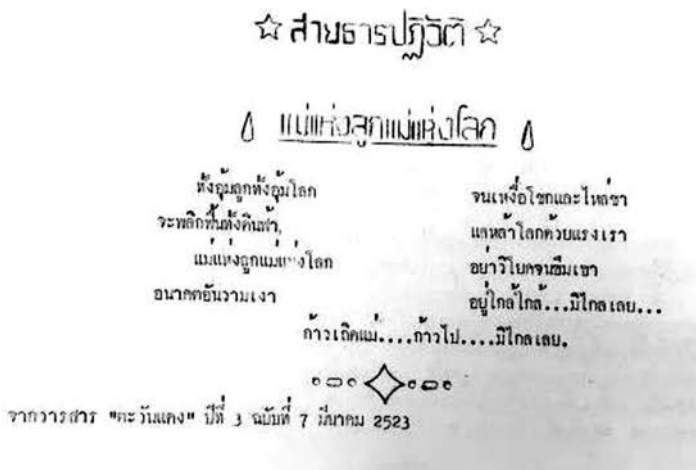
เป็นอันดับแรก เอกสารชิ้นนี้จัดทำโดย กลุ่มนิสิต นักศึกษาอาสาสมัคร ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระราชูปถัมภ์ เป็นเอกสารสำหรับโรงเรียนวันอาทิตย์ เพื่อให้เด็กมีโอกาสดูแลเวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และเพื่อสนองความต้องการของเหล่านิสิตนักศึกษาอาสาสมัคร ในอันที่จะบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสาธารณะและสังคม เมื่อชื่อของฉันได้ปรากฏอยู่บนปกเอกสาร ฉันก็เริ่มสังเกตชื่อเอกสารชิ้นอื่น ๆ แต่ละชิ้นมีชื่อที่น่าสนใจในตัวเอง เช่น หญิง ผู้หญิงมหาวิทยาลัย นางจรัล กาลจักร ฉบับโสเภณี

หรือแม้กระทั่งภาพวาดประกอบในเอกสาร สลัม ฉบับที่ 3 มีนาคม ปี 2522 ที่สะท้อนภาพการกดขี่ผู้หญิงได้อย่างชัดเจน เนื้อหาภายในเล่มอัดแน่นไปด้วยสาระมากมาย เช่น ประวัติ 8 มีนาคม วันสตรีสากล ที่กล่าวถึงเรื่องราวการต่อสู้ของผู้หญิง บทสัมภาษณ์นักศึกษาหญิงชาย ต่อมุมมองวันสตรีสากล บทความเรื่อง “ธรรมชาติสร้างให้ผู้หญิง อ่อนแอจริงหรือ” บทเพลง ภราดร บทเพลงที่สะท้อนการกดขี่ผู้หญิง

เรื่องเล่าผู้หญิงในหอจดหมายเหตุ วรรณคดีมีประวัติศาสตร์เรื่องเล่าที่น่าสนใจมากมายที่แทรกตัวอยู่ในหน้าเอกสาร ฉันได้อ่าน

บทสัมภาษณ์จีระนันท์ พิตรปรีชา ในเอกสารเพลงปฏิวัติ ทำให้ฉันได้รู้ที่มาของบทเพลง “ดอกไม้จะไม่บาน บริสุทธิ์กล้ำหาญ จะบานในใจ....” ที่ยังเป็นที่ยอมรับมาจนถึงปัจจุบันนี้

พูดถึงความบังดาลใจจากงานชิ้นนี้ออกจะพิเศษสักหน่อย ช่วงนั้น ราวเดือน มิถุนายน 2516 กำลังอึดเอมมากกับการค้นพบทิศทางใหม่ของชีวิตที่เลือกต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมร่วมกับประชาชน สลัดตัวเองจากแวดวงชีวิตอันฟุ้งเฟ้อไร้สาระซึ่งเคยหมกมุ่นอยู่พักหนึ่ง ตอนนั้นกำลังร่วมกับเพื่อน ๆ ฝ่ายก้าวหน้าในมหาวิทยาลัย จัดทำหนังสือรณรงค์ใหม่ประจำปีการศึกษา 2516 เราตกลงใจจะใช้ชื่อหนังสือว่า “ผลิ” วรรณคดีที่ฉันว่า “ดอกไม้ ดอกไม้จะไม่บาน” ก็ได้มาด้วยเหตุนี้ ตอนที่คิดออกมา ไม่ทันเจาะจงว่าจะใช้ฉันเป็นหลักอะไรมารองรับ แต่ลึก ๆ ก็ได้มาจากความฝังใจเก่า ๆ เพราะมันเป็นลีลาของกลอนพื้นบ้านภาคใต้ ที่แม่เคยร้องกล่อมมาแต่เด็ก ด้วยคำต่าง ๆ ในงานชิ้นนั้นจึงพรั่งพรูออกมาจากความรู้สึก โดยไม่ต้องหยุดคิด หาคัพท์แสลงสัมผัสใด ๆ เลย เขียนจบ

ในวันเดียว ก็ส่งเรียงพิมพ์เป็นปกหลังของหนังสือ ต่อมาสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ได้นำไปพิมพ์ซ้ำในหนังสือรุ่น ทำเป็นการดีแจกก็มีรู้สึกดีใจมากที่พบว่า มีคนที่มีความมุ่งมั่น เช่นเดียวกัน ต้องการประกาศความรู้สึกเดียวกันออกมามากมายหลัง 6 ตุลา ได้ข่าวว่างานชิ้นนี้ได้กลายเป็นเพลง "ดอกไม้" ที่เริ่มนิยมร้องกันในเมืองตั้งแต่รับขวัญสุธรรมและเพื่อนเป็นต้นมา แต่ยังไม่เคยได้ฟังเองเลยว่าเป็นอย่างไร

เพลงดอกไม้เป็นเพลงที่ฉันร้องติดปากตั้งแต่ทำกิจกรรมนักศึกษาขณะศึกษาอยู่มหาวิทยาลัยรามคำแหง แต่ฉันไม่เคยรู้ที่มาเลยจนกระทั่งได้มาศึกษาเอกสารที่หอจดหมายเหตุคงมิงงานเขียน บทกวีของผู้หญิงอีกจำนวนมากที่ยังไม่ได้ถูกรวบรวมให้เป็นระบบ ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเสียดายมากที่งานเขียนของผู้หญิงนั้นอยู่กระจัดกระจาย แต่อย่างน้อยฉันก็ยังดีใจที่หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์เห็นความสำคัญกับเรื่องเล่าประวัติศาสตร์ผ่านเอกสารและได้มีการเก็บรวบรวมไว้เป็นอย่างดี คงไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ เลยกับการทำงานระบบเอกสารมากมาย เพื่อให้ง่าย

ต่อการค้นหา ฉันรู้สึกซาบซึ้งมากกับความพยายาม ความมานะอดสาหัสของเจ้าหน้าที่หอจดหมายเหตุที่ได้รวบรวมจัดระบบเอกสารที่มีเรื่องเล่าอันมีคุณค่าให้กับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์

นอกจากนี้ฉันยังได้เรียนรู้นโยบายเกี่ยวกับผู้หญิงในพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ที่มีเนื้อหาที่น่าสนใจ โดยเฉพาะนโยบายเฉพาะหน้า ข้อที่ ๑ จากเอกสารเพลงปฏิวัติ ของ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ว่า

"หญิง มีสิทธิเท่าเทียมชายทั้งการเมืองและเศรษฐกิจ วัฒนธรรม การศึกษาและการทำงาน ส่งเสริมบทบาทของหญิง ในการเคลื่อนไหวปฏิวัติ และทำการผลิต ประกันสวัสดิการของหญิงและเด็ก...."

ที่นี้มีเอกสารผู้หญิงที่ทำให้ฉันตื่นเต้นตาโตได้ตลอดเวลาเลย ฉันได้เห็นเอกสารที่เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มผู้หญิง ชุมนุมสตรีบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคม (สพส.) ก่อตั้งขึ้นเนื่องจากนักศึกษาจำนวนหนึ่งมีความคิดร่วมกันในปัญหาผู้หญิงซึ่งเกิดทั้งในสังคมไทยและที่อื่น ๆ ทั่วโลก ที่ไม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนด

สิ่งที่น่าสนใจอีกเรื่องหนึ่งในเอกสารเล่าเรื่องของหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ คือ หน้าโฆษณา ซึ่งในเอกสารแต่ละเล่มจะเห็น “สปอนเซอร์” ที่สนับสนุนการจัดทำเอกสาร ที่มีความหลากหลายมาก มีทั้งบุคคล บริษัท ห้างร้าน บัม น้ำมัน ร้านอาหาร อาจารย์ คุณหญิง การสนับสนุนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อการสนับสนุนและส่งเสริมการอ่านหนังสือ การให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้ เป็นอย่างมาก

ในเอกสารหนังสือบางเล่มจะมีภาพโฆษณาซึ่งบางภาพสะท้อนให้เห็นถึงความคิดและตัวตนของผู้หญิงในยุคสมัยที่ผ่านมาได้เป็นอย่างดี เช่น โฆษณาครีมรักษาผิว ฝ้า ซึ่งสะท้อนเรื่องการจัดการเนื้อตัวร่างกายของผู้หญิง ภายใต้การสร้างภาพลักษณ์การรักษาใบหน้าให้ขาวสะอาด ปราศจากสิว ฝ้า กระแสหน้าขาวใสไร้ริ้ว มีมาอย่างช้านานและมากยิ่งขึ้นในยุคปัจจุบัน ภาพวาดของนางแบบสวยเดี๋ยว ทรงผม ของยุคสมัย หรือแม้กระทั่งโฆษณาเครื่องถ่ายเอกสารก็มีผู้หญิงเป็นแบบ หากมองแบบไม่คิดอะไรเราคงยินดีที่ผู้หญิงสามารถใช้เครื่องจักรอันทันสมัยนี้ได้ แต่หากมองให้ลึกซึ้งกับ

รู้สึกว่ แต่ไหนแต่ไรมาบทบาทการทำงานของผู้หญิงนั้นถูกผูกโยงไว้กับงานเอกสาร งานบริการ อยู่นั่นเอง

4. ตามหา ‘โพธิธรรมศาสตร์’
 ที่หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์
 (แต่ไปเจออีกหลายเรื่องแถมมา)
ศุภกร ประทุมถิ่น

ผมมาหยุดยืนอยู่หน้าประตูไม้บานหนึ่งของห้องมุมด้านนอกสุดของชั้นสองครึ่ง ซึ่งเป็นมุมที่เชื่อมต่อกับอีกตึกหนึ่งเป็นรูปตัวแอลในภาษาอังกฤษ จากข้อมูลเบื้องต้นที่ทราบเกี่ยวกับสถานที่ที่ผมต้องมาในเช้าวันนี้ ตั้งอยู่ที่อาคารเอนกประสงค์ 3 ที่อยู่ติดกับประตูมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ฝั่งถนนพระอาทิตย์ อาคารนี้อยู่ในความทรงจำของผมตลอดมา เนื่องจากครั้งแรกที่เดินทางมาเพื่อสอบสัมภาษณ์เข้าเรียนในสาขาสตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษานั้น ผมใช้เวลาเดินทางวิทยาลัยสหวิทยาการอยู่นานสองนานในอาคารนี้ หากอย่างไรก็ไม่เจอ จนเมื่อได้ทราบจากเจ้าหน้าที่

แถวนั้นว่าคงมาผิดตึกแล้ว ต้องไปอาคาร
เอนกประสงค์ 1 ตรงฝั่งถนนท่าพระจันทร์ ผมเลย
ต้องทำตัวเป็นเหมือนลูกโลกที่ต้องโคจรหันหน้า
หนีจากการรับแสงพระอาทิตย์สู่ความร้อน และ
สบายตาที่ได้รับจากแสงจันทร์ ครั้งนั้นที่พลัดเข้า
มาในอาคารนี้ก็มิได้สังเกตดูสิ่งใดเลย นอกจาก
เห็นคำว่า “อาคารเอนกประสงค์” และเพียงแต่เล็ง
หาชื่อของวิทยาลัยสหวิทยาการให้พบด้วยความ
ร้อนใจ

การที่ผมมายืนอยู่หน้าประตูบานนี้ในครั้ง
นั้น ด้วยการสังเกตรอบตัว แล้วคิดว่าคงมาได้ถูกที่
แล้ว เนื่องจากรัศมีของหน้าต่างดังกล่าวเต็มไปด้วย
ด้วยลวดลายขนาดใหญ่พอสมควรวางซ้อนกัน
ที่สามารถใส่เอกสาร หรือแฟ้มได้อย่างเหมาะสม

ครั้งแรกที่เข้าไปในหอจดหมายเหตุ ผมก็
รู้สึกประหลาดใจว่าหอจดหมายเหตุเป็นเช่นนี้หรือ
เพราะขนาดของห้องที่ผมเข้าไปนั้น มีขนาดเท่ากับ
ห้องเรียน 702 ของวิทยาลัยสหวิทยาการชั้น 7 ที่
ผมใช้เรียนหนังสือ ประกอบกับบนอกเหนือจากโต๊ะ
ทำงานของเจ้าหน้าที่สองท่านแล้ว ยังมีลังขนาด
เท่ากับที่วางไว้ด้านนอกอยู่อีกกลุ่มหนึ่งตามจุด
ต่าง ๆ ทั้งตรงกลาง และรายรอบหอจดหมายเหตุ
มีชั้น และโต๊ะทำงานอยู่ชิดผนังห้องอยู่รวมกันอีก 4
เว้นไว้แต่ทางเดินแคบ ๆ ที่พอดีกับตัวจะเดินสวน
ทางกันได้บ้าง เสียงพี่เจ้าหน้าที่บอกว่า ถ้าพร้อม
เมื่อไรก็บอกพี่นะ เป็นการส่งสัญญาณว่าการศึกษา
ดูงานในครั้งนี้จะเริ่มขึ้นอีกในเวลาอันใกล้

ในระหว่างที่กำลังคิดหาว่า เราจะดูอะไรดี
เพราะผมมองดูแล้วว่าการศึกษาค้นคว้าเหตุคง
ไม่เหมือนห้องสมุดที่อยากได้อะไรก็หยิบหนังสือ
มาหาได้ด้วยตนเอง ที่ด้านหน้าของผมก็เห็นแฟ้ม
อยู่กลุ่มหนึ่งจึงเปิดดู เป็นรูปภาพแบบฟิล์มสไลด์
จึงลองเปิดดูไปเรื่อย ๆ ในนั้นเป็นรูปของกิจกรรม
ต่างในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตั้งแต่อดีตย้อน
ขึ้นมา ซึ่งผมพยายามทำความเข้าใจว่า รูปนั้นเป็น

เหตุการณ์อะไรบ้าง ซึ่งมีทั้งวันเสด็จมาทรงดนตรีที่
หอประชุมใหญ่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ งานกีฬา
ฟุตบอลประเพณีธรรมศาสตร์ - จุฬาฯ เมื่อผมดูรูป
มาเรื่อย ๆ ก็ยังพบรูปเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ และรูปที่
จุดประกายให้ผมตัดสินใจสอบถาม คือ รูปของ
ไขนธรรมศาสตร์ ผมจึงเกิดความคิดอย่างไม่ลังเลว่า
ในเมื่อสนใจเรื่องรำ ก็ดูไขนธรรมศาสตร์นี้แหละ
ภาพที่ผมเห็นนั้นมีบันทึกว่าเป็นฟิล์มม้วนที่ 4 และ 5
ถ่ายเป็นภาพของฟิล์มยี่ห่อโกดัก 5052 TMK เรื่อง
ลำดับเรื่องไขนตั้งแต่ปี 2480 - 2538 โดยเรื่องราว
ที่ปรากฏในการแสดงไขนธรรมศาสตร์นั้น พอจะ
เดาเอาเองได้ว่า เป็นการแสดงที่หอประชุมใหญ่
ธรรมศาสตร์ มีรูปของรำเบิกโรงชุด กิ่งไม้เงินทอง
ซึ่งผู้รำเป็นหญิงล้วนทั้งสิ้น และต่อด้วยการแสดง
ไขน เรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งผมก็ต้องเดาต่ออีกว่า เป็น
ตอนหอกโมกข์ศักดิ์ เพราะเคยดูครั้งหนึ่งที่ศูนย์
วัฒนธรรมแห่งประเทศไทยเมื่อปี 2557 ด้วยความ
สนใจ ผมจึงสอบถามกับเจ้าหน้าที่หอจดหมายเหตุ
ว่า จะหาข้อมูลของไขนธรรมศาสตร์ เพื่อจะได้เห็น
ภาพเรื่องราวที่ชัดเจนขึ้น จึงได้รับคำแนะนำว่า
ให้ดูจากคำสั่งต่าง ๆ หรือการจัดงานพิธีต่าง ๆ
ในมหาวิทยาลัย รวมถึงงานเทศกาลต่าง ๆ ใน
มหาวิทยาลัยก็ได้ เนื่องจากไม่ได้มีการแยกออกมา
เป็นเรื่อง ๆ ดูเป็นงานใหญ่สำหรับผม ดังนั้นจึงได้
เริ่มจากการศึกษาสมุดเลขทะเบียนก่อนเป็นอันดับ
แรก การค้นหาในครั้งนี้ผมได้รับการแนะนำจากพี่
เจ้าหน้าที่โดยตลอดเวลา เพราะเมื่อพี่เจ้าหน้าที่นึก
อะไรเกี่ยวกับไขนธรรมศาสตร์ได้ ก็จะเดินมาบอก
อยู่เรื่อย ๆ จนผมปะติดปะต่อเรื่องราวที่จะค้นหาได้
อย่างต่อเนื่อง แสดงให้เห็นว่าพี่เจ้าหน้าที่มีความ
สนใจในการดูแลผู้ใช้บริการ

การค้นหาในสมุดเลขทะเบียน แรกเริ่มนั้น
จำเป็นต้องดูทุกหน้าทุกบรรทัด เพราะไม่แน่ใจได้
ว่าเรื่องไขนธรรมศาสตร์จะไปปรากฏให้เห็นใน
เรื่องใดบ้าง ระหว่างการเดินทางไปสู่จุดหมายของ

โขนธรรมศาสตร์ ก็ได้เห็นหัวข้อทั้งที่ตนเองสนใจและไม่สนใจอยู่หลากหลายเรื่องราวไปตามไหล่ทางที่เปิดดู ซึ่งระหว่างเปิดดู ฟังจะรู้ครั้งนี่ว่า มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้นร่ำรวยเกี่ยวกับจดหมายเหตุอะไรขนาดนี้ ที่สะดุดตาผมนั้น มีเรื่องหนึ่งเขียนว่า “การพิจารณาโทษของนักศึกษาหญิงคนหนึ่ง” ต้องเป็นเรื่องที่สำคัญมากสินะถึงต้องมีหนังสือการพิจารณาเป็นเรื่องเป็นราวขนาดนี้

แต่ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ผมยังมุ่งประเด็นของโขนธรรมศาสตร์ จึงไม่ได้หยุดแวะพักที่เรื่องนี้ อีกเรื่องหนึ่งที่ผมต้องหยุดดู คือ หนังสือทูลเชิญสมเด็จพระเทพฯ เข้าศึกษาในคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ต้องเป็นหนังสือที่มีความสำคัญกับมหาวิทยาลัยอย่างมากชิ้นหนึ่ง

แล้วในที่สุดก็พบเรื่องโขนธรรมศาสตร์จนได้ ซึ่งอยู่ในหมวดขององค์การนักศึกษา ผมเข้าใจได้ทันทีว่า จะต้องรู้จักก่อนว่า เรื่องที่เราหาหน่วยงานใดเป็นหน่วยงานที่ดูแล แล้วจะสามารถส่งต่อไปยังจุดอื่น ๆ ที่กำลังหาได้ เริ่มไม่ค่อยยากแล้ว เมื่อเจอเรื่องที่ต้องการหาแล้ว ก็ต้องมาเขียนเลขทะเบียนลงในแบบฟอร์มการยืมจดหมายเหตุ ผมเลยคิดว่าไหน ๆ ก็ไหน ๆ แล้ว ยืมที่เดียวเลยสนใจเรื่องไหนก็เขียนที่เดียว จะได้ไม่ต้องเขียนใบยืมหลายครั้ง การเปิดดูสมุดทะเบียนเพิ่มเติมเรื่องอื่นต่อไป นอกเหนือจากเรื่องโขนธรรมศาสตร์ ก็มาสะดุดตาแบบแทบหน้าคว่ำ เป็นหนังสือหัวเรื่องว่า “ระเบียบการเข้าประกวดนางสาวไทย 2521”

เรื่องนางสาวไทยก่อนผมเกิดตั้ง 10 ปี ผมก็นั่งคิดไปเองว่า คงเป็นเรื่องเชิญนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อเป็นตัวแทนมหาวิทยาลัยประกวดนางสาวไทยอย่างแน่นอน และคงแจ่งเกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้เข้าประกวดแน่ ๆ นั่นเป็นความคิดของผม และก็เริ่มเขียนยืมเอกสารนี้มาอ่าน เพราะใจคิดว่า อยากรู้ว่าเมื่อก่อนประกวดนางสาวไทยกันอย่างไร ผมคิดต่ออีกว่ายืมแค่นี้คงยังไม่พอ

แน่นอน ก็เลยเริ่มหาสมุดทะเบียนของอาจารย์ชาญวิทย์ มาดู เบื้องแรกแค่อยากดูว่าอาจารย์มีอะไรบ้างที่มอบให้มหาวิทยาลัยจะได้เป็นตัวอย่งในการทำงานขั้นตอนต่อไปของวิชานี้ นั่นก็คือ Archives Project ที่ต้องเตรียมตัวทำส่งเช่นกัน เพื่อจะได้มีแนวทางว่าต้องมีอะไรบ้างดี บัญชีของอาจารย์ชาญวิทย์นั้น เป็นบัญชีแยกส่วนบุคคลเลย เขียนว่า “บัญชีสำรวจเอกสารส่วนบุคคล ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ 2540” ซึ่งเป็นเลขทะเบียนเอกสารต่าง ๆ ที่อาจารย์ท่านได้มอบให้กับหอจดหมายเหตุแห่งนี้ ตั้งแต่เรียนปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จนจบปริญญาเอกที่มหาวิทยาลัย Cornell ทั้งเอกสารครั้งดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ในระหว่างการทำงาน ผลงานทางวิชาการมากมาย ทั้งเป็นหนังสือ และวารสาร มากจนอธิบายไม่หมดได้ในการเขียนครั้งนี้ แต่ที่ผมสนใจในจดหมายเหตุของอาจารย์ชาญวิทย์ก็คือ บัตรอวยพรต่าง ๆ ที่อาจารย์ได้รับจากหลายปีรวบรวมแล้วได้ก็ร่วมหลักพัน ผมอยากรู้ว่า เมื่อก่อนบัตรอวยพรเขามีรู้อะไรบ้าง ทำอย่างไร ย้อนหลังไปผู้คนเขาเขียนอวยพรด้วยภาษาอย่างไรตามลำดับของชั้นปีจนถึงปัจจุบัน เลยเลือกยืมมาสักส่วนหนึ่ง

ผมยังนั่งนึกเสียดายว่าที่บ้านสมัยเด็ก ๆ พี่สาวผมเคยเก็บบัตรเชิญไปร่วมงานต่าง ๆ ตั้งแต่งานแต่งงาน บวชนาค งานขึ้นบ้านใหม่ หรือแม้กระทั่งงานศพ ที่เขาส่งมาเชิญพอกับแม่ไปร่วมงาน เรียกได้ว่ามีเชิญกันทุก ๆ เดือน บางวันมีงานซ้อนกันสี่ห้างาน พอกับแม่ก็ต้องแยกกันไปวิ่งวนจนครบ โดยเรียงลำดับตามความสนิทสนม บัตรเหล่านั้นถูกมัดเก็บไว้เป็นตั้ง ๆ ไว้ในตู้ รวมทั้งของชำร่วยที่ได้จากงานต่าง ๆ ที่งานศพเขาจะนิยมแจกผ้าเช็ดหน้า ยาหม่อง ชันน้ำ หรืองานแต่งงาน ก็จะเป็นตุ๊กตาตุ๊กตะเกียบ กระดิ่งมากมาย เห็นเป็นได้เกือบถุงปุ๋ย สิ่งเหล่านั้นถูกทิ้งไปเสียหมดครั้งเมื่อสร้างบ้านใหม่

เพราะสมัยนั้น ยังไม่มีใครเห็นว่ามันเป็นสิ่งสำคัญ และจะได้รู้จักประวัติท้องถิ่นตำบลโคกตูม ที่หาได้จากบัตรเชิญเหล่านั้น

เมื่อผมส่งรายการยืมให้เจ้าหน้าที่แล้ว จึงทำให้ผมทราบว่ายังมีห้องอีกห้องหนึ่งถัดเข้าไปด้านใน เป็นห้องเก็บจดหมายเหตุ เห็นตู้เหล็กขนาดใหญ่เรียงกันเป็นดับอยู่ด้านใน เห็นว่า จะเปิดตู้ไหนก็หมุนเอา แล้วตู้ก็จะเลื่อนไปเรื่อย ๆ เจ้าหน้าที่เซ็นรถเข็นที่มีความแข็งแรง ขนาดใหญ่กว่ากระดาษ A4 ออกจากห้องดังกล่าว แล้วเรียกแต่ละคนตามที่เขียนยืม ให้มารับของตนเอง พี่จุ่มได้เรื่อง นางจรัล แล้ว ผมไปยืนดูว่า จดหมายเหตุหน้าตาเป็นอย่างไร นางจรัล ของพี่จุ่ม เป็นเอกสารเก่า ๆ คล้ายกับนิตยสารเล่มบางที่เก่ามาก ต้องค่อยเปิดทีละหน้า เพราะกลัวจะขาด พี่จุ่มไม่รอช้า ใช้เทคโนโลยีที่ตัวเองมี เริ่มถ่ายทั้งตัวหนังสือ และภาพต่าง ๆ เก็บไว้

ระหว่างนั้นพี่เจ้าหน้าที่ก็ร้องเรียกว่า “ศุภกร มาช่วยพี่ยกหน่อย เพราะกล่องใหญ่มาก” ตอนนี้เป็นช่วงที่ผมเปลี่ยนสถานะของตัวเองจากการเป็นผู้ใช้บริการ ต้องเข้าไปในห้องเก็บจดหมายเหตุ ทำให้ผมเห็นภาพของห้องเก็บจดหมายเหตุชัดเจนมากขึ้นว่า ภายในตู้เหล็กนั้นมีประมาณร่วม 20 ตู้ นึกถึงภาพเวลาดูหนังสือบนโต๊ะ ที่เป็นห้องทะเบียนคนไข้ หรือที่เก็บหลักฐานทางนิติวิทยาศาสตร์ ที่เห็นบ่อย ๆ ทั้งในหนังสือ และหนังสือพิมพ์ ระหว่างที่เข้าไปห้องเก็บจดหมายเหตุ พี่เจ้าหน้าที่จึงสอนให้ผมอ่านว่า วิธีการดูแลของกล่องจดหมายเหตุอย่างไร บริเวณนั้นเป็นบริเวณที่เก็บจดหมายเหตุของอาจารย์ชาญวิทย์โดยเฉพาะ เมื่อหาเจอแล้ว ผมจึงเข้าใจได้ทันทีว่า กล่องขนาดใหญ่นี้ เก็บบัตรอวยพรที่ผมต้องการยืม กล่องที่มีขนาดใหญ่หนักมาก เนื่องจากโครงสร้างของกล่องที่จำเป็นต้องแข็งแรง โดยวัสดุที่จะสามารถป้องกัน และเก็บรักษาจดหมายเหตุไว้ได้นานที่สุด และผมมา

ทราบในภายหลังก่อนกลับว่า ตามจริงแล้วนั้น จะไม่อนุญาตให้คนภายนอกเข้ามาในนี้ได้ แต่เนื่องจากกล่องที่ยืมนั้นมีขนาดใหญ่ และหนัก จึงต้องเข้าไปช่วย ผมถือว่าเป็นโอกาสที่ดีอย่างหนึ่งของผม ที่ได้เข้าไปเห็นด้วยตาตนเองในการจัดเก็บจดหมายเหตุ และได้ฝึกการอ่านทะเบียนรหัสของแต่ละกล่องไปในตัว เมื่อในอนาคตจะได้มีโอกาสเป็นคนร่วมสร้างหอจดหมายเหตุที่ไหนสักแห่งหนึ่ง จะได้นึกภาพออกว่า ควรจะอย่างไรบ้าง

เมื่อจดหมายเหตุที่ผมต้องการได้มาครบแล้ว ประกอบด้วยสามเรื่อง คือ โขนธรรมศาสตร์ นางสาวไทย บัตรอวยพร เริ่มจากไหนดีนะ ผมจึงเริ่มจากกล่องที่อยู่ตรงหน้าสุดก่อน ค่อย ๆ พลิกทีละแฟ้มก็เจอเรื่อง “ระเบียบการเข้าประกวดนางสาวไทย 2512” ภายในมีเอกสารสามแผ่น โดยสองแผ่นแรก เป็นเอกสารของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และแผ่นที่สามเป็นข่าวจากหนังสือพิมพ์ *ไทยรัฐ* ผมจึงเริ่มอ่านที่ตัวหนังสือพิมพ์เป็นอันดับแรก ทำให้ผมเข้าใจได้ทันทีว่า สิ่งที่ผมคิดไว้ว่า คงเป็นเรื่องราวของคุณสมบัตินางสาวไทยสมัยนั้น เป็นอันว่าคิดผิดถนัด เนื้อข่าวของหนังสือพิมพ์ *ไทยรัฐ* ปีที่ 10 ฉบับที่ 4307 วันอังคารที่ 21 ตุลาคม 2512 ราคา 1 บาท ผมเห็นราคาแล้วทำให้เห็น 46 ปีราคาหนังสือพิมพ์จาก 1 บาท เป็น สิบกว่าบาทอย่างรวดเร็ว เลยนึกถึงคำพ่อแม่ว่า สมัยก่อน ก๋วยเตี๋ยวชามละสลึงเดียวออกเลย ในเนื้อข่าวพูดถึงเรื่องประเด็นการที่ศึกษาธิการห้ามนักเรียนทุกโรงเรียนทั่วประเทศไทย เข้าประกวดนางสาวไทย และเดินแฟชั่นโชว์ ซึ่งหากจะประกวดดังกล่าว ต้องมีการลาออกจากการเป็นนักเรียนก่อน รวมทั้งหากมีการฝ่าฝืน จะถูกตัดชื่อออกจากสถานศึกษา ในทันที ยกเว้นโรงเรียนสอนตัดผม ตัดเสื้อ และโรงเรียนอาชีวะที่มีหลักสูตรตัดเสื้อ อนุญาตให้ทำได้ตามกาลเทศะ เหตุที่เกิดข่าวเรื่องนี้ เนื่องมาจาก มีนักเรียนเข้าประกวดนางสาวไทยในปีนี้ และ

ได้รับรางวัล จึงเป็นประเด็นโต้เถียงกันว่า นักเรียนประกวดนางสาวไทยได้ไหม โดยผู้อำนวยการกองประกวดนางสาวไทยสมัยนั้น ก็แย้งว่า “เรามีหน้าที่ประกวด และตัดสินความงามไม่ห้าม แต่กระทรวงศึกษาเขามีระเบียบห้ามไว้ ถ้าไม่มีเข้าประกวดไปแล้ว โดยทางเราไม่ทราบ ก็เป็นสิ่งที่ช่วยอะไรไม่ได้ เราตัดสินความงาม ไม่ได้ตัดสินความรู้” ทำให้เข้าใจมากขึ้นว่า เรื่องของผู้หญิงนั้น ในสมัยก่อนก็เป็นเรื่องราวของบ้านเมืองด้วย ที่ใช้อำนาจควบคุมความเป็นผู้หญิง ฝ่ายหนึ่งต้องการให้ผู้หญิง เป็นผู้หญิงดีตามที่สังคมได้กำหนด แต่อีกฝ่ายหนึ่งก็ให้ผู้หญิง เป็นเหมือนไม้ที่ใช้ประดับประดาสังคม หรือหน่วยงานของตนเอง และมอบหมายให้เป็นตัวแทนของรัฐบาลในการประกวดนางงามจักรวาลอีกชั้นหนึ่ง

เหตุที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าว เนื่องจากมีการอ้างถึงนายสังเวียน อินทรวิชัย เลขาธิการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์สมัยนั้น ที่กล่าวว่า มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อนุญาตให้นักศึกษาประกวดนางสาวไทยได้ แต่ไม่ให้เกิดความเสื่อมเสีย ถ้าเกิดความเสียหายให้ลบชื่อออก ในระหว่างที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ห้ามโดยเด็ดขาด ยกเว้นแต่ประกวดในงานกาชาด หรืองานการกุศลที่แต่งกายเรียบร้อยเท่านั้น จึงส่งผลให้ผมต้องอ่านบันทึกข้อความของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ฉบับที่สอง ลงวันที่ 21 ตุลาคม 2512 จากแผนกสารบรรณอธิบายว่า ในหนังสือพิมพ์ *ไทยรัฐ* ให้ข่าวที่คลาดเคลื่อนโดยให้ข่าวว่าเลขาธิการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นคนให้การสัมภาษณ์ เรื่องดังกล่าวแต่แท้ที่จริงแล้ว ผู้ให้ข่าวเป็นคนอื่น ทำให้ผมเห็นว่าในสมัยก่อนนั้น ยังไม่มีคำว่าธุรการใช้เหมือนปัจจุบันเพราะมีการใช้คำว่า “แผนกสารบรรณ” มาก่อน แต่ดูจากบันทึกข้อความในสมัยนั้นก็ยังไม่มีการใช้ชื่อนามสกุลจริง ต่อจากลายเซ็น จึงเห็นเพียงแต่ลายเซ็นเท่านั้น

เอกสารฉบับที่สามนั้น ทำให้ผมได้เข้าใจคำว่า ธรรมศาสตร์มีเสรีภาพทุกตารางนิ้วอย่างไร เพราะได้เห็นบ่อยครั้งเมื่อมาเรียนที่นี่ เพราะเอกสารฉบับนี้เป็นเอกสารยืนยันถึงการให้สิทธิเสรีภาพของนักศึกษาทุกคน เนื่องจากเป็นรายงานการประชุมคณะมนตรี ครั้งที่ 20/2511 วันพฤหัสบดีที่ 7 พฤศจิกายน 2511 เนื่องจากในปีนั้น ก็มีกรณีของหนังสือพิมพ์ *ประชาธิปไตย* ขอสัมภาษณ์เรื่องการประกวดนางสาวไทยของนักศึกษา จึงเป็นเหตุให้การประชุมครั้งนั้นมีมติออกมาว่า “มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไม่มีนโยบายสนับสนุนนักศึกษาเดินประกวด แต่ถ้านักศึกษาสมัครใจไปเดินประกวดเดินแฟชั่นโชว์ ก็ให้ถือเป็นสิทธิเสรีภาพส่วนตัวของแต่ละคนที่กระทำได้” อย่างที่ผมให้ความคิดเห็นไปแล้วว่า ผู้หญิงสมัยนั้นต้องอยู่ในกรอบของสังคมที่ต้องการสร้างให้เป็นผู้หญิงที่ดีของสังคม แต่กลับมีการยืนยันแย้งว่าผู้หญิงก็ต้องเป็นตัวแทนของประเทศในด้านการออกศึกเรื่องของความงามแล้วผู้หญิงจะยืนอยู่ฟากฝั่งไหนของสังคมดี อ่านจดหมายเหตุชิ้นนี้แล้วทำให้ผมเกิดความคิดขึ้นเพิ่มเติมว่า ประเด็นนักเรียน นักศึกษาประกวดนางสาวไทยในยุคนี้ คงไม่ต่างจากการท้องในวัยเรียนในยุคนี้ ที่มีทั้งกลุ่มต่อต้านว่า ไม่ต้องการให้คนท้องต้องอุ้มท้องไปเข้าเรียนได้ตามปกติ แต่ก็มีกลุ่มที่เห็นใจว่าควรจะให้เข้าเรียนได้ตามปกติ แต่ก็มีการอุ้มท้องเข้าเรียนได้ ก็คงจะทำได้อย่างเปิดเผย คล้ายกับประเด็นการประกวดนางสาวไทย ที่ปัจจุบันการประกวดทุกประเภทนั้นจะต้องแสดงให้คนทั่วไปรู้อย่างเปิดเผยว่ากำลังเรียนที่ไหน เพราะแสดงให้เห็นถึงนอกเหนือจากความสวยแล้ว ก็ต้องมีความรู้เพิ่มเข้ามาด้วย ซึ่งเป็นการสร้างมายาคติของการเป็นผู้หญิงที่ชุดใหม่จากที่ผู้หญิงดีต้องไม่มุ่น้อยหม่นน้อย กลายเป็นถ้าจะเป็นผู้หญิงดี ก็ต้องมีการศึกษาที่ดีเป็นชุดความรู้ที่สังคมประกอบ

สร้างขึ้นมาใหม่ นั่นเอง แต่ผู้หญิงก็ยังเป็นดอกไม้ประดับของชาติที่ไว้ใช้สร้างชื่อเสียงให้ประเทศเช่นเดิม

ด้วยความที่กำลังสนุกอยู่กับจุดหมายเหตุที่รีบเดินมาบอกว่าจะเที่ยงแล้ว เจ้าหน้าที่ต้องพักกลางวัน ยังเหลืออีกสองชิ้น ที่ผมยังไม่ได้ดูเลย จึงรีบเปิดดูกล่องบัตรอวยพรคร่าว ๆ เห็นบัตรอวยพรถูกมัดรวมกันเป็นปึก พิจารณาดูแล้ว คงจะไม่ทันที่จะอ่านแล้วเรียงคืนแน่ ๆ ผมเลยหันมาอ่านเรื่องไซนธรรมศาสตร์สักหน่อยก็ยิ่งดี ซึ่งเป็น หนังสือเชิญหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช มาช่วยสอนและฝึกซ้อมไซนธรรมศาสตร์ ปี 2520 - 2522 อ่านด้วยความรวดเร็ว ก็พบจุดที่น่าสนใจสองจุด คือ ภาษาที่ใช้ในการเขียนหนังสือราชการที่แตกต่างจากปัจจุบัน เช่น การแสดงต่อหน้าธารกำนัล อ่านแล้วรู้สึก ฟังแล้วชอบคำนี้มาก ถึงเป็นคำที่ได้ยินบ่อย และมีใช้ในหนังสือราชการด้วย หรือคำว่า “พากพุมใจ” เป็นต้น และหนังสือราชการก็ไม่เห็นจะมีตราครุฑเหมือนสมัยนี้เลย หรือเป็นเพราะว่า ส่งให้คนที่คุ้นเคยกันอยู่แล้ว

ใกล้หมดเวลาแล้วครับ ผมจึงเก็บกล่องจุดหมายเหตุส่งคืนเจ้าหน้าที่ และทำงานช่วยส่งกล่องดังกล่าวนั้นขึ้นชั้นด้วยมือตัวเองอีกครั้ง การมาหอจดหมายเหตุในครั้งนี้ ทำให้ผมได้เรียนรู้สิ่งใกล้ตัว ที่แปลกใหม่อีกอย่างหนึ่ง เพราะตั้งแต่เรียนหนังสือ จะนึกถึงภาพของห้องสมุดเป็นหลัก จุดหมายเหตุคงเป็นสิ่งที่น่าเบื่อ แต่ครั้งนี้ทำให้ผมตื่นต้นกับคำว่าจุดหมายเหตุอย่างมาก การพูดคุยกับสมาชิกผู้บุกเบิกทั้งสามคน ทุกคนมีความเห็นที่ไม่ต่างกันว่า จุดหมายเหตุสนุกกว่าที่คิด ถ้ามีโอกาสจะมาใช้บริการอีกในครั้งต่อไป ส่วนนั้นจากที่ตั้งใจจะอ่านเรื่องไซนธรรมศาสตร์ที่ผมอ่าน

ด้วยความรวดเร็วตามเวลาที่เวลาจะอำนวย จากที่เรื่องไซนธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นเรื่องที่ตั้งใจจะอ่านเป็นอันดับแรก กลับได้เรียนรู้เรื่องของการประกวดนางสาวไทยที่สนุกสนาน ตื่นเต้นไม่แพ้กันว่า สังคมแต่ละยุคมีการประกอบสร้างที่แตกต่างกัน แต่ทุกอย่างก็ควบคุมผู้หญิงเหมือนเดิม แต่ต่างชุดความรู้กัน เลยเห็นความเลือนไหลของสังคมอย่างมาก ครั้งนี้เป็นเพียงแค่เวลาที่ผมได้อ่านไม่กี่เรื่อง แต่ได้พบเห็นประเด็นต่าง ๆ หลากหลายในหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์

ประสบการณ์ที่ประทับใจที่ได้มาศึกษาดูงานในครั้งนี้คือ หนึ่ง การได้มีส่วนเข้าไปช่วยงานถึงในห้องจดหมายเหตุ ที่เป็นพื้นที่เฉพาะเจ้าหน้าที่ และได้เรียนรู้การจัดเก็บเอกสาร รวมถึงการได้ฝึกอ่านเลขทะเบียนจุดหมายเหตุไปในตัว ซึ่งอย่างที่กล่าวมาแล้วว่า ถ้ามีโอกาสได้เป็นผู้จัดหอจดหมายเหตุที่ใดที่หนึ่ง ก็จะมีประสบการณ์เหล่านี้ไปช่วยได้ถึงแม้ว่าจะเป็นเวลาแค่เสี้ยววินาทีที่พบเห็น สอง การที่ผมได้เข้าถึงเหตุการณ์ จากจุดหมายเหตุที่เป็นฉบับดั้งเดิมปราศจากการปรุงแต่งใด ๆ ทำให้รู้สึกตื่นเต้น และมีอารมณ์ร่วมกับผู้ที่ได้ทำขึ้นมาหรือได้อ่านมาในอดีต ผมคาดหวังว่า ท่านเหล่านั้นคงรู้สึกดีไม่มากนักน้อย เมื่อทราบว่ามีสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นที่สนใจ ที่มีคนหยิบขึ้นมาดู หรือศึกษาในยุคชั้นหลังต่อมา และสุดท้าย ผมพูดได้อย่างเต็มใจเลยว่า หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์นี้ ถึงแม้ว่าจะมีขนาดเล็ก คับแคบ หรือมีพื้นที่จำกัดก็ตาม แต่เป็นสถานที่ที่เรียกได้ว่า “ถึงคับแคบ แต่เปี่ยมด้วยคุณภาพ” ทั้งความเป็นจุดหมายเหตุ และการดูแลที่มีประสิทธิภาพของเจ้าหน้าที่ครับ และจะเป็นแนวทางให้ผมได้หาโอกาสไปใช้บริการของหอจดเหตุแห่งชาติ หรือที่อื่น ๆ ต่อไปในอนาคต

จดหมายเหตุของฉิน: จักรของแม่¹

จิราลักษณ์ จึงเลิศศิริ

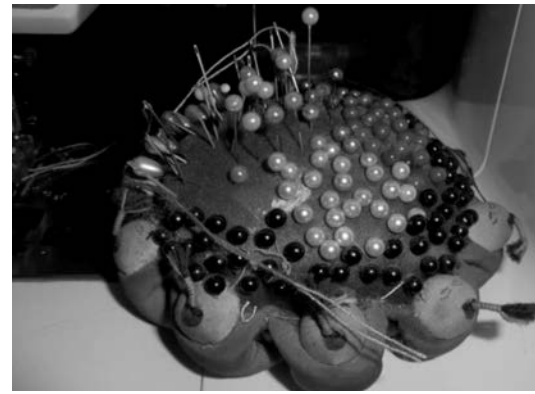
จักรเย็บผ้าซิงเกอร์ของแม่

จักรเย็บผ้าซิงเกอร์ รุ่นโต๊ะไม้ใช้ทำถีบ เพื่อให้จักรทำงาน (ตามรูป) เป็นจักรที่แม่ใช้เย็บผ้าเมื่อครั้งยังไม่เป็นอัมพฤกษ์ เนื่องจากเส้นโลหิตแตกในสมอง ข้าพเจ้าขอแม่มาในวันที่มีบ้านเป็นของตัวเองแล้ว และเห็นจักรนี้ตั้งอยู่ในบ้านแม่อยู่มาโดยไม่มีใครใช้มัน แม่ให้จักรตัวนี้มาพร้อมกับตู้เสื้อผ้าและโต๊ะเครื่องแป้งไม้ที่มีอายุอานามพอ ๆ กัน แก่ข้าพเจ้า ช่วงที่ยังอยู่บ้านแม่ ข้าพเจ้ามีโอกาสได้ลองเย็บผ้าบ้าง แต่เย็บไปก็ต้องวิ่งไปถามแม่ว่าทำไมด้ายมันติด เข็มมันหัก จะเปลี่ยนอย่างไร กรอกระสวยอย่างไร แต่ท้ายสุดก็ได้ผลงานมาบ้าง ลูกสาวในบ้านที่เหลือก็ไม่มีใครสนใจอยากเย็บผ้า แม่จึงยกจักรนี้ให้ข้าพเจ้า

จักรเย็บผ้าซิงเกอร์ของแม่หลังนี้คงมีอายุราว ๆ 50 กว่าปี ข้าพเจ้าประมาณการจากรูปเก่าที่ค้นเจอ (ตามรูป) เป็นรูปที่ข้าพเจ้าจำได้ว่า พ่อขับพาเราทั้งครอบครัวไปพ่ยา (พ่อไปดูงานทาสีที่รับไว้) เราเล่นน้ำทะเลกัน และชุดว่ายน้ำที่ข้าพเจ้ากับพี่สาวใส่ก็เป็นชุดที่แม่ตัดให้ ดูตามรูปแล้วตัวข้าพเจ้าน่าจะอยู่ในช่วงอายุ 7-6 ขวบ ปัจจุบันข้าพเจ้าอายุเกือบ 60 ปี ดังนั้นอายุจักรหลังนี้จึงไม่น่าจะต่ำกว่า 50 ปี แม่อาจได้จักรนี้เป็นของขวัญแต่งงานหรือซื้อมาหลังแต่งงานแล้วก็เป็นได้ แม่ใช้จักรนี้เย็บเสื้อผ้าให้ลูกเสียเป็นส่วนใหญ่ ไม่เคยเห็นแม่ใช้จักรเพื่อหารายได้เลย ข้าพเจ้าคิดว่าคงเพราะมีลูกหลายคนและการเย็บเสื้อผ้าให้ลูก ๆ ใส่ โดยไม่ต้องซื้อหาก็น่าจะเป็นการประหยัดรายจ่ายในบ้านอีกทางหนึ่ง

ในวัยเด็กข้าพเจ้ามักติดสอยห้อยตามแม่ไปพาหุรัดซื้อผ้า ซื้อด้าย ซื้อกระดุม จิปาถะ เรามักจะนั่งรถเมย์ไปพาหุรัดกัน ระยะทางจากบ้านไปพาหุรัดก็ไม่ไกลนัก เลยวจักรไปเล็กน้อยก็ถึงพาหุรัดแล้ว แม่จะพาไปช่วงก่อนเที่ยง พอซื้อของเสร็จ ก็จะพาไปกินก๋วยเตี๋ยวลูกชิ้นปลาและหมูสะเต๊ะในซอยเล็ก ๆ แคบ ๆ ติดกับศาลเจ้าอะไรสักอย่างในพาหุรัด ซึ่งในวันนั้นร้านนี้คือเจ้าอร่อยของพาหุรัดเลยที่เดียว คนจะแน่นมาก บางที่ต้องยืนคอย บางครั้งที่ทานข้าวจากบ้านกันมาแล้ว แม่ก็จะพาไปนั่งทานสลิม

¹ บทความนี้เป็น “การบ้าน” ในการทำงานจดหมายเหตุภาคปฏิบัติ เมื่อได้รับโจทย์ว่า ให้ไปให้หาจดหมายเหตุมา 1 ชิ้น จึงต้องคิดกัน “หัวโต” และลงมือสร้างสรรค์กันอย่างเต็มที่ และได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ (แนวสตรีนิยม) ที่ไม่อาจหาอ่านได้ในตำราเล่มใด.

(ซ้าย) ชุดว่ายน้ำที่แม่ตัดให้ (กลาง) ชุดที่แม่ตัดให้น้องสาวฝาแฝดใส
(ขวา) หมอนปักเข็มของแม่ ที่ยังนำมาใช้อยู่จนทุกวันนี้

หวานหอมชื่นใจ ซึ่งก็เป็นเจ้าอร่อย คนแน่นตลอดวันเช่นกัน มีร้านขนมอยู่เจ้าหนึ่งที่หาขนมมาตั้งขายไม่ไกลจากซอยร้านก๋วยเตี๋ยวลูกชิ้นปลานักจะมีขนมอะไรและขนมถ้วยใบเตยทานกับน้ำเชื่อมที่เคี้ยวจนเป็นสีน้ำตาลเหนียวข้น ซึ่งแม่มักซื้อกลับไปทานที่บ้าน ข้าพเจ้าเห็นขนมนี้ทีไร อยากซื้อกลับไปให้แม่นัก แต่ในวันนี้แม่ทานได้แต่อาหารเหลวที่ต้องนำไปปั่นจนละเอียด แม่จึงจะทานได้

เมื่อแรกที่นำจักรมาไว้ที่บ้าน ข้าพเจ้าก็มีโอกาสได้เย็บปลอกหมอนใบเล็ก ๆ ให้ลูกตัวเองบ้าง พอลูกเข้าเรียน ข้าพเจ้าก็กลับไปทำงานอีกครั้ง ข้าพเจ้าวิ่งวุ่นอยู่กับลูกและงานและการเรียนจนข้าพเจ้าไม่มีเวลาได้ใช้จักรนี้อีกเลย ข้าพเจ้าไม่ได้แตะต้องจักรนี้เลยเป็นเวลานานมากน่าจะสักเกือบ 20 ปี เวลาเห็นจักรครั้งใดก็ได้แต่บอกตัวเองว่าจะหาเวลาจริงจังกับการเย็บอีกครั้งหนึ่ง จนวันหนึ่งในปี 2552 ข้าพเจ้าไปเดินซื้อของที่ห้างเซ็นทรัลก็ไปเจอบริษัทขายจักรยี่ห้อหนึ่งมาจัดกิจกรรมให้เย็บกระเป๋าต่างใบ ๆ เล็กได้ฟรี คนขายคะยั้นคะยอให้ลองเย็บดู เย็บไม่เป็นเขาก็จะสอนให้ ข้าพเจ้าจึงลองเย็บแล้วก็รู้สึกเพลิดเพลินอย่างมาก เป็นจักรเย็บผ้าที่ใช้ง่าย ใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ มาสร้างให้ใช้งานได้ง่ายขึ้น เป็นระบบไฟฟ้าและใช้ชิปส์ในการ

ควบคุมการทำงานของจักร น้ำหนักเบา เล็กกะทัดรัดไม่ต้องร้อยเข็มเอง มีไฟช่วยในการมองเห็นเข็ม ปัญหาด้ายพันกันก็เกิดขึ้นน้อยครั้งหากใส่กระสวยได้ถูกต้อง สามารถสร้างลวดลายและมีตีนผีมากมายให้เปลี่ยนเพื่อสร้างรูปแบบการเย็บที่หลากหลายมากขึ้น ข้าพเจ้าจึงตัดสินใจซื้อและไปเรียนเย็บกระเป๋าจากบริษัทขายจักร โดยเริ่มจากเย็บกระเป๋าต่างใบเล็ก ๆ แล้วค่อย ๆ เขยิบมาเป็นกระเป๋าถือจากวิธีเย็บง่าย ๆ จนถึงวิธีการเย็บที่ซับซ้อนขึ้นไปเรื่อย ๆ เมื่อเริ่มจริงจังกับการเย็บจักรมากขึ้น ข้าพเจ้าก็ไปลงเรียนตัดเสื้อ ในช่วงที่เรียนตัดเสื้อก็ได้นำจักรซิงเกอร์ของแม่ไปให้ช่างซ่อมและปรับแต่งให้ใช้ทำเหยียบไฟฟ้าได้ จักรของแม่ก็กลับมาใช้งานได้อีกครั้ง ถึงแม้ผีเข็มจะสวดยไม่เท่าจักรใหม่ของข้าพเจ้า แต่ทุกครั้งที่นั่งลงเย็บด้วยจักรของแม่ มันช่างให้ความรู้สึกเต็มตื่นและอดภูมิใจเล็ก ๆ ไม่ได้ว่า แล้ววันนี้ก็มาถึง วันที่ข้าพเจ้าสามารถเย็บเสื้อผ้าให้กับสมาชิกในบ้านและตัวข้าพเจ้าเองใส่ได้ รวมถึงการเย็บเสื้อผ้าถุง ชุดนอนหรือแม้แต่ชุดออกงานที่แม่ใส่ไปงานแต่งงานหลานชายก็มาจากฝีมือการเย็บของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าทำเหมือนเช่นที่แม่ทำ คือเย็บเสื้อผ้าให้ข้าพเจ้าและพี่ ๆ น้อง ๆ ใส่ในวัยเด็ก

อ่าน Irigaray's

ธนรัตน์ มั่งคุด

An Ethics of Sexual Difference (Éthique de la différence sexuelle) (พิมพ์ในภาษาฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ. 1984) เป็นหนังสือที่เขียนขึ้นจากการบรรยายต่อเนื่องของลูซ อิริกาเรย์ (Luce Irigaray) ที่มหาวิทยาลัยอีราสมุส รอตเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์ (Erasmus University Rotterdam, the Netherlands) ระหว่างวันที่ 21 กันยายน ถึง 14 ธันวาคม ค.ศ. 1982 สรุปโดยย่อได้ว่า อิริกาเรย์มองว่า ในโลกปรัชญาตะวันตก จริยศาสตร์แห่งความแตกต่างระหว่างเพศ (ethics of sexual difference -- หรือ “แนวกำหนดความแตกต่างระหว่างเพศ” ในภาษาที่เข้าใจง่ายกว่า

สำหรับผู้ไม่คุ้นชินศัพท์ทางปรัชญา) มิได้สะท้อนความเป็นจริงของความแตกต่างระหว่างหญิงชาย การแบ่งแยกชายหญิงจากมุมมองปรัชญาตะวันตกจึงไม่ได้อยู่บนฐานที่ถูกต้อง และอิริกาเรย์ได้นำเสนอแนวทางใหม่ขึ้น ด้วยกลวิธีถกเถียงกับแนวคิดของนักปรัชญาในอดีตตั้งแต่เพลโต (Plato) ไปจนถึงมาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) รายงานชิ้นนี้สรุปการบรรยายของ ผศ.ดร. เกษม เพ็ญภินันท์ ที่ได้วงกรอบกว้าง ๆ และให้คำแนะนำในการศึกษาปรัชญาของอิริกาเรย์เล่มนี้ เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2559 ในกิจกรรมเสวนาวิชาการ “ริอ่านอิริกาเรย์” ของหลักสูตรสตรี เพศสถานะ

บทความนี้ปรับจากรายงานในวิชา สต 685 เพศสถานะ อำนาจ และความรู้: ปฏิบัติการวิจัย (Gender, Power and Knowledge: Research Practices)

และเพศวิถีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีการศึกษา 2559 ทั้งนี้ ผ่านเลนส์ของผู้ไม่เคย
ศึกษาวิชาปรัชญามาก่อน

ในรายงานชิ้นนี้ ส่วนแรกเป็นการสรุป
แนวคิดหลักของอิริกาเรย์ในประเด็นจริยศาสตร์
แห่งความแตกต่างระหว่างเพศในเชิงปรัชญา และ
ส่วนท้ายเป็นการยกตัวอย่างข้อโต้แย้งของอิริกา
เรย์ต่อแนวคิดของนักปรัชญาที่อิริกาเรย์นำมาเป็น
ประเด็น อย่างไรก็ตาม การบรรยายนี้เป็นเพียง
แนวทางในการศึกษาของอิริกาเรย์เท่านั้น
ต้องไม่ลืมที่จะตระหนักว่าวิธีทำความเข้าใจ
แนวคิดของอิริกาเรย์ที่ดีที่สุดคือการอ่านตัวบท
ดั้งเดิมของอิริกาเรย์ในภาษาฝรั่งเศส เพราะตัวบท
เหล่านั้นเต็มไปด้วยความหมาย นัยแฝง และ
สัญลักษณ์ ด้วยเหตุที่อิริกาเรย์มีพื้นฐานเป็นทั้งนักจิต
วิเคราะห์ นักปรัชญา และนักภาษาศาสตร์นั่นเอง

เกษมกล่าวว่ ในการบรรยายชุดนี้ อิริกา
เรย์พยายามชี้ให้เห็นและจัดวางตำแหน่งแหล่งที่
ของความแตกต่างทางเพศในโลกปรัชญาตะวันตก
เสียใหม่ โดยทั่วไปเรื่องเพศหรือเพศสัมพันธ์ถูก
จำกัดไว้ให้เป็นเรื่องของธรรมชาติ (naturalising)
ซึ่งเชื่อมโยงไปถึงร่างกายและเนื้อหนังมังสา
(body) ขณะเดียวกันเพศยังมีเนื้อหาเชิงแบ่งแยก
ระหว่างชาย-หญิง (separation of men and
women) ทั้งที่จริงแล้วเรื่องเพศมีความซับซ้อนใน
เชิงคุณค่ามากกว่านั้น เกษมชี้ว่า ปรัชญาตะวันตก
สมัยใหม่ทุกแขนงลดทอนเรื่องเพศซึ่งแท้จริงแล้วมี
ลักษณะเป็น “animality”¹ หรือ “วิญญาณ (soul)”
ให้เป็นเพียงเรื่องของร่างกาย (body) การอธิบาย
การแบ่งแยกเพศหญิงเพศชายจึงอยู่บนเหตุผล
เรื่องสถานะเพศทางกายภาพ (sex) ซึ่งเป็นสิ่งที่
สามารถมองเห็นได้ตามธรรมชาติ

ด้วยเหตุนี้ อิริกาเรย์จึงพยายามนำ animality
มาไว้ตรงจุดที่ควรอยู่ ตัวอย่างเช่น ในเรื่องความ
สัมพันธ์ระหว่างแม่และทารกในครรภ์ (fecundity)
ซึ่งอิริกาเรย์กล่าวว่า คุณค่าของความสัมพันธ์ที่
เกิดขึ้นมิใช่ความสัมพันธ์เชิงกายภาพตามที่ถูกลด
ทอนลงมา แต่เป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับเรา
(แม่) และตัวตนภายในของเรา (ทารกในครรภ์) ที่
สื่อสารระหว่างกันผ่าน “voice” ซึ่งเป็นการสัมผัส
กันของวิญญาณ (animality/soul) ดังนั้น ผู้หญิง
จึงมีโอกาสเข้าถึงตัวตนภายในของตัวเองได้ดีกว่า
ผู้ชาย เพราะเด็กในครรภ์ก็คือตัวตนภายในที่ว่านี้
นั่นเอง ดังที่จะได้บรรยายต่อไปในรายงานฉบับนี้

“Sexual practice today is often divided
between two parallel worlds: the world of men
and the world of women.”² ประโยคนี้ในหนังสือ
เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนในการแบ่งแยกเรื่องเพศบน
พื้นฐานทางกายภาพ เชกเช่นการกล่าวว่ ผู้ชาย
มาจากดาวอังคาร ผู้หญิงมาจากดาวศุกร์ (Men
are from Mars, Women are from Venus.) ซึ่งส่ง
ผลให้เกิดขั้วตรงข้าม (dichotomy) อย่างเด็ดขาด
และที่สำคัญมิใช่ขั้วตรงข้ามปกติเสียด้วย ชาย
และหญิงไม่เพียงแตกต่างกันเท่านั้น แต่อยู่กัน
คนละส่วนไม่มีความเชื่อมโยงกันเลยทีเดียว อิริกา
เรย์จึงชี้ต่อไปว่ แม้ปรัชญาเข้าใจว่ เพศชายและ
เพศหญิงมีความแตกต่างกัน แต่ก็เป็นการสร้าง
ความแตกต่างบนพื้นฐาน “คนละส่วน” (ทางร่างกาย)
ซึ่งที่จริงแล้ว ต้องมองบนพื้นฐาน “ความต่าง”
(ทางวิญญาณ)

ความแตกต่าง (difference) ในความหมาย
ของอิริกาเรย์เป็นดังนี้ ในแนวคิดปรัชญาตะวันตก
สมัยใหม่ เหตุผล (logos) เป็นตัวบ่งตัวตน (identify)
ในทุกบริบทและผลึก “ความเป็นอื่น (others)”

¹ คำว่า animal ที่แปลว่าสัตว์ มาจากรากคำว่า anima ซึ่งหมายถึง วิญญาณ (soul) เพราะฉะนั้น สิ่งมีชีวิตทุกอย่างและ
วิญญาณจึงมีความเกี่ยวข้องกัน

² ในบท *Sexual Difference* ในหนังสือ *An Ethics of Sexual Difference* (1984)

ออกไป เท่ากับว่า อัตตา (self) เป็นคู่ตรงข้ามกับ สิ่งอื่น (others) และผู้ชายเป็นคู่ตรงข้ามกับผู้หญิง (เช่นเดียวกับ ชาว-ดำ สูง-ดำ ฯลฯ) อิริกาเรย์เสนอว่า ตรงช่องว่างระหว่างสิ่งหลักและสิ่งอื่นนั้น มี “ช่องว่างตรงกลาง (interval)” อยู่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ทั้งสอง สิ่งนั้นจะมาพบกัน อิริกาเรย์ได้แสดงแนวคิดทำนองนี้ไว้ในงานเขียนชิ้นอื่น ๆ ด้วย เช่นในงานที่เกี่ยวข้องกับ สถาปัตยกรรม อิริกาเรย์คิดว่า ผู้ชายกับผู้หญิงที่อยู่ร่วมกันควรมีพื้นที่ของตัวเอง และมีส่วนตรงกลางไว้สำหรับ “พบ” หรือ “แลกเปลี่ยน” กัน แทนที่จะทำให้บ้านทั้งบ้านเป็นพื้นที่ที่ต้องมาพยายามทำสิ่งต่าง ๆ เหมือนกัน³

พื้นที่ Interval นี้ - ไม่ว่าจะเป็นการแบ่งพื้นที่จริง ๆ หรือพื้นที่ในความหมายเชิงเปรียบเทียบ - มิใช่พื้นที่ที่มีไว้ให้ทั้งสองเพศทำสิ่งที่เหมือนกัน/ เป็นสิ่งเดียวกัน (assimilation) แต่เป็นพื้นที่สำหรับ “การต่อรอง (bargaining)” เพื่อให้อยู่ร่วมกันได้ เนื่องจากในโลกนี้ไม่มีสิ่งใดเหมือนกัน ดังที่อิริกาเรย์กล่าวว่า “There are two; nothing can be the same.” ตามที่กล่าวมาทั้งหมด ความแตกต่างทางเพศที่วางอยู่บนพื้นฐานของ “ความแตกต่าง (difference)” จึงเท่ากับการพยายามหาพื้นที่ตรงกลางสำหรับสองเพศที่แตกต่างกันใช้ต่อรองเพื่อหาจุดสมดุล

เมื่อเข้าใจความแตกต่าง (difference) ในความหมายนี้แล้ว สิ่งที่จะกล่าวต่อไปคือ อิริกาเรย์เสนอว่า ความแตกต่างนี้จะต้องได้รับการสงวนไว้ (non-assimilation) และผู้หญิงจะต้องเป็นองค์ประธานในแง่ความแตกต่างทางเพศ (being the subject of sexual difference) ซึ่งไม่เหมือนกับการสร้างว่าผู้หญิงจะต้องแตกต่างแบบนั้นแบบนี้ แต่ต้องต่างโดยคำนึงถึงความต่างที่แท้จริง

อิริกาเรย์พูดคุยกับปรัชญาของอริสโตเติล (Aristotle) ที่ว่าสรรพสิ่งในธรรมชาติมีสองสถานะ ได้แก่ (1) สิ่งที่เป็น ณ ตอนนั้น ๆ (actuality) เช่น มะม่วง และ (2) สิ่งที่อาจเปลี่ยนไปเป็นได้ (potentiality) เช่น ต้นมะม่วง ฉะนั้น ทุกสิ่งจึงมี “self-development” (ในความหมายของ “การเปลี่ยนแปลง” ไม่ใช่ “การพัฒนา”) การจะไปให้ถึง potentiality ต้องมี “locomotion (การเห็นว่าเป็นสิ่งต่าง ๆ เปลี่ยนแปลง)” ในความหมายของอิริกาเรย์ interval จึงคล้ายคลึงกับ locomotion ที่เป็นแบบนี้ เนื่องจากผู้หญิงไม่เพียงแต่จะต้องยืนย่นสถานะของความแตกต่างระหว่างเพศให้ได้ แต่จะต้องรักษาความเป็นตัวเองไว้ จึงต้องเป็นองค์ประธานในประเด็นการกำหนดความแตกต่างระหว่างเพศ การจะเชื่อว่าตัวเองเป็นองค์ประธานได้คือการเชื่อใน potentiality ของตนเอง และการที่จะทำแบบนี้ได้ จะต้องมียพื้นที่ตรงกลาง (interval) ระหว่างสิ่งที่เคยเป็นและสิ่งที่กำหนดให้ตัวเองจะเป็น เมื่อเปรียบเทียบกับผ้าคลุมหน้า (veil) ซึ่งเท่ากับการการเผยหน้าให้เห็นได้บ้างแต่ไม่ชัดเพื่อรักษาตำแหน่งแหล่งที่ของตนเองไว้ จะเห็นได้ว่า หญิงต้องรักษาความเป็นตัวเองและต้องวางตัวให้ห่าง (separate) จากผู้ชาย แต่ความห่างในลักษณะนี้ไม่ใช่การหนีหายไป แต่อยู่ในลักษณะการรักษาไว้ซึ่งตำแหน่งแหล่งที่ของตนเองให้เหมาะสมในพื้นที่ interval เพราะฉะนั้น ความห่าง (separation) และความสัมพันธ์ (relation) จึงเป็นสิ่งเดียวกัน มิใช่สิ่งที่ขัดแย้งหรืออยู่คนละขั้วกัน

ในบท *Love of Self* อิริกาเรย์ต้องการชี้ให้เห็นว่า ความแตกต่างระหว่างเพศ (sexual difference) ต้องวางอยู่บนฐานอัตตา (self) โดยถ่ายทอดผ่านการสื่อสารใน self ที่ออกมาในรูปแบบของความรัก (love)

³ ในบท *How Can We Live Together in a Lasting Way?* ใน *Key Writings* (2004) ของอิริกาเรย์

โดยทั่วไป เราเข้าใจ “ความรัก” ได้ในสามนัย นัยแรกคือ ความรักแบบโลกสมัยใหม่ ซึ่งได้แก่ ความรักทางกายภาพ เช่น การพึงใจรูปร่างหน้าตา ความรักในความหมายนี้เป็นการวางความรักบนพื้นฐานของความรู้สึก นัยที่สองเป็นนัยที่ก่อตัวขึ้นในยุคจินตนิยม (romanticism) เป็นการให้ค่าความเป็นภายใน โดยการนำออกมาสู่ด้านนอก แล้วทำให้มีคุณค่าเหนือกว่า เช่น การฆ่าตัวตายของศิลปินเพื่อหยุดการดำรงอยู่ไว้เพื่อรักษาความสมบูรณ์แบบให้เป็นอมตะ และนัยที่สาม เกษมเรียกว่า “relation without relation (ความสัมพันธ์ที่ไม่มีความสัมพันธ์)” เช่น ในกรณีความรักระหว่างแม่กับลูกที่ทั้งสองคนต่างมีชีวิตของตัวเองแต่ก็ยังมีความรักความสัมพันธ์กัน ความรักใน *Love of Self* ของอิริกาเรย์คือความรักในนัยที่สาม

ก่อนจะเข้าใจว่า การรักอัตตา หรือ love of self คือความสัมพันธ์ระหว่างอะไรกับอะไร รูปแบบความสัมพันธ์เป็นอย่างไร และอิริกาเรย์เสนอขึ้นมาทำไม เราต้องทำความเข้าใจคำว่า “philosophy” เสียก่อน ตามแบบแผนของนักปรัชญาฝรั่งเศสกลุ่มนี้ ภายใน อัตตา หรือ I หรือ self ไม่ใช่ที่ว่างโล่ง ๆ แต่มี “the other” อยู่ด้วย เช่น เวลาเราอ่านหนังสือ เราจะไม่เข้าใจเลยถ้าไม่ได้ยินเสียงภายในของตัวเองอ่านไปด้วย เสียงภายในเช่นว่านี่คือ the other (hearing oneself speaking - ได้ยินตัวเองพูด) ความรู้แบบนี้มีที่มาจากสองแหล่ง ที่มาแรกเกี่ยวกับความหมายของคำว่า philosophy ที่ในภาษาอังกฤษมักแปลคำคำนี้ว่า “ความรักในปัญญา (love of wisdom)” นักปรัชญาจึงเป็นคนรักของปัญญา (lover of wisdom) แต่ในภาษาฝรั่งเศสและกรีก คำว่า philo หรือ philia แปลว่า เพื่อน (friend ไม่ใช่ lover) philosophy จึงหมายถึง “ความเป็นเพื่อนกับปัญญา” ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในระนาบเดียวกัน และปัญญาที่เป็นเพื่อนที่ว่านี้ได้ถูกจัดให้เป็น the other ในตัวเรา

นั่นเอง จะเห็นได้ว่าโดยทั่วไปเพื่อนที่เราสนิทคุ้นเคยมักเป็นผู้มีจิตคล้ายคลึงกัน ดังนั้น หลาย ๆ ครั้ง เราจึงสามารถมองเห็นความเป็นตัวเองได้ในเพื่อนของเรา เมื่อปัญญาเป็น the other ในตัวเรา จึงเป็นคู่สนทนาของเรา การคุยกับตัวเองจึงเป็นกิจกรรมการถกเถียงเพื่อสื่อสารกับตัวเราเอง ที่มาที่สองมาจากแบบแผนประเพณีของชาวิวที่มองว่าคำว่า “พระเจ้า (God)” มีความหมายในเชิงปฏิเสธตัวเอง (negativity) ดังเช่นที่ ฌาคส์ แดร์ริดา (Jacques Derrida) กล่าวว่า พระเจ้าคืออีกชื่อหนึ่งของพระเจ้า ซึ่งหมายความว่า ไม่มีใครรู้ว่าพระเจ้าเป็นใคร แต่เรารู้ว่านี่คือพระเจ้าเพราะเราเรียกสิ่งนั้นว่าพระเจ้า พระเจ้าจึงเป็น the other ในตัวเอง

ความรักแบบ “relation without relation” จึงมีลักษณะเช่นว่า สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดที่อิริกาเรย์นำเสนอคือความสัมพันธ์ระหว่างแม่และทารกในครรภ์ โดยทั่วไปเราอาจมองว่าแม่รักลูกในท้อง หากแต่ในมุมมองของอิริกาเรย์ จริง ๆ แล้วแม่รัก the other ในตัวเองต่างหาก เนื่องจากทารกในครรภ์เป็น the other ในร่างกายของแม่ และการแสดงความรักต่อตัวเองของแม่ไม่มีอะไรดีไปกว่าการรักทารกในครรภ์ (ซึ่งเป็น the other ในตัวเอง) อิริกาเรย์ยังอธิบายอีกว่า แม่และลูกในครรภ์สื่อสารกันด้วย “voice” (desire-passion) ซึ่งเป็นการสัมผัสกันระหว่างวิญญาณ (soul/animality) ของแม่และทารก มิใช่ด้วยคำพูด ภาษา หรือ เหตุผล (logos) อย่างไรก็ตาม ต้องตระหนักด้วยว่า อิริกาเรย์ไม่ได้กล่าวถึงการตั้งครรภ์ในความหมายเชิงกายภาพ/การสืบพันธุ์/ครอบครอง/การแพทย์ แต่ชี้ให้เห็นสถานะของ self และ the other ผ่านสถานการณ์ที่เห็นชัดที่สุดอย่างการตั้งครรภ์ ที่ self และ the other มีความสัมพันธ์กันและต่างก็เป็นองค์ประกอบของตัวเอง

ด้วยเหตุต่าง ๆ เหล่านี้ ความรักของผู้หญิง จึงเป็นความรัก the other ในตนเอง ส่วนความรักของผู้ชายเป็นความรัก “ตัวเอง” โดยผู้หญิงมิได้เป็น the other ของผู้ชาย แต่เป็นสิ่งที่รวมเข้ามาไว้เป็นส่วนหนึ่งของผู้ชาย กล่าวอีกนัยหนึ่ง “ความรักที่ต้องเป็นหนึ่งเดียวกัน” ถูกสร้างจากมุมมองของผู้ชาย ดังนั้น ความแตกต่างระหว่างเพศของอิริกาเรย์จึงวางอยู่บนฐานของ self (ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่าง self และ the other ในตัวเองที่แตกต่างกันของชายและหญิง)

สิ่งเหล่านี้ยิ่งเห็นชัดเมื่ออิริกาเรย์วิพากษ์ประเด็นการหลงลืมหรือไม่เข้าใจภาวะ the other ในตัวเองของไฮเด็กเกอร์ ในบท *Love of Same, Love of Other* แนวคิดที่เกี่ยวข้องคือภาวะ ontic และ ontological ที่ไฮเด็กเกอร์อธิบายว่า เราทุกคนมีทั้งภาวะ ontic และ ontology โดยภาวะ ontic คือภาวะที่เราไม่ได้ตัดสินใจด้วยตัวเองแต่เคลื่อนไปตามสิ่งรอบข้าง ส่วนภาวะ ontological คือภาวะที่เราตัดสินใจด้วยตนเอง ตระหนักยังรู้เข้าใจสิ่งที่เรากำลังทำ ในส่วนภาวะ ontological นี้ อิริกาเรย์ชี้ว่าเป็นการหลงลืมว่าในตัวเองมี the other อยู่ และเราไม่มีทางตระหนักรู้ the other ในตัวเอง ด้วยภาวะการเป็นหนึ่งเดียว (sameness) แบบไฮเด็กเกอร์ได้ นอกจากนี้ การมองว่ามีความเป็นหนึ่งเดียวกันของ self และ the other ยังเป็นการใช้อำนาจครอบงำอีกฝ่ายและอาจส่งผลให้เกิดความรุนแรงตามมา

เกษมเคลื่อนมายังบทที่มองว่าเป็นหัวใจและยากที่สุดคือ *Ethics of Sexual Difference* ในบทนี้ อิริกาเรย์ได้เถียงกับปรัชญาของเฮเกล (Georg Wilhelm Friedrich Hegel) ผู้กำหนดรากฐานของจริยศาสตร์ (แนวการดำเนินชีวิต ความดี-เลว) ทั้งหมดในชีวิตมนุษย์ ที่เรียกในภาษาเยอรมันโดยเฮเกลว่า *Sittlichkeit* ซึ่งอิริกาเรย์ชี้ว่าเป็นการกำหนดบนพื้นฐานของผู้ชาย ในละครโศก

ของกรีก (Greek tragedy) เรื่องแอนติโกเน (Antigone) ซึ่งมีการยกมาพูดในบทนี้จะเห็นได้ว่า ตัวละครหญิง (แอนติโกเน) เป็นฝ่ายเจียบ และตัวละครชายเป็นฝ่ายพูด สอดคล้องกับจริยศาสตร์ของเฮเกลที่อิริกาเรย์วิจารณ์ว่ามีแต่ผู้ชายที่เป็นองค์ประธานในการกระทำของตนเอง เกษมชี้ให้เห็นว่าความเป็นเพศเหล่านี้ถูกกำหนดไว้สำหรับสิ่งต่าง ๆ ก่อนแล้ว ยกตัวอย่างเช่น กรณีการกำหนดเพศของคำในภาษาฝรั่งเศส ที่ประเทศนอกรอาณาบริเวณตะวันตกมักเป็นเพศหญิง ซึ่งสื่อถึงความแปลกประหลาด (exotic) และกรณีครอบครัวที่ผู้ชายถูกสถาปนาให้มีบทบาทหลักและเป็นผู้ดำรงไว้ซึ่งสถาบันดังกล่าว เป็นต้น

ข้อเสนอของอิริกาเรย์คือ ต้องสร้างความตระหนักรู้และการยอมรับความแตกต่างระหว่างเพศตามนัยของอิริกาเรย์ข้างต้นในพื้นที่ของผู้ชาย ยกตัวอย่างเช่น ต้องมีการวางตำแหน่งแหล่งที่ของ “the world” ให้อยู่บนฐานของความแตกต่างทางเพศตามที่อิริกาเรย์นำเสนอ และการวางตำแหน่งแหล่งที่ตั้งกล่าวคือการเปิดโอกาสให้มีพื้นที่ในการต่อรองระหว่างเพศ มิใช่พื้นที่ในการหลอมรวมกันที่สำคัญคือ ต้องสร้าง “ที่ยืน” (มิใช่เพียง “ความตระหนักรู้”) ของผู้หญิงในสังคมที่ผู้ชายสร้างขึ้นมาวิธีหนึ่งที่อาจได้ผลในการหาที่ยืนในพื้นที่ที่ผู้ชายยึดครองอย่างแข็งแกร่งคือ ผู้หญิงต้องรู้สึกว่าเป็นพื้นที่นี้เป็นพื้นที่ของตนเองเช่นกัน (sense of belonging) เพราะหากไม่มีความรู้สึกเช่นนั้น ก็มีความเสี่ยงที่จะปล่อยปลະละเลยพื้นที่ดังกล่าวไป ตัวอย่างที่เกษมยกมาให้เห็นภาพได้ง่ายขึ้นคือ กลุ่มคนพลัดถิ่นที่บางครั้งมีการรักษาวัฒนธรรมประเพณีของชาติตัวเองยิ่งกว่าคนที่อยู่ในประเทศบ้านเกิดจริง ๆ เป็นการสร้าง “โลกเสมือน (imaginary world)” ขึ้นมา ดังนั้น ผู้หญิงจึงอาจสร้างโลกเสมือนดังกล่าวและนำมาใช้ให้เกิดความรู้สึกความเป็นเจ้าของโลกนี้ หาที่ยืนให้ตนเอง และกระทำการต่อรองกับ

กลุ่มผู้ชายที่สร้างโลกและแนวทางการดำเนินชีวิตต่าง ๆ ขึ้นมา

กล่าวโดยสรุป อริกาเรย์เสนอให้มีการสร้างแนวทางของเพศและแนวกำหนดความแตกต่างระหว่างเพศในโลกปรัชญาตะวันตกเสียใหม่ โดยชี้ให้เห็นถึงตำแหน่งที่น่าจะถูกตัดของ animality ซึ่งเป็นรากฐานของความแตกต่างนี้ และสนับสนุนให้มีการตระหนักรู้ ยอมรับ และจัดวางตำแหน่งแหล่งที่ของผู้หญิงในสังคมที่ถูกสร้างจากมุมมองของผู้ชายให้เหมาะสม อริกาเรย์ยังวิพากษ์ด้วยว่าปรัชญาของนักคิดทั้งหมดที่ตนนำมาจะทะเลาะเปลือกมองโลกอย่างผิดพลาด อริกาเรย์จึงเสนอให้พยายามทำให้ “the world” เกิดความสัมพันธ์ (relation) และมีการต่อรอง (bargain) กัน เกษมทิ้งท้ายไว้ว่า ในจำนวนนักปรัชญาทั้งหมด มีเพียงไฮเด็กเกอร์คนเดียวเท่านั้นที่อริกาเรย์มองว่ามี the world อย่างไรก็ตาม the world ไฮเด็กเกอร์ก็มีใช้ในลักษณะเดียวกับที่อริกาเรย์นำเสนอตามตัวอย่างการวิจารณ์ระบบ ontic/ontological ที่ยกขึ้นมาด้านบน

ในฐานะนักศึกษาของหลักสูตรฯ ผู้เข้าฟังการเสวนาชุด “ริอ่านอริกาเรย์” ทุกครั้ง และแทบไม่มีพื้นฐานทางปรัชญาเลย การเข้าร่วมการบรรยายครั้งนี้ทำให้ผู้เขียนได้มุมมองใหม่ (และน่าจะเป็นมุมมองที่ถูกตัด) ในการศึกษาของอริกาเรย์และงานของนักปรัชญาคนอื่น ผู้เขียนจำได้ว่าตนเองทุกซ์ทรมานมากกับการอ่านเพื่อเตรียมฟังการบรรยายครั้งนี้ และเมื่อเสร็จสิ้นการบรรยายแล้วก็พบว่าตัวเองตีความงานเขียนผิดทั้งหมด เนื่องจากไม่เข้าใจขนบทางปรัชญาและความหมายที่ฝังแฝงไว้ในตัวงาน การฟังบรรยาย

ครั้งนี้จึงมีคุณค่าอย่างสูงสำหรับกระบวนการเรียนรู้ อย่างค่อยเป็นค่อยไปเพื่อวางฐานรากก่อนศึกษา งานของอริกาเรย์ต่อไปในระดับที่สูงขึ้น นอกเหนือจากการให้คำแนะนำเกี่ยวกับงานของอริกาเรย์แล้ว ผู้บรรยายได้วางพื้นฐานการศึกษาของปรัชญาโดยทั่วไป เช่น การใช้คำว่า “economy” ในงานปรัชญา (โดยตามรากศัพท์ econ- คือ ครอบครั และ -nomy คือ กฎเกณฑ์ economy จึงหมายถึง “กฎของบ้าน (law of the house)” ซึ่งเกี่ยวข้องกับ การเลี้ยงปากท้อง จึงทำให้มีความหมายว่า “เศรษฐกิจ” ในที่สุด) ความสัมพันธ์ของคำว่า “ความจริง” และ “ที่ว่าง” (ประตูที่เปิดอ้าเป็นที่ว่างที่เราไม่เห็นไม่ตระหนักรู้ เนื่องจากความจริงอาจอยู่ในสถานะเชิงลบ (passive) คือ ภาวะ “ไม่เปิดเผย (disclose)” ก็ได้ ไม่จำเป็นต้องแสดงตัวให้เห็นเสมอไป) รวมถึงแนวคิดทฤษฎีของนักปรัชญาในอดีตคนอื่น ผ่านการศึกษาการตอบโต้ของอริกาเรย์ เป็นต้น จึงทำให้ความยากในการศึกษาของงานทำนองนี้ของผู้ไม่เคยเจียดกรายเข้าใกล้วงการปรัชญาลดน้อยลงไปมาก นอกจากนี้ การวางพัฒนาการของการถกเถียงเรื่องความแตกต่างระหว่างเพศในการสัมมนาช่วงก่อนเริ่มกิจกรรม “ริอ่านอริกาเรย์” จริง (ที่แม้ไม่เปิดให้บุคคลทั่วไปเข้าร่วมอย่างเป็นทางการแต่ก็สามารถทำได้) เพื่อให้เห็นแนวคิดของซิกมุนด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) ซิมอน เดอ โบวัวร์ (Simone de Beauvoir) ฌาคส์ ลากอง (Jacques Lacan) และแฟร์ดีน็อง เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) ก็มีประโยชน์มากเช่นกันในแง่การวาดภาพ “สมรภูมิ” ของการถกเถียงกว้าง ๆ เช่นเดียวกับบางคนที่ต้องเห็นแผนที่ใหญ่ก่อนจึงจะจำเส้นทางและตรอกซอยเคี้ยวคุดได้

นักเรียนหญิงที่เรียนศาสนาอิสลามในวันหยุดสุดสัปดาห์ถ่ายรูปหน้ามัสยิดรายอ จะบังติกอ จังหวัดปัตตานี
อนุเคราะห์ภาพถ่ายจากเมะซูโมะ

เส้นทางการศึกษา ของผู้หญิงมาเลย์-มุสลิมปาตานี ในเอกสารจดหมายเหตุ และประวัติศาสตร์บอกเล่าส่วนบุคคล*

ทวีลักษณ์ พลราชุม

การสืบเสาะเส้นทางการศึกษาของผู้หญิงมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นเรื่องที่ทำได้อย่างยากลำบากเพราะไม่มีการบันทึกข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษรไว้อย่างชัดเจน อีกทั้งยังมีความแตกต่างจากพื้นที่อื่นในแง่บริบทสังคมการเมือง วัฒนธรรม ศาสนาที่มีอิทธิพลต่อระบบการศึกษาที่ไม่ได้เกี่ยวพันเพียงการศึกษาสายสามัญหรือการศึกษาทางโลกเท่านั้น แต่เกี่ยวพันกับการศึกษาทางธรรมหรือศาสนาด้วย ซึ่งแม้ไม่มีจุดหมายเหตุบันทึกไว้ถึงการเรียนศาสนาของผู้หญิงมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่จากการเก็บข้อมูลภาคสนามทำให้ทราบว่ามีความต้องการให้ผู้หญิงมีความรู้ทางศาสนาเช่นเดียวกับผู้ชาย โดยเฉพาะครอบครัวที่ผู้เป็นพ่อมีความรู้ทางศาสนาอิสลาม ซึ่งเข้าใจความจำเป็นของการแสวงหาความรู้ว่าเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคน แม้ความรู้นั้นจะไกลถึงเมืองจีนก็ตาม ดังบทบัญญัติที่ว่า “จงแสวงหาความรู้

แม้ว่ามันจะอยู่ไกลถึงเมืองจีน” ทำให้หลายครอบครัวได้ส่งลูกสาวไปเรียนยังโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามในเมืองต่าง ๆ ของประเทศเพื่อนบ้าน อาทิ กลันตัน ปีนัง สิงคโปร์ ซึ่งในสมัยนั้นถือว่าพื้นที่เหล่านี้มีการเดินทางที่สะดวกและใกล้ชิดกันด้วยความคล้ายคลึงทางศาสนา วัฒนธรรม และภาษาพูด นอกจากนั้น ยังมีเครือญาติอาศัยอยู่และไปมาหาสู่กันด้วย อีกทั้งยังมีโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามสมัยใหม่ หรือที่เรียกว่า มัドラซะฮ์สำหรับผู้หญิงโดยเฉพาะอีกด้วย ซึ่งเป็นการสอนควบคู่กันทั้งสายสามัญและศาสนา อย่างไรก็ตาม แม้ต้องอาศัยประวัติศาสตร์บอกเล่าจากการเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อให้เห็นมิติของชีวิตและประสบการณ์ผู้หญิงบนเส้นทางการศึกษา แต่ข้อมูลจากเอกสารจดหมายเหตุก็มีส่วนสำคัญในการเพิ่มน้ำหนักและยืนยันถึงความชัดเจนของช่วงเวลา เหตุการณ์ การดำเนินการของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของผู้หญิงด้วย

* บทความนี้ข้อมูลและภาพถ่ายบางส่วนมาจากวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของผู้เขียน ชื่อ “อัตลักษณ์ผู้หญิงมุสลิมปาตานี ‘สามรุ่น’ ที่ผ่านการศึกษาแผนใหม่ ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2525 ในระหว่างพื้นที่” ปีการศึกษา 2558 ได้รับทุนสนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์ จากทุนอุดหนุนโครงการวิจัย สำหรับนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2556 ทุน Asian Graduate Student Fellowships 2013 และทุน Southeast Asian Regional Exchange Program (SEASREP) 2013.

การศึกษาผู้หญิงมุสลิมปาตานีในเอกสาร จดหมายเหตุ ระหว่าง พ.ศ. 2456-2509

หลักฐานในการแสดงให้เห็นถึงจุดเริ่มต้น การศึกษาของผู้หญิงมุสลิมปาตานี มาจากนโยบาย การจัดการการศึกษาสำหรับสตรีในพื้นที่สามจังหวัด ชายแดนภาคใต้ ซึ่งมีร่องรอยการบันทึกไว้ในเอกสาร จดหมายเหตุเรื่องตั้งโรงเรียนสตรีที่มณฑลปัตตานี ลงวันที่ 17 สิงหาคม - 12 กันยายน 2456 โดยเนื้อ ความได้กล่าวว่าการศึกษาสำหรับเด็กผู้หญิง มณฑลปัตตานี แต่เดิมนั้นได้เรียนร่วมกับเด็กชาย ณ โรงเรียนตัวอย่างมณฑล เพราะหาครูสอนไม่ได้ ต่อมาเมื่อมีการส่งบุตรหลานมาเรียนมากขึ้นก็มีการแยกนักเรียนสตรีมาตั้งเป็นโรงเรียนต่างหาก ก่อตั้งครั้งแรกเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2456 โดยผู้มีส่วนในการก่อตั้งคือภรรยาของพระยา เดชานุชิต สมุหเทศาภิบาล (หนา บุญนาค) คือ คุณหญิงหม่อม ซึ่งเป็นภรรยาชาวเยอรมัน ทำการ เปิดสอนที่บ้านพัก มีบุตรหลานพ่อค้า ข้าราชการ ราชบุตร ส่งลูกหลานมาเรียนประมาณ 40 คน เป็นการเปิดสอนชั่วคราว พระยาเดชานุชิตยังต้อง เดินทางไปราชการที่กรุงเทพฯ อยู่ และคุณหญิง หม่อมก็ไม่ค่อยสบาย แต่มีความตั้งใจแต่แรกว่า จะจัดเปิดเป็นโรงเรียนให้ได้ จึงได้มีการเปิดโรงเรียน แห่งนี้เป็นครั้งที่สอง เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2456 โดยให้คุณใหญ่¹ บุตรสาวที่จบจากโรงเรียน เซ็นโยเซฟคอนแวนต์เป็นผู้สอน ในเอกสารได้ บันทึกผู้ที่มีส่วนสนับสนุนเกี่ยวข้อง และร่วมบริจาค สิ่งของในการเปิดโรงเรียนด้วย การเปิดโรงเรียน ครั้งนี้มีพิธีอย่างเป็นทางการโดยมีข้าราชการทั้ง ฝ่ายไทยและฝ่ายมลายู และมีขุนพิบูลย์พิทยาพรรค ธรรมกรมณฑลเป็นผู้กล่าวนำเปิดโรงเรียน และมี วอน นักเรียนสตรีเป็นผู้อ่านคำเชื้อเชิญให้

คุณหญิงหม่อมหรือคุณหญิงเดชานุชิตเป็น ผู้อุปการะโรงเรียน ซึ่งคุณหญิงหม่อมได้ตอบรับ และมีภรรยาข้าราชการทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายมลายู และผู้ปกครองนักเรียนเป็นกรรมการร่วมด้วย

โดยคำกล่าวของวอน นักเรียนสตรี มีเนื้อหา บางส่วน ดังนี้

“ด้วยการศึกษาของเด็กหญิงมณฑล ปัตตานีนี้ พระเดชพระคุณ เจ้าคุณสมุหเทศาภิบาล สำเร็จราชการมณฑล พระเดชพระคุณ คุณหญิง ทั้งสองนี้ได้เกื้อกูลอุดหนุนมาเปนมืด แต่หากเวลานั้น การศึกษาของเด็กหญิงแห่งพวกอิฉัน หากครูที่จะสั่งสอนได้ยาก จึงฝากไว้ให้เล่าเรียนอยู่กับ นักเรียนเด็กชาย พวกอิฉันก็ตั้งใจเรียนมาเปนมืด

ครั้นมาในพุทธศักราช 2456 นี้ พระเดช พระคุณทั้งสอง เห็นว่าการศึกษาของเด็กหญิงควร จะขยายแยกจากโรงเรียนเด็กชาย มาตั้งสอนเป็น โรงเรียนหนึ่งต่างหากได้ จึงได้เริ่มตั้งขึ้นในบ้าน ข้าราชการบริเวณใกล้เคียงจวนของพระเดช พระคุณเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม ศกนี้ และอนุญาต ให้คุณใหญ่ซึ่งเป็นบุตรของพระเดชพระคุณทั้งสอง มาเป็นครูสั่งสอนควบคุมพวกอิฉัน โดยมีได้ คิดเห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยยากลำบากอันจะมี แก่บุตรของพระเดชพระคุณ คุณครูที่รับภาระเป็น ผู้สั่งสอนก็ได้ให้โอวาทสั่งสอนแนะนำด้วยความ ยินดีทุกอย่างเป็นที่พึงพอใจรักใคร่ของพวกอิฉัน ยิ่งนัก ยากที่จะหาครูคนอื่นเสมอได้ด้วยยาก...”

คำตอบของคุณหญิงเดชานุชิต ผู้อุปการะ โรงเรียนสตรีมณฑลปัตตานี

“ฉันได้ฟังคำกล่าวเชิญของนักเรียนทั้งหลายที่มายืนอยู่ต่อหน้าในที่นี้ ซึ่งมอบฉันทะเลให้

¹ บุตรสาวระหว่างพระยาเดชานุชิตฯ (หนา บุญนาค) และคุณน้อม ภรรยาอีกคน

รูปคุณหญิงหม่อมกับพระยาเดชาอนุชิต
ปัจจุบันแขวนไว้ที่จวนผู้ว่าหลังเก่า จังหวัดปัตตานี

วอน เป็นผู้กล่าวนั้น เป็นถ้อยคำอันไพเราะจับใจ
ฉันอย่างยิ่ง ฉันมีความยินดีที่จะรับเป็นผู้อุปการะ
โรงเรียนนี้และตัวนักเรียนทุกคนตามความ
ปรารถนาทุกอย่าง

ความจริงที่ฉันและเจ้าคุณได้ดำริห์จัด
การศึกษาของเด็กหญิงขึ้นนี้ ด้วยความตั้งใจจะให้
เด็กหญิงทุกคนที่เป็นเพศเดียวกันกับฉันได้รับ
การศึกษาเล่าเรียนให้เกิดความรู้เฉลียวฉลาด
ทันเท่าการงานอันเป็นหน้าที่ของหญิงจะต้องทำ
กล่าวคือ พวกเราที่เป็นหญิง มีหน้าที่เป็นแม่บ้าน
ครอบครองเรือน เลี้ยงรักษาบุตรที่เกิดมา บ้านเรือน
จะรก จะเตียน จัดการงานดี ก็เกิดจากแม่เรือนดี
หรือคนจะติจะชมถึงครอบครัวแห่งบ้านนั้น ๆ ก็มัก
จะติชมหรือยกยอกกล่าวสรรเสริญแม่เรือนเป็นเหตุ
บุตรที่เกิดมาทุกคน อยู่กับมารดามากกว่าอยู่ด้วย
บิดา เพราะบิดาเป็นผู้ทำการงานหาทรัพย์มาสู่
ครอบครัว เมื่อหญิงได้รับความเป็นใหญ่แห่งบ้าน
เรือนจากสามีเช่นนี้ จึงจำเป็นต้องเป็นผู้มีความรู้

เท่ากับการงานจริง บ้านเรือนและครอบครัวจึงจะ
มีศิริมงคลไปชั่วกาลนาน...

...อนึ่ง ก่อนที่จะหยุดพูดกันนี้ อฉันเห็นว่า
โรงเรียนนี้ควรจะมีกรรมการช่วยปกครองหาหรือ
นอกจากตำแหน่งผู้อุปการะและครูขึ้นอีก
คณะหนึ่ง เพื่อให้การดำเนินไปโดยสมควร เพราะ
ฉันนั้น อฉันขอเชิญให้

1. พระยาหญิง (รายอประปวน)
2. กูแม่ะ
3. กูบาซา (กูกำบัง)
4. เผือก
5. อุ่น
6. สิ้น
7. เลื่อน
8. ชม

รวม 8 คนนี้ เป็นกรรมการจัดการศึกษา
สำหรับเด็กหญิงช่วยกันต่อไป ขอความสำเร็จจงมี
แก่โรงเรียนนี้เทอญ”

จากบันทึกเอกสารจดหมายเหตุทำให้เห็นว่าหลักฐานการศึกษาสตรีของมณฑลปัตตานีริเริ่มมาจากคุณหญิงหม่อมร่วมกับบรรดาภริยาเจ้าเมืองข้าราชการ พ่อค้า ที่จะทำให้อุปถัมภ์ที่เรียนหนังสือ เช่นเดียวกับเด็กชาย และยังแสดงให้เห็นว่าการเรียน ณ โรงเรียนสตรีแห่งนี้มีผู้สนับสนุนและผู้เรียนที่เรียนรวมกันในหลายชาติพันธุ์และศาสนา ดังได้เห็นรายชื่อกรรมการโรงเรียนฝ่ายหญิงที่ประกอบด้วยภริยาเจ้าเมืองและข้าราชการในสมัยนั้น ซึ่งประกอบด้วยผู้ที่นับถือทั้งศาสนาพุทธและอิสลาม

เรื่องราวของคุณหญิงหม่อมที่ปรากฏในเอกสารจดหมายเหตุมีเพียงเท่านี้ ทำให้ชวนคิดต่อไปว่าหญิงชาวเยอรมันผู้นี้คือใครจึงมีบทบาทต่อการศึกษาศตรีมณฑลปัตตานีในช่วงเวลานั้น จากบทความของ รองศาสตราจารย์ประพนธ์ เรืองณรงค์ เรื่อง “ชื่อบ้านนามเมืองภาคใต้” (6) ปัตตานี ภูมิแล ปีที่ 30 ฉบับที่ 1 ม.ค.- เม.ย. 2552, 1-6 ในหัวข้อนาม “โรงเรียนเบญจมราชูทิศ” ได้เขียนถึงคุณหญิงหม่อมว่า

“...เล่ากันว่าสตรีเก่งของปัตตานียุคนั้น คือ ภริยาของพระยาเดชาอนุชิตฯ นั่นเอง เธอเป็นชาวเยอรมัน ชาวบ้านเรียกคุณหญิงหม่อม สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนเซนต์โยเซฟ คอนเวนต์ กรุงเทพฯ เมื่อมาอยู่ที่ปัตตานีจึงดำริจัดตั้งโรงเรียนสตรีมณฑลปัตตานี พ.ศ. 2456 และทำหน้าที่เป็นครูใหญ่ ในยุคนั้นขุนพิบูลย์พิทยาพรรค (ทอง คุปตาสา) เป็นกรรมการมณฑลปัตตานี ต่อมาโรงเรียนสตรีมณฑลปัตตานีทำพิธีเปิดเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. 2465 ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียน “สตรีปัตตานีเดชะปัตตนยานุกูล” โดย เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงธรรมการเป็นผู้ตั้งชื่อโรงเรียนนี้ เพื่อเป็นเกียรติแก่พระยาเดชาอนุชิตฯ และภริยา หรือคุณหญิงหม่อมผู้ก่อตั้งโรงเรียน นั่นคือคำว่า เดชะ หมายถึงพระยาเดชาอนุชิตฯ ปัตตานีสันนิษฐาน

อนุกุลหมายถึงแม่บ้านหรือภริยาช่วยก่อตั้ง...” (ประพนธ์, 2552, น. 6)

แม้จะมีข้อเท็จจริงคลาดเคลื่อนสืบสืบสนใน ข้อมูลคุณหญิงหม่อม ซึ่งจริง ๆ แล้วผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ กรุงเทพฯ คือคุณใหญ่ ลูกสาวของพระยาเดชาอนุชิตฯ กับภริยาอีกคน ซึ่งเป็นผู้ที่จบจากโรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ และมาทำหน้าที่เป็นครูใหญ่การเปิดสอนระยะแรก แต่ก็ทำให้ทราบว่าที่มาของชื่อโรงเรียนที่มีการเปลี่ยนใน พ.ศ. 2521 สมัยที่ครูลิ้มลอบ จงดี เป็นผู้อำนวยการ โดยโรงเรียนร่วมกับคณะครูและผู้ปกครองตัดคำว่า “สตรีปัตตานี” ออกไป เพื่อให้ตรงกับกรรณักรเรียนที่เปลี่ยนเป็นแบบสหศึกษา ที่มาของชื่อมีความหมายว่าคุณหญิงหม่อมเป็นผู้ร่วมก่อตั้งร่วมกับพระยาเดชาอนุชิตฯ

นอกจากนั้น ยังพบเรื่องเล่าความทรงจำจากผู้อ่านทางบ้านของวารสารศิลปวัฒนธรรม ประจำเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2547 โดยคุณธรรมศักดิ์ ดวงสอดศรี จากอำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี ที่เขียนมาเพื่อระลึกถึงคุณแม่ที่เคยเล่าให้ฟังว่าเคยเป็นหน้าห้องของคุณหญิงหม่อม จากการที่ได้อ่านบทความของรองศาสตราจารย์ประพนธ์ เรืองณรงค์ ที่เขียนเรื่องเกี่ยวกับปัตตานี ในศิลปวัฒนธรรม ลำดับที่ 29 ปีที่ 25 ฉบับที่ 3 มกราคม 2547 โดยเนื้อความในจดหมายเหตุของคุณธรรมศักดิ์ ปรากฏ ดังนี้

“...เมื่อคุณแม่พูดถึงพระยาเดชาอนุชิตฯ คุณแม่จะใช้คำว่า “ท่านเจ้าคุณ” เมื่อท่านเจ้าคุณทราบว่าคุณแม่จากปัตตานีไปนานไม่ได้ติดต่อกับญาติพี่น้องเลย ท่านจึงเมตตาให้พักอาศัยอยู่ในจวนของท่านในฐานะต้นห้องของคุณหญิงของ ท่านรวมทั้งช่วยเหลืองานครัวด้วย

คุณหญิงของท่านเจ้าคุณเป็นชาวเยอรมัน เรียกกันทั่วไปว่าคุณหญิงแหม่ม คุณแม่เล่าว่าคุณหญิงมีรูปร่างสูงใหญ่ หน้าตาไม่ค่อยสวยสวย ก็คงจะมีจมูกงุ้ม ๆ แบบฝรั่งทั่ว ๆ ไป แต่ท่านใจดีมาก ไม่เคยดุตำหนิหรือว่ากล่าวคุณแม่หรือใคร ๆ ในจวนของท่านเลย คุณหญิงแหม่มเล่นเทนนิสเก่ง สนามเทนนิสอยู่ตรงข้ามกับจวนผู้ว่าของท่าน จวนหลังนี้เป็นตึกชั้นเดียวกว้างขวางมีหลายห้องสวยงามมาก ในยุคต่อมาได้ใช้เป็นตึกอำนวยการโรงพยาบาลปัตตานีอยู่ระยะหนึ่งและถูกรื้อลงเพื่อปรับพื้นที่บริเวณนั้นเป็นที่พักของแพทย์และพยาบาล น่าเสียดายมาก

เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 และประเทศเยอรมนีเป็นฝ่ายแพ้สงคราม คุณหญิงแหม่มในฐานะที่เป็นชาวเยอรมันจึงถูกรัฐบาลไทยส่งกลับประเทศเยอรมนี เป็นเรื่องที่เศร้าโศกเสียใจกันมากในจวนตอนนั้น

ท่านเจ้าคุณเดินทางกลับกรุงเทพฯ บรรดาผู้คนในจวนต่างก็แยกย้ายกันไป...” (ศิลปวัฒนธรรม, 2547, น. 12-13)

เนื้อความในเอกสารที่มีการเขียนถึงคุณหญิงแหม่มเพิ่มเติมทำให้ทราบเรื่องราวของเธอขึ้นมาทีละน้อย แต่ก็ยังไม่ระบุชื่อเสียงเรียงนามที่แท้จริงของคุณหญิงแหม่มว่าชื่ออะไร นอกจากมีการเรียกระหว่างคุณหญิงแหม่มและคุณหญิงเดชานุชิต จนกระทั่งมีปรากฏในข้อมูลออนไลน์ที่มีผู้โพสต์ถามเกี่ยวกับเรื่องราวคุณหญิงแหม่มในเว็บไซต์ pantip.com และมีผู้โพสต์ตอบว่าเป็นภรรยาของพระยาเดชาอนุชิตฯ สันนิษฐานว่าน่าจะแต่งงานกันเมื่อครั้งที่พระยาเดชาอนุชิตฯ เดินทางไปเรียนที่เยอรมัน และปรากฏผังครอบครัวของพระยาเดชาอนุชิตฯ มีระบุว่าคุณหญิงแหม่มชื่อ เบอรรธา ซูลซ์ ทำให้ทราบชื่อจริงของท่าน แต่ยังไม่ปรากฏข้อมูลเพิ่มเติมมากไปกว่านี้ ขณะนี้มีรูปของเบอรรธา ซูลซ์

ถ่ายภาพคู่กับพระยาเดชาอนุชิตฯ ติดที่จวนผู้ว่าจังหวัดปัตตานีหลังเก่า และมีรูปปั้นของท่านทั้งสองด้วย

นี่เป็นข้อมูลเริ่มแรกของการบุกเบิกการจัดการศึกษาผู้หญิงในปัตตานีเท่าที่พอจะปรากฏในเอกสารจดหมายเหตุและเอกสารต่าง ๆ ทำให้พอจะเข้าใจจุดเริ่มต้นในการเกิดเรื่องราวเหล่านี้ และผู้ที่มีส่วนสำคัญต่อการศึกษาสตรีมุสลิมในระยะเริ่มก้าวเข้าสู่การศึกษาสมัยใหม่และความกระตือรือร้นที่จะให้มีการส่งเสริมเรื่องการศึกษาเพื่อความเจริญรุ่งเรืองแก่สยามประเทศ โดยการสอนภาษาไทย รัฐธรรมนูญไทย ปลูกฝังให้ผู้หญิงมีความรู้สมัยใหม่ในการเลี้ยงดูบุตร จนในปี พ.ศ. 2465 ตรงกับรัชสมัยของรัชกาลที่ 6 มีความขัดแย้งในเรื่องการศึกษาที่คนในพื้นที่ส่วนมากเป็นชาวมลายู-มุสลิม นำโดยอับดุลกาเดร์เห็นว่าการส่งเสริมเรียนภาษาไทย พูดภาษาไทยจะทำให้เกิดการเปลี่ยนศาสนา โดยเฉพาะการบังคับเก็บเงินการศึกษาพลี ทำให้เกิดความไม่พอใจแก่ราษฎรในพื้นที่อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏเอกสารจดหมายเหตุที่กล่าวถึงการเรียนศาสนาของผู้หญิงมุสลิม มีการพูดถึงเพียงการตั้งโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามสมัยใหม่ขึ้น หรือ มัดาราชะฮ์ เป็นแห่งแรก โดยหะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ โต๊ะมีนา ใช้ชื่อว่า มัดาราชะฮ์ ดารุลมาอาเรฟ-ฟอตอนียะห์ เน้นการสอนสายสามัญและศาสนาที่สอดคล้องกับหลักการศาสนาอิสลามสร้างขึ้นใน พ.ศ. 2470 และต่อมาได้เปลี่ยนเป็นสุเหร่า และเพิ่งมีการบูรณะซ่อมแซมพร้อมทั้งบ้านพักของหะยีสุหลงเดิม เพื่อเป็นศูนย์การเรียนรู้ของจังหวัดปัตตานี และมีคำบอกเล่าว่า ณ ที่แห่งนี้ได้มีผู้หญิงมุสลิมคนหนึ่งที่เป็นที่รู้จักในชื่อ โต๊ะบีบี นังฟังบรรยายการสอนศาสนาจากหะยีสุหลงร่วมด้วย และเธอได้ชื่อว่าเป็นคนอะเล็ม (ผู้มีความรู้) มีความรู้ทางศาสนาที่แตกฉานและได้ทำหน้าที่เป็นครูสอนศาสนาผู้หญิงในหมู่บ้าน ชุมชนต่าง ๆ

(ขวา) โต๊ะปี่ปีครูสอนศาสนาผู้หญิงแรก ๆ ของปัตตานี
(ซ้าย) นักเรียนที่ปีนัง ได้รับอนุเคราะห์ภาพถ่ายจาก ปัทมา ระเด่นอาหมัด

ของปัตตานี นอกจากนั้น ยังใช้บ้านของตัวเองเป็นที่สอนศาสนาและหลายครอบครัวได้ฝากฝังลูกผู้หญิงมาเรียนศาสนากับเธอ เพื่อให้เธอสอนการปฏิบัติตัวตามหลักการทางศาสนาอิสลาม ตั้งแต่เวลาตื่นจนกระทั่งถึงเวลานอน*

ในขณะที่เดียวกันเริ่มปรากฏเอกสารจดหมายเหตุที่พูดถึงการเดินทางของนักเรียนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ภาคใต้ตอนล่างที่มีพรมแดนใกล้เคียงกับประเทศมาเลเซีย เดินทางไปเรียนที่ปีนัง โดยเฉพาะในกลุ่มคนจีน ถึงขนาดว่ารัฐบาลไทยมีความคิดที่จะก่อตั้งหน่วยงานที่ดูแลนักเรียนไทยที่ปีนัง ประกอบกับคำบอกเล่าจากภาคสนามทำให้ทราบว่าผู้หญิงที่ไปเรียนปีนังนั้น เพราะต้องการเรียนทั้งสายสามัญและศาสนา เนื่องจากมีโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามสมัยใหม่เกิดขึ้นแล้ว และโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามสำหรับผู้หญิงที่มีชื่อเสียง คือ โรงเรียนอัลมัชโฮ (Al Mashoor, Penang) อย่างไรก็ตาม เอกสารจดหมายเหตุส่วนมากยังระบุถึงการศึกษที่ปีนังโดยภาพรวมและเป็นข้อมูลของนักเรียนเชื้อสายจีนและจากส่วนกลางที่ไปเรียนที่ปีนัง

อย่างไรก็ตาม ในช่วงต้น พ.ศ. 2500 เริ่มมีการเดินทางของมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อไปเรียนหนังสือ โดยเฉพาะทางศาสนา ซึ่งอาศัยการไปทำฮัจย์และหลบหนีอยู่ต่อเพื่อทำอาชีพและเรียนหนังสือ ทำให้เริ่มมีเอกสารจดหมายเหตุของสถานกงสุลไทยในเจดดาห์ที่กล่าวถึงประเด็นปัญหาดังกล่าวและเริ่มมีการสำรวจ ทำให้พอจะเห็นร่องรอยการออกไปศึกษาของคนมุสลิมในประเทศไทย โดยเฉพาะในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ การเรียนศาสนาของผู้หญิงได้ปรากฏในเอกสารจดหมายเหตุเหล่านี้ปนอยู่กับข้อมูลของนักเรียนชาย เช่น ในเอกสารจดหมายเหตุ กต.43.2/82 เรื่องบงเงินค่าใช้จ่ายในการดูแลนักเรียนไทยในซาอุดีอาระเบีย (2505-2509) ซึ่งมีจดหมายจากสถานเอกอัครราชทูต ณ เจดดาห์ ถึงกระทรวงการต่างประเทศได้กล่าวถึงการสำรวจนักเรียนที่อาศัยอยู่ในประเทศซาอุดีอาระเบียของแผนกนักเรียนของสถานเอกอัครราชทูตซึ่งมีการขอส่งบัญชีรายชื่อพร้อมด้วยประวัตินักเรียนจำนวน 466 คน ในเอกสารดังกล่าวได้ปรากฏรวมรายชื่อผู้หญิงในจำนวน

* ผู้เขียนได้มีโอกาสสัมภาษณ์ลูกศิษย์ของโต๊ะปี่ปีรุ่นแรก เธอเล่าว่านักเรียนหญิงที่มาเรียนกับโต๊ะปี่ปีมักจะมีคนรอมาสู่ขอเสมอ ๆ เพราะถือได้ว่าการอบรมในเรื่องศาสนาและการบ้านการเรือน พร้อมทั้งจะแต่งงานและเป็นแม่ที่ดีของลูกได้

รายชื่อนักเรียนไทยในเมืองมักกะฮ์ เจดดาห์ และมาดีนะห์ สำรวจเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2509 ซึ่งปรากฏผู้หญิงในการเรียนอัล-กุรอาน สถานที่ศึกษาวิชาสถานศึกษา “ครูประจำบ้าน” ซึ่งรายชื่อผู้หญิงที่ระบุทั้งหมดเป็นการไปเรียนอัล-กุรอานตามบ้าน ไม่ได้เรียนตามสถานที่สอนเช่นเดียวกับผู้ชาย สถานที่ที่ผู้ชายไปเรียน อาทิ อุไซ มัสยิดฮารอม โรงเรียนอินโดนีเซีย โรงเรียนดาร์ลุสลาม ในนี้มีผู้หญิงที่เรียนโรงเรียนช่างตัดเสื้อด้วย คือ นางแอชะ และปรากฏที่อยู่คือที่เจดดาห์ และมีผู้หญิงเพียง 1 คนที่เรียนในสถาบันการศึกษาคือโรงเรียนอินโดนีเซียชื่อ นางมารียะฮ์ อาศัยอยู่ที่เจดดาห์ และเรียนที่อุไซ มัสยิดฮารอม คือ นางมะนอ หะยีมะสามัน อาศัยอยู่ที่มักกะฮ์ นักเรียนทั้งหมด 466 คน มีผู้หญิง 142 คน จากคำบอกเล่าเพิ่มเติม ผู้หญิงเหล่านี้เดินทางไปกับสามีและอาศัยเวลาว่างเรียนอัล-กุรอานเพิ่มเติม จากเอกสารจดหมายเหตุระบุว่าคนที่ไปแสวงบุญปีละ 2,000 คนส่วนมากมีคนไทยหลบหนีอยู่โดยไม่กลับประเทศกับเรือเฉลี่ยปีละ 300-400 คน ในช่วง พ.ศ. 2501 ประเทศซาอุดีอาระเบียได้ผ่อนปรนให้คนทุกชาติที่หลบหนีเข้าเมืองเป็นคนเข้าเมืองถูกกฎหมาย เพื่อศึกษาต่อ การศาสนา และไปเรียนต่อที่ประเทศในสาธารณรัฐอาหรับ อย่างไรก็ตาม หลังจากช่วงเวลาดังกล่าวประเทศซาอุดีอาระเบียเริ่มเข้มงวดในคนเข้าเมืองมากขึ้น

การดำเนินงานในเรื่องดูแลนักเรียนของสถานกงสุลแห่งเมืองเจดดาห์ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะร้อยละ 90 ของนักเรียนเหล่านั้นเป็นบุคคลเข้าเมืองที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายท้องถิ่น เป็นประเภทหลบหนีเข้าเมือง และไม่มีใบสำคัญประจำตัวคนต่างด้าว การศึกษาก็เป็นการเล่าเรียนตามมัสยิดต่าง ๆ แบบฟังบรรยายกุรอาน มีอยู่บ้างที่อาจจะเข้าศึกษาในโรงเรียนราชฎูร์ แต่หลักสูตรของโรงเรียนเหล่านั้นไม่ได้รับการรับรอง

หรือเป็นที่เชื่อถือของวงการการศึกษาประเทศอื่น ๆ คนไทยที่เล่าเรียนตามมัสยิดหรือโรงเรียนราชฎูร์ดังกล่าวไม่ทราบจำนวนที่แน่นอน แต่คำนวณได้ประมาณพันกว่าคน เพราะบุคคลเหล่านี้ไม่กล้าแสดงตัวว่าเป็นใคร มีเอกสารจดหมายเหตุที่ปรากฏจดหมายเรื่อง การดูแลนักเรียนไทยในซาอุดีอาระเบียเรียน เลขชาติกร ก.พ. จากนายโอบบุญญ วณีกุล รองปลัดกระทรวงฯ ทำการแทนปลัดกระทรวงการต่างประเทศ ลงวันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ. 2507 ในปี 2508 ระบุว่านักเรียนไทยที่ศึกษาอยู่ในสหสาธารณรัฐอาหรับ 137 คน เป็นชาย 134 คน และหญิง 3 คน ส่วนใหญ่ประมาณ 80 เปอร์เซ็นต์เกิดในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย นอกจากนั้น มาจากจังหวัดพระนครและภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย ยกเว้นภาคอีสาน

นอกจากนั้น ยังมีเอกสารจดหมายเหตุที่กล่าวถึงนักเรียนทุนรัฐบาลอียิปต์ที่มีการระบุชื่อของนักเรียนหญิงที่ได้ทุนไปศึกษาที่ประเทศอียิปต์ ในจดหมายร้องเรียนเรื่องขอความช่วยเหลือทางขอเงินทุนการศึกษาเพิ่ม และจัดหาที่พักให้กับผู้ที่ยังไม่มีที่พัก จากคณะนักศึกษาทุนรัฐบาลถึง ฯพณฯ เอกอัครราชทูตไทย ประจำกรุงไคโร ในเอกสารฉบับนี้ระบุถึงนักเรียนทุนรัฐบาลที่ได้มาเรียนที่มหาวิทยาลัยอัล-อัซฮัร (Al Azhar) ที่ได้เซ็นต์ชื่อทำยเอกสาร จำนวน 2 รุ่น คือ รุ่นปี 2506-2507 จำนวน 9 คนและ รุ่นปี 2507-2508 จำนวน 15 คน โดยรุ่นที่ 2 นี้ได้ปรากฏชื่อผู้หญิง 1 คนที่เป็นนักเรียนทุนรัฐบาล คือ นางสาวรัชนีกร เป็นหาวัน ซึ่งเป็นรายชื่อผู้หญิงเพียงหนึ่งเดียวที่มีการบันทึกไว้ในว่าได้ทุนไปเรียนภาษาอาหรับประเภทมัธยมศึกษาเมื่อพยายามเสาะหาสอบถามสัมภาษณ์จากการลงพื้นที่ ได้ทราบว่านางสาวรัชนีกรมีพื้นเพเป็นคนจังหวัดยะลา ในขณะที่สมัครทุนไปนั้นเป็นนักเรียนของโรงเรียนธรรมวิทยามูลนิธิ โดยขอทุนไปเรียนภาษาอาหรับ และได้มีโอกาส

รูปนักศึกษาที่มหาวิทยาลัยอัล-อัซฮัร (ฝ่ายหญิง) ประเทศอียิปต์
ได้รับอนุเคราะห์ภาพถ่ายจากกะโรฮานติ

พูดคุยกับน้องสาวของเธอว่า และทราบว่าเขาไปทำงานและตั้งรกรากอยู่ที่ประเทศมาเลเซีย เช่นเดียวกับนักเรียนที่จบจากต่างประเทศที่หลายคนต้องทำงานและตั้งรกรากอยู่ต่างประเทศ เพราะในช่วงเวลานั้นรัฐบาลไม่รับรองวุฒิให้กับพวกเขา บางคนถูกเพ่งเล็งและกลัวว่าจะถูกกล่าวหาว่ามีความเกี่ยวข้องกับขบวนการแบ่งแยกดินแดน น้องสาวของเธอได้เล่าความทรงจำให้ฟังว่าพี่สาวได้ไปสอบสัมภาษณ์ทุนที่กรุงเทพมหานคร ตอนแรกผู้สัมภาษณ์ปฏิเสธที่จะไม่ให้ทุน เพราะไม่เคยมีผู้หญิงได้ทุนมาก่อน และไม่มีทุนสำหรับผู้หญิง พี่สาวของเธอจึงเดินทางไปหน้าต่างและบอกว่าถ้าหากไม่ได้ทุนจะกระโดดหน้าต่างลงไป ทำให้ผู้สัมภาษณ์ทุนยอมในที่สุด เมื่อเรียนจบจึงได้กลับมาที่ปัตตานีและทำงานเป็นครูสอนภาษาอาหรับจากนั้นแต่งงานและไปอยู่ที่ประเทศมาเลเซีย (สัมภาษณ์, วันที่ 24 ตุลาคม 2556)

การสืบเสาะร่องรอยผู้หญิงมุสลิมปาตานีในเอกสารจดหมายเหตุที่เกี่ยวข้องกับเส้นทางการศึกษาศูนย์ใหม่ นั้น ไม่มีเอกสารที่ระบุไว้โดยตรงซึ่งมักปนอยู่ในเอกสารจดหมายเหตุที่เป็นเรื่องราวอื่น ๆ หรือหากมีระบุก็ไม่มีความละเอียดที่จะทำให้เห็นมิติด้านที่เป็นประสบการณ์ชีวิตบุคคลในเส้นทางการศึกษา การปรากฏชื่อผู้หญิงในเอกสารจดหมายเหตุเพียงยืนยันว่าในพื้นที่แห่งนี้มีการเดินทางออกไปศึกษาและมีความพยายามที่จะพัฒนาการศึกษาสำหรับผู้หญิงมุสลิมปาตานีให้มีความก้าวหน้า และแสดงให้เห็นว่าเส้นทางการศึกษาศูนย์ใหม่ของพวกเขาเหล่านี้ในช่วงเวลานั้นไม่ได้มุ่งหน้าไปเรียนที่กรุงเทพมหานครเพียงอย่างเดียว แต่มุ่งหน้าไปสู่พื้นที่อื่น ๆ นอกประเทศด้วย อันเป็นผลมาจากประวัติศาสตร์การอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คน เครือข่ายทางศาสนา เครือญาติเชื้อชาติ และชาติพันธุ์ที่เป็นพลวัตและมีความ

นักเรียนที่สิงคโปร์ หนึ่งในนักเรียนหญิงในภาพนี้ มีผู้หญิงมุสลิม-ปาตานีรวมอยู่ด้วย
ได้รับอนุเคราะห์ภาพถ่ายจากนียัยเซาร ระเด่นอาหมัด

หลากหลายในพื้นที่แห่งนี้ ประกอบกับตามหลักคำสอนอิสลามที่เน้นการเรียนรู้ควบคู่กันทั้งทางโลกและทางธรรมทั้งหญิงและชาย ดังนั้น พ่อแม่คนมุสลิมที่มีความรู้ทางศาสนาจึงส่งเสริมให้ลูกสาวได้เรียนหนังสือ และการได้ออกไปเรียนของลูกสาวสิ่งหนึ่งที่เป็นเงื่อนไขสำคัญก็คือเป็นพื้นที่ที่เอื้อต่อการปฏิบัติศาสนกิจและไม่ทำให้ลูกสาวต้องแต่งงานกับคนที่ไม่ใช่มุสลิม ดังนั้น การไปยังพื้นที่ใกล้บ้านเกิด เช่น กลันตัน ปีนัง สิงคโปร์ จึงเป็นที่แรก ๆ ที่ผู้หญิงถูกส่งไปเรียน โดยพวกเขาจะถูกฝากฝังให้อยู่กับญาติหรืออยู่โรงเรียนสอนศาสนาอิสลามแบบประจำหรือบางคนอยู่ในความดูแลของพี่ชายที่ไปเรียนเช่นเดียวกับพวกเขา ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ไม่ได้ปรากฏในเอกสารจดหมายเหตุหรือเอกสารทางการอื่น ๆ ทั่วไป แต่ต้องอาศัยการบอกเล่า และการใช้เครื่องมือทางประวัติศาสตร์บอกเล่าในการแกะรอยเส้นทางการศึกษาของผู้หญิงเหล่านี้

ประวัติศาสตร์บอกเล่าเพื่อแกะรอย ประสบการณ์การศึกษาของผู้หญิงมาเลย์-มุสลิมปาตานี

ในการจะพบร่องรอยเส้นทางการศึกษาของผู้หญิง เนื่องจากปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นทางการน้อยมากที่จะบันทึกเกี่ยวกับการศึกษาของมุสลิมะฮ์ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะการเดินทางออกไปเรียนนอกพื้นที่ จึงต้องมีการใช้ประวัติศาสตร์บอกเล่า การอ้างอิงจากตัวบุคคลร่วมด้วยในการค้นหาชีวิตของพวกเขาผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อสร้างตัวตนและเรื่องราวของผู้หญิงมุสลิมปาตานีขึ้นมา ควบคู่กับการศึกษาจากเอกสารจดหมายเหตุเท่าที่มีปรากฏประวัติศาสตร์บอกเล่าให้เห็นมิติที่ซับซ้อนของบุคคลและเห็นเครือข่ายของผู้คนในแต่ละช่วงเวลา นอกจากนั้นยังเห็นปฏิสัมพันธ์ และความสัมพันธ์แบบข้ามพรมแดนของคนในพื้นที่แห่งนี้ ความเป็นเครือญาติ พี่น้อง รากเหง้าทางวัฒนธรรมที่มี

รากฐานทางประวัติศาสตร์อันยาวนานระหว่าง ปาตานีและพื้นที่ประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง ดังนั้น การให้ความสำคัญกับกรอบคิดในการอ่านเอกสาร ของผู้หญิงควบคู่ไปกับประวัติศาสตร์บอกเล่าจึงมีส่วนช่วยก่อรูปชีวิตและตัวตนของผู้หญิงได้อีกทางหนึ่ง

จากการสัมภาษณ์ในแนวทางประวัติศาสตร์ ส่วนบุคคลในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทำให้รู้ว่าผู้หญิงมุสลิมเริ่มแรกที่ได้ออกไปเรียน ในต่างประเทศนั้น เพื่อมุ่งหมายให้ได้เรียนทั้งสาย ศาสนาและสามัญ เพราะในขณะนั้นในจังหวัด ปัตตานี ยะลา และนราธิวาสยังไม่มีมัธยมศึกษา ดังนั้น หากส่งไปเรียนโรงเรียนของรัฐบาลก็จะได้แต่สายสามัญ หากส่งไปเรียนที่ปอเนาะก็ไม่สะดวก แก่ถูกผู้หญิง และปอเนาะส่วนมากในช่วงเวลานั้น ห่างไกลจากชุมชน และไม่นิยมส่งลูกผู้หญิงไปเรียน

ผู้หญิงมุสลิมที่มีโอกาสออกไปเรียนนอก พื้นที่ในยุคแรก คือ กลุ่มชนชั้นสูง พ่อค้า ลูกหลาน เจ้าเมือง ข้าราชการ โดยส่งไปเรียนที่สิงคโปร์ ปีนัง หากเป็นลูกหลานผู้รู้ศาสนา หรือเชื้อสายเจ้าเมือง จะส่งไปเรียนที่กัลันตัน ประเทศมาเลเซีย ซึ่งมี พรหมแดนติดกับอำเภอสุไหงโกลก โดยโรงเรียนที่เป็นที่นิยมในขณะนั้น คือ โรงเรียนนาอิม ลิบานาด โกตาบารู และ มะฮัดดีชานีเยห์ ปาเซร์ ปูเตหฺร์ ร่องรอยประสบการณ์ดังกล่าวนี้มาจากประวัติศาสตร์ ส่วนบุคคลที่บอกเล่าโดยผู้หญิงมาเลย์-มุสลิม 2 ท่าน ที่คนหนึ่งมาจากครอบครัวเชื้อสายเจ้าเมืองเก่าที่อพยพโยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานในอำเภอปาเซร์

ปูเตหฺร์ด้วยเหตุผลทางการเมืองและอีกคนจาก ครอบครัวผู้รู้ทางศาสนาที่ภูมิหลังดั้งเดิมผู้เป็นพ่อ ของเธออพยพโยกย้ายจากสาเหตุทางการเมือง ภายใต้อาณานิคมดัตช์ที่เกาะสุมาตราอินโดนีเซีย พ่อของเธอเป็นคนมีนังกาบาวที่มีความรู้ทาง ศาสนาเป็นอย่างดี

สิ่งที่เสริมให้ประวัติศาสตร์ส่วนบุคคลนี้มี คุณค่านอกจากความทรงจำและคำบอกเล่าก็คือ ภาพถ่าย ที่ยังคงหลงเหลือและทำหน้าที่เป็น ประจักษ์พยานอันสำคัญต่อการออกเดินทางของ ผู้หญิงมาเลย์-มุสลิมยุคแรกที่เป็นแรงบันดาลใจ ให้กับมุสลิมมะฮฺรูนหลังได้ออกเดินทางบน เส้นทางการศึกษาเช่นเดียวกัน และเป็นตัวอย่าง ให้กับชุมชนมุสลิมสมัยนั้นกล้าส่งลูกสาวไปเรียน นอกชุมชนและหมู่บ้านด้วย

อุสตาซหะอัสมะ: ตาสนาฟ ครูสอนศาสนา ผู้หญิงคนแรกของโรงเรียนสตรีอิสลาม วิทยาลัยมุลินี² จังหวัดยะลา

อุสตาซหะอัสมะมีเชื้อสายมีนังกาบาว เกิดที่ นครศรีธรรมราช แต่อาศัยอยู่ที่ยะลามาครั้งก่อนชีวิต โดยการเป็นครูสอนศาสนาที่โรงเรียนสตรีอิสลาม วิทยาลัยมุลินี จังหวัดยะลา เป็นลูกสาวของหะยี อะหมัด ลูฎฟี³ ซึ่งปรากฏชื่อนี้จากเอกสาร จดหมายเหตุ ที่เป็นจดหมายจากรัฐบาลอาณานิคม ดัตช์ให้ตรวจสอบองค์กรมุสลิมในประเทศไทย⁴ และพบเรื่องราวเพิ่มเติมในวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก

² โรงเรียนสตรีอิสลามวิทยาลัยมุลินี ก่อตั้งเมื่อ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2507 โดยนายหะยีฮารุน สุหลงตั้งอยู่ตรงข้ามโรงเรียน ธรรมวิทยาลัยมุลินี ครูใหญ่คนแรกคือ นายสุรินทร์ ตาสนาฟ ซึ่งมีพื้นเพเป็นคนจังหวัดนครศรีธรรมราช

³ วารสารทางนำเคยสัมภาษณ์ท่านเมื่อครั้งมีชีวิตอยู่ในชื่อ “ครูอะหมัด ลูฎฟี กับแบบอย่างที่ยังไม่ตาย” ตีพิมพ์เมื่อประมาณ พ.ศ. 2531

⁴ เอกสารหอจดหมายเหตุ กต.56/21 เรื่องสมาคมชาวมุสลิมในสยาม (2474-2478) ซึ่งหนึ่งในเอกสารมีจดหมายถึงปลัด ทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476 ซึ่งรายงานว่า เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2476 อุพูตอังกฤษได้ มาที่กระทรวงต่างประเทศและได้ทำสำเนาเอกสารข้อความเรื่องราวของสมาคมชาวมุสลิม Persatuan Muslim Indonesia และบุคคลสำคัญ ๆ ของสมาคมนี้ที่รัฐบาลดัตช์ติดตามตัวอยู่ โดยปรากฏชื่อ อะหมัด วาฮาบ และอะหมัด ลูฎฟี รวมอยู่ด้วย

(บน) ครูอันยาและลูกชายมาเยี่ยมอุสตะชะห์อัสมะ ศาสนภาพ ที่ จ. ยะลา
(ล่าง) นักเรียนหญิงและครูใหญ่มะฮัดดีซานิยะห์ ปาเซะร์ปูเตะห์ กลันตัน
ได้รับความอนุเคราะห์ภาพถ่ายจากอุตามะห์อัสมะ ศาสนภาพ

ของเรย์มอน สกูปิน (Raymond Scupin) ชื่อ *“Thai muslims in Bangkok: Islam and modernization in a buddhist society, (1978)”* ที่พูดถึงการปฏิรูปอิสลามสมัยใหม่ในกรุงเทพฯ ที่เริ่มมาจากหะยีอาหมัด วาฮาบ⁵ ที่หลบหนีจากการปกครองของอาณานิคมดัตช์มาอาศัยอยู่ในประเทศไทย โดยอุสตาซหะยีอาหมัด วาฮาบเป็นคน

มินังกาบาว (Minangkabau) เช่นเดียวกับคุณพ่อเธอ หลังเรียนศาสนาจบกลับมาจากมัทกะฮ์ไม่สามารถเข้าประเทศได้เพราะในตอนนั้นอาณานิคมดัตช์ปกครองอยู่ เลยเบนเข็มมาอาศัยอยู่ที่ประเทศไทย และมาขึ้นฝั่งที่ “บางกอกต๊อก”⁶ โดยคุณพ่อของอาจารย์ได้พบกับคุณแม่ซึ่งอาศัยอยู่ในย่านสี่แยกตลาดแขก จังหวัดนครศรีธรรมราช และได้แต่งงาน

⁵ วิทยานิพนธ์ของเรย์มอน สกูปิน ระบุว่า หะยีอาหมัด วาฮาบ ลี้ภัยทางการเมืองอินโดนีเซีย โดยถูกเนรเทศโดยรัฐบาลดัตช์ ก่อนที่เขาจะอพยพมาที่กรุงเทพฯ วาฮาบอยู่ในมัทกะฮ์เป็นเวลายาวนานในฐานะนักเรียน และได้รับอิทธิพลแนวคิดปฏิบัติทางศาสนาตามแบบสายปฏิรูป ผู้นำทางความคิด คือ มุฮัมหมัด อับดุล (Muhammad Abduh) เมื่อเสียชีวิต ลูกศิษย์คือ รัสดี รีด (Rashid Rid) ได้เผยแพร่แนวความคิดของเขาผ่านการก่อตั้งวารสาร Al-Manar ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อกลุ่มมุสลิมมาเลย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเป็นแรงผลักดันให้เกิดการริเริ่มวารสารอิสลามสมัยใหม่ที่มีชื่อว่า Al-Imam โดยเกิดขึ้นในปี 1906 ที่ประเทศสิงคโปร์ เพื่อเผยแพร่แนวความคิดสายปฏิรูป เช่นเดียวกับในประเทศอินโดนีเซีย ที่ Al-Manar เป็นสิ่งที่เปี่ยมแรงบันดาลใจให้ก่อตั้ง Muhammadijah organization, Persatuan Islam และ Sereket Islam กลุ่มอิสลามสายปฏิรูปในอินโดนีเซีย

⁶ จากการสัมภาษณ์ คุณม้วย หลานสาวของเซคอะหมัด วาฮาบ เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2553 และเรียบเรียงจากหนังสือ “ย้อนรอยสุเหร่าเก่า” (มูรีด ทิมะเสน, 2547: 21-25), “100 ปี ราชการุญ” (กุสุมา รัชมณี, 2550: 78-92), พรรณี บัวเล็ก. “ชุมชนมุสลิมบางคอกแหลม.” เมืองโบราณ ปีที่ 38 ฉบับที่ 4 ตุลาคม-ธันวาคม 2555 หน้า 25-33. ได้ความว่า เซค อะหมัด วาฮาบ เป็นชาวมินังกาบาว เกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย เมื่อเรียนจบที่สถาบันการศึกษาอันเก่าแก่ เปอซันเตริน ชั้นสูงสุด ได้เดินทางไปมัทกะฮ์ เพื่อทำฮัจย์ แล้วศึกษาศาสนาต่อที่นั่น เมื่อเรียนจบกลับมาแล้วไม่สามารถเข้าประเทศได้ เพราะขณะนั้นประเทศอินโดนีเซียถูกยึดครองโดยรัฐบาลดัตช์ ท่านต่อต้านอาณานิคมดัตช์จึงหลบหนีเข้ามาประเทศไทยในช่วงราวปี พ.ศ. 2450 ซึ่งขณะนั้นท่านมีอายุ 18 ปี เมื่อมาถึงกรุงเทพฯ ท่านได้ขึ้นฝั่งที่ “บางกอกต๊อก” แถวยานนาวา ได้อาศัยอยู่ที่มัสยิดอัลสละฟียะห์ บางคอกแหลมก่อน โดยได้ช่วยงานสุเหร่าจิปาละ ได้แก่ รับหน้าที่เป็นเด็กชงชา ชงกาแฟให้ผู้ใหญ่ผู้ใหญ่ วันหนึ่ง ขณะที่ครุคนหนึ่งกำลังสอนอัล-กุรอาน ซึ่งท่านวาฮาบกำลังนอนเล่นอยู่บริเวณนั้นก็บอกรับครุท่านนั้นว่า ที่ครุอ่านเมื่อกี้ผิด ที่ถูกต้องอ่านแบบนี้ โตะครุใหญ่ที่นั่นจึงได้สอบถามพูดคุยกับท่านเป็นภาษายาวี แล้วจึงทราบว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ศาสนาเป็นอย่างดี โตะครุบอกว่า “เด็กคนนี้ทักว่าอันอ่านผิด เขาเป็นใคร ให้เก็บไว้ คนนี้น่าจะพิเศษ” จึงส่งท่านไปเป็นครุสอนศาสนาที่บางกอกน้อย เพราะที่นั่น ส่วนมากเป็นแขกนอก มีคนรู้ภาษาอาหรับมาก เป็นแหล่งวิชาการอิสลาม ผู้รู้ทางศาสนาล้วนไปรวมกันอยู่ที่นี่

ใน พ.ศ. 2461 เซคอะหมัด วาฮาบถูกเสนอแต่งตั้งเป็นครุใหญ่โรงเรียนราชการุญ (โรงเรียนแห่งนี้ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2450 และมีการเปิดโรงเรียนอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2453 ถือเป็นโรงเรียนสอนศาสนาแบบสมัยใหม่แห่งแรกของประเทศไทย โดยมีการสอนทั้งสายสามัญและศาสนา ตั้งขึ้นมาเพื่อให้ความรู้แก่บุตรหลานมุสลิม) อย่างไรก็ตามกระทรวงธรรมการไม่อนุมัติ โดยตอบว่าครุใหญ่ที่เสนอไปนั้น “มีความรู้เป็นครุใหญ่โรงเรียนราชการุญไม่ได้” และได้แนะนำให้โรงเรียนหาครุไทยมาเป็นครุใหญ่ (ตามเหตุผลนี้น่าจะเป็นเพราะครุใหญ่ที่เสนอไปนั้นมิได้มีสัญชาติไทย บังคับฮอลันดา และเรื่องวุฒิการศึกษาอาจขัดกับพระราชบัญญัติโรงเรียนราชการุญ ที่มีการประกาศใช้เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2461) ตลอดชีวิตของ เซคอะหมัด วาฮาบได้ทำหน้าที่เป็นครุสอนศาสนาในย่านบางกอกน้อย โดยนำแนวทางสุนนะห์มาเผยแพร่ ซึ่งได้รับการต่อต้านไม่เห็นด้วยในระยะต้น แต่ต่อมาก็เป็นที่ยอมรับและเผยแพร่ออกไปยังวงกว้างในชุมชนมุสลิมต่าง ๆ อาทิ ชาวมุสลิมคลองแสนแสบ แปดริ้ว หนองจอก ทั้งครุ ราชการุญบูรณะ คลอง 17 คลอง 19 คลอง 22 คลองตะเคียน เป็นต้น มัสยิดหลวง อันซอริซุนนะฮ์ บางกอกน้อย จึงกลายเป็นแหล่งเผยแพร่แนวทางวะฮาบี มีการจัดตั้ง “อัล-อิสลาห์” ทำหน้าที่เผยแพร่หลักการศาสนาของสายสุนนะห์ มีการออกเอกสาร วารสารประจำที่เป็นภาษาไทย ได้รับความสนใจในหมู่มุสลิมอย่างกว้างขวาง นอกจากนั้น ท่านยังก่อตั้งสมาคม “อัล-อัศละฟียะฮ์” ขึ้นที่มัสยิดอัลอะดิกขึ้นด้วย เซคอะหมัด วาฮาบ ได้เสียชีวิตในวันอังคารที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2509 รวมอายุประมาณ 83 ปี โดยได้ทำการเผยแพร่ศาสนาตามแนวทางสุนนะห์ในประเทศไทยมากกว่า 60 ปี แม้อยู่ในประเทศไทยมาอย่างยาวนานแต่ไม่เคยเปลี่ยนสัญชาติเลย

กัน คุณตาของอุสตาซะห์มาจากมะละกา ส่วนคุณยายเป็นคนเคดะห์ และตั้งรกรากทำมาค้าขายอยู่ที่นครศรีธรรมราช อุสตาซะห์อัสมะเป็นลูกคนโต ดังนั้นจึงมีความใกล้ชิดกับพ่อและพ่อก็คาดหวังจะให้เรียนด้านศาสนา ในขณะที่น้อง ๆ ทุกคนเรียนสายสามัญ เนื่องจากความต้องการของแต่ละคนด้วย เมื่อโตขึ้นหะยีอาหมัด ลุกูฟีจึงมีความคิดที่จะส่งอุสตาซะห์ไปเรียนศาสนาที่โรงเรียนบ้านเกิดที่บูกิตเต็นยี (Bukittinggi)⁷ เกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย แต่ต้องเปลี่ยนแผนเพราะหะยีอาหมัดไม่สามารถกลับไปประเทศบ้านเกิดตัวเองได้ ทำให้อุสตาซะห์ต้องมาเรียนที่โรงเรียนมะฮัดดีดานียะห์ ปาเซะร์ปูเตะห์ ซึ่งเป็นโรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม ผู้หญิง โรงเรียนแรกของมาเลเซียเลยก็ว่าได้ แต่ตั้งอยู่ที่รัฐกลันตัน โดยโรงเรียนแห่งนี้มีครูใหญ่เป็นผู้หญิงที่มีเชื้อสายมิงกาวาบเช่นกัน และเรียนจบที่โรงเรียนดินียะห์ บุตรี ปาดัง สุมาตราตะวันตก ซึ่งเป็นโรงเรียนสอนศาสนาผู้อิสลามหญิงแห่งแรกของอินโดนีเซียเช่นเดียวกันหรือกล่าวได้ว่าเป็นแห่งแรกในโลก เพราะเป็นตัวอย่างให้มหาวิทยาลัยอัล-อัซฮัรนำไปเป็นตัวอย่างในการสร้างการเรียนการสอนฝ่ายหญิงขึ้น หลังจากอธิการบดีของมหาวิทยาลัยแห่งนี้ เซคอับลดุลเราะห์มาน ทัจัจ (Syeikh Abdurrahman Taj) มาดูงานที่โรงเรียนดินียะห์ บุตรี ใน พ.ศ. 2498 และยังเชิญให้ระฮัมะฮ์เอล ญูสลิฎะฮ์ ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งโรงเรียนแห่งนี้ไปเยือนมหาวิทยาลัยอัล-อัซฮัรหลังจากนั้นมหาวิทยาลัย

อัล-อัซฮัร ได้เปิดการเรียนการสอนฝ่ายหญิงขึ้น ใน พ.ศ. 2505 (Fairoz Bin Ahmad, Mohamed, 2010, p. 81)

ดังนั้น โดยภูมิหลังครอบครัวที่มีคุณพ่อเป็นผู้รู้ศาสนาเชื้อสายมิงกาวาบที่มีเครือข่ายคนรู้จักทั้งในอินโดนีเซียและมาเลเซีย ทำให้อุสตาซะห์มีโอกาสและได้รับการสนับสนุนให้เรียนทางศาสนา ทั้งที่ในช่วงเวลานั้น ผู้หญิงมุสลิมในรุ่นเดียวกันยังไม่มีใครได้เรียนศาสนาขั้นสูงและเรียนในระบบ ลุกูฟีมัตราซะฮ์ในต่างประเทศแบบเดียวกับอุสตาซะห์ส่วนมากจะเน้นไปที่การเรียนสายสามัญในโรงเรียนรัฐบาล หรือไม่ก็ส่งไปเรียนยังโรงเรียนราชการครูที่บางกอกน้อย ซึ่งครอบครัวมุสลิมที่มีฐานะจากจังหวัดภาคใต้และภาคอื่น ๆ ของประเทศนิยมส่งบุตรสาวไปเรียนที่นั่น เพราะรับนักเรียนประจำด้วย มีการสอนทั้งสายสามัญและศาสนา นอกจากนี้ ยังแสดงให้เห็นว่าอุสตาซะห์มาจากครอบครัวผู้นำศาสนาสายปฏิรูปที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาศาสนาแก่ทั้งเด็กผู้หญิงและผู้ชายซึ่งในจังหวัดนครศรีธรรมราช หะยีอาหมัด ลุกูฟี ก็ถือเป็นโต๊ะครูสอนศาสนาคนสำคัญที่เผยแพร่แนวคิดสายปฏิรูป⁸ โดยเป็นศิษย์ของหะยีอะหมัด วาฮาบที่เผยแพร่แนวคิดนี้อยู่ในกรุงเทพมหานคร

นอกจากนั้นแล้ว ในช่วงเวลาที่อุสตาซะห์ศึกษาอยู่ที่ปาเซะร์ปูเตะห์ ยังเป็นช่วงเวลาที่นายแช่มพรหมยงค์ จุฬาราชมนตรีสายสุหนี่คนแรกของไทยได้มาลี้ภัยทางการเมืองที่นั่นด้วย โดยนายแช่ม

⁷ แปลว่าภูเขาสูง ตั้งอยู่ใกล้กับบันดิง บันจาเร่ เมืองหลวงของสุมาตราตะวันตก

⁸ สุเหร่าวัดคิดหรือมัสยิดดุสลาม ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าวัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช จากการสัมภาษณ์นิหมามเผ่าไทย (31 มีนาคม 2556) ลูกเขยของเซคอะหมัด วาฮาบ ได้บอกเล่าประวัติของสุเหร่าวัดคิดแห่งนี้ให้ฟังว่า เดิมมีผู้อุทิศ (ซึ่งเป็นเครือญาติกันประมาณ 4 คน) ได้อุทิศที่ดินให้สร้างเป็นมัสยิด แต่ถูกปล้นยิวให้รกร้าง เมื่ออะหมัด ลุกูฟีสอนศาสนา ได้มาใช้สถานที่แห่งนี้สอน เนื่องจากมีคนมาเรียนด้วยจำนวนมาก พื้นที่ที่บ้านรองรับไม่พอ จึงมีคนแนะนำให้นำมาสอนที่มัสยิดแห่งนี้ โดยลูกศิษย์ลูกหาได้ช่วยกันถางหญ้าที่ขึ้นรกและทำความสะอาด ที่ชื่อวัดคิด เพราะแต่เดิมเป็นที่รวมของแรงงานที่ถูกกวาดต้อนมาจากไทรบุรี มักมีการคิดหรือกันที่บริเวณแห่งนี้ ซึ่งเป็นที่ละหมาดของคนมุสลิมด้วย แต่ชาวบ้านไม่รู้จักรหัสยิดจึงเรียกว่าวัดคิด และกลายมาเป็นสุเหร่าวัดคิดหรือมัสยิดดุสลามจนปัจจุบันนี้

อุस्ताชะห์กุฟาติเมาะห์ถ่ายรูปกับตัวน สุวรรณศาสน์ จุฬาราชมนตรี และคุณหญิงสมร ภูมิณรงค์
ได้รับความอนุเคราะห์ภาพจากกุฟาติเมาะห์ นิเซ็ง

อาศัยอยู่ที่นี้กว่า 20 ปีก่อนที่รัฐบาลจะเชิญตัวกลับประเทศไทย โดยอุस्ताชะห์อัสมะยังได้สัมผัสช่วงเวลาที่ท่านได้รู้จักและไปมาหาสู่ครอบครัวของนายแหม่ม พรหมยงค์ นอกจากนี้ ก่อนที่จะมาเรียนที่ปาเซะร์ปูเตะห์ อุस्ताชะห์ยังมีประสบการณ์ได้พบเห็นช่วงเวลาที่ยะฮ์สุหลง อับดุลกาเดร์ โต๊ะมีนา ถูกนำไปขึ้นศาลและคุมขังที่ศาลจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยยะฮ์อาหมัด ลูฎฟี พ่อของอุस्ताชะห์เป็นผู้มีส่วนช่วยเหลือครอบครัวของยะฮ์สุหลงที่ติดตามไปดูแลระหว่างติดคุก

ประสบการณ์ของอุस्ताชะห์อัสมะทำให้เห็นการอพยพเคลื่อนย้ายของคนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้และมุสลิมในโลกมาเลย์ด้วยเหตุผลทางการเมือง ดังที่จะเล่าให้เห็นชัดมากยิ่งขึ้นผ่านประสบการณ์ของมุสลิมมะฮฺคนที่สองที่เรียนที่โรงเรียนชานีเยะห์ ปาเซะร์ปูเตะห์ ในช่วงเวลาเดียวกับอุस्ताชะห์อัสมะ

อุस्ताชะห์กุฟาติเมาะห์ นิเซ็ง
ครูสอนศาสนาหุกุมิงคนแรกของ
โรงเรียนอัดด็รกีเยะห์ อิสลามียะห์ หราอิवास

อุस्ताชะห์กุฟาติเมาะห์ มาจากครอบครัวและเครือญาติที่มีเชื้อสายเจ้าเมืองสายบุรี โดยอุस्ताชะห์เล่าว่าสายตระกูลมาจากอินโดนีเซีย ซึ่งอาจารย์ไม่รู้รายละเอียดมากนัก เมื่อจบ ป.4 ภาคบังคับแม่ให้ไปอยู่กับพี่สาวที่แต่งงานไปอยู่ที่ปาเซะร์ปูเตะห์ อุस्ताชะห์เล่าว่าคนแถวนี้คือสายบุรีและยิ่งอพยพไปอยู่ปาเซะร์ปูเตะห์เป็นจำนวนมากเมื่อเกิดนโยบายการปกครองแบบแข็งกร้าวสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามและเกิดเหตุการณ์ดุซงญอเมื่อ พ.ศ. 2491 เครือญาติของอุस्ताชะห์ก็อพยพไปอยู่ที่นั่นหลายคน ร่องรอยของการอพยพของคนมุสลิมจากสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีให้เห็นในปัจจุบันนี้ คือ ที่ตั้งของโรงหนังรามมาและโรงหนังปัตตานี ที่สร้างขึ้นมาในเวลาไล่เลี่ยกัน โรงหนัง

กุฟาดิเมาะห์ คณะครู นักเรียน โรงเรียนอัสตดร์กียะห์ อิสลามียะห์
ส่งเพื่อนนักเรียนที่ได้รับทุนไปศึกษาต่อต่างประเทศ
ได้รับความอนุเคราะห์ภาพจากกุฟาดิเมาะห์ นิเซ็ง

รามาสรางโดยเครือญาติและเชื้อสายเจ้าเมืองจากปัตตานี ส่วนโรงหนังปัตตานีสร้างโดยคนที่อพยพมาจากอำเภอยะรัง สร้างในปี พ.ศ. 2500 และเปิดดำเนินการใน พ.ศ. 2505 ในช่วงเวลานั้นธุรกิจภาพยนตร์กำลังเฟื่องฟู โดยรับมาฉายจากบริษัทที่สิงคโปร์

หลังจากเรียนจบจากที่นี่ อุตสาหกรรมก็ได้ไปเรียนต่อที่โรงเรียนอัลมัสนีย์ ที่ปีนัง ซึ่งเป็นโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามสมัยใหม่แบบเดียวกับที่ปาเซะร์ปูเตะห์ มีการแยกโรงเรียนผู้หญิงและโรงเรียนผู้ชาย แม้จะเปลี่ยนโรงเรียนอุตสาหกรรมก็ยังเรียนศาสนาเช่นเดิม เพราะเห็นว่าอย่างไรความรู้ทางศาสนาก็ต้องได้ใช้ในชีวิตประจำวัน บรรยากาศการเรียนศาสนาในสมัยนั้น ยังไม่เน้นปฏิบัติ แต่เน้นเรียนเพื่อรู้หลักศาสนา โดยการสอนศาสนาหรือความต้องการรู้ศาสนายังไม่กระจายสู่คนภายนอกมากนัก การคลุมผมจึงไม่ได้เคร่งครัด ทำให้อุตสาหกรรมยังแต่งตัวตามสมัยนิยม แม้กลับมาเป็นครูสอนศาสนาที่โรงเรียนอัสตอร์ก็ยะห์แล้วก็ตาม

อุตสาหกรรมก็พาดีเมะห์และอุตสาหกรรมอิสมาเอือได้ว่าเป็นครูสอนศาสนารุ่นบุกเบิกของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประวัติศาสตร์ส่วนบุคคลที่บอกเล่าผ่านความทรงจำและประสบการณ์ชีวิตของอุตสาหกรรมทั้งสองได้เสริมข้อมูลเอกสารจดหมายเหตุให้มีชีวิตชีวาและมองเห็นรายละเอียดชีวิตของผู้หญิงที่เดินทางออกไปศึกษาในพื้นที่อื่นมากขึ้น และทำให้เราเห็นร่องรอยพัฒนาการการศึกษาสำหรับผู้หญิงในโลกมาเลยในอดีตและการเคลื่อนย้ายอพยพของผู้คน นอกจากนี้ จากประสบการณ์ของทั้งสองท่านทำให้มองเห็นบทบาทของผู้หญิงมุสลิมในประวัติศาสตร์การศึกษาในช่วงระยะบุกเบิกของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในพื้นที่อีกด้วย โดยทั้งหมดนี้ทำให้เห็นว่าเอกสารจดหมายเหตุและประวัติศาสตร์บอกเล่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่ทำให้ชีวิตผู้หญิงที่ถูกปิดช่องทางประวัติศาสตร์ได้เผลอฟื้นขึ้นมา ซึ่งอีกด้านหนึ่งคือมุมมองของการศึกษาประวัติศาสตร์ในแนวสตรีนิยมนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

Fairoz Bin Ahmad, Mohamed. (2010). "Orientalism and Integrative History: A Study of an Early 20th Century Islamic Periodical in Singapore." Unpublished PhD Thesis in Master of Social Science Department of Sociology National University of Singapore.

เอกสารจดหมายเหตุ

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กต.43.31/26 จดหมายจาก คณะนักศึกษามหาวิทยาลัย (พ.ศ.2507)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กต.43.2/82 งบประมาณใช้จ่ายในการดูแลนักเรียนไทยในซาอุดีอาระเบีย (พ.ศ. 2505-2509) รายชื่อนักเรียนไทยในประเทศซาอุดีอาระเบีย สรุจเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม 2509

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กต. 56/21 เรื่องสมาคมอิสลามในสยาม (พ.ศ. 2474-2478)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ศธ. 51.9/7 ตั้งโรงเรียนสตรีที่มณฑลปัตตานี (17 สิงหาคม- 12 กันยายน 2456)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กต.43.31/26 จดหมายจาก คณะนักศึกษามหาวิทยาลัย (พ.ศ.2507)

สัมภาษณ์บุคคล

สัมภาษณ์คุณม้วย หลานของเชคอะหมัด วาฮาบ วันที่ 23 กรกฎาคม 2553

สัมภาษณ์อุสตาซหะยีอัสมะ ศาสนภาพ วันที่ 16 มีนาคม 2556

สัมภาษณ์วีรชณี เบ็ญหาวัน วันที่ 24 ตุลาคม 2556

สัมภาษณ์อุสตาซหะยีฟาติมะห์ นิเซ็ง วันที่ 7 พฤศจิกายน 2556

สัมภาษณ์ทายาทเจ้าของโรงหนังปัตตานีที่ปาเซะรุ๊ปเตะห์ วันที่ 26 มิถุนายน 2557

ข้อมูลสารสนเทศ

ฝั่งครอบครัวพระยาเดชาอนุชิตฯ สืบค้นจาก

<http://www.bunnag.in.th/pdf/a042.pdf>

กระทู้หัวข้อ "ท่านใดทราบประวัติคุณหญิงหม่อมบ้าง" สืบค้นจาก

<http://topicstock.pantip.com/library/>

topicstock/2011/08/K11004530/K11004530.html

ประวัติโรงเรียนเดชะปัตตนยานุกูล สืบค้นจาก

http://decha.ac.th/?page_id=137

รายงานผลการดำเนินงาน หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

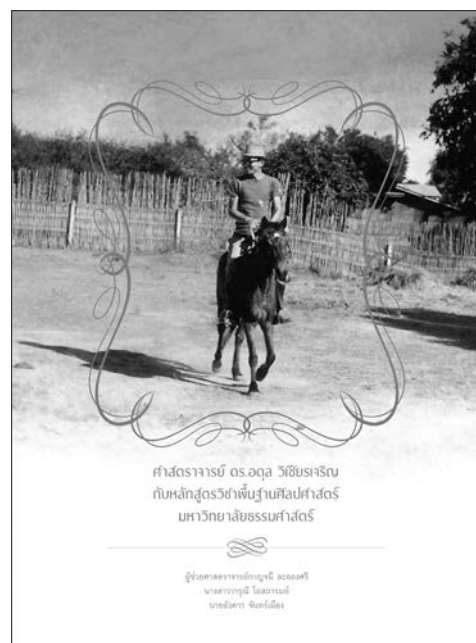
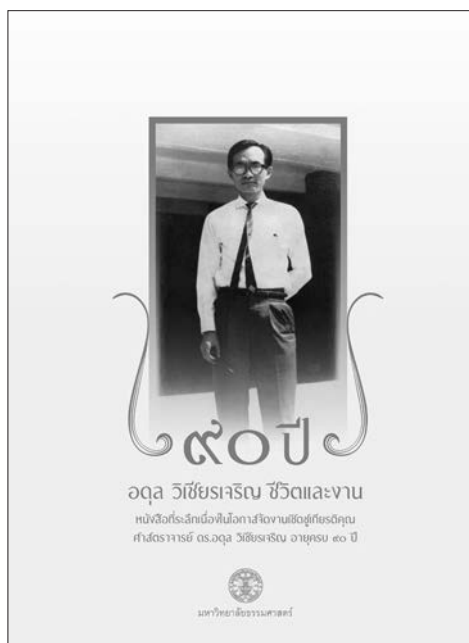
(เมษายน 2559 – มีนาคม 2560)

หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้รับมอบหมายภาระงานด้านการจัดการเอกสารและจดหมายเหตุ ตลอดจนครอบคลุมงานด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยด้วย ซึ่งสอดคล้องกับหลักยุทธศาสตร์แผนการพัฒนาระบบอุดมศึกษา ประกอบด้วยภาระงาน 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 การจัดการจดหมายเหตุและเอกสาร การจัดทำสิ่งพิมพ์เผยแพร่ การจัดกิจกรรมทางวิชาการในเรื่องที่เกี่ยวข้อง การจัดแสดงนิทรรศการ

ชั่วคราว ส่วนที่ 2 ได้แก่ นิทรรศการถาวร 2 ห้อง คือ ห้องอนุสรณ์สถานปรีดี พนมยงค์ และหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ภาระงานและกิจกรรมตั้งแต่เดือน มีนาคม 2559 – มีนาคม 2560 มีดังนี้

1. งานให้บริการเอกสาร เยี่ยมชม ห้องจัดแสดง ประเมินคุณค่าเอกสาร และรับมอบเอกสาร

ลำดับ	ลักษณะงาน	จำนวน
1	ผู้ใช้บริการเอกสาร	85 คน
2	ผู้เยี่ยมชมห้องอนุสรณ์สถานปรีดี พนมยงค์ และหอประวัติศาสตร์ฯ	400 คน
3	ประเมินคุณค่าเอกสาร	68,881 แฟ้ม
4	รับมอบเอกสาร	677 รายการ
5	ให้บริการข้อมูลผ่านเว็บไซต์	919 ครั้ง
6	ศึกษาดูงานหอจดหมายเหตุ	4 คน

(ซ้าย) หนังสือ 71 ปี วันสันติภาพไทย

(กลาง) 90 ปี อุดล วิเชียรเจริญ ชีวิตและงาน หนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสจัดงาน

เชิดชูเกียรติคุณ ศาสตราจารย์ ดร.อตุล วิเชียรเจริญ อายุครบ 90 ปี

(ขวา) ศาสตราจารย์ ดร.อตุล วิเชียรเจริญ กับหลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

2. การจัดทำสิ่งพิมพ์เผยแพร่

2.1 จัดพิมพ์จุลสารหรือจดหมายเหตุนิตยสารฉบับที่ 20 จำนวน 2,000 เล่ม เป็นสิ่งพิมพ์เผยแพร่องค์ความรู้ทางจดหมายเหตุ และหลักฐานข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และรายงานกิจกรรมของจดหมายเหตุฯ กำหนดเผยแพร่ในวันที่ 11 พฤษภาคม ของทุกปี เผยแพร่ให้ผู้บริหารมหาวิทยาลัย คณะ สำนัก สถาบัน และหน่วยงานอิสระ ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาทั่วประเทศ จดหมายเหตุและศูนย์เอกสารในเครือข่าย สื่อมวลชนสายการศึกษา ศิลปวัฒนธรรม และผู้มีอุปการคุณต่อจดหมายเหตุฯ

2.2 จัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกครบรอบวันสันติภาพไทย ปีที่ 71 จำนวน 1,000 เล่ม โดยนำเนื้อหาการจัดเสวนาวิชาการในปีที่ผ่านมา นำมาจัดพิมพ์เผยแพร่ เพื่อบันทึกไว้เป็นหลักฐานการทำงานวิชาการในแต่ละปี เผยแพร่ในงานสัมมนาของทุกปี และส่งไปยังห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาทั่วประเทศ จดหมายเหตุและศูนย์เอกสารในเครือข่าย สื่อมวลชนสายการศึกษา และศิลปวัฒนธรรม และผู้มีอุปการคุณต่อจดหมายเหตุฯ

2.3 จัดพิมพ์หนังสือในงานครบรอบ 90 ปี ศาสตราจารย์ ดร.อตุล วิเชียรเจริญ เผยแพร่หนังสือ 2 เล่ม คือ “90 ปี อุดล วิเชียรเจริญ ชีวิตและงาน หนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสจัดงาน

หนังสือที่แคนเตอร์ลงทะเบียนในวันเปิดงานวันที่ 11 กันยายน 2559
ณ ห้องโถงยู 1 หอสมุดแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เชิดชูเกียรติคุณ ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ อายุครบ 90 ปี” โดย อาจารย์กิตติพงศ์ กมลธรรมวงศ์ และ “ศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ กับ หลักสูตรวิชาพื้นฐานศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” โดยมีวิจิัย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กาญจน์ ละอองศรี จำนวนพิมพ์ปกละ 1,000 เล่ม จัดเผยแพร่ให้ หอสมุดสถาบันอุดมศึกษา ศิษย์เก่า และผู้มาร่วมงานเชิดชูเกียรติศาสตราจารย์ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ในวันที่ 11 กันยายน 2559

3. งานจัดเรียงและจัดทำบัญชี ช่วยดันรูปภาพ

จัดทำบัญชีช่วยดันรูปภาพส่วนบุคคล นาย ปรีดี-ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ จำนวน 10,000 รูป เสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้ว สามารถสืบค้นผ่านบัญชีช่วยค้นได้

4. งานที่กำลังดำเนินการดำเนินการ ตั้งแต่ปี 2559-2561

โครงการระบบสื่อสาระออนไลน์
จดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่ออาคาร
อุทยาน 100 ปี ศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์
ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต ซึ่ง
หอจดหมายเหตุฯ ได้รับจัดสรรพื้นที่ทำการและ
คลังเอกสารรวมประมาณ 2,000 ตารางเมตร
โดยมีแผนจะย้ายสำนักงานและเอกสารใน
ปี 2561 เมื่อจัดสร้างอาคารแล้วเสร็จ โครงการ
ระบบสื่อสาระออนไลน์จดหมายเหตุมหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์ เป็นการจัดการจดหมายเหตุ
อิเล็กทรอนิกส์เพื่อการบริหารจัดการ และการจัดให้
บริการในระบบสืบค้นบนอินเทอร์เน็ตเพื่อเป็นการ
ประชาสัมพันธ์และเผยแพร่การใช้เอกสาร
จดหมายเหตุผ่านระบบเทคโนโลยีที่ทันสมัย
เพิ่มช่องทางการสืบค้นเอกสารจดหมายเหตุผ่าน
เครือข่ายออนไลน์

หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมและจัดเก็บเอกสาร สิ่งพิมพ์ วัสดุและสิ่งของที่มีคุณค่าของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รวมทั้งกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัย และเป็นแหล่งให้บริการข้อมูลเพื่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัย เผยแพร่อดีตและความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับประวัติและพัฒนาการของมหาวิทยาลัย ตลอดจนสังคมภายนอกที่มีความเกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในด้านต่างๆ วัตถุประสงค์ที่สำคัญมีดังนี้

1. เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมและจัดเก็บเอกสารที่มีคุณค่าของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้แก่
 - 1.1 เอกสารที่มีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์
 - 1.2 เอกสารที่มีคุณค่าในด้านนโยบายและการบริหารงาน
 - 1.3 เอกสารที่มีคุณค่าในทางกฎหมาย
 - 1.4 เอกสารที่มีคุณค่าในการวิจัย
 - 1.5 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนักศึกษาและมหาวิทยาลัย
2. เพื่อเป็นสถานที่จัดแสดงเรื่องราวความเป็นมาของมหาวิทยาลัย โดยรวบรวมและจัดเก็บเอกสาร วัสดุ สิ่งของ เครื่องใช้ และอุปกรณ์ต่างๆ ที่มีคุณค่า ได้แก่
 - 2.1 เอกสารดิจิทัล รูปภาพ ภาพเขียน แผนผัง แผนที่ แบบจำลอง นิทรรศการ ฯลฯ
 - 2.2 ฟิล์มเนกาติฟ ฟิล์มภาพยนตร์ สไลด์ วัสดุย่อยสลาย วีดิทัศน์ แถบบันทึกเสียง ฟิล์มเสียงดิจิทัล และสื่อทัศนวัสดุต่างๆ
 - 2.3 รูปปั้น เหยี่ยวที่ระลึก เครื่องหมายต่างๆ ที่ทำด้วยโลหะ หรือวัสดุอื่นๆ รวมทั้งโล่ เข็ม เกียรติยศ ฯลฯ
 - 2.4 โต๊ะเก้าอี้ สิ่งของเครื่องใช้ในสำนักงาน ของใช้ส่วนตัวของอธิการบดี บุคคลสำคัญหรือศิษย์เก่าที่มีชื่อเสียง และมีความสัมพันธ์กับมหาวิทยาลัย
 - 2.5 เครื่องหมาย ตรามหาวิทยาลัย สัญลักษณ์ เครื่องแบบ ธงประจำคณะ ธงมหาวิทยาลัย และสิ่งประดิษฐ์อื่นๆ ที่จัดทำขึ้นในวาระต่างๆ ของมหาวิทยาลัย เช่น เสื้อเชียร์ฟุตบอลประเพณี เป็นต้น
3. เป็นหอเกียรติประวัติของบุคคลสำคัญของมหาวิทยาลัย ได้แก่ ผู้ประศาสน์การนายปรีดี พนมยงค์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ และบุคคลอื่นๆ ในลักษณะหอเกียรติยศ (Hall of Fame)
4. เพื่อเป็นศูนย์ข้อมูลที่ให้บริการสารสนเทศที่เกี่ยวกับมหาวิทยาลัยในอดีต
 - 4.1 รวบรวมเสียง และประวัติของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์รวมทั้งกิจกรรมต่างๆ ด้าน
 - 4.2 จัดระบบข้อมูลเป็นหมวดหมู่ และจัดทำคู่มือช่วยค้นคว้าด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย
 - 4.3 ให้บริการสืบค้นข้อมูลและจัดสร้างฐานข้อมูลเกี่ยวกับประวัติ และกิจกรรมของมหาวิทยาลัย รวมถึงบุคคลสำคัญของมหาวิทยาลัย

หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยอัครศาสน์
 ชั้น 3 มหาวิทยาลัยอัครศาสน์ ท่าพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200
 โทรศัพท์: 0-2613-3840-1
 website: www.arc.tu.ac.th email: daoparn@gmail.com, tuarchives@yahoo.com

ISSN 1906-1692

 9 771906 169009